

ФІНАНСИ ТА ОБЛІК В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА БЕЗПЕКОВИХ РИЗИКІВ

збірник матеріалів

Всеукраїнської науково-практичної конференції
студентів і молодих вчених

Тернопіль
2025

УДК 336:657:364(477)
ISBN 978-966-654-798-2

**Всеукраїнська науково-практична конференція
студентів і молодих вчених**

**«ФІНАНСИ ТА ОБЛІК В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ
ТА БЕЗПЕКОВИХ РИЗИКІВ»**

м. Тернопіль, 27 травня 2025 р.

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрій КІЗИМА, декан факультету фінансів та обліку ЗУНУ, к.е.н., доцент

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Володимир ГОРИН, заступник голови, д.е.н., проф., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія;

Зоряна ЛОБОДИНА, д.е.н., проф., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія;

Федір ТКАЧИК, д.е.н., проф., професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія;

Ірина ОМЕЦІНСЬКА, к.е.н., доц., доцент кафедри обліку і оподаткування;

Світлана САВЧУК, к.е.н., доц., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія;

Ірина ФЕДОРОВИЧ, к.е.н., доц., доцент кафедри фінансових технологій та банківського бізнесу;

Марія ШЕСТЕРНЯК, к.е.н., доц., доцент кафедри фінансового контролю та аудиту.

*Розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні
Вченої ради факультету фінансів та обліку ЗУНУ
(протокол № 7 від 26 травня 2025 р.).*

Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та безпекових ризиків: збірн. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. вчених (м. Тернопіль, 27 трав. 2025 р.). Ч. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2025. 231 с.

Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та безпекових ризиків» об'єднує результати досліджень вітчизняних науковців, здобувачів вищої освіти та практиків, присвячені актуальним проблемам розвитку фінансів та обліку. У виданні розглянуті теоретичні та прикладні аспекти функціонування публічних фінансів, розвитку фінансової грамотності населення, трансформації обліково-аудиторської діяльності, сучасного стану та тенденцій розвитку фондового, банківського і страхового ринків. Окрему увагу приділено питанням соціального забезпечення в умовах соціально-економічної нестабільності. Матеріали збірника можуть бути корисними для науковців, викладачів, студентів економічних спеціальностей, фахівців у сфері фінансів, обліку та публічного управління.

За редакцію, зміст і достовірність даних, а також встановлення фактів плагіату матеріалів, розміщених у збірнику конференції, відповідальність несуть автори та наукові керівники.

ЗМІСТ

<i>Сідляр Вікторія, Баран Ярослав</i> ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ УКРАЇНИ.....	6
<i>Дембна Лаура</i> ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	9
<i>Долюк Алла, Брацлавець Артем</i> СОЦІАЛЬНА РОБОТА У СФЕРІ МОЛОДІЖНОГО ДОЗВІЛЛЯ.....	12
<i>Кізима Тетяна, Гавчик Тетяна, Газилишин Олег</i> ФІНАНСУВАННЯ ПЕРЕДВИБОРНОЇ АГІТАЦІЇ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	15
<i>Кізима Тетяна, Косюк Тереза</i> КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ В УПРАВЛІННІ ФІНАНСАМИ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	18
<i>Кізима Тетяна, Салабан Галина</i> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	21
<i>Кізима Тетяна, Стефанко Вікторія</i> НОВЕЛИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПАРТНЕРСТВА МІЖ ПУБЛІЧНИМ І ПРИВАТНИМ СЕКТОРАМИ.....	24
<i>Кізима Тетяна, Фундитус Сергій, Охотницький Максим</i> ФІНАНСУВАННЯ СФЕРИ ОБОРОНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ.....	28
<i>Кульчицька Надія</i> ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ КЛАСТЕРНИХ ІНІЦІАТИВ.....	31
<i>Ластовицький Вадим</i> ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС.....	33
<i>Луцик Анатолій, Титор Володимир, Вакуліч Іван</i> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В КОНТЕКСТІ ПОКРАЩЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	36
<i>Наконечний Володимир</i> СУЧАСНА ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ТА ЇЇ ПРИНЦИПИ.....	38
<i>Омецінська Ірина, Романів Ольга</i> ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ.....	41
<i>Погребняк Ольга</i> ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ.....	43
<i>Садовська Ірина</i> ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ВПЛИВ НА ЕВОЛЮЦІЮ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	46
<i>Ткачик Федір, Сербін Олексій</i> ФІСКАЛЬНА ТА МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....	48
<i>Буковський Микола</i> ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: РЕЗИЛЬЄНТНИЙ ТА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТИ.....	51
<i>Труфанов Олексій, Смалюк Олег</i> ГЛОБАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	54
<i>Жабак Олег, Кекіш Ігор</i> ОПТИМІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ЧИННИК ЗРОСТАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ.....	57
<i>Шевчук Антон</i> ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ..	61
<i>Туз Роман</i> ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ.....	63
<i>Повх Марія</i> КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇЇ ОЦІНКА.....	66
<i>Кавара Вікторія</i> ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ТА СТРУКТУРА ІНВЕСТИЦІЙ У ТУРИЗМ УКРАЇНИ.....	69
<i>Двуліт Зоряна</i> СУТНІСТЬ І РОЛЬ ВЛАСНИХ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	72

<i>Перцева Катерина</i> ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИНИКНЕННЯ МИТНИХ ДЕЛІКТІВ.....	74
<i>Гусак Софія</i> ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРУВАННЯ АКЦИЗІВ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	76
<i>Пенцак Віталій</i> ВПЛИВ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ НА ФІСКАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	78
<i>Михальчук Аліна</i> НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	81
<i>Нагайовський Сергій</i> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ.....	84
<i>Кириленко Ольга, Гринчук Марія</i> РОЛЬ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЇХ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ..	87
<i>Фрицький Володимир</i> ФІНАНСОВО-ОБЛІКОВІ ЗАСАДИ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ У ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	90
<i>Марач Анатолій</i> ПОСЛУГИ ПРАВОПОРЯДКУ ТА БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВА ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ.....	93
<i>Васильчук (Рибачук) Ірина</i> ФІНАНСОВА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ГРОМАД: СТРАТЕГІЯ РОЗШИРЕННЯ ПОДАТКОВОЇ БАЗИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	97
<i>Тесунова Анна</i> ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	99
<i>Новосад Андрій</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ....	103
<i>Філінець Василь</i> ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ І КЛАСИФІКАЦІЇ НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ У СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ	106
<i>Сень Оксана</i> ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	109
<i>Коваль Світлана, Сидор Тарас, Золота Галина</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	114
<i>Коломийчук Наталія, Вовканич Юрій</i> ТЕОРІЇ БОРГОВОГО ФІНАНСУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ.....	118
<i>Марцінів Христина</i> ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	122
<i>Чіпак Дмитро</i> ПЕРСПЕКТИВНІ ЗАРУБІЖНІ ПРАКТИКИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІЇ.....	125
<i>Коваль Світлана, Петричко Михайло</i> ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ.....	130
<i>Коваль Світлана, Палюх Владислав</i> СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ПОДАТКІВ ТА ЇХ РОЛЬ У НАПОВНЕННІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	133
<i>Коваль Світлана, Петричко Михайло</i> ПЕРСПЕКТИВИ ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ.....	137
<i>Вишинський Мирон</i> КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ МИТНИХ ОРГАНІВ.....	141
<i>Мартиновський Олександр</i> МИТНІ ПОСЛУГИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ.....	143
<i>Климів Уляна</i> ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ.....	145
<i>Шарій Павло</i> РИЗИКИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ.....	148
<i>Білик Валентин, Федак Юрій</i> ПАРТНЕРСЬКІ МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ: ДЕРЖАВНИЙ, МУНІЦИПАЛЬНИЙ ТА ПРИВАТНИЙ СЕКТОРИ.....	150

<i>Чижмарь Анастасія</i> ОПТИМІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ДЕРЖАВНОЇ КАЗНАЧЕЙСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ.....	154
<i>Шевчук Антон, Кучмій Мар'яна</i> ФІНАНСОВА БАЗА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ.....	157
<i>Гевко Павло</i> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ ТА ФОРМУВАННЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	159
<i>Островська Любов</i> ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЗЕЛЕНИХ ФІНАНСІВ.....	162
<i>Кириленко Ольга, Малиняк Роксолана</i> ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ В УКРАЇНІ.....	167
<i>Плецан Сніжана</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ.....	170
<i>Дячук Олександр</i> ПРАГМАТИЗМ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ МИТНОГО КОНТРОЛЮ.....	174
<i>Кізима Тетяна, Сутулець Юрій</i> ПЕНСІЙНІ ВИПЛАТИ У СОЛІДАРНІЙ СИСТЕМІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ..	176
<i>Дем'янишин Василь, Корчагін Андрій</i> ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	180
<i>Малиняк Богдан, Новіцький Михайло</i> МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	183
<i>Квасниця Оксана, Гадомський Павло, Климик Олег</i> СТРАТЕГІЇ ОПТИМІЗАЦІЇ АРХІТЕКТРОНІКИ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ У СУЧАСНОМУ ТОРГОВОМУ БІЗНЕСІ.....	186
<i>Сидор Ірина, Гудусь Юрій</i> ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ РІШЕНЬ ДЛЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	189
<i>Савчук Світлана, Сивульський Володимир</i> ЕФЕКТИВНА АРХІТЕКТУРА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	192
<i>Грегоращук Андрій</i> МОДЕРНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ.....	195
<i>Грегоращук Ігор</i> ІНТЕГРАЦІЯ ESG-КРИТЕРІЇВ У СТРАТЕГІЮ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ.....	198
<i>Тимошик Анастасія, Фурда Діана</i> НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНТЕГРОВАНОЇ МОДЕЛІ УЧАСНИЦЬКОГО БЮДЖЕТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	201
<i>Барковська Діана</i> БАР'ЄРИ ТА РИЗИКИ МЕХАНІЗМУ РОЗПОДІЛУ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ.....	204
<i>Турчак Олександр</i> ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЕКОНОМІКУ ТА ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ.....	206
<i>Панько Юрій</i> ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ.....	211
<i>Мандзин Віталій</i> ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....	214
<i>Кириленко Ольга, Каленюк Ігор</i> ІННОВАЦІЙНІ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ СТАЛОГО УПРАВЛІННЯ ЛІСОВИМ ГОСПОДАРСТВОМ.....	219
<i>Токарчук Андрій</i> ВПЛИВ КОНЦЕПЦІЇ ВОЄННИХ ФІНАНСІВ НА ФІНАНСОВУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ.....	222
<i>Стецюк Валентин</i> ПЕРСОНАЛЬНИЙ БЮДЖЕТ ЯК ІНСТРУМЕНТ РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ІНДИВІДА.....	227

Вікторія Сідляр

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Ярослав Баран

здобувач освітнього ступеня доктора філософії,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах публічні фінанси України формуються під дією потужних структурних викликів, серед яких чільне місце посідає демографічна криза. Старіння населення, зменшення його загальної чисельності, міграційні втрати та зниження народжуваності не лише впливають на соціальну сферу, а й безпосередньо трансформують податкову базу, структуру бюджетних видатків, стійкість пенсійної та медичної систем. Актуальність дослідження таких процесів зростає в умовах повномасштабної війни, яка поглиблює демографічний спад та змінює пріоритети фіскальної політики.

Згідно з підрахунками Інституту демографії та соціальних досліджень ім. Птухи НАНУ, населення України зменшилося з 42 млн (початок 2022 р.) до 36,3 млн у серпні 2023 р., причому на контрольованих територіях проживає лише близько 31,5 млн осіб [1]. Таке скорочення людського капіталу зумовлює падіння потенційного зростання ВВП і поглиблює регіональні диспропорції.

За даними Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA), частка осіб віком 65 років і старше перевищує 19%. Одночасно коефіцієнт народжуваності в Україні залишається одним із найнижчих серед країн Європи [2]. У перспективі найближчого десятиліття зазначені демографічні тенденції набудуть стійкого характеру, що зумовить необхідність фіскальної політики балансувати між зростаючими соціальними видатками та скороченням податкової бази.

Фіскальні наслідки демографічного старіння проявляються на кількох рівнях. Насамперед зменшення трудового потенціалу призводить до скорочення надходжень від ПДФО та ЄСВ. Одночасно зниження внутрішнього споживання обумовлює зменшення доходів від ПДВ. Паралельно з цим зростають видатки держави на пенсійне забезпечення, охорону здоров'я та систему тривалого догляду за особами з обмеженою здатністю до самообслуговування. Сукупна дія зазначених чинників уже нині справляє значний фіскальний тиск на бюджетну систему України.

Ефективне середньострокове бюджетування потребує інтеграції демографічних чинників, зокрема прогнозування витрат на тривале соціальне забезпечення, оцінки дефіциту пенсійної системи та моделювання впливу адресних податкових пільг для соціально чутливих груп. За відсутності такого підходу фіскальна система може зіткнутися з розбалансуванням: зменшенням кількості платників податків на тлі зростання державних зобов'язань.

Аналітичні оцінки міжнародних організацій свідчать про високий рівень фіскальних ризиків у країнах з несприятливою демографічною динамікою. За відсутності структурних реформ у сфері оподаткування та соціального забезпечення такі держави можуть втратити фіскальну стабільність уже в межах одного покоління [3].

Враховуючи зазначене, адаптація фіскальної політики України до сучасних демографічних умов повинна базуватися на таких ключових підходах:

- оптимізація видаткової частини бюджету з урахуванням зростаючих потреб старіючого населення;
- модернізація системи оподаткування з метою розширення податкової бази;
- запровадження фіскальних стимулів, орієнтованих на підвищення рівня народжуваності, повернення трудових мігрантів і збереження людського капіталу в країні.

Як зазначає Е. Лібанова, одним із пріоритетних напрямів соціально-економічної політики України має стати розвиток регіональної демографічної політики з урахуванням специфіки окремих територій. Західні області, зокрема, характеризуються вищим рівнем народжуваності та наявністю потенціалу для зворотної міграції, тоді як східні регіони зазнають подвійного навантаження у вигляді депопуляційних процесів і значних втрат інфраструктури [4]. За цих умов механізми міжбюджетного вирівнювання, зокрема система цільових трансфертів, мають бути адаптовані до регіональних демографічних і економічних відмінностей з метою забезпечення податкової спроможності територіальних громад.

Важливим аспектом є також підвищення рівня економічної активності населення віком 60 років і старше. На думку дослідниці, зростання рівня зайнятості у віковій групі 60–69 років може частково компенсувати втрати трудового потенціалу внаслідок демографічного скорочення [4]. Реалізація цього завдання потребує розвитку гнучких форм зайнятості, системи професійної перекваліфікації та впровадження податкових стимулів для роботодавців, які залучають працівників зазначеного віку.

Зважаючи на викладене, демографічні чинники становлять один із ключових детермінантів формування та реалізації фіскальної політики в Україні. Старіння населення, депопуляція, міграційні процеси та регіональні диспропорції безпосередньо впливають на податкову базу, структуру бюджетних видатків і стійкість систем соціального забезпечення. У сучасних умовах демографічні виклики зумовлюють необхідність комплексної адаптації публічних фінансів, що передбачає інтеграцію демографічного аналізу в бюджетне планування, реформування податкової системи, модернізацію механізмів міжбюджетного вирівнювання та стимулювання економічної активності населення старших вікових груп. Ігнорування цих процесів несе загрозу розбалансування фіскальної системи, особливо в середньо- та довгостроковій перспективі. Відтак, забезпечення стійкості публічних фінансів України є неможливим без урахування

демографічних тенденцій як одного з базових орієнтирів державної фінансової стратегії.

Список використаних джерел:

1. Libanova E. Ukraine's Plans for Demographic Recovery. *KENNAN CABLE*. 2024. 22 February. P. 1–8. URL: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/Kennan_Cable_88.pdf.
2. World Population Dashboard. *United Nations Population Fund*. URL: <https://www.unfpa.org/data/world-population-dashboard>.
3. Towards a More Effective and Fiscally Sustainable Public Sector for Ukraine. *Ukraine Public Finance. Review 2. A World Bank Report*, 2018. 74 p. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/186591544547101839/pdf/PFR2-Ukraine-Report-1Nov2018.pdf>.
4. Лібанова Е. Резильєнтність соціоекономічної системи України до шоків, спричинених війною: специфіка формування і реагування. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 4. С. 3-23. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001531330>

Лаура Дембна

студентка гр. ДСПУАзм-12,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., доцент Федір Ткачик

ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

В сучасному світі відбувається перехід системи цивільного захисту від реагування на можливі надзвичайні ситуації до забезпечення стійкості держави під час різних кризових ситуацій, а також посилення інституціональної взаємодії органів державного управління, місцевого самоврядування та сил цивільного захисту зі збройними силами і правоохоронними органами. В Україні цей процес відбувається у складних умовах воєнного стану, введеного внаслідок масштабного вторгнення військ російської федерації на територію України.

Очевидно, що надзвичайні ситуації здатні не лише підірвати економіку, а й поставити під загрозу національну та цивільну безпеку країни, викликати соціально-політичну нестабільність та завдати значних матеріальних збитків. Суспільство стає все більш залежним від техносфери. Її руйнування є рівнозначним катастрофі, а безконтрольне та необмежене зростання техносфери неминуче призводить до деградації навколишнього природного середовища. У наслідок надзвичайних ситуацій різного характеру значного негативного впливу зазнає також соціальна сфера, адже матеріальні і фінансові ресурси із цієї сфери частіше за все направляють на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, що позначається на рівні життя людей. Під зростаючим тиском системи соціального забезпечення та охорони здоров'я починають давати збої і часом просто не справляються зі своїми завданнями. Тому ефективне інституційне забезпечення цивільного захисту населення в сучасних умовах протидії військовим ризикам є одним з головних завдань України.

Цивільний захист населення є невід'ємною складовою національної безпеки, яка охоплює систему заходів, спрямованих на запобігання, реагування та ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій природного, техногенного і воєнного характеру. Його роль полягає у збереженні життя та здоров'я людей, мінімізації матеріальних втрат, забезпеченні сталого функціонування інфраструктури в умовах кризових викликів. На сучасному етапі цивільний захист набуває особливого значення як інструмент державної політики у сфері безпеки та стійкості суспільства.

Організація цивільного захисту в Україні базується на положеннях Кодексу цивільного захисту України, а також на системі відповідних нормативно-правових актів, що регламентують діяльність державних і місцевих органів влади, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності. Особливістю є інтеграція структур цивільного захисту до загальної системи сектору безпеки та оборони, а також участь територіальних громад у реалізації заходів безпеки на місцевому рівні [1]. В умовах воєнного стану відбувається адаптація системи до

загроз військового характеру шляхом посилення координації між органами державної влади, військовими структурами та добровільними формуваннями [2].

На ефективність забезпечення цивільного захисту в Україні здійснює вплив низка факторів, які доцільно систематизувати наступним чином:

- політичні (воєнна агресія, зміни в законодавстві та їхня періодичність);
- соціальні (рівень інформованості та готовності населення);
- економічні (недостатнє фінансування, обмеженість ресурсів);
- технологічні (стан систем оповіщення, технічна оснащеність рятувальних підрозділів);
- інституційні (координація між органами влади, спроможність місцевого самоврядування) [3, с. 139].

Суттєвою є готовність до міжсекторальної взаємодії, зокрема із громадським сектором і міжнародними інституціями.

У країнах ЄС та НАТО моделі цивільного захисту ґрунтуються на принципах інтегрованого управління ризиками, широкої участі громадян у запобіганні надзвичайним ситуаціям та розвитку добровольчого руху. Наприклад, у Німеччині функціонує ефективна система взаємодії між федеральними і земельними структурами, а у Швеції — концепція «тотального захисту», яка передбачає мобілізацію всіх ресурсів держави і суспільства у разі кризи. Важливим елементом є превентивне навчання населення, тестування систем оповіщення та запровадження сучасних цифрових технологій [4, с. 146].

Воєнний стан в Україні зумовив трансформацію системи цивільного захисту у напрямі її воєнно-цивільної інтеграції, активізації дій із захисту критичної інфраструктури, підвищення мобільності рятувальних служб. Тенденцією є також децентралізація повноважень, що надає більші можливості громадам щодо організації місцевих систем безпеки. Перспективи розвитку охоплюють цифровізацію процесів реагування (GIS, Big Data), розширення мережі укриттів, підвищення рівня освіченості населення у сфері безпеки, а також поглиблення співпраці з міжнародними партнерами у сфері гуманітарного реагування та відбудови.

Отже, цивільний захист населення в Україні виступає ключовим елементом національної безпеки, особливо в умовах воєнного стану. Забезпечення ефективної роботи системи вимагає адаптації до сучасних викликів, посилення міжвідомчої координації та врахування кращого міжнародного досвіду. Перспективним напрямом є цифровізація управлінських процесів і зміцнення потенціалу територіальних громад у сфері безпеки.

Список використаних джерел:

1. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 34–35. Ст. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
2. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 січня 2014 р. № 11.

Офіційний вісник України. 2014. № 4. С. 172. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text>

3. Нагребельний А. П. Проблеми удосконалення механізму державного управління у сфері цивільного захисту. *Ефективність державного управління*. 2021. Вип. 1 (64). С. 135–142.
4. Караван О. В. Інституційні аспекти формування системи цивільного захисту в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. Т. 1. С. 144–148.

УДК 37.013.42:379.8 – 053.6

Алла Долюк

к.е.н., викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

Артем Брацлавець

студент гр. СРвн-31,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету, м. Вінниця

СОЦІАЛЬНА РОБОТА У СФЕРІ МОЛОДІЖНОГО ДОЗВІЛЛЯ

Соціальна робота у сфері молодіжного дозвілля є надзвичайно актуальним напрямом дослідження як у науковому, так і в практичному контексті. Молодь – це стратегічний ресурс суспільства, майбутнє нації, і саме в молодіжному віці закладаються основи світогляду, соціальної поведінки, моральних орієнтацій та ціннісних установок. Одним із ключових чинників, що впливає на формування гармонійної особистості молодшої людини, є організоване, змістовне дозвілля.

В умовах сьогодення, зокрема в період війни, економічної нестабільності та соціальної напруги, молодь часто стикається з браком позитивних моделей проведення вільного часу. Це сприяє поширенню девіантних форм поведінки, зростанню рівня залежностей, соціальній дезадаптації. У цьому контексті соціальна робота відіграє провідну роль у створенні альтернативних, позитивних практик дозвілля, спрямованих на розвиток, інтеграцію, самореалізацію молоді та профілактику ризикованих соціальних явищ.

У процесі розробки теоретичних засад соціальної роботи з молоддю у сфері дозвілля важливе значення мають напрацювання як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Серед вітчизняних дослідників, варто виділити: І. Звереву, яка розробляла концепцію соціального виховання молоді та взаємозв'язок соціальної роботи з дозвіллевою діяльністю; Т. Семигіну, яка вивчає стратегії соціальної роботи в Україні, зокрема із вразливими категоріями молоді; Г. Лактіонову та Л. Міщенко, які розкривають соціокультурні аспекти дозвілля та його виховне значення; О. Безрукову, що аналізує профілактичну роль дозвілля у формуванні соціально позитивної поведінки; О. Палій, яка досліджує форми та інноваційні підходи до соціальної роботи з молоддю. Серед зарубіжних науковців: Н. Елліс (N. Ellis) досліджує соціальні функції дозвілля та його роль у зміцненні психосоціального здоров'я молоді; Р. Хевігерст (R. Havighurst) висвітлює розвиток особистості молодшої людини через діяльність у позаосвітньому середовищі; Г. Мід (G. Mead) підкреслював важливість соціального досвіду у процесі дозвіллевих практик; J. Rojek аналізує дозвілля як соціальний простір самовираження та взаємодії; М. Csikszentmihalyi (Міхай Чиксентмігайї) запровадив концепцію «поток» у дозвіллі, як умов оптимального досвіду та розвитку особистості.

Нормативно-правову базу соціальної роботи з молоддю в Україні складають Конституція України, Закони «Про основні засади молодіжної політики», «Про

соціальні послуги», «Про освіту», Стратегія державної молодіжної політики до 2030 року та інші підзаконні акти, які визначають правові рамки діяльності відповідних інституцій.

Дозвілля є важливим чинником соціалізації молоді, розвитку її творчого потенціалу, формування соціально прийнятних форм поведінки. Соціальна робота у сфері молодіжного дозвілля виконує не лише розважальну, а й виховну, профілактичну, інтеграційну функції, сприяючи залученню молодих людей до активної участі в житті громади.

На основі аналізу форм і напрямів молодіжного дозвілля встановлено, що сучасна молодь виявляє інтерес як до традиційних видів дозвілля (спорт, культура, мистецтво), так і до нових форматів, зокрема цифрових технологій, креативних ініціатив, волонтерства. Проте існує ряд проблем: обмежене фінансування, нерівний доступ до інфраструктури дозвілля у сільських і міських громадах, недостатня кількість фахівців з соціальної роботи, низький рівень поінформованості молоді про наявні можливості.

Практика соціальної роботи з молоддю у сфері дозвілля демонструє позитивні приклади діяльності центрів соціальних служб, молодіжних просторів, громадських організацій, які створюють умови для розвитку молодіжної ініціативи, самореалізації, соціальної інтеграції. Водночас потребує подальшого вдосконалення механізм взаємодії державних і недержавних структур, а також залучення самих молодих людей до планування та реалізації дозвіллевих програм.

Соціальна робота з молоддю у сфері дозвілля є важливою складовою реалізації державної молодіжної політики, спрямованої на формування умов для всебічного розвитку особистості, профілактику девіантної поведінки, інтеграцію молоді у соціокультурне середовище.

Теоретичні основи соціальної роботи з молоддю ґрунтуються на міждисциплінарному підході, що поєднує соціологію, педагогіку, психологію, культурологію та право. Соціальна робота у сфері дозвілля виконує рекреаційну, комунікативну, профілактичну, виховну та інтеграційну функції.

Стан молодіжного дозвілля в Україні в умовах війни характеризується нерівномірністю доступу до ресурсів, фрагментарністю програм, нестачею інфраструктури, але водночас – зростанням волонтерської активності молоді, поширенням цифрових форм дозвілля, розвитком молодіжних просторів та ініціатив.

Молодіжні центри, соціальні служби та громадські організації відіграють ключову роль у реалізації програм дозвілля: організовують освітні, культурні, реабілітаційні заходи, залучають молодь до участі в суспільному житті, сприяють інтеграції вразливих категорій (ВПО, молодь з інвалідністю, постраждалі від війни).

Основними проблемами залишаються: недостатнє фінансування, відсутність фахівців з молодіжної роботи, слабка міжсекторальна координація, низький рівень залучення молоді до прийняття рішень на місцях.

Визначено напрями вдосконалення соціальної роботи у сфері дозвілля молоді: розвиток молодіжної інфраструктури (центри, хаби, мобільні простори),

цифровізація, дозволя, посилення інклюзивності, підтримка молодіжного волонтерства, залучення молоді до програм планування, розширення міжнародного партнерства та ресурсної бази.

У цілому, соціальна робота у сфері молодіжного дозволя в Україні виконує не лише компенсаторну чи рекреаційну функцію, а стає важливим інструментом формування активного, згуртованого та відповідального покоління. Її подальший розвиток вимагає комплексної державної підтримки, професіоналізації кадрів і активної участі самих молодих людей.

Отже, ефективна соціальна робота у сфері молодіжного дозволя повинна базуватись на комплексному підході, міждисциплінарній взаємодії та орієнтації на потреби й інтереси молоді. Важливими є впровадження інноваційних методів роботи, розширення партнерських зв'язків і створення безпечного, інклюзивного простору для самовираження та розвитку кожного молодого громадянина.

Список використання джерел:

1. Лактіонова Г. М. Теоретико-методичні засади соціально-педагогічної діяльності в дозвілльєвій сфері: монографія. Київ: Логос, 2020. 220 с.
2. Молодіжна політика в Україні: стан, проблеми, перспективи розвитку. Київ: НІСД, 2023. 92 с.
3. Національна стратегія розвитку молоді до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2021-p>
4. ЮНІСЕФ в Україні. Аналітичний огляд молодіжних центрів. 2023. URL: <https://www.unicef.org/ukraine>

Тетяна Кізима

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Тетяна Гавчик

студентка гр. ДСПУАзм-12,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Олег Газилишин

аспірант,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІНАНСУВАННЯ ПЕРЕДВИБОРНОЇ АГІТАЦІЇ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Важливою складовою фінансової системи України є фінанси політичних партій, як важливих інституцій сучасного громадянського суспільства. Звісно ж, для того, аби провадити свою діяльність, політичні партії мають володіти необхідними фінансовими ресурсами, які вони здебільшого отримують «від вступних та членських внесків; продажу суспільно-політичної літератури, інших агітаційно-пропагандистських матеріалів; реалізації виробів із власною символікою; проведення фестивалів, виставок, лекцій, інших політичних заходів; державного фінансування; інших надходжень» [3, с. 334]. А витрачають політсили акумульовані кошти передусім на фінансування статутної діяльності, благодійність, утримання центрального офісу та своїх регіональних осередків, оренду приміщень, рекламу, поліграфію, а також підготовку до наступних виборів.

З-поміж витрат, спрямованих на підготовку до чергових виборів, чільне місце посідають витрати на передвиборну агітацію. На крайніх місцевих виборах 2020 року партії та кандидати витратили більшу частину своїх коштів на політичну рекламу, переважно на телебаченні. Так, «згідно з даними Громадського руху ЧЕСНО, 52% всіх коштів, зібраних учасниками виборчого процесу в Києві, витратили на телевізійну рекламу, а ще 28% – на зовнішню рекламу» [2]. Такі великі, на наше переконання, витрати на політичну рекламу значною мірою можна, звісно ж, пояснити тодішніми карантинними обмеженнями, що обмежували політичні партії і кандидатів у проведенні зустрічей із виборцями наживо. Однак вважаємо, що надмірне використання багатьма вітчизняними політсилами різного роду політичної реклами створює нерівні умови для передвиборної агітації серед партій, надаючи перевагу передусім політичним партіям із значними фінансовими ресурсами, котрі мають можливість придбавати велику кількість ефірного часу чи фінансувати свою рекламу на місцевих бігбордах. Особливо обтяжливими, на наш погляд, є додаткові витрати на передвиборну агітацію для жінок-кандидаток, котрим нерідко доводиться витрачати значно більше коштів порівняно з чоловіками, щоб конкурувати із ними на рівних. Також надмірні обсяги політичної реклами часто нівелюють можливість проведення змістовних і предметних дебатів поміж

учасниками виборчих перегонів, що, у свою чергу, послаблює спроможність потенційних виборців здійснювати чітко усвідомлений та зважений вибір.

Відтак доволі корисним, на нашу думку, могло б стати законодавче обмеження витрат учасників виборчого процесу на дороговартісні види політичної агітації (такі, скажімо, як телебачення чи зовнішня реклама) задля того, аби у виборчому процесі були забезпечені більш-менш рівні умови для політичних партій чи окремих кандидатів із різними фінансовими можливостями.

Особливістю крайніх місцевих виборів було також зростання політичної реклами у соцмережах, з-поміж яких лідирували Facebook, Instagram і Youtube. Так, «у Києві партії й кандидати на місцевих виборах витратили близько 12% своїх коштів на рекламу в Інтернеті, що увійшла у трійку найбільших статей витрат після телебачення та зовнішньої реклами. Важливо зазначити, що ЦВК оновила форму звіту напередодні місцевих виборів 2020 року, дозволивши відображати інформацію про цей вид витрат, про які зовсім не звітували на попередніх місцевих виборах» [2]. Проте вважаємо, що у перспективі слід удосконалити форму фінансового звіту політичних партій, деталізувавши окремі рядки для різних типів витрат на рекламу в мережі Інтернет, та зобов'язати політичні партії й окремих кандидатів відображати ці деталізовані видатки у своїх фінансових звітах.

Упродовж останніх десятиліть важливою проблемою в Україні залишається зловживання адміністративним ресурсом з боку політичних партій та кандидатів, які на момент проведення виборів перебувають при владі. Так, всеукраїнська громадянська мережа ОПОРА «зафіксувала 1 424 випадки порушень на місцевих виборах 2020 року, і з них 70 було кваліфіковано як зловживання адмінресурсом. Доволі поширеними були такі випадки, коли певні партії і кандидати – нерідко посадові особи – представляли різні соціальні та інфраструктурні проекти від свого імені, хоча насправді їх фінансували з державного бюджету; коли державних службовців і працівників комунальних підприємств залучали до агітації; а також коли державні й комунальні ЗМІ необ'єктивно й політично заангажовано висвітлювати дії учасників виборів» [1]. У зазначеному контексті змушені констатувати, що чинне вітчизняне законодавство, на жаль, не містить чіткого визначення поняття «зловживання адмінресурсом», проте низка пов'язаних із ним питань регулюється одночасно у кількох різних законах. Більше того, жоден із органів державної влади в Україні не має чітких повноважень запобігати, виявляти й розслідувати зловживання адмінресурсом на виборах, зокрема й місцевих. Відтак в Україні слід чітко визначити і законодавчо унеможливити зловживання адмінресурсом на виборах усіх рівнів та наділити певними повноваженнями і ресурсами відповідні органи державної влади.

Насамкінець зазначимо, що чинна практика застосування основних положень стосовно фінансування виборчих кампаній на місцевих виборах 2020 року довела, що вони не є надто сприятливими для транспарентності і доброчесності, позаяк основними проблемами, пов'язаними із фінансуванням передвиборної агітації на крайніх місцевих виборах, залишилися: доволі розповсюджена й недостатньо законодавчо врегульована практика проведення

передчасної агітації, що дає можливість виводити значну частину використаних партійних коштів у «тінь»; великі обсяги політичної реклами як домінуючого засобу комунікації із виборцями, що створює нерівні умови, надаючи неабияку перевагу політичним партіям й окремим кандидатам із більшими фінансовими ресурсами; відсутність практики застосування дієвих санкцій, що призводить до безкарності порушників тощо. Переконані, що усунення вищезазначених недоліків сприятиме прозорості фінансування передвиборної агітації зокрема та удосконаленню виборчого процесу в Україні загалом.

Список використаних джерел:

1. Бондарчук А. Зловживання адмінресурсом на місцевих виборах було не ключовим, але залишається небезпечним. URL: https://www.oporaua.org/article/vybory/mistsevivybory/mistsevi_2020/22238-zlovzhivannia-adminresursom-na-mistsevikh-viborakh-bulo-ne-kliuchovim-alezalishaietsia-nebezpechnim
2. Фещенко І. Вибори у Києві коштували щонайменше 310 мільйонів гривень. URL: <https://www.chesno.org/post/4395/>
3. Фінанси: підручник [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.] / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. К.: Знання, 2008. 611 с.

Тетяна Кізима

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Тереза Косюк

студентка гр. ДСПУАзм-12,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ В УПРАВЛІННІ ФІНАНСАМИ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Однією із надзвичайно актуальних та гострих проблем національної економіки тривалий час була і продовжує залишатися корупція, що негативно позначається на функціонуванні органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні. Це вкрай негативне явище є джерелом і першоосновою неефективного розподілу наявних фінансових ресурсів, штучного та необґрунтованого завищення видатків державного та місцевих бюджетів, а відтак і погіршення якості життя населення як країни загалом, так і відповідних територіальних громад та регіонів зокрема. Корупція, безумовно, створює й несприятливі умови для ведення вітчизняного бізнесу, що також перешкоджає економічному розвитку громад та територій. Тож абсолютно слушним вважаємо доцільність віднесення будь-яких корупційних діянь до різновидів фінансового шахрайства, позаяк «корупція, хабарництво, незаконне привласнення майна, викрадення персональних даних з метою подальшого отримання доходів тощо належать до низки шахрайських дій» [1, с. 115].

Більше того, у нинішніх надзвичайно складних умовах повномасштабної війни в Україні корупційні дії з боку посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування можуть безпосередньо загрожувати національній безпеці держави, позаяк певна частина коштів державного чи місцевих бюджетів може виводитися і спрямовуватися не на першочергові та вкрай нагальні воєнні потреби (скажімо, фінансування Збройних Сил чи відновлення знищеної ворогом критичної інфраструктури).

В Україні до боротьби із корупцією в управлінні публічними фінансами залучені численні органи та інституції (зокрема, прокуратура, правоохоронні, контролюючі фінансові органи, громадські організації). Проте, незважаючи на доволі системну роботу цих органів та інституцій, протидія корупції уже тривалий час є на порядку денному в українському суспільстві та залишається вкрай актуальною проблемою, що потребує негайного вирішення.

Так, за матеріалами проведеного у 2024 році компанією Info Sapiens соціологічного опитування, замовленого Національним агентством з питань запобігання корупції, в Україні після початку повномасштабної російсько-української війни корупція уже другий рік поспіль є другою найзагрозливішою проблемою (звісно ж, після збройної агресії РФ). Це підтвердили 79,0% представників вітчизняного бізнесу та 79,4% громадян [2]. Тож переконані, що такий стан речей актуалізує необхідність боротьби із цим негативним явищем,

включаючи активізацію та посилення ефективності роботи вітчизняних антикорупційних органів, модернізацію чинної законодавчої бази і забезпечення прозорості діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування в Україні. Повномасштабне російське вторгнення на територію України у лютому 2022 року суттєво посилило й до того значні ризики незаконного використання фінансових ресурсів держави та органів місцевого самоврядування, що потребує підвищення прозорості й подальшої модернізації управління фінансами регіонів і громад у сучасних умовах.

Варто зазначити, що однією із наймасовіших корупційних схем у фінансовій сфері є публічні закупівлі товарів і послуг, що здійснюються за завищеними цінами. Зазвичай представники державних органів чи органів місцевого самоврядування при відсутності реальної конкуренції (або ж цілком усвідомлено) домовляються із суб'єктами економічної діяльності про штучне завищення цін на товари і послуги, котрі закуповуються за бюджетні кошти, що, у свою чергу, призводить до значних бюджетних втрат. Означені корупційні ризики сприяють різного роду маніпуляціям із вибором постачальника, знижуючи ефективність тендерного процесу та нівелюючи й без того не надто велику довіру бізнесу до органів державної і місцевої влади. А падіння такої довіри, безперечно, матиме негативні довгострокові наслідки для місцевої економіки, створюючи непривабливість інвестиційного клімату та гальмуючи її розвиток у тривалій перспективі.

Доволі поширеними у вітчизняній практиці є і фінансове шахрайство із земельними ділянками (скажімо, коли навмисно занижується вартість земельної ділянки шляхом злочинної змови між посадовими особами та потенційними покупцями чи орендарями, фальсифікації результатів оцінки землі, зрештою банального підроблення документів тощо, що сприяє подальшому привласненню бюджетних коштів).

Ще однією корупційною схемою, котра спричиняє суттєві бюджетні втрати в Україні, є завищення обсягів виконаних робіт і наданих послуг. Така схема передбачає навмисне подання завідомо неправдивих даних до офіційних звітів стосовно обсягів виконаних робіт і наданих послуг задля отримання значної неправомірної вигоди. Наслідки означених шахрайсько-корупційних дій, з одного боку, призводять до величезного перевитрачання бюджетних коштів; а з іншого – породжують асиметрію на ринку, внаслідок чого доброчесні постачальники і підрядники, котрі сповідують етичні стандарти й притримуються чинних законодавчих норм, опиняються у надневигідному становищі порівняно із корупціонерами.

Таким чином, активна протидія корупції залишається і надалі досить актуальною проблемою в Україні. Тож з метою виявлення та мінімізації потенційних корупційних ризиків передусім слід: застосовувати автоматизовані алгоритми задля ідентифікації наявних та прогнозування імовірних аномалій у фінансовій звітності суб'єктів господарювання; реалізовувати програми антикорупційної грамотності для усіх верств населення; розвивати систему анонімних повідомлень про корупційні злочини і правопорушення з одночасним

забезпеченням надійного правового захисту викривачів корупції; посилювати співпрацю із міжнародними організаціями й експертним середовищем з метою отримання фахових консультацій щодо формування ефективних антикорупційних стратегій в Україні. Безумовно, найефективніших результатів у боротьбі із корупцією у фінансовій сфері можна досягти насамперед завдяки її активній профілактиці і поширенню практики невідворотного покарання за вчинені корупційні злочини.

Список використаних джерел:

1. Кізима Т., Хамига Ю. Фінансове шахрайство: теоретична концептуалізація та економічне підґрунтя. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 2 (59). С. 109-123. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1230>
2. Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність: Аналітичний звіт за результатами опитування населення та бізнесу. Київ, 2024. URL: https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/333/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_IS_NACP_2024_UKR.pdf

Тетяна Кізима

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Галина Салабан

студентка гр. ДСПУАзм-12,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Генезис та еволюція процесу надання адміністративних послуг в Україні засвідчили чіткий перехід від управлінських відносин між державою і українським суспільством до реалізації принципу справжнього народовладдя (орієнтації держави на безпосередні потреби українців), який розпочався наприкінці 90-х років ХХ століття із затвердження у 1998 році Концепції адміністративної реформи, котра заклала базис для формування сучасного механізму надання адміністративних послуг в країні. Одним із завдань такої реформи було формування новітньої системи державного управління, спрямованої на максимальне забезпечення реалізації прав і свобод українських громадян, а також надання якісних державних та громадських послуг.

Важливою віхою у розбудові вітчизняної системи надання адміністративних послуг стало, безумовно, і прийняття у 2012 році Закону України «Про адміністративні послуги» [2]. Проте слід зазначити, що хоча після прийняття вищезгаданого Закону уже минуло понад десятиліття, все ж ця система не досягла максимально очікуваного ефекту, позаяк удосконалення механізмів надання адміністративних послуг та підвищення їхньої якості все ще триває, а у чинному українському законодавстві продовжують існувати певні прогалини у цій сфері, що і визначає актуальність наукового дослідження означених проблем.

Безперечно, формування насамперед зручних і максимально доступних умов для отримання українцями різного роду адміністративних послуг є одним із надважливих завдань, котрі і покликані вирішувати органи місцевого самоврядування. Адже саме за якістю отримуваних від органів місцевого самоврядування послуг кожен українець оцінює безпосередньо компетентність і прихильність місцевої влади до своїх громадян.

У зазначеному контексті слід акцентувати, що досить багато заходів стосовно підвищення якості надання адміністративних послуг можуть бути зреалізованими безпосередньо за ініціативи чи то місцевих голів, чи місцевих депутатів, або ж інших посадових осіб місцевого рівня. Зазвичай такі заходи не вимагають відповідного законодавчого підґрунтя чи будь-якої спеціальної допомоги або ж підтримки з боку уряду. Підтвердженням вищенаведеної тези може слугувати приклад низки регіонів України (зокрема, Харкова, Вінниці, Луцька, Івано-Франківська), які ще до прийняття Закону «Про адміністративні послуги») здійснили перші кроки до надання адміністративних послуг нової

якості, створивши проактивні центри надання таких послуг. До слова, створення відповідних центрів надання адміністративних послуг в Україні спродукувало низку переваг не лише для громадян і підприємств (зокрема, зручність й доступність отримання таких послуг, мінімізація умов для корупції та різного роду зловживань), але й мало ряд позитивних наслідків безпосередньо як для самих державних службовців (регульовані і комфортні умови праці персоналу, раціональні процедури прийняття рішень), так і політиків (задоволені наявні та потенційні виборці).

Органи місцевого самоврядування в Україні, попри те, що надають відповідні адміністративні послуги, є також і важливими суб'єктами моніторингу якості надання таких послуг. Так, згідно Постанови Кабінету міністрів України «Питання організації моніторингу якості надання адміністративних послуг» від 11 серпня 2021 року № 864, «орган місцевого самоврядування (військова, військово-цивільна адміністрація): здійснює заходи щодо підключення центрів надання адміністративних послуг до системи моніторингу; збирає в межах компетенції оціночні дані щодо адміністративних послуг, які надаються через центри надання адміністративних послуг, та передає їх центрам надання адміністративних послуг для обробки, аналізу та складення звітності про моніторинг; у разі отримання оціночних даних, які свідчать про суттєве порушення умов надання адміністративних послуг, в межах власних повноважень негайно вживає заходів до припинення порушення, усунення його наслідків, причин та умов, поновлення прав суб'єктів звернення, притягнення до відповідальності винних осіб, позбавлення їх винагороди, повідомлення відповідного правоохоронного органу про скоєне правопорушення; ідентифікує проблеми у сфері надання адміністративних послуг, які є поширеними, мають системний характер та не можуть бути розв'язані центром надання адміністративних послуг самостійно, вживає заходів до розв'язання зазначених проблем; затверджує за потреби план заходів щодо підвищення рівня якості надання адміністративних послуг та забезпечує його виконання; подає пропозиції щодо підвищення рівня якості надання адміністративних послуг суб'єктам, які їх надають у межах адміністративно-територіальної одиниці, на яку поширюються повноваження зазначеного органу» [1].

У свою чергу, «центр надання адміністративних послуг: здійснює моніторинг щодо адміністративних послуг, які надаються у центрі або через центр; підключається в установленому порядку до системи моніторингу та забезпечує безперебійну передачу до неї оціночних даних; формує та веде у зазначеній системі профіль центру надання адміністративних послуг; збирає оціночні дані, зокрема отримує їх від суб'єкта надання адміністративних послуг стосовно адміністративних послуг, які зазначений суб'єкт надає через центр; у разі отримання оціночних даних, які свідчать про суттєве порушення умов надання адміністративних послуг, у межах власних повноважень негайно вживає заходів до припинення порушення, усунення його наслідків, причин та умов, поновлення прав суб'єктів звернення, притягнення до відповідальності винних осіб, позбавлення винагороди, повідомлення відповідного правоохоронного органу про

скоєне правопорушення; обробляє та аналізує оціночні дані, зокрема з'ясовує причини недосягнення показників (їх складових) та причини розбіжностей між оціночними даними, отриманими з різних джерел; планує та вживає заходів до усунення зазначених причин; складає та подає з використанням системи моніторингу звітність про моніторинг за показниками відповідності офлайн-фронт-офісу, ефективності надання адміністративних послуг, рівня задоволеності суб'єктів звернення (у тому числі щодо адміністративних послуг, які надаються через центр суб'єктами надання адміністративних послуг); ідентифікує проблеми, які не можуть бути розв'язані зазначеним центром самостійно, та подає у відповідному розділі звітності про моніторинг пропозиції щодо їх розв'язання; оприлюднює звітність про моніторинг або надає гіпертекстові посилання та QR-код на таку звітність на власному офіційному веб-сайті або на веб-сайті органу, що утворив центр» [1].

А основними показниками якості надання адміністративних послуг нині є: показники відповідності офлайн-фронт-офісу встановленим вимогам у частині облаштування, доступності, рівня обслуговування, організаційного забезпечення надання адміністративних послуг та функціональних можливостей; показник ефективності надання адміністративних послуг, який застосовується для визначення потреб та оцінки своєчасності надання адміністративних послуг суб'єктам звернення; показник рівня задоволеності якістю надання адміністративних послуг.

Наостанок зазначимо, що чинна практика надання адміністративних послуг в Україні потребує подальшого удосконалення та модернізації насамперед у контексті максимального врахування потреб та інтересів приватних осіб у процесі взаємовідносин із відповідними адміністративними органами (зокрема, й щодо вільного та безперешкодного доступу до інформації, необхідної для отримання громадянами тих чи інших адміністративних послуг). Доцільним бачиться також розширення принципів і специфічних особливостей та більш чітка структуризація порядку проведення моніторингу і контролю за якістю надання адміністративних послуг в Україні.

Список використаних джерел:

1. Питання організації моніторингу якості надання адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.08.2021 р. № 864. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2021-%D0%BF#n32>
2. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

Тетяна Кізима

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Вікторія Стефанко

студентка гр. ДСПУАзм-12,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

НОВЕЛИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПАРТНЕРСТВА МІЖ ПУБЛІЧНИМ І ПРИВАТНИМ СЕКТОРАМИ

Інститут публічно-приватного партнерства є надзвичайно важливим інструментом для забезпечення ефективного досягнення суспільних інтересів та потреб через залучення ресурсів приватного сектору до реалізації масштабних проєктів.

Разом з тим, нині «суттєвим напрямом оптимізації публічно-приватного партнерства є використання інноваційних механізмів співпраці, які враховують специфіку українських громад та особливості роботи в умовах децентралізації. В першу чергу мова йде про цифрові інструменти та технології - використання цифрових платформ та технологій може стати важливим фактором оптимізації процесів публічно-приватного партнерства, підвищення прозорості та ефективності співпраці між органами місцевого самоврядування та бізнесом, а також інформування громадян. По-друге, необхідно враховувати необхідність впровадження нових напрямів роботи та форм публічно-приватного партнерства в умовах війни: забезпечення енергетичної безпеки, партнерство у сфері оборонних технологій тощо. Перспективним видається використання потенціалу публічно-приватного партнерства у відбудові, яка вже здійснюється на звільнених територіях. В першу чергу йдеться про співпрацю у відбудові інфраструктури. Очевидно, що саме тут держава має підтримати малий та середній бізнес» [1, с. 4].

Водночас, «законодавство України про державно-приватне партнерство мало рамковий характер, що, хоча і забезпечувало загальні принципи співпраці, виявляло низку системних недоліків. Вітчизняна нормативно-правова база не враховувала низки важливих аспектів, зокрема гармонізації з європейськими стандартами, вимог до договірних відносин у рамках державно-приватного партнерства та взаємодії між державними й приватними партнерами. Це обмежувало ефективність використання механізму державно-приватного партнерства для залучення інвестицій та підвищення якості суспільних послуг» [4, с. 65].

Євроінтеграційний Закон України «Про публічно-приватне партнерство» [3], прийнятий 19.06.2025 року, спрямований на усунення та мінімізацію вказаних недоліків, а також скасування галузевих обмежень, які раніше унеможливлювали публічно-приватне партнерство у багатьох сферах.

Здійснюючи аналіз вищезгаданого законодавчого акту, слід зазначити, що Закон України «Про публічно-приватне партнерство» є значно більш деталізованим й розширеним правовим актом порівняно із Законом України «Про

державно-приватне партнерство» [2]. Він вносить низку новел, що вдосконалюють регулювання відносин у сфері партнерства між публічним та приватним секторами.

В першу чергу, термін «державно-приватне партнерство» замінено на «публічно-приватне партнерство». Термін «публічний» є ширшим та охоплює державні органи, органи місцевого самоврядування, Автономну Республіку Крим, а також господарські товариства публічного сектору.

Додано такі принципи здійснення публічно-приватного партнерства як принципи відповідності проекту публічно-приватного партнерства Цілям сталого розвитку України, затвердженим у встановленому законодавством порядку, з урахуванням Системи оцінювання та рейтингування публічно-приватних партнерств та інфраструктури Європейської економічної комісії ООН (UNECE PPP and Infrastructure Evaluation and Rating System – PIERS) або іншої системи, прийнятої на заміну, забезпечення екологічної стійкості, запобігання катастрофам, економічної ефективності, гарантування доступності суспільно значущих послуг для соціально вразливих груп населення, прозорості інформації, дотримання антикорупційного законодавства, а також дотримання приватними партнерами зобов'язань у сферах екологічного, соціального та трудового права, визначених міжнародними конвенціями.

Закон про ППП розширив можливості застосування публічно-приватного партнерства у сферах житлової нерухомості, у тому числі модульних будинків та тимчасового житла, а також соціальної інфраструктури, забезпечення діяльності установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, пунктів пропуску через державний кордон, безпеки та оборони, освіти, наукової діяльності, електронних комунікацій, цифрової інфраструктури, інформаційних технологій та кібербезпеки. Загалом цей перелік не є вичерпним, а публічно-приватне партнерство може застосовуватися в усіх сферах.

Також новим законом чітко врегульовано три конкурентні процедури визначення приватного партнера (торги з обмеженою участю, відкриті торги, конкурентний діалог), встановлено детальні вимоги до конкурсної комісії.

Значно розширено перелік підстав для відмови в участі у конкурсі, включаючи: прямий або опосередкований контроль над учасником з боку Російської Федерації, Республіки Білорусь, Ісламської Республіки Іран, Корейської Народно-Демократичної Республіки, а також інших держав, визнаних державою-агресором/окупантом, або їхніх резидентів; реєстрація в офшорних зонах або володіння частками компаній, зареєстрованих в таких державах; реєстрація в державах, включених FATF до «чорного списку»; контроль з боку осіб, визначених як олігархи, або осіб, щодо яких застосовано санкції (українські, США, ЄС); порушення протягом останніх п'яти років екологічного, соціального та трудового права тощо.

Сам договір публічно-приватного партнерства включає значно більший і деталізований перелік істотних умов, ніж у Законі про ДПП, охоплюючи показники ефективності, розподіл ризиків, умови набрання чинності, порядок внесення платежів, відповідальність, гарантійні строки робіт, порядок контролю та

моніторингу, встановлено чіткі умови, за яких зміни до договору публічно-приватного партнерства можуть вноситися без нового конкурсу. Регламентовано право заміни приватного партнера за ініціативою публічного партнера або кредитора, а також право кредитора на вступ у права та обов'язки приватного партнера через прямий договір.

Слід також звернути увагу, що Законом про ППП додано нові форми підтримки здійснення публічно-приватного партнерства, такі як гарантія попиту (компенсація різниці між гарантованим та фактичним попитом на послуги) та сприяння публічного партнера у залученні коштів від фізичних та юридичних осіб для житлових проєктів. Чітко прописано гарантії прав кредиторів, включаючи можливість відшкодування збитків кредитору у разі дострокового припинення договору. Стягнення коштів у безспірному порядку з банківських рахунків приватного партнера, відкритих для цілей виконання договору публічно-приватного партнерства, забороняється.

Крім того, чіткіше визначено гарантію стабільності законодавства, що застосовується до договору публічно-приватного партнерства, охоплюючи також податкове законодавство щодо об'єкта, бази оподаткування, ставок та пільг. Передбачена компенсація втрат приватного партнера від несприятливих змін законодавства.

Важливим аспектом, який врегульований Законом про ППП, є особливості підготовки та реалізації проєктів в окремих сферах, серед яких: автомобільні дороги, будівництво житла, ринки природних монополій.

Так, Закон про ППП регулює будівництво та експлуатацію платних доріг (з обов'язковим альтернативним безоплатним проїздом); деталізує особливості проєктів житлового будівництва (включаючи модульні та тимчасові будинки), права власності на нерухомість, визначення вигодонабувачів та дисконтів; визначає правові наслідки встановлення економічно необґрунтованих цін/тарифів на суспільно значущі послуги, включаючи можливість компенсації витрат приватному партнеру або зупинення ним виконання зобов'язань.

Актуальним в сучасних реаліях є введення спрощеного порядку підготовки та реалізації проєктів публічно-приватного партнерства з відновлення інфраструктури та економіки протягом дії воєнного стану та семи років після його припинення/скасування.

Загалом, Закон про ППП є комплексним і сучасним нормативним актом, який має на меті створити більш привабливі та передбачувані умови для залучення приватних інвестицій у публічний сектор, із врахуванням міжнародних стандартів та викликів сьогодення.

Разом з тим, лише змін у законодавстві недостатньо для забезпечення ефективної реалізації публічно-приватного партнерства. Хоча законодавча база є основою та визначає правові засади, успішне публічно-приватне партнерство залежить від поєднання юридичних, економічних, організаційних, технічних та соціальних факторів.

Насамкінець зазначимо, що ефективна реалізація публічно-приватного партнерства вимагає не лише надійної законодавчої бази, а й продуманих

економічних розрахунків, професійної підготовки, прозорих процедур, належного управління ризиками, постійного моніторингу та адаптації до змін.

Список використаних джерел:

1. Носков О. М. Публічно-приватне партнерство органів місцевого самоврядування та малого і середнього бізнесу: Інноваційні підходи в українських громадах. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2024. №14. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-14-02-05/2024-14-02-05>.
2. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17/conv#n44>.
3. Про публічно-приватне партнерство: Закон України від 19.06.2025 р. № 4510-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4510-20/conv#n69>.
4. Турченко І. В. Сучасні моделі державно-приватного партнерства у сфері розбудови вітчизняної транспортної інфраструктури. *Проблеми цивільного та господарського права*. 2024. № 4. С. 57-65. URL: <http://sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/4/13.pdf>.

Тетяна Кізима

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Сергій Фундитус

студент гр. ДСПУАзм-12,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

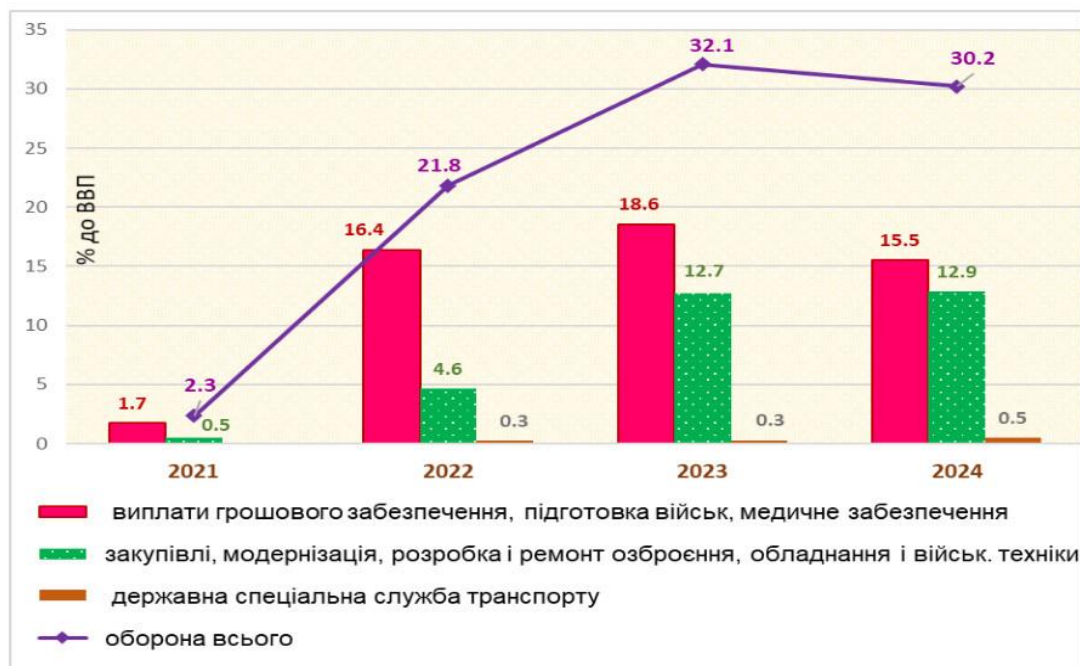
Максим Охотницький

аспірант,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІНАНСУВАННЯ СФЕРИ ОБОРОНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

2025 рік став четвертим роком повномасштабної війни рф проти України, продовжуючи створювати безпрецедентні виклики для вітчизняної економіки і фінансової політики. Величезні військові витрати, руйнування об'єктів критичної інфраструктури, постійно зростаючий дефіцит електроенергії, міграція працездатного населення України за кордон негативно впливають на фінансовий стан країни. І хоча фінансова система держави намагається адаптуватися до умов воєнного стану, все ж структура бюджетних витрат має явні перекося у бік фінансування оборонних витрат, що безумовно є цілком закономірним і вмотивованим.

Так, у 2024 році, аналогічно як і в попередніх двох роках, понад половину (а саме 51%) витрат українського бюджету було спрямовано на галузь оборони і безпеки. В абсолютному вираженні ці видатки склали 2,3 трлн грн або 30,2% ВВП, зрісши на 207 млрд грн порівняно із 2023 роком (рис. 1).

**Рис. 1. Динаміка видатків бюджету України
на оборону у 2021-2024 роках [1]**

Проте змушені констатувати, що нинішній рівень видатків на оборону, на жаль, не відповідає масштабам та інтенсивності збройної боротьби із російським агресором, позаяк на фронті катастрофічно не вистачає багатьох засобів, призначених для ураження ворога. Тож вважаємо, що у найближчій перспективі основними напрямками розміщення додаткових державних замовлень мають стати насамперед високоточне озброєння і боєприпаси, дрони, засоби РЕБ/РЕП, бронетанкова техніка, артилерійська, протитанкова та протикорабельна зброя, радіолокація, спеціальні прилади тощо. Надважливим для України є також і фінансування передових науково-технічних розробок в оборонній сфері, стимулювання інновацій, масштабування оборонного виробництва та контрактування для сил оборони України. Відтак з метою вирішення зазначених проблем слід суттєво збільшити видатки Міністерства оборони України на закупівлю зброї і військової техніки із одночасним упровадженням довгострокових державних контрактів та застосування різноманітних державних фінансових стимулів для вітчизняного бізнесу, що працює в оборонно-промисловому комплексі.

Вітчизняні підприємства нині виробляють для українських сил оборони різноманітну бронетехніку, стрілецьку зброю, безпілотні і роботизовані системи різних типів, системи РЕБ, артилерійські снаряди та міни, проте для фінансування таких виробництв вони здебільшого використовують власні кошти, державне оборонне замовлення або ж кошти іноземних інвесторів, не маючи можливості залучати банківські кредити через їхню надзвичайну дороговизну. Так, «запас наданих банками кредитів бізнесу в галузях виробництва електричного устаткування, електронної та оптичної продукції, виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів, виробництва інших транспортних засобів в кінці 2024 року ледь дотягував до 10 млрд грн або 0,24 млрд дол.» [1]. Відтак переконані, що у сучасних умовах надважливим завданням для українського уряду є розширення доступу вітчизняних підприємств до дешевих кредитних ресурсів. З цією метою Національному банку України слід сформувати монетарну політику, орієнтовану передусім на потреби обороноспроможності держави та відновлення і стимулювання саме кредитної функції українських банків. Такі механізми державної підтримки процесу кредитування залучених до оборонних цілей підприємств доцільно інтенсифікувати шляхом спрощення та прискорення процедур отримання державних гарантій великими підприємствами, а також розширення можливостей задекларованої раніше програми «Доступні кредити 5-7-9» з орієнтацією на малі й середні підприємства, задіяні у виробничих секторах оборонно-промислового комплексу України.

У контексті дослідження рівня оборонних видатків України, на наш погляд, доволі показовим є їх порівняння між окремими країнами світу. Так, за даними Стокгольмського інституту досліджень миру наша країна фактично має найвищий рівень воєнно-оборонних видатків у відсотках до ВВП (рис. 2).

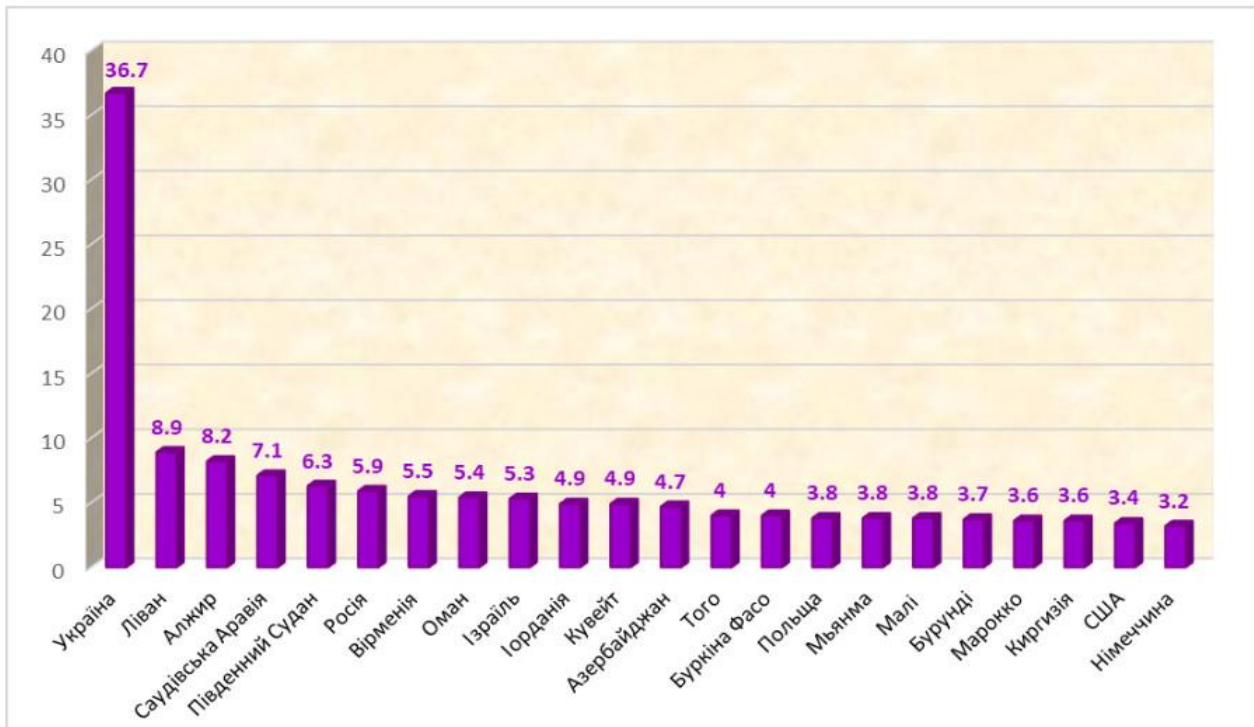

Рис. 2. Видатки країн світу на оборону у відсотках до ВВП у 2023 році [1]

Наостанок зазначимо, що фактичні і потенційні можливості належного забезпечення державою нагальних потреб сектору безпеки і оборони України обмежуються тією обставиною, що безпосередньо на фінансування галузі оборони із загального фонду бюджету уряд може використовувати лише внутрішні доходи і запозичення. До слова, нині Україна уже перебуває на верхній межі використання внутрішніх фінансових ресурсів, що спрямовуються на воєнно-оборонні потреби. Відтак, на нашу думку, потенційним джерелом зростання внутрішніх фінансових ресурсів могли б стати: ліквідація «тіньових» схем, які, на жаль, все ще продовжують успішно функціонувати навіть в умовах повномасштабної війни; виведення нелегального бізнесу з «тіні»; незначне, але поступове підвищення податкових ставок для суб'єктів національної економіки або ж розширення податкової бази згідно прийнятої нещодавно Національної стратегії доходів; відмова від державного фінансування політичних партій в Україні та переспрямування зекономлених таким чином коштів на фінансування Збройних Сил. Також із можливих заходів вбачаються: певне пом'якшення інколи надміру жорстких фінансових обмежень для державних закупівель зброї й військової техніки та збільшення надходжень військової допомоги від іноземних партнерів у грошовій формі до оборонних фондів.

Список використаних джерел:

1. Богдан Т. Фінансування оборони: проблеми, досягнення, нагальні завдання. URL: <https://epravda.com.ua/oborona/finansuvannya-oboroni-problemi-dosyagnennya-nagalni-zavdannya-803747/>

Надія Кульчицька

к.е.н., доцент,

Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету, м. Чортків

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ КЛАСТЕРНИХ ІНІЦІАТИВ

У сучасних умовах децентралізації влади та розвитку територіальних громад перед муніципальною освітою постають нові виклики, пов'язані з необхідністю забезпечення її сталого фінансування та інноваційного розвитку. Одним із перспективних механізмів, що дозволяє поєднати зусилля місцевого самоврядування, бізнесу, освітніх закладів та громадськості, є кластерні ініціативи. Саме в цьому контексті фінансове забезпечення набуває нового змісту – від традиційного бюджетного фінансування до системної підтримки партнерських моделей розвитку.

Кластер – це форма об'єднання різних суб'єктів навколо спільної мети, зокрема у сфері освіти – створення конкурентоспроможного, інноваційного, адаптивного до потреб ринку освітнього середовища. Освітні кластери дозволяють більш ефективно використовувати ресурси: об'єднувати фінанси, залучати грантові кошти, реалізовувати державно-приватні проєкти, сприяти підвищенню якості освіти та професійної підготовки кадрів [1, с. 153].

Кластеризація муніципальної освіти як новітньої форми організації освітнього процесу, взаємодії та співпраці сприяє досягненню позитивних соціально-економічних результатів, що проявляються через підвищення якості освіти та її фінансове забезпечення.

У контексті глобальної кризи, спричиненої війною в Україні, формується нова кластерна модель управління муніципальною освітою. Вона передбачає перехід муніципальних економічних систем до кластерної структури й запровадження мережевої взаємодії в освітньому середовищі. Дослідження підтверджують, що інноваційні процеси в галузі освіти на місцевому рівні найінтенсивніше відбуваються саме в межах кластерів, які об'єднують освітні, наукові, державні та інші установи [2, с. 52].

Інтеграція кластерних технологій у сфері муніципальної освіти стимулює зростання підприємницької активності громад, підвищує ефективність використання фінансових ресурсів, спрямовуючи їх на стратегічні напрямки розвитку. Це також покращує інвестиційний клімат у громадах, сприяє розвитку соціальних, економічних, інформаційних та інтеграційних систем, що в підсумку активізує соціально-економічне зростання та залучення інвестицій.

Основною метою впровадження кластерної моделі є трансформація підходів до партнерської та ділової взаємодії в межах територіальних громад. Це передбачає формування розуміння важливості чесного, прозорого та взаємовигідного співробітництва всіх учасників кластерного об'єднання задля досягнення спільної економічної вигоди.

Фінансове забезпечення розвитку муніципальної освіти в межах кластерних ініціатив передбачає диверсифікацію джерел фінансування. Окрім державної освітньої субвенції, все більшу роль відіграють місцеві бюджети, кошти міжнародної технічної допомоги, інвестиції бізнесу, благодійні внески, фонди розвитку освіти. Ключовим завданням стає ефективно управління цими ресурсами, їх прозоре та цільове використання відповідно до потреб громади [2, с. 49].

Кластерний підхід до аналізу фінансових процесів у сфері муніципальної освіти ґрунтується на тому, що окремих заклад освіти не слід розглядати у відриві від інших, а необхідно досліджувати як складову частину взаємопов'язаних секторів єдиної системи. Формування базової освітньої галузі на рівні громади має сприяти не лише соціально-економічному розвитку території, а й розширенню додаткових сегментів освітніх послуг. Саме ці елементи формують кластер фінансової ефективності, який і має стати ключовим об'єктом аналітики та вдосконалення в освітній сфері [1, с. 158].

Особливістю фінансування в межах освітнього кластера є орієнтація на результат: не лише забезпечення функціонування закладів освіти, а й стимулювання інновацій, модернізації матеріально-технічної бази, розвиток людського потенціалу. При цьому муніципальна влада виконує роль координатора, що сприяє синергії зусиль усіх зацікавлених сторін.

Кластери також стимулюють участь бізнесу у розвитку освіти, адже роботодавці зацікавлені у підготовці якісних кадрів. Це відкриває можливості співфінансування програм підготовки, модернізації професійно-технічних навчальних закладів, стажування викладачів, а також розвитку дуальної освіти.

Таким чином, фінансове забезпечення розвитку муніципальної освіти в контексті кластерних ініціатив виступає не лише технічним процесом акумуляції коштів, а стратегічним інструментом соціально-економічного зростання громад. Розбудова освітніх кластерів дозволяє не лише зменшити фінансові ризики, а й сформувати нову культуру партнерства, що є основою сталого розвитку сучасної освіти на муніципальному рівні.

Список використаних джерел:

1. Решетняк О. І., Заїка Ю. А. Організаційно-економічне забезпечення державного управління сферою освіти за допомогою формування кластерних структур. Стабілізація економіки України: новітні моделі та механізми досягнення: монографія / за заг. ред. Г. О. Дорошенко, М. С. Пашкевич. Дніпропетровськ: НГК, 2015. С. 152-162.
2. Феофанова І. В., Кичкіна В. В. Бюджетування як засіб контролю за використанням фінансових ресурсів закладів освіти. *Бізнес-навігатор*. 2018. № 6 (49). С. 48–53. URL: http://business-navigator.ks.ua/journals/2018/49_2018/49_2018.pdf#page=48.

Вадим Ластовицький

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., доцент Федір Ткачик

ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС

В умовах поглиблення інтеграційних процесів України з Європейським Союзом, ключовим завданням стає модернізація професійно-технічної освіти (ПТО) відповідно до європейських стандартів якості, фінансової стабільності та результативності. Забезпечення стійкого фінансового потенціалу закладів ПТО є однією з передумов їхньої конкурентоспроможності, адаптивності до ринку праці та сталого розвитку людського капіталу.

Фінансова архітектура функціонування ПТО в Україні потребує переосмислення з урахуванням кращих практик ЄС. Серед основних проблем доцільно зазначити про фрагментарне фінансування, незначне залучення приватного сектора (на засадах фандрайзингу), обмеженість інвестицій у матеріально-технічну базу та інституційну спроможність. У цьому контексті вивчення європейського досвіду щодо механізмів бюджетного, проектного та публічно-приватного фінансування, а також автономізації та диверсифікації фінансового потенціалу закладів освіти є надзвичайно важливим для формування ефективної моделі в Україні.

Фінансовий потенціал освітнього закладу розглядається як сукупність фінансових ресурсів, джерел фінансування та механізмів їх ефективного використання, що забезпечують стабільне функціонування та розвиток закладу освіти.

У зарубіжній науковій літературі (P. Sahlberg, M. Carnoy) фінансовий потенціал розглядається як функціональна складова освітньої політики, яка впливає на якість людського капіталу через інвестиції в інфраструктуру, педагогічні інновації та цифровізацію [1, 2].

Водночас, на думку О. Дем'яненко під фінансовим потенціалом розуміється «інтегральна характеристика спроможності освітніх закладів мобілізувати, управляти та розподіляти фінансові ресурси для досягнення стратегічних цілей, зокрема в умовах бюджетної децентралізації» [3].

Моніторинг досвіду країн ЄС дав змогу систематизувати загальні риси формування фінансового потенціалу закладів ПТО, а саме:

1. Мультиаспектність джерел фінансування. Заклади ПТО в ЄС фінансуються з кількох джерел – державного та місцевих бюджетів, коштів роботодавців, приватного сектору та фондів Європейського Союзу (наприклад, Європейський соціальний фонд, Erasmus+, тощо);

2. Децентралізована модель управління. Низка країн ЄС (зокрема Німеччина, Нідерланди, Норвегія) передають повноваження з управління та

фінансування ПТО на рівень регіонів чи муніципалітетів, що сприяє гнучкості та адаптації до потреб місцевого ринку праці;

3. Активна участь суб'єктів бізнесу (в т.ч. з числа випускників закладу освіти). Роботодавці беруть участь у фінансуванні програм навчання, зокрема в дуальних моделях, надаючи місця для практики, обладнання або співфінансуючи профільні ініціативи та заходи викладачів;

4. Фінансова автономія закладів. Заклади ПТО часто мають автономію у використанні бюджетних коштів, плануванні доходів від послуг, грантів та співпраці з приватним сектором;

5. Чітка орієнтація на результативність (наявність стратегічного документу). Усе більшого поширення набуває модель фінансування за результатами (performance-based funding), коли обсяг фінансування залежить від показників працевлаштування випускників, якості освіти та ефективності витрат;

6. Спрямованість на інновації та цифровізацію. Значні кошти в країнах ЄС спрямовуються на оновлення обладнання, цифрову трансформацію навчального процесу та впровадження STEM-підходів.

Водночас, розвиток закладів професійно-технічної освіти значною мірою залежить від наявного фінансового потенціалу, його структури та джерел.

У Німеччині функціонує дуальна система, в якій фінансування поділяється між державою та приватним сектором, що дозволяє забезпечити високу якість підготовки кадрів і зменшити навантаження на державний бюджет.

У Польщі активно використовуються кошти ЄС на розвиток інфраструктури закладів ПТО, підтримку інновацій та цифрову трансформацію.

Норвегія, маючи децентралізовану модель управління освітою, забезпечує стабільне базове фінансування за рахунок державних трансфертів та муніципальних бюджетів, що дозволяє досягати високих показників ефективності [4].

В Україні фінансування ПТО має переважно бюджетний характер, проте досі залишається фрагментарним, нерівномірним та слабко орієнтованим на результат. Серед ключових проблем – низький рівень фінансової автономії, обмежений доступ до альтернативних джерел фінансування та інактивна взаємодія з роботодавцями.

Воєнні дії спричинили додатковий тиск на систему професійно-технічної освіти: часткова руйнація інфраструктури, вимушене переміщення студентів і науково-педагогічних працівників, скорочення бюджетного ресурсу на регіональному рівні. У таких умовах особливо важливо формувати дієві фінансові механізми підтримки ПТО як інструменту відновлення економіки та трудового потенціалу.

Серед можливих напрямів нарощування фінансового потенціалу доцільно виокремити наступні:

- диверсифікація джерел фінансування (державний бюджет, міжнародні донори, бізнес);
- розвиток державно-приватного партнерства;
- реалізація проєктів технічної допомоги (наприклад, EU4Skills) [5];

– інституційна фінансова автономія ПТО та зміцнення управлінської спроможності.

У повоєнний період заклади ПТО можуть стати основою швидкої реадaptaції демобілізованих громадян, перекваліфікації внутрішньо переміщених осіб і відновлення промислових кластерів – за умови наявності достатнього фінансового ресурсу, інвестицій у матеріально-технічну базу та ефективної фінансової стратегії.

Список використаних джерел:

1. Sahlberg P. Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? Teachers College Press. 2011. URL: <https://www.tcpress.com/finnish-lessons-9780807757831>
2. Carnoy M. Education, economics and public policy: What the future holds. Stanford University Press. 2019. URL: <https://www.sup.org/books/title/?id=31234>
3. Дем'яненко О. В. Фінансове забезпечення закладів професійної (професійно-технічної) освіти в умовах децентралізації. *Фінанси України*. 2021. № 6. С. 25–37.
4. Financing vocational education and training in the EU: Investment, efficiency and reform strategies. European Centre for the Development of Vocational Training. CEDEFOP. 2023. <https://www.cedefop.europa.eu/en/publications/financing-vet-eu>
5. Плахотнюк Н. С. Управління фінансами освітніх закладів на регіональному рівні. *Фінанси та кредит*. 2020. № 26 (8). С. 45–52.

Анатолій Луцик

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Володимир Титор

викладач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Іван Вакуліч

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В КОНТЕКСТІ ПОКРАЩЕННЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Податкова політика у кожній країні передбачає постійні зміни і трансформації. Зважаючи на постійний розвиток та еволюцію людства, змін потребують і її складові механізми. В останній десятиліття суспільний розвиток пришвидшується завдяки розвитку інформаційних технологій. Все більше і більше завдань вирішуються з допомогою програмного забезпечення та цифрових технологій.

Впровадження інформаційних технологій в сферу державних фінансів та їх узгодження з корпоративними фінансами вирішує багато проблем. Зокрема, економиться час на узгодження та сплату фінансових зобов'язань. Пришвиджується також здійснення контрольних функцій уповноваженими державними органами. Забезпечується прийняття об'єктивніших рішень при здійсненні контрольних функцій на основі більшого масиву доступної інформації.

Позитивно впливає розвиток інформаційних технологій і на сферу корпоративних фінансів. Зокрема, автоматизація зв'язків виробничих та управлінських процесів зменшує затрати часу на аналіз даних щодо поточного стану компанії. Використання різноманітних інформаційних продуктів покращує фінансове планування та прогнозування, підвищує ефективність внутрішнього контролю компанії, економить трудові та фінансові ресурси.

У сучасних умовах розвиток інформаційних технологій в сфері фінансових взаємовідносин бізнесу та держави дозволяє здійснювати декларування податкових зобов'язань та їх сплати з мінімальними затратами часу. Зокрема використання сервісу «Електронний кабінет платника» надає можливість платнику податків подавати звітність у електронній формі, бачити стан розрахунків платника з бюджетом, формувати різноманітні запити та отримувати витяги з державних реєстрів [1]. У 2024 році понад 5 млн платників податків використовували сервіси електронного кабінету платника податків [2]. Платники податків також можуть ознайомлюватись з інформацією щодо контрольно-перевірочних та інших заходів ініційованих органами влади.

Впровадження цифрових технологій і в сферу адміністрування податків на зовнішню торгівлю. Це відбувається через «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» [3]. Через цей сервіс суб'єкти ЗЕД дізнаються інформацію про стан розгляду

поданих митних декларацій, інформація щодо розрахунків, різноманітна довідкова інформація щодо зовнішньоекономічної діяльності. Цифровізація в сфері міжнародної торгівлі пришвидшує її, що може позитивно впливати і на торговий баланс України. Важливості додає те що, адміністрування податків на міжнародну торгівлю приносить біля 40% відсотків усіх податкових надходжень.

Розвиток інтернет-банкінгу теж зумовлений поширенням та еволюцією інформаційних технологій. Саме завдяки такому розвитку платники податків здійснюють сплату податкових зобов'язань без затрат час на відвідування установ банку. Правове регламентування сплати таких зобов'язань забезпечує швидке надходження інформації про сплату податків та зборів на бюджетні рахунки відкриті в установах Державного казначейства України.

Якщо 15 років тому Україна була «аутсайдером» в сфері впровадження інформаційних технологій у відносини платника податків та держави, то в сьогоdnішніх умовах ми є одними з лідерів. В відносно короткий термін відбувся перехід від паперової звітності та розрахунків до електронного декларування та сплати. Ручні розрахунки були замінені на автоматизовані з використанням програмного забезпечення, а сплата податкових зобов'язань не потребує відвідувань банківських установ.

Перспективними заходами покращення податкової політики має стати спрощення розуміння платниками податків усіх елементів оподаткування за допомогою інформатизації. Автоматизація фінансових процесів має наближати звичайного громадянина без ґрунтовних знань в сфері податків до розуміння механізмів розрахунку та сплати податків, без потреби в отриманні додаткових консультацій та роз'яснень. Має також забезпечуватись системне автоматизоване інформування щодо необхідності фінансових розрахунків. Впровадження цифрових технологій буде сприяти подальшій детінізації економіки країни. Воно не завжди позитивно сприймається суспільством, але є об'єктивною необхідністю та реальністю розвитку кожного демократичного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Електронний кабінет платника податків. URL: <https://cabinet.tax.gov.ua/>
2. План цифрового розвитку Державної податкової служби України до 2030 року. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/План%20цифрового%20розвитку%20ДПС%20України%20\(1\).PDF](https://mof.gov.ua/storage/files/План%20цифрового%20розвитку%20ДПС%20України%20(1).PDF)
3. Єдине вікно для міжнародної торгівлі. URL: <https://cabinet.customs.gov.ua/>

Володимир Наконечний

аспірант,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль,

Науковий керівник: д.е.н., професор Богдана Шулюк

СУЧАСНА ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ТА ЇЇ ПРИНЦИПИ

Податкова політика виступає окремим напрямком і складовою частиною економічної політики кожної держави. Як і інші види політик, що реалізує держава, податкова політика представляє собою сукупність цілей, методів та інструментів забезпечення визначених державою пріоритетів суспільного розвитку. Питання сутності та напрямків проведення податкової політики завжди знаходяться в центрі уваги вчених-економістів, які вивчають способи досягнення стратегічних та поточних завдань, що стоять перед державним апаратом в процесі виконання покладених на нього функцій.

Важливість податкової політики пояснюється ще й тим, що надходження від податків і зборів виступають основним джерелом доходів кожної держави. Власне, виникнення податків було спричинено формуванням перших держав, а також місцевих громад. Історія появи та розвитку податків є надзвичайно цікавою та характеризується низкою особливих ознак, пов'язаних зі специфікою розвитку держав, історичними, політичними, ментальними, культурними рисами які характеризують ту чи іншу країну.

На всіх етапах розвитку податків та оподаткування виникали проблеми щодо пошуку оптимальних механізмів оподаткування, які відповідають тим завданням, що стоять перед державою на кожному конкретному етапі її поступу. Причому, завжди виникає складне питання щодо досягнення оптимальних результатів за допомогою оподаткування, тобто акумулювання необхідних обсягів коштів для повноцінної діяльності державного апарату та задоволення потреб населення. Крім того, податки виконують роль фінансового інструменту, за допомогою якого держава може впливати на соціально-економічний розвиток країни.

Таким чином, податки і оподаткування мають двояке призначення – з одного боку, за допомогою податків формуються фінансові ресурси, необхідні державі. З іншого боку, держава використовує податки як інструмент регулювання економіки, соціальної сфери, міжнародної діяльності тощо. На даній особливості податків наголошує професор А. Крисоватий, називаючи їх важливим інструментом фінансового регулювання економіки [1, с. 37]. Усі ці аспекти використання податків, а також заходи, що проводить держава у сфері оподаткування, охоплюється поняттям податкова політика.

За визначенням А. Крисоватого, «податкова політика – це діяльність держави, виражена в комплексі заходів, здійснюваних уповноваженими на те органами державної влади й державного управління в області функціонування податків як фіскальних інструментів та регулюючих важелів» [1, с. 10]. Далі вчений зазначає, що «податкова політика являє собою сукупність економічних, фінансових та правових дій держави по формуванню податкової системи країни з метою

забезпечення фінансових потреб держави, окремих соціальних груп суспільства, а також економіки країни за рахунок перерозподілу фінансових ресурсів» [1, с. 11].

В цьому трактуванні слушно наголошено на найважливіших характеристиках податкової політики, це – дії у сфері економіки і фінансів, що мають правове підґрунтя і проводяться державою для фінансового забезпечення своєї діяльності. Крім того, зазначається необхідність задоволення потреб окремих соціальних груп, а також секторів економіки. Підкреслюється шлях досягнення зазначених завдань – за допомогою перерозподільчих процесів у сфері фінансової системи.

Необхідно розрізняти поняття «податкова політика» і «фіскальна політика». Як ми з'ясували раніше, податкова політика пов'язана із запровадженням та адмініструванням податків і обов'язкових зборів з метою формування необхідних державі фінансових ресурсів, а також проведення державного регулювання соціально-економічних процесів в суспільстві. Фіскальна політика має більш широке тлумачення, адже вона включає процеси як формування, так і використання акумульованих на державному та місцевому рівнях фінансових ресурсів. Таким чином, податкову політику слід розглядати як складову частину фіскальної політики держави. У цьому зв'язку професор Л. Сідельникова, зазначає, що в даний час фіскальна політика асоціюється «з державним регулюванням урядових видатків і оподаткуванням» [2, с. 9].

Ефективність податкової політики завжди знаходиться в центрі уваги вчених, практиків у сфері бізнесу та державного менеджменту, а також простих громадян. Ми підтримуємо точку зору науковців, які зазначають, що «ефективна бюджетно-податкова політика є вагомим умовою для підвищення рівня та якості життя населення, забезпечення економічного зростання, модернізації економіки і соціальної сфери» [3, с. 96].

Слід зазначити, що в умовах воєнного стану в Україні до вище перерахованих орієнтирів бюджетно-податкової політики слід додати ще й необхідність акумуляції коштів для потреб оборони країни, з одного боку, а також – створення сприятливих умов для функціонування бізнесу як головного джерела податкових надходжень до бюджету, з другого боку. Отже, на сучасному етапі розвитку перед податковою політикою держави стоять додатково ще дві цілі: 1) акумуляція максимально можливих обсягів ресурсів в бюджеті за допомогою податків і обов'язкових зборів і 2) створення сприятливих умов у сфері оподаткування для успішного функціонування бізнесу.

Наприкінці 2023 року в Україні була ухвалена Національна стратегія доходів до 2030 року, в якій визначено орієнтири реформування та принципи податкової політики нашої держави в реаліях війни, до яких віднесено:

– *стабільність*, що передбачає сталі умови щодо бази оподаткування, адже від цього залежить стабільність надходжень до бюджету на тривалу перспективу. Причому зазначено, що заходи, які приймаються у сфері оподаткування, не повинні впливати на стабільність податкової політики загалом, яка підпорядкована основні меті – забезпечення достатніх надходжень до бюджету;

– *нейтральність* в податковій політиці означає забезпечення рівності і справедливості в оподаткуванні таким чином, щоб це не впливало на

конкурентоздатність платників податків. Причому податкова політика може і повинна змінюватися відповідно до нових економічних внутрішніх та зовнішніх викликів, а також в контексті необхідності зменшення рівня тінізації економіки;

– *справедливість* в оподаткуванні повинна бути забезпечена в двох вимірах – горизонтальному та вертикальному по відношенню до платників податків. Застосування необґрунтованих пільг, що впливають на соціальну справедливість та економічне зростання, повинно бути обмежено;

– *добросовісність*, яка реалізується за допомогою дотримання податковими органами підходів чесності, порядності, відкритості, проведення антикорупційних дій і підвищення довіри до фіскальних органів з боку фізичних і юридичних осіб, а також суспільства загалом. Особливо наголошено на необхідності дотримання конфіденційності та надійного захисту даних платників податків, що знаходяться у розпорядженні податкових органів;

– *інтегрованість* в податковій політиці означає наближення її та механізму справляння податків до тих вимог, які випробувані світовою практикою, а також застосовується у нас згідно вимог міжнародних організацій, членом яких є Україна;

– *ефективність* податкової політики, як найважливіший принцип, повинна забезпечуватися шляхом постійного вдосконалення управління процесами оподаткування, поширенням цифровізації у сфері оподаткування, покращення якості даних, якими оперують контролюючі органи;

– *розвиток*, як принцип податкової політики спрямований на забезпечення повоєнного відновлення країни, а також стимулювання розвитку економіки, зокрема її експортного потенціалу. Все це передбачає вироблення інструментів і механізмів для стимулювання інвестиційної діяльності за прикладом країн Європейського Союзу [4].

Список використаних джерел:

1. Крисоватий А. І. Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації податкової політики в Україні: Монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2005. 371 с.
2. Сідельникова Л. П. Податкові та позичкові фінанси: фіскальна філософія вибору: Монографія. Херсон: Грінь Д.С., 2012. 436 с.
3. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації: монографія / В. Р. Сіденко та ін.; за заг. ред. В. Р. Сіденка. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 648 с.
2. Національна стратегія доходів до 2030 року / Міністерство фінансів України. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030.pdf

Ірина Омецінська

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Ольга Романів

студент гр. ОПДм-11,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ

В умовах воєнного стану, інфляційних коливань, порушення логістичних ланцюгів особливо важливо забезпечити безперебійне постачання та раціональне використання виробничих запасів, що сприятиме оптимізації виробничих процесів та підвищенню ефективності діяльності підприємства. Правильна оцінка та облік запасів безпосередньо впливають на достовірність показників собівартості продукції та фінансові результати суб'єктів господарювання. Тому удосконалення методики обліку виробничих запасів є важливим елементом підвищення економічної стабільності та конкурентоспроможності підприємства.

Відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 9 «запаси – активи, які: утримуються для подальшого продажу (розподілу, передачі) за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством» [1]. Даний стандарт виокремлює такі групи запасів, як «сировину, основні й допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності; незавершене виробництво; готову продукцію; товари; МШП; поточні біологічні активи» [1]. При цьому в стандарті не виокремлено термін «виробничі запаси», що призводить до некоректного його використання в науковій літературі. Часто його ототожнюють з матеріальними ресурсами, матеріальними цінностями, предметами праці тощо. Так, О. В. Гамова й І. А. Козачок вказують, що «виробничі запаси – це сукупність предметів праці, які знаходяться у складі оборотних активів у вигляді запасів основних та допоміжних матеріалів на складах, а також палива, запасних частин, зворотних відходів, тари та інших матеріалів, які призначені для використання як у виробничому процесі, так і для будь-яких інших потреб підприємства...» [2, с. 34]. Л. М. Очеретько розглядає виробничі запаси «як частину матеріальних ресурсів, які не задіяні у виробничому процесі, але їх наявність на підприємстві у передбачених розмірах є об'єктивною умовою його діяльності» [3].

Виходячи зі структури запасів, що подана у НП(С)БО 9, до виробничих запасів віднесено «сировину, основні й допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності, що призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, розподілу, передачі, обслуговування виробництва й адміністративних потреб» [1].

Термін «виробничі запаси» міститься в Інструкції про застосування Плану рахунків [4]. Виходячи зі субрахунків до рахунка 20 «Виробничі запаси», можна

окреслити структуру таких активів: «сировина й матеріали; купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби; паливо; тара й тарні матеріали; будівельні матеріали; матеріали, передані в переробку; запасні частини; матеріали сільськогосподарського призначення; інші матеріали» [4].

На структуру виробничих запасів впливає специфіка діяльності підприємства, особливості технологічного процесу та обсяги виробництва. Слід відмітити, що чинні стандарти передбачають базову структуру запасів, однак вона не враховує галузевих особливостей. Наприклад, у сільському господарстві або будівництві існують специфічні види запасів, які іноді складно узгодити з типовими групами. Крім того, призначення субрахунків до рахунку 20 «Виробничі запаси» може бути різним в залежності від галузі, в якій працює підприємство. Так, в промисловості субрахунок 205 «Будівельні матеріали» використовується для обліку матеріалів, що застосовуються в будівельних цілях, проте в будівельних підприємствах такі матеріали будуть обліковувати на субрахунку 201 «Сировини й матеріали», як основа для виконання будівельно-монтажних робіт.

Для належного групування виробничих запасів ефективною є система аналітичного обліку. Використання рахунків аналітичного обліку сприятиме більш детальному відображенню складу та руху таких активів, що забезпечить точніше визначення їх вартості та ефективніше управління ресурсами. Завдяки аналітичному обліку підприємство може контролювати запаси за місцями зберігання, видами, постачальниками та напрямками використання. Це, у свою чергу, дозволяє виявляти надлишки або нестачі, своєчасно приймати управлінські рішення щодо поповнення або оптимізації виробничих запасів. Такий підхід підвищує прозорість облікових даних, зменшує ризики помилок і сприяє раціональному використанню активів у процесі виробництва.

Таким чином, виробничі запаси можуть стати важливим інструментом ефективного використання активів підприємства. Їх правильне трактування та обґрунтоване групування сприятимуть достовірності фінансової звітності, раціональному управлінню та стабільній діяльності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси», затверджене наказом МФУ від 20.10.1999 р. № 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Гамова О., Козачок І., Ашифіна Т. Удосконалення обліку виробничих запасів та оцінка фінансового стану ТОВ «БЗ ЗБВ». *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 2. С. 33-40.
3. Очеретько Л., Романова Ю. Проблеми та удосконалення організації обліку виробничих запасів. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_11_29
4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом МФУ від 30.11.1999 р. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>

Ольга Погребняк

студентка гр. ДСПУАзм-12,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., доцент Федір Ткачик

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Сучасні виклики соціально-економічного розвитку України, пов'язані з децентралізацією влади, реформою місцевого самоврядування та необхідністю підвищення ефективності використання ресурсів, зумовлюють посилення уваги до формування та удосконалення інституційно-правових засад міжмуніципального співробітництва. Співробітництво територіальних громад виступає ефективним інструментом консолідації зусиль громад задля реалізації спільних проєктів, покращення якості публічних послуг та підвищення інвестиційної привабливості територій.

Незважаючи на наявність законодавчої бази, механізми реалізації міжмуніципального співробітництва залишаються недостатньо розвиненими, а практика його застосування – фрагментарною. Це зумовлює потребу у всебічному аналізі нормативно-правових актів, оцінці ефективності їх реалізації та виробленні пропозицій щодо вдосконалення інституційного забезпечення розвитку співробітництва громад.

Саме тому дослідження інституційно-правових основ забезпечення розвитку співробітництва територіальних громад є важливим як у теоретичному, так і в прикладному аспектах, оскільки сприяє підвищенню спроможності місцевого самоврядування та сталому розвитку регіонів.

Наголосимо, що співробітництво між територіальними громадами дозволяє підвищити рівень управління, ресурсну спроможність та вирішення спільних проблем через координацію зусиль на місцевому рівні. Децентралізація, що триває в Україні, передбачає не лише значні зміни у розподілі повноважень і ресурсів, що створює нові можливості для співробітництва, але й вимагає чітких інституційно-правових основ для його забезпечення.

В Україні існує кілька основних законів і нормативних актів, які регулюють процес співпраці між громадами.

Зокрема, Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», який було ухвалено у 2015 році з метою покращення місцевого самоврядування. Він передбачає, що села, селища та міста можуть об'єднуватися у більші громади на добровільних засадах, щоб отримати більше повноважень і фінансових можливостей для розвитку своїх територій. Об'єднані громади мають змогу самостійно розпоряджатися бюджетними коштами, ухвалювати рішення щодо місцевих проєктів і покращувати інфраструктуру, освіту, медицину та інші сфери. Ініціатива створення такої громади може виходити як від місцевих жителів, так і від депутатів місцевих рад, після чого проводиться голосування та затвердження відповідними державними органами [1].

Об'єднання сприяє зменшенню бюрократії, прискоренню вирішення питань громади та підвищенню якості послуг для мешканців. Закон став ключовою частиною реформи децентралізації, яка дала місцевій владі більше можливостей для ефективного управління та розвитку територій.

Іншим важливим актом є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», який регулює загальні принципи діяльності місцевих органів влади, їхні повноваження та взаємодію з державними органами. Закон визначає систему, повноваження та механізми діяльності органів місцевого самоврядування. Він закріплює право територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення через обрані ними ради та виконавчі органи.

Закон регулює діяльність сільських, селищних, міських рад, їхніх виконавчих комітетів, а також визначає статус місцевих голів; гарантує фінансову та організаційну автономію громад, можливість розпоряджатися місцевими бюджетами, управляти комунальним майном, забезпечувати житлово-комунальні послуги, освіту, охорону здоров'я, культуру та інші соціальні сфери [2].

Окремо варто згадати Закон України «Про співробітництво територіальних громад», ухвалений у 2014 році, визначає правові засади та механізми взаємодії між громадами для ефективного вирішення спільних завдань і розвитку територій. Він дозволяє громадам об'єднувати ресурси, кооперуватися у різних сферах, таких як інфраструктура, транспорт, освіта, медицина, житлово-комунальне господарство та інші послуги.

Співробітництво може здійснюватися через укладення договорів між громадами, що передбачають спільне фінансування, реалізацію проєктів та координацію зусиль.

Закон передбачає п'ять основних форм співробітництва: делегування завдань однією громадою іншій, реалізацію спільних проєктів, створення спільних підприємств та установ, утримання спільної інфраструктури і створення спільних органів управління [3].

Основним призначенням Закону України «Про співробітництво територіальних громад» є підвищення якості надання публічних послуг населенню, раціоналізація використання наявних ресурсів та зміцнення потенціалу місцевого самоврядування. Цей нормативно-правовий акт виступає ключовим інструментом реалізації політики децентралізації, стимулюючи міжмуніципальну кооперацію як засіб досягнення вищої результативності у вирішенні соціально-економічних завдань на місцевому рівні.

Вагомий внесок у формування спроможного середовища для співробітництва територіальних громад здійснюють міжнародні ініціативи. Зокрема, програма «U-LEAD з Європою» надає суттєву підтримку у розбудові ефективного муніципального управління, залученні інвестицій і розвитку місцевої інфраструктури. Важливою є також роль Ради Європи, яка сприяє впровадженню кращих європейських практик у сфері міжмуніципального партнерства шляхом надання правової, методологічної та експертної допомоги.

У реалізації державної політики у сфері місцевого самоврядування провідне місце займає Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України.

Воно координує діяльність регіональних підрозділів, які безпосередньо взаємодіють із територіальними громадами, сприяючи реалізації політики децентралізації «на місцях» [4, с. 114].

Варто відзначити й роль недержавних інституцій – аналітичних центрів, дослідницьких організацій і громадських об'єднань, зокрема таких, як Центр політико-правових реформ чи Інститут громадянського суспільства. Їхня діяльність полягає у наданні правової підтримки, розробці стратегічних документів та експертному супроводі процесів співпраці між громадами.

У контексті розширення фінансової автономії, обумовленої реформою фіскальної децентралізації, територіальні громади отримали ширші повноваження у сфері бюджетного планування та управління коштами. Це відкриває нові можливості для реалізації спільних проєктів у межах міжмуніципального партнерства [5, с. 51].

У перспективі очікується подальше розширення форм і механізмів співробітництва. Йдеться про укладення нових договорів між громадами, створення спільних установ і підприємств, а також активну реалізацію інфраструктурних ініціатив. Поглиблення взаємодії з міжнародними донорами, розширення доступу до фінансових інструментів, зокрема грантів і спеціальних програм державної підтримки, сприятимуть підвищенню ефективності міжмуніципального співробітництва в контексті сталого регіонального розвитку та протидії ризикам воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
3. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 р. № 1508-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 44. Ст. 2042. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>
4. Скакун О. Ф. Інституційно-правові засади міжмуніципального співробітництва в умовах децентралізації. *Публічне управління: теорія та практика*. 2020. № 3 (27). С. 112–118.
5. Кузьменко О. В., Ніколаєнко Ю. В. Міжмуніципальне співробітництво як інструмент розвитку спроможних громад. *Регіональна економіка*. 2021. № 1. С. 48–55.

Ірина Садовська

д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ВПЛИВ НА ЕВОЛЮЦІЮ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Сучасні умови господарювання вимагають від підприємств гнучких, ефективних систем управління, які базуються на якісній та своєчасній інформації. Трансформаційні зміни, що охоплюють національну економіку, супроводжуються інституційною нестабільністю та переосмисленням ролі облікових систем. Управлінський облік, як ключовий елемент інформаційного забезпечення управління, зазнає значного впливу з боку інституційного середовища та реагує на інституційні зміни особливо чутливо. Інституціональна економіка дозволяє глибше зрозуміти, яким чином інститути формальні (закони, стандарти), так і неформальні (бізнес-культури, традиції, етичні норми) впливають на контекст функціонування облікової системи. У зв'язку з цим постає необхідність дослідження впливу інституційного середовища на еволюцію управлінського обліку в країнах з перехідною економікою, зокрема в Україні.

У наших дослідженнях ми беремо за основу підхід інституційної економіки, зокрема теорії Д. Норта [1], який поділяє інститути на формальні та неформальні. Також застосовуємо положення нової інституційної школи бухгалтерського обліку (R. Scarpen, J. Burns) [2], що розглядає управлінський облік як соціально обумовлену систему, яка змінюється під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів.

Основним чинником еволюції управлінського обліку є формальні інститути, які представлені як сукупність нормативно-правових актів, стандартів та регламентів, що визначають обов'язкові правила ведення обліку. У трансформаційній економіці до таких інститутів належать:

- закони про бухгалтерський облік;
- національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку;
- інструкції та методичні рекомендації;
- освітні стандарти у сфері бухгалтерського обліку і оподаткування.

В умовах реформ формальні інститути відіграють роль каталізатора модернізації облікової системи, проте їх ефективність обмежується слабкою інституційною спроможністю, фрагментарністю впровадження міжнародних стандартів, відсутністю системності у регуляторній політиці.

Неформальні інститути не мають правового статусу, але формують контекст, у якому реалізуються облікові практики. Важливо усвідомлювати, що кращі практики управлінського обліку, які впроваджені на підприємствах, мають інноваційні елементи, які ще не описані теорією. Тому проблема практичного випередження практичних розробок перед теоретичними існує постійно. Частково на таку тенденцію спливають неформальні інститути, зокрема: організаційна

культура; стиль управління; суспільні очікування щодо прозорості; неформальні практики ведення бізнесу.

У країнах із постсоціалістичним минулим спостерігається домінування патерналістських і авторитарних традицій, що формують низький запит на управлінську прозорість. Це ускладнює інтеграцію сучасних облікових систем, зокрема методів калькулювання за видами діяльності, управлінського контролінгу тощо.

В умовах соціально-економічних трансформацій розвиток управлінського обліку залежить від рівня взаємодії між формальними та неформальними інститутами. Найбільш вразливими є проблеми, які виникають у разі:

- суперечностей між регуляторними вимогами та фактичною практикою;
- низької довіри до офіційних норм;
- слабкої комунікації між державою, освітою та бізнесом.

Кращі практики впровадження управлінського обліку демонструють, що поєднання гнучкої регуляторної бази, активного професійного середовища (асоціації бухгалтерів, сертифікаційні інститути) та поступових змін у менталітеті дають позитивний ефект для трансформації управлінського обліку.

Еволюція управлінського обліку в трансформаційній економіці є результатом складної взаємодії формальних та неформальних інститутів. Для формування наукових засад щодо впровадження ефективної системи управлінського обліку необхідно забезпечити:

- інституційну узгодженість нормативного забезпечення та культурного середовища;
- розвиток практико-орієнтованих освітніх і професійних стандартів;
- стимулювання попиту на управлінську інформацію з боку менеджменту;
- інтеграцію управлінського обліку в загальні стратегії підприємств.

Таки чином, інституційна гармонізація сприятиме розвитку управлінського обліку і виконання ним своїх функцій найбільш ефективно в умовах соціально-економічних трансформацій.

Список використаних джерел:

1. Норт, Д. (2000). Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. К.: Основи.
2. Burns, J., & Scapens, R. W. (2000). Conceptualizing management accounting change: An institutional framework. *Management Accounting Research*, 11(1), 3–25.
3. Hopper, T., Tsamenyi, M., Uddin, S., & Wickramasinghe, D. (2009). Management accounting in less developed countries: what is known and needs knowing. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 22(3), 469–514.
4. Швець, В. Г. (2020). Інституційні детермінанти трансформації управлінського обліку в Україні. *Фінанси, облік і аудит*, (2), 67–74.

Федір Ткачик

д.е.н., доцент, професор кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Олексій Сербін

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІСКАЛЬНА ТА МОНЕТАРНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

В умовах посилення економічної нестабільності, спричиненої глобальними кризами, військовими конфліктами, енергетичними шоками та інфляційними хвилями, роль фінансової та монетарної політики значно зростає. Саме ці дві складові державного макроекономічного регулювання забезпечують стабілізацію економіки, підтримку платоспроможного попиту, розвиток фінансових ринків та зниження соціальних ризиків. В нинішніх умовах фінансова політика повинна забезпечувати не лише функціонування державних інститутів, а й виконання зобов'язань перед громадянами в умовах дефіциту ресурсів, трансформації ринків, дестабілізації економіки та загроз бюджетній безпеці.

Виклики сучасності, зокрема запровадження воєнного стану в Україні, порушення глобальних ланцюгів постачання, зміна структури світового попиту, загроза боргової нестабільності вимагають перегляду традиційних підходів до реалізації фінансово-монетарної взаємодії. Важливим стає пошук ефективного балансу між інфляційним таргетуванням, стимулюванням інвестицій, забезпеченням соціальних витрат та обслуговуванням державного боргу. Водночас гнучка координація між центральним банком і фінансовими інституціями є ключовою умовою відновлення стійкого економічного зростання.

Дослідження взаємодії фінансової та монетарної політики в кризових умовах має не лише теоретичну, а й прикладну цінність, оскільки дозволяє адаптувати інструментарій макроекономічного управління до специфіки нестабільного середовища, що є особливо актуальним для країн із перехідною економікою, а також для України [1].

Констатуємо, що фінансова та монетарна політика є ключовими інструментами макроекономічного регулювання, які продукують спільну мету – забезпечення стабільності економіки, стимулювання зростання та захист суспільного добробуту. Водночас вони відрізняються за механізмами впливу, інституційним забезпеченням та часовими рамками дії.

Вважаємо за доцільне зазначити спільні риси фінансової та монетарної політики:

1. Орієнтація на стабілізацію економіки у коротко- та середньостроковій перспективі.
2. Реагування на циклічні коливання (кризи, перегіви).
3. Здійснюється для досягнення цілей зайнятості, зростання ВВП, контролю над інфляцією.

4. Потребує координації між центральним банком та урядом для досягнення синергетичного ефекту.

5. Може мати проциклічний або антициклічний характер залежно від фази економічного циклу [2].

Водночас, цікавими залишаються ідентифіковані відмінні риси між фіскальною та монетарною політикою в умовах економічної невизначеності (табл. 1).

Сучасні дослідження вказують, що ефективність економічної політики значно зростає, якщо фіскальні й монетарні заходи скоординовані, з урахуванням особливостей конкретної кризи. Наприклад, у період пандемії COVID-19 або повномасштабної війни в Україні держава повинна одночасно використовувати фіскальне стимулювання (через субсидії, державні витрати) і монетарну підтримку (через зниження ставок, контроль інфляції) [3].

Таблиця 1

Систематизація відмінних рис фіскальної та монетарної політики за ключовими домінантами

Домінанти	Фіскальна політика	Монетарна політика
Суб'єкт реалізації	Уряд (Міністерство фінансів, фіскальні інституції)	Центральний банк
Основні інструменти	Податки, державні витрати, трансфери, державний борг	Облікова ставка, операції на відкритому ринку, норма резервування
Часова ефективність	Довший лаг впливу через політичне узгодження	Швидша реалізація (рішення центрального банку)
Фокус впливу	Реальний сектор, домогосподарства, підприємства	Фінансовий сектор, інфляція, вартість кредитування
Гнучкість	Залежність від бюджетного процесу, складність в перегляді	Відносно гнучкий характер, може оперативно змінюватися
Ризики	Надмірна заборгованість, дефіцит бюджету	Інфляція або дефляція, знецінення валюти

Таким чином, у повоєнний період важливість узгодженої взаємодії фіскальної та монетарної політики набуває стратегічного значення. В умовах відновлення зруйнованої інфраструктури, активізації внутрішнього попиту, потреби у залученні зовнішнього фінансування та стабілізації валютного ринку особливо актуальним є пошук балансу між підтримкою економічного зростання та збереженням макрофінансової стабільності. Ефективна координація дій уряду (фіскальних інституцій) й центрального банку дозволяє уникнути фіскально-монетарних дисбалансів, мінімізувати інфляційний тиск, забезпечити довіру інвесторів та суспільства, а також створити стійку основу для трансформації економіки на засадах стійкості, прозорості та інноваційності.

Список використаних джерел:

1. Blanchard O., Pisani-Ferry J. Fiscal Policy Under Uncertainty. Peterson Institute for International Economics. 2022. URL: <https://www.piie.com/publications/working-papers/fiscal-policy-under-uncertainty>

2. Шаров О. І., Козинець І. В. Взаємодія фіскальної та монетарної політики в умовах кризових трансформацій. *Фінанси України*. 2023. № 6, С. 7–21.
3. Гуть Є. Соціально орієнтована фіскальна політика в умовах війни: загрози, обмеження та адаптаційні механізми. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 2 (53). С. 411-416.

Микола Буковський

здобувач освітнього ступеня доктор філософії,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Олена Сидорович

ПОДАТКОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: РЕЗИЛЬЄНТНИЙ ТА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Українська податкова система продемонструвала здатність до відновлення під час воєнного стану, а її функціонування набуло виразного морально-етичного виміру, оскільки було спрямоване на збереження економіки, підтримку армії та захист громадян.

У спеціалізованих джерелах дану здатність позначають терміном *резильєнтність* (від англ. *resilience* – «стійкість», «пружність», «спроможність до відновлення») – це здатність системи, організації, спільноти чи індивіда адаптуватися до негативних зовнішніх впливів, протистояти кризам та швидко відновлювати функціонування після дестабілізуючих подій. Це не просто пасивна витривалість, а активна здатність до трансформації та розвитку в умовах стресу, ключовими характеристиками якої є:

- 1) адаптивність: здатність до оперативної зміни процедур, структур та стратегій у відповідь на нові виклики;
- 2) здатність до виживання: міцність внутрішніх структур, що дозволяє витримувати удари без повного колапсу;
- 3) гнучкість як можливість використовувати альтернативні шляхи та ресурси для досягнення цілей;
- 4) самовідновлення, або іншими словами здатність відновити критичні функції в стислі терміни;
- 5) навчання та інновації що проявляються в здатності аналізувати досвід кризи та впроваджувати нові, більш ефективні підходи.

Суспільні інститути (державні органи, системи охорони здоров'я, освіти, фінансові системи тощо) є основою стабільності суспільства. Їхня резильєнтність визначає здатність держави забезпечувати безпеку, послуги та економічну стабільність для громадян під час криз.

Резильєнтний суспільний інститут характеризується: децентралізацією та дублюванням функцій; ефективною комунікацією; ресурсною достатністю та мобільністю; проактивним плануванням сценаріїв; довірою громадян.

Система оподаткування є одним з найважливіших суспільних інститутів, оскільки забезпечує фінансову основу існування держави та реалізації її функцій. Її резильєнтність випробовується під час економічних криз, природних лих або, як у випадку України, під час збройної агресії.

Ключовими аспектами резильєнтної податкової системи є:

- адаптивність нормативно-правової бази що проявилася в здатності швидко вносити зміни до податкового законодавства для реагування на нові

економічні реалії. Наприклад, запровадження тимчасових пільг, мораторію на перевірки або спрощених процедур звітності;

- стійкість інфраструктури, яка проявляється в захищеності та резервуванні ІТ-систем (наприклад, податкових реєстрів, системи електронного адміністрування), що забезпечує їх безперебійну роботу навіть у разі пошкоджень;

- гнучкість адміністративних процесів підтверджена можливістю платників податків виконувати свої зобов'язання альтернативними шляхами (наприклад, через пошту, мобільні додатки тощо) при недоступності звичайних каналів;

- ефективне управління ризиками, що проявляється в здатності податкової служби ідентифікувати нові ризики втрати доходів (масове банкрутство підприємств, тінізація економіки) та вживати проактивних заходів для їх мінімізації;

- підтримка платників податків. Так, у складний час резильєнтна система не лише вимагає, але й підтримує. Це може включати консультування, реструктуризацію податкового боргу, створення «гаваней» для бізнесу, що постраждав.

Резильєнтність податкової системи проявилася через здатність швидко адаптуватися до екстремальних умов, підтримувати базове функціонування та забезпечувати життєво необхідні надходження до бюджету.

З метою нейтралізації наслідків війни держава запровадила низку тимчасових, але критично важливих податкових полегшень. До них належали мораторій на планові податкові перевірки, звільнення від сплати штрафів за несвоєчасну податкову звітність (із можливістю подати її протягом півроку після закінчення воєнного стану), а також спрощення процедур відшкодування ПДВ. Для малого бізнесу, зокрема, було введено єдину ставку єдиного податку у розмірі 2% замість диференційованих, що дозволило зменшити адміністративне навантаження.

Податкові надходження продовжували бути ключовим чинником фінансової стійкості місцевих бюджетів. Дослідження показують, що фінансова резильєнтність громад в умовах війни залежала від двох основних факторів: віддаленості від зони бойових дій та наявного економічного потенціалу. Громади з розвиненою економікою демонстрували вищу стійкість навіть у прифронтових регіонах, що підкреслює важливість місцевих податків для виживання територій.

У податковій політиці воєнного часу простежується балансування між фіскальною функцією та економічними реаліями. Система продемонструвала гнучкість, відмовляючись від суто фіскального підходу на користь підтримки господарюючих суб'єктів. Проявами цього стало впровадження пільгового оподаткування для окремих галузей, тимчасове скасування акцизів та інструменти адміністративного полегшення, що в цілому дозволило запобігти колапсу багатьох підприємств і зберегти податкову базу.

Податкова політика в умовах війни набула риси соціального договору, де держава не лише вимагала виконання зобов'язань, але сама брала на себе зобов'язання з підтримки громадян, бізнесу та армії.

Податкові інструменти підтримки Збройних Сил передбачали, що законодавче закріплення стимулів для допомоги армії, зокрема, операції з добровільного відчуження коштів, товарів (навіть підакцизних) чи послуг на користь ЗСУ не визнаються реалізацією і не оподатковуються ПДВ та акцизом. Це створило прозорі та зручні умови для підприємств та громадян, які бажали фінансово чи матеріально підтримати обороноздатність країни.

Разом з тим, значні заходи були здійснені для сприяння розвитку волонтерства та громадянського суспільства, а саме у грудні 2024 року Верховна Рада ухвалила податкові реформи, спрямовані на посилення фінансової гнучкості некомерційних організацій. Зокрема, благодійні внески було звільнено від податку на доходи фізичних осіб, а також запроваджено пільги щодо ПДВ та митних зборів при імпорті безпілотних систем та їх компонентів для потреб оборони. Це не лише зменшило адміністративний тиск на волонтерів, але й визнало на законодавчому рівні їх ключову роль у воєнних умовах.

Держава вжила заходів для стримування зростання цін на соціально важливі товари. Як приклад, було тимчасово встановлено знижену ставку ПДВ у розмірі 7% на пальні матеріали. Такі дії спрямовані на пом'якшення економічного тиску на населення та забезпечення функціонування ключових галузей, таких як логістика та сільське господарство, в надзвичайних умовах.

Українська податкова система в умовах воєнного стану перетворилася з суто фінансового інструменту на складний механізм, що поєднує в собі оперативну адаптацію, економічну підтримку та соціальну солідарність. Її резильєнтність виявилася не у збереженні довоєнного статусу-кво, а у гнучкій трансформації, спрямованій на виживання економіки та суспільства. Морально-етичний аспект полягає у визнанні державою того, що в екстремальних умовах податкова політика має бути не лише ефективною, але й справедливою та спрямованою на підтримку тих, хто забезпечує виживання та опір країни.

Олексій Труфанов

здобувач освітнього ступеня доктор філософії,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Олег Смалюк

здобувач освітнього ступеня доктор філософії,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., професор Олена Сидорович

ГЛОБАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Дослідження глобальних детермінант протидії тіншовій економіці виявляє складний комплекс економічних, інституційних та технологічних факторів. Світовий досвід свідчить, що ефективна стратегія має бути комплексною, поєднуючи довгострокове економічне зростання, розвиток інституцій та впровадження сучасних технологій.

Світові тенденції свідчать про поступове, але нерівномірне скорочення частки тіншової економіки, що ще раз підкреслює важливість врахування національного контексту при виборі детермінант для побудови ефективної політики.

Згідно з дослідженням Ernst & Young, станом на 2023 рік, глобальна ситуація виглядала наступним чином: 11,8% – частка тіншової економіки у світовому ВВП; 19,3% – середній рівень тіншової економіки в розрізі окремих країн; 119 з 131 досліджуваної країни продемонстрували скорочення тіншової економіки у період з 2000 по 2023 роки; 6,7% – середнє зниження рівня тіншової економіки у ВВП за цей період [1].

Для порівняння, у табл. 1 наведено рівні тіншової економіки у вибірці країн станом на 2023 рік.

Таблиця 1

Рівні тіншової економіки в окремих країнах світу [1].

Країна	Рівень тіншової економіки (% ВВП)
Нігер	56,3%
Україна	19,3% (за оцінкою EY); 40% (за оцінкою влади)
Польща	9,7%
Німеччина	6,8%
США	5%
Сінгапур	3,4%
ОАЕ	2,1%

Економічні умови є фундаментом, що формує стимули для ведення бізнесу в тіні або в легальному полі, та охоплюють:

1) рівень економічного розвитку та доходів, адже дослідження країн ЄС підтверджує, що рівень ВВП на душу населення є найважливішим фактором скорочення тіншової економіки, де зростання добробуту супроводжується посиленням інституційної довіри, якістю регулювання та зменшенням мотивації для ухилення від податків;

2) стабільність на ринку праці. Високий рівень безробіття штовхає працівників у неформальний сектор, тоді як підвищення середньої заробітної плати та споживчих витрат домогосподарств роблять легальну працю економічно привабливішою. Це безпосередньо впливає на прийняття рішень як працівниками, так і роботодавцями;

3) нерівність доходів, оскільки існує позитивний зв'язок між нерівністю та розмірами тіньової економіки. Висока нерівність може підривати соціальну згуртованість та довіру до держави, створюючи сприятливе середовище для ухилення від податків. Якість державних інституцій та політики безпосередньо визначає витрати та вигоди участі в тішовій економіці;

4) ефективність податкового адміністрування. Складність податкових процедур, корупція та неефективність бюрократії стимулюють бізнес до переходу в тінь. На противагу цьому, політики, спрямовані на зменшення бюрократичного тягара та підвищення прозорості, виявляються ключовими для формалізації економіки;

5) рівень оподаткування та регуляторне навантаження. Хоча високі податки є класичним стимулом для ухилення, дослідження показують, що якість інститутів часто має більше значення, ніж абсолютний розмір податкового навантаження. Нераціональне регулювання бізнесу відіграє тут не менш важливу роль;

6) довіра до держави. Легітимність держави в очах громадян є критичною. Високий рівень довіри підвищує готовність сплачувати податки, тоді як сприйняття корупції або неефективного використання коштів підриває моральну мотивацію до дотримання законів.

Сучасні технології стали потужним інструментом обмеження можливостей для тішової діяльності, тому, технологічні детермінанти ґрунтуються на цифровізації економіки та суспільства. Наукові дослідження виявляють стійкий зв'язок між високим рівнем цифровізації (виміряним, наприклад, індексом DESI) та скороченням тішової економіки. Цифровізація підвищує прозорість фінансових потоків і ускладнює приховування операцій.

Однак, хоча вплив безготівкових платежів може бути пов'язаним із загальним зростанням добробуту, вони створюють цифровий слід, що полегшує аудит і ускладнює ухилення від сплати податків. Тому особливо важливим в цьому аспекті є розвиток безготівкових платежів та впровадження цифрових інструментів податкового адміністрування.

Найбільш ефективними заходами визнаються такі інновації, як: електронні податкові декларації (наприклад, e-PIT) та системи попередньо заповнених форм, що знижують адміністративні бар'єри для платників; стандарти електронного обміну даними (наприклад, SAF-T), які дозволяють податковим органам отримувати дані про фінансові операції в реальному часі; обмеження на готівкові розрахунки та впровадження електронних систем виставлення рахунків, що фізично обмежують можливості для недокументованих операцій.

Глобальний досвід дозволяє сформулювати кілька ключових принципів ефективного боротьби з тішовою економікою, а саме:

- комплексність – жоден окремий захід не дасть значного ефекту, необхідна синергія економічної політики, інституційних реформ і технологічної модернізації;
- пріоритет довгострокового економічного зростання – стає підвищення добробуту є найпотужнішим фактором стихійної формалізації економіки;
- орієнтація на стимули, а не лише на покарання – окрім посилення контролю, важливо створювати зручні, технологічні та економічно вигідні умови для легальної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Ernst & Young Офіційний веб-сайт. URL: https://www.ey.com/en_gl
2. Тенденції тіньової економіки 2022. Офіційний веб-портал Міністерства економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
3. Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism (AML/CFT). International Monetary Fund Official Site. URL: <https://www.imf.org/en/Topics/Financial-Integrity/amlcft>
4. Що таке тіньова економіка і скільки вона «краде» від ВВП? Офіційний веб-сайт KSE. URL: <https://kse.ua/ua/community/stories/shho-take-tinova-ekonomika-i-skilki-vona-kra-de-vid-vvp/>
5. Кудласевич О., Новік Т. Тіньова економіка: теоретичні аспекти. *Collection of Scientific Papers «Logos»*, 2024. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-26.04.2024.005>

Олег Жабак

здобувач освітнього ступеня доктор філософії,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Ігор Кекіш

викладач кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ОПТИМІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ЧИННИК ЗРОСТАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Малий бізнес посідає провідне місце у структурі національної господарської системи, оскільки є максимально адаптивним до будь-яких економічних, соціальних чи політичних викликів, забезпечує суттєву частку створення нових робочих місць, формує умови для ефективного функціонування середнього класу, підвищує конкурентоспроможність та стимулює розвиток ринкових відносин в державі. Його ефективність є одним із ключових факторів стабільного зростання економіки, фінансової стійкості та соціальної мобільності населення. Поряд з цим, продуктивність функціонування суб'єктів малого підприємництва суттєво залежить від податкової політики держави, яка чинить вплив на фінансові можливості суб'єкта господарювання, рівень його ділової активності та здатність до інноваційного оновлення.

Податкове навантаження є провідним фактором впливу на результати підприємницької діяльності суб'єктів малого бізнесу, так як безпосередньо окреслює рівень фінансової стійкості, рентабельності та конкурентності платників.

Надмірний податковий тиск мінімізує інвестиційну активність, спонукає до виходу бізнесу з легального поля та обмежує можливості розширення виробництва. Тоді як збалансована система оподаткування, при збереженні основних принципів справедливості, стабільності й транспарентності, формує передумови для розвитку підприємницької ініціативи, підвищення продуктивності праці, зростання доходів суб'єктів оподаткування та покращення якості життя громадян. Відтак, оптимізація податкової політики у цьому контексті має базуватися на збалансуванні фіскальних інтересів держави й фінансових можливостях підприємців [2]. Чітке розуміння платниками податків своїх зобов'язань, прозорість адміністрування податків, стабільність податкового законодавства та спрощення процедур звітності сприяють підвищенню рівня добровільної сплати податків, зниженню тінізації бізнесу й покращенню інвестиційного клімату.

Ключовими податковими платежами, що формують податкове навантаження малого бізнесу є: податок на прибуток чи єдиний податок, податок на додану вартість та інші податки, а також внески і збори. Об'єктивне поєднання цих платежів, максимізація впровадження й використання електронних сервісів, а також формування ризик-орієнтованих підходів до податкового контролю,

дозволять зменшити адміністративний тиск на платників податків та створити позитивне середовище для розвитку малого бізнесу.

Отож, оптимізація податкової політики є важливою умовою формування сталого економічного розвитку, так як не лише акумулює бюджетні ресурси, але й виступає важливим інструментом стимулювання підприємницької ініціативи, фінансової стійкості та конкурентоспроможності малого бізнесу в Україні. Недотримання вимог податкового законодавства чи несвоєчасна сплата податків може призвести до застосування фінансових санкцій, тому правильне ведення бухгалтерського та податкового обліку є необхідною умовою ефективного функціонування підприємства [1]. Таким чином, одним із провідних елементів організації фінансово-господарської діяльності суб'єктів малого бізнесу є раціональний вибір системи оподаткування, яка визначає порядок обліку, оподаткування доходів і взаємодій з податковими органами.

В Україні функціонують дві основні моделі оподаткування – загальна і спрощена. Загальна система оподаткування базується на повному бухгалтерському обліку фінансових результатів, також доходи та витрати і передбачає сплату податку на прибуток підприємств, ПДВ та інших обов'язкових платежів. Такий режим оподаткування є більш характерним для платників податків із значними обсягами господарського обороту, складною структурою витрат або здійсненням зовнішньоекономічної діяльності. Спрощена система оподаткування, орієнтована на мікро- або малі підприємства, полягає на сплаті єдиного податку за фіксованими ставками, диференційованими за групами платників. Цей режим мінімізує податкове навантаження, спрощує процедури обліку та звітності, забезпечує більшу гнучкість у виконанні податкових зобов'язань і сприяє легалізації підприємницької діяльності.

Реєстрація платником податку на додану вартість є доцільною для тих суб'єктів господарювання, які активно співпрацюють із великими контрагентами або займаються експортом продукції. Водночас для невеликих підприємств сплата ПДВ може стати додатковим фінансовим тягарем. Тому рішення щодо реєстрації має прийматися на основі економічного аналізу доцільності та прогнозованого обсягу діяльності. Окрім того, незалежно від обраної системи оподаткування, підприємці зобов'язані здійснювати соціальні відрахування до Пенсійного фонду та фондів соціального страхування, що є обов'язковою складовою соціально-економічної відповідальності бізнесу.

Оптимізація податкового навантаження є складовою ключових напрямів підвищення ефективності діяльності малого бізнесу. Її сутність полягає у законному зменшенні податкових витрат через раціональне фінансове планування, правильний вибір системи оподаткування та використання передбачених законом пільг. Ефективне планування витрат дозволяє підприємствам мінімізувати базу оподаткування за рахунок обґрунтованого віднесення витрат до виробничих або операційних. Крім того, використання сучасних програм бухгалтерського обліку сприяє зменшенню кількості помилок у розрахунках і забезпечує своєчасне подання податкової звітності.

Формування оптимального податкового навантаження на суб'єктів малого підприємництва передбачає впровадження комплексу заходів, спрямованих на досягнення балансу між фіскальними інтересами держави та економічними потребами підприємців.

У табл. 1 наведено основні напрями оптимізації податкового навантаження, охарактеризовано відповідні заходи та очікувані результати їх впровадження.

Таблиця 1

Основні напрями оптимізації податкового навантаження на малий бізнес

Напрямок оптимізації	Характеристика заходів	Очікуваний результат
Зниження податкових ставок	Поступове скорочення податкових ставок без різкого зменшення бюджетних надходжень	Зростання інвестиційної активності та стимулювання розвитку бізнесу
Спрощення податкової системи	Скорочення кількості податків, спрощення звітності, впровадження електронних сервісів	Підвищення прозорості ведення бізнесу, зменшення адміністративного навантаження
Надання податкових пільг	Запровадження податкових знижок і звільнень для підприємств, що інвестують у пріоритетні галузі	Стимулювання модернізації виробництва та розвитку інновацій
Боротьба з податковими ухиленнями	Посилення контролю, цифровізація обліку, запровадження ризик-орієнтованих перевірок	Збільшення надходжень до бюджету, підвищення справедливості податкової системи

Джерело: складено авторами

Як видно з табл. 1, оптимізація податкового навантаження передбачає кілька взаємопов'язаних напрямів. Зниження ставок податків і спрощення системи оподаткування сприяє зменшенню адміністративного та фінансового тиску на підприємців, тоді як надання пільг стимулює інвестиційну активність і розвиток пріоритетних галузей економіки. Водночас боротьба з податковими ухиленнями дозволяє забезпечити стабільність бюджетних надходжень та підвищити справедливість податкової системи.

Важливим аспектом податкової оптимізації є застосування пільгових режимів, знижених ставок або програм державної підтримки малого бізнесу. Це може включати податкові канікули, відстрочення платежів або інші стимули, передбачені чинним законодавством. Постійний моніторинг змін у податковій політиці дозволяє підприємцям адаптуватися до нових умов та використовувати доступні можливості для підвищення конкурентоспроможності.

Для підвищення ефективності малого бізнесу та створення сприятливого податкового середовища державним органам варто поступово знижувати податкові ставки [3, с. 371-384]. Спрощення податкової системи, що включає скорочення кількості податків, зменшення бюрократичного навантаження та впровадження електронних сервісів для обліку і звітності, дозволяє підприємцям

економити час і ресурси, підвищувати прозорість ведення бізнесу та зменшувати ризики помилок у податковій звітності.

Рекомендується активніше впроваджувати податкові пільги для малого бізнесу, особливо для підприємств, які інвестують у пріоритетні галузі економіки або займаються інноваційною діяльністю. Податкові знижки, звільнення від окремих платежів або відстрочення податкових зобов'язань сприяють модернізації виробництва, розвитку нових технологій та підвищенню рівня зайнятості населення.

Важливим вектором покращення є посилення заходів щодо запобігання податковим ухиленням. Цифровізація обліку, впровадження ризик-орієнтованих перевірок і підвищення прозорості контролю забезпечують стабільність бюджетних надходжень, справедливе оподаткування та створюють рівні умови для всіх учасників ринку.

Отже, комплексна оптимізація податкового навантаження на малий бізнес є важливим інструментом стимулювання економічного розвитку, підвищення інвестиційної активності та зміцнення конкурентоспроможності підприємств. Збалансоване поєднання зниження ставок, спрощення податкової системи, застосування пільгових режимів та ефективного контролю дозволяє формувати прозору і справедливу податкову політику. Дотримання цих принципів сприяє сталому розвитку малого бізнесу, підвищенню довіри між державою та підприємцями, а також створенню сприятливих умов для інноваційного та економічного зростання країни.

Список використаних джерел:

1. Грановська І. В. Сучасний стан розвитку оподаткування малого бізнесу в Україні. *Держава та регіони*. 2021. № 3 (120). С. 114–121. DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2021-3-18>.
2. Фінанси: підруч. / за ред. А. І. Крисоватого; Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. До 55-річчя кафедри фінансів ім. С. І. Юрія. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/51033>.
3. Василевська Г. Макроекономічні тенденції суспільного розвитку. *Сучасна парадигма фіскальної політики в умовах формування суспільства сталого розвитку*: моногр. / за наук. ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. С. 371-383.

Антон Шевчук

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах воєнного стану в Україні податкова система зазнає значних трансформацій. Часті зміни законодавства, знищення майна платників податків, порушення логістичних зв'язків і обмеженість комунікації з контролюючими органами зумовлюють зростання податкових ризиків, що спричинює визначення основних напрямів їх мінімізації та формування практичних рекомендацій для суб'єктів господарювання.

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України створила безпрецедентні виклики для економіки. У результаті частина бізнесу вимушено призупинила діяльність або перемістилася, значна кількість підприємств втратила документи, майно чи персонал. У цих умовах особливо актуальним стає питання забезпечення податкової безпеки та мінімізації ризиків, пов'язаних з виконанням податкових зобов'язань [3].

Податкові ризики – це ймовірність виникнення негативних наслідків для підприємства внаслідок змін податкового законодавства, помилок у розрахунках, втрати документів або недобросовісності контрагентів. У період війни їхня інтенсивність зростає через часті зміни податкових норм, перебої у роботі державних електронних систем, складність підтвердження господарських операцій та підвищену увагу контролюючих органів до ризикових операцій [1].

Організаційно-правові заходи:

- постійний моніторинг податкового законодавства;
- перехід на спрощену систему оподаткування;
- оформлення внутрішніх наказів про зміни у діяльності підприємства;
- фіксація форс-мажорних обставин через Торгово-промислову палату України [2].

Документальне забезпечення:

- збереження електронних копій усіх первинних документів;
- створення резервних баз даних бухгалтерського обліку;
- складання актів про втрату документів або активів;
- належне оформлення інвентаризації збитків.

Податково-стратегічні підходи:

- оптимізація структури бізнесу;
- використання передбачених Податковим кодексом пільг і звільнень;
- легальна оптимізація податкового навантаження.

Комунікаційні та юридичні інструменти:

- використання електронного кабінету платника податків;
- подання повідомлень про неможливість виконання податкових зобов'язань (наказ Мінфіну №225);

- отримання індивідуальних податкових консультацій;
- ведення офіційного листування з контролюючими органами.

Таблиця 1

Податкові ризики воєнного часу та способи реагування на них

Податковий ризик	Заходи мінімізації
Втрата документів через бойові дії	Зберігати електронні копії, оформити акт про втрату, отримати довідку ТПП
Неможливість сплати податків	Подати повідомлення про неможливість виконання обов'язків
Ризик визнання контрагента фіктивним	Перевіряти через відкриті бази (YouControl, Opendatabot)
Зміна законодавства	Впровадити моніторинг змін та щомісячні аналітичні звіти
Втрата майна	Провести інвентаризацію, документально зафіксувати збитки

Джерело: побудовано автором

В умовах воєнного стану питання податкової безпеки набуває стратегічного значення. Мінімізація податкових ризиків можлива лише за умови системного підходу, що включає правову, організаційну, документальну та комунікаційну складові. Впровадження антикризового податкового менеджменту дозволяє знизити рівень фінансових втрат, зберегти довіру до платника податків і забезпечити стабільність його діяльності.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (станом на 1.01.2025 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
2. Торгово-промислова палата України. URL: <https://ucci.org.ua>
3. Ярошенко І. В. Податкові ризики та їх вплив на розвиток підприємств у воєнний період. *Economic synergy*. 2022. Iss. 4. С. 180–189.

Роман Туз

студент гр. ФФзм-21,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Наталія Коломийчук

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

В економічній літературі питання, що стосуються фінансового забезпечення будь-яких процесів висвітлені досить широко. Але фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку має певні особливості, що потребує додаткового їх дослідження.

Перш за все, на нашу думку, необхідно визначити сутність а зміст терміну «фінансове забезпечення». Так, Ю. Євтушенко на основі дослідження різних підходів до визначення сутності категорії «фінансове забезпечення» запропоновано розглядати його як «...процес взаємодії між економічними суб'єктами щодо формування, розподілу та використання за допомогою сукупності методів, інструментів, принципів та відповідних механізмів фондів фінансових ресурсів, які надалі використовуються такими суб'єктами для забезпечення стабільної, ефективної діяльності, виконання власних функцій та досягнення основних стратегічних цілей розвитку» [1, с. 281].

Досить часто в економічній літературі поряд із терміном «фінансове забезпечення» використовується термін «фінансування». У більшості випадків науковці використовують ці терміни як тотожні, тобто з однаковим змістовним наповненням. Наприклад, Д. Сердюк та А. Волок вказують, що «питання фінансового забезпечення сталого розвитку є досить складними та джерела такого фінансування, як уже засвідчує досвід розвинутих країн, є різними й повинні бути максимально диверсифікованими для залучення якомога більше обсягів інвестування» [2, с. 321].

Ми у процесі дослідження будемо дотримуватись того, що ці два терміни є однакові за змістом та розкривають сутність та зміст одного і того ж економічного процесу.

Виходячи з вище викладеного фінансове забезпечення представляє собою процес формування у суб'єкта господарювання фінансових ресурсів в обсягах, достатніх для виконання покладених на нього функцій та завдань, ефективно їх використання.

Більш детально необхідно приділити увагу фінансовому забезпеченню соціально-економічного розвитку як держави у цілому, так і регіону конкретно, оскільки він виступає об'єктом дослідження. В економічній літературі існує декілька підходів до його визначення. Окремі автори виокремлюють соціальний та економічний розвиток, але більшість розглядають його як єдиний і взаємозв'язаний та взаємообумовлений процес.

Окремо фінансове забезпечення економічного розвитку країни досліджує М. Богун, який вказує, що «проблеми фінансового забезпечення економічного

розвитку є актуальними для сучасної української економіки в контексті підвищення її конкурентоспроможності та формування національної інноваційної моделі розвитку» [3, с. 9]. Автор підкреслює важливе значення саме фінансової складової, як елементу фінансового управління економічним розвитком країни, яке, у свою чергу «...складається з двох частин: фінансове забезпечення (тобто фінансування державою важливих напрямів економіки) та фінансове регулювання притоку фінансових ресурсів з інших джерел на пріоритетні цілі» [3, с. 9].

Ми дотримуємось тієї точки зору, що фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку необхідно досліджувати комплексно як єдиний процес. Так, Д. Ковалевич дослідження його сутності проводить на основі вивчення сутності та змісту фінансових ресурсів регіону, які визначає як «...сукупність грошових доходів і нагромаджень, які формуються за рахунок валової доданої вартості, створеної на певній території, використовуються для її соціального і економічного розвитку» [4, с. 242].

В економічній літературі є досить багато визначень сутності та змісту фінансового забезпечення, у тому числі – регіонального розвитку. Так, Ю. Євтушенко на основі проведеного аналізу сформованих в економічній літературі підходів запропонував розглядати фінансове забезпечення як «...процес взаємодії між економічними суб'єктами щодо формування, розподілу та використання за допомогою сукупності методів, інструментів, принципів та відповідних механізмів фондів фінансових ресурсів, які надалі використовуються такими суб'єктами для забезпечення стабільної, ефективної діяльності, виконання власних функцій та досягнення основних стратегічних цілей розвитку.» [1, с. 281]. Науковець на основі розробленої ним концепції розгляду сутності дефініції «фінансові ресурси» виокремив її основні змістові ознаки, серед яких:

- зв'язок з потоками фінансових ресурсів, їх формуванням та розподілом;
- об'єктивна необхідність для функціонування всіх без винятку суб'єктів господарювання;
- особливості забезпечення визначаються специфічними рисами економічної діяльності того суб'єкта, фінансове забезпечення розвитку якого розглядається» [1, с. 280].

Можна зробити обґрунтований висновок про те, що в основі фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону лежить формування у його розпорядженні достатніх фінансових ресурсів. Крім того для визначення його сутності необхідно виокремити характерні особливості цього процесу, серед яких:

- фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку регіону передбачає формування в розпорядженні органів місцевого самоврядування відповідних фінансових ресурсів та ефективного їх використання;
- специфіка використання фінансових ресурсів обумовлюється особливістю їх формування та напрямками використання для задоволення соціальних та економічних потреб розвитку регіону;
- формування фінансових ресурсів регіону проходить за рахунок різних джерел, що обумовлює застосування різних підходів, методів та інструментів у процесі управління ними;

– залежність величини та структури фінансових ресурсів, що лежать в основі фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону від багатьох зовнішніх та внутрішніх чинників, що суттєво впливають на їх формування та використання, обумовлюють необхідність пошуку нових шляхів та методів забезпечення ефективності цих процесів.

На основі проведеного дослідження можна характеризувати процес фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіону як формування у його розпорядження необхідних для виконання соціальних та економічних функцій та ефективне їх використання.

Список використаних джерел:

1. Євтушенко Ю. В. Концептуальні підходи до розгляду сутності категорії «фінансове забезпечення». *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2024. № 1. С. 279-287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prpu_2024_1_25
2. Сердюк Д., Волок А. Понятійно-категоріальний апарат дослідження сфери фінансування сталого розвитку. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2. С. 317-337. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvp_2023_2_23
3. Богун М. М. Фінансове забезпечення економічного розвитку країни. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Економіка. 2015. Т. 20, Вип. 4. С. 9-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2015_20_4_3
4. Ковалевич Д. А. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Економічні науки. 2009. Вип. 1. С. 237-245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2009_1_30

Марія Повх

студент гр. ЕУПзм-21,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Лариса Ляхович

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇЇ ОЦІНКА

Конкурентоспроможність підприємства є складним поняттям, яке пов'язане не тільки із окремими аспектами, що характеризують господарську діяльність підприємства, але і функціонуванням ринкової економіки у цілому. Саме це обумовлює необхідність застосування комплексного підходу до визначення його сутності та змісту. Всі питання, що пов'язані із формуванням та ефективним функціонуванням ринкового середовища мають чітко виражені причинно-наслідкові зв'язки. Це обумовлюється тим, що конкуренція може давати позитивний ефект як у цілому для економічної системи, так і для конкретного товаровиробника лише в умовах ринку.

Перш за все, на нашу думку, у процесі дослідження питань, що стосуються конкурентоспроможності підприємств доцільно коротко зупинитись на особливостях функціонування ринкового середовища.

Слід відмітити що більшість науковців у процесі дослідження особливостей становлення та функціонування ринку в нашій країні терміни «риннок», «ринкові відносини», «ринкове середовище» використовують як тотожні. До таких можна віднести працю Р. Олексенка «Ринкові відносини у сучасному соціально-економічному дискурсі: український контекст» [1], у якій він досліджує генезу поглядів сучасних вітчизняних науковців на сутність та зміст ринкових відносин в українських реаліях.

При визначенні сутності та змісту ринкового середовища, особливостей його функціонування усі науковці підкреслюють наявність конкуренції як основної складової такого середовища. Н. Количева виокремила підходи до визначення сутності та змісту конкуренції і на основі цього сформулювала власне бачення її сутності: «У цілому конкуренція розглядається як змагання за споживача, за позицію на ринку, за володіння ресурсами, за кращі умови виробництва і т. д. для отримання кращих результатів та усунення конкурентів» [2, с. 32]. Автор сформулював основні принципи та положення поняття «конкуренція». На нашу думку, це дещо спрощене трактування сутності та змісту конкуренції як складного та багатопланового явища функціонування ринкового середовища. Воно не може зводитись тільки за володіння факторами та ресурсами виробництва. Воно повинне охоплювати також і поведінку товаровиробників (добросовісна, недобросовісна конкуренція), законодавче регулювання ринкового середовища тощо.

Дещо по-іншому трактує сутність та зміст терміну конкуренція П. Четирбок. Він вказує, що «етимологічно поняття «конкуренція» походить від латинського терміна «concurrentia», який можна перекласти як «зіткнення», що якнайкраще відображає сутність економічних відносин, які складаються в процесі боротьби за

лідерство між суб'єктами господарювання на глобальних і локальних ринках. Фактично це особливий вид суперництва між країнами за ресурси та інвестиції, а між підприємствами – за вигідні умови господарювання і максимізацію прибутку» [3, с. 43]. В сучасних умовах елементом конкуренції повинно бути не тільки боротьба, але і співпраця між окремими контрагентами ринкових відносин, у тому числі і підприємствами. Ігнорування та неповага інтересів інших учасників ринку може призвести до загострення проблем на ринку, а інколи – до відкритого протистояння.

У цілому на основі проведеного дослідження можна зробити декілька узагальнень. Перш за все, це те, що в економічній літературі відсутнє єдине трактування сутності та змісту поняття «конкуренція».

Друге узагальнення буде стосуватись того, що трактування конкуренції змінюється по мірі розвитку та удосконалення ринкових відносин у відповідності до зміни національної економіки.

Конкуренція вимагає створення та функціонування відповідного конкурентного середовища, в основі якого лежить відповідна законодавчо-нормативна база, що регламентує функціонування соціально-економічної системи. В науковій літературі сформовано декілька підходів до визначення сутності та змісту конкурентного середовища. З. Григорова та Ю. Мудрієвська у процесі його характеристики вказують, що «невід'ємною складовою ринкової економіки є створення й розвиток конкурентного середовища – сукупності зовнішніх стосовно конкретного підприємства факторів, які впливають на конкурентну взаємодію підприємств відповідної галузі» [4, с. 127].

У цілому можна характеризувати конкурентне середовище як сукупність зовнішніх по відношенню до підприємства факторів економічного, законодавчо-нормативного, політичного та соціального характеру, які впливають на його господарську діяльність та визначають особливості його діяльності на конкретному ринку.

Конкурентоспроможність підприємства формується в конкурентному середовищі. В економічній літературі питання конкурентоспроможності суб'єктів господарювання досліджуються достатньо широко. Так, Є. Величко визначає конкурентоспроможність як «...здатність підприємства забезпечити високу ефективність виробництва та збуту своєї продукції для задоволення різноманітних потреб споживачів та з метою отримання максимальних прибутків в конкурентній боротьбі з іншими підприємствами» [5, с. 225].

При визначенні сутності та змісту конкурентоспроможності підприємства необхідно враховувати ряд особливостей її прояву, серед яких:

1. Процес дослідження конкурентоспроможності підприємства проходить у певній послідовності, основними етапами якої є: конкуренція – конкурентне середовище – конкурентоспроможність.

2. Конкурентоспроможність підприємства формується під впливом зовнішніх (економічних, соціальних та політичних) та внутрішніх (організація виробничого процесу, кадрове забезпечення, управління діяльністю тощо) факторів.

3. Результатом конкурентоспроможності підприємства є його положення на ринку конкретних товарів та послуг, виробництво (надання) яких є основною метою створення та діяльності підприємства.

4. Фінансовим результатом конкурентоспроможності підприємства є отримання ним у результаті виробничо-господарської діяльності прибутку, достатнього для забезпечення його поточного та інвестиційного розвитку, стабільного положення на ринку.

На основі проведеного дослідження можна характеризувати конкурентоспроможність підприємства як здатність суб'єкта господарювання здійснювати господарську діяльність щодо виробництва та реалізації власної продукції в конкурентному середовищі з метою отримання прибутку та забезпечення потреб власних поточних та інвестиційних потреб.

Список використаних джерел:

1. Олексенко Р. І. Ринкові відносини у сучасному соціально-економічному дискурсі: український контекст. *Політологічний вісник*. 2014. Вип. 72. С. 95–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pv_2014_72_11
2. Каличева Н. Є. Конкуренція: сучасне розуміння, сутність та вплив на ринкову економіку. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2024. № 85. С. 30–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2024_85_6
3. Титаренко В. Є. Конкуренція та оцінювання ринкової влади підприємства. *Ефективна економіка*. 2024. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_9_46
4. Григорова З. В., Мудрієвська Ю. О. Конкурентне середовище: складові та вплив на діяльність підприємства. *Технологія і техніка друкарства*. 2010. Вип. 2. С. 126–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Titd_2010_2_21
5. Величко Є. І. Сучасні підходи до розуміння сутності поняття «конкурентоспроможність підприємства». *Вісник ХНАУ*. Серія: Економічні науки. 2015. № 2. С. 221–227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2015_2_31

Вікторія Кавара

студентка гр. Тзм-21,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Лілія Кондрацька

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ТА СТРУКТУРА ІНВЕСТИЦІЙ У ТУРИЗМ УКРАЇНИ

В сучасних умовах економічної та безпекової нестабільності туристична галузь України зазнає значних структурних змін, особливо у сфері фінансування та залучення інвестицій. Сучасна політика держави спрямована на підтримку внутрішнього туризму та створення сприятливих умов для розвитку підприємництва у сфері гостинності. Одним із ключових джерел фінансування залишається державний бюджет та податкові надходження. За офіційними даними Державного агентства розвитку туризму, лише у першому кварталі 2024 року туристичний сектор сплатив до бюджету понад 616 млн грн, що на 61% більше, ніж за аналогічний період 2023 року [1]. Це підтверджує поступове відновлення галузі після кризових явищ, спричинених пандемією COVID-19 та військовими діями.

Вагомим джерелом фінансування є також міжнародні фінансові інституції та донорські програми, які спрямовують кошти на відновлення туристичної інфраструктури та розвиток регіонів. За звітом Міжнародної фінансової корпорації (IFC), орієнтовна потреба у відновленні сектору туризму й культури України оцінюється у 6,9 млрд дол. США протягом 2023–2033 років, з яких 2,3 млрд – короткострокові інвестиційні потреби [2, с. 57]. Ці дані свідчать про високу залежність туристичного сектору від зовнішніх джерел фінансування, адже внутрішні ресурси не можуть повною мірою забезпечити масштабну реконструкцію.

Особливе місце у структурі фінансування займають приватні інвестиції – як внутрішні, так і іноземні. Дослідження вчених І. Кампо, Т. Кулініч та інших показують, що понад 90% капітальних інвестицій у туризм до 2021 року здійснювалися за рахунок власних коштів підприємств [3, с. 69]. При цьому автори підкреслюють, що обмежений доступ до пільгового кредитування та складні регуляторні процедури суттєво стримують залучення зовнішнього капіталу. Це створює необхідність для розвитку фінансово-кредитних механізмів підтримки бізнесу, зокрема державних гарантій та цільових грантів для малого туристичного підприємництва.

Щодо структури інвестицій у туризм в Україні, переважаюча частина вкладень спрямовується на відновлення та сучасний розвиток готельної, транспортної та туристичної інфраструктури. У секторальній оцінці IFC [4, с. 48-54] зазначено, що інвестиції в туризм концентруються передусім на матеріальних активах – таких як будівництво, реконструкція готелів, оновлення транспортних вузлів і туристичних об'єктів, а також закупівля обладнання. Водночас експерти підкреслюють, що порівняно невелика частка вкладень спрямовується на

нематеріальні активи – цифрові технології, розробку бренду та маркетингові рішення для підвищення конкурентоспроможності галузі.

У 2025 році відзначається позитивна тенденція в інвестиційній активності туристичного сектору України. За результатами першого кварталу 2025 року податкові надходження від туристичного бізнесу зросли на 30% порівняно з аналогічним періодом 2024 року, що свідчить про відновлення та зростання галузі [5]. Найбільша активність зосереджена у західних регіонах країни, зокрема у Львівській, Закарпатській та Івано-Франківській областях, які вирізняються високим рекреаційним потенціалом та відносною безпекою для ведення бізнесу.

Науковиця О. Сущенко підкреслює, що для сталого розвитку туристичних дестинацій важливо забезпечити інвестиційну компоненту через підтримку місцевих ініціатив, а також розвиток зеленого та сільського туризму [6, с. 226-228]. Саме на рівні територіальних громад доцільно формувати спеціальні туристичні фонди, які акумулюватимуть кошти з місцевих бюджетів, грантових програм та партнерських проєктів.

Таким чином, основними джерелами фінансування туристичної галузі України виступають державні кошти та податкові надходження, міжнародні фінансові інституції та донори та власні та позикові кошти приватних підприємств. Сучасна структура інвестицій характеризується переважанням інфраструктурних вкладень, поступовим зростанням цифрового сегмента та активізацією міжнародного партнерства. Подальший розвиток галузі залежить від диверсифікації джерел фінансування, створення сприятливого інвестиційного клімату та ефективного державного управління фінансовими потоками у сфері туризму.

Список використаних джерел:

1. У 2024 році до держбюджету від туристичної галузі вже надійшло 616 млн грн. Державне агентство розвитку туризму України. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2024-roci-do-derzhbyudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-vzhe-nadiyshlo-616-mln-grn>
2. UNESCO. Culture and Tourism: Reconstruction and Recovery Needs, Ukraine. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2023. 68 p. URL: https://articles.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2023/04/RDNA%20Ukraine%20-%20Culture%20%26%20Tourism%20UNESCO_3.pdf
3. Kampo I., Kulinich T., Ivanov A., Biletska N., Mashika H. Financial and Credit Regulation as a Tool for Attracting Investments in Tourism and the Hotel and Restaurant Business of Ukraine. *International Journal of Economics and Financial Issues*. 2024. Vol. 14, No. 4. P. 66–76. URL: <https://www.econjournals.net.tr/index.php/ijefi/article/download/16203/8030>
4. Можливості залучення приватного сектору до зеленої та стійкої відбудови України: Ч. 2, Секторальні оцінки. Вашингтон: Світовий банк, 2023. 232 с. URL: <https://www.ifc.org/content/dam/ifc/doc/2023/sector-assessments-pso-green-resilient-reconstruction-ukraine-uk.pdf>

5. Туристична галузь України у 2025 році: податкові надходження вже перевищили довоєнний рівень. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/6437/ukraines-tourism-industry-in-2025-tax-revenues-have-already-exceeded-pre-war-levels>
6. Сущенко О. А. Інвестиційна складова розвитку туристичних дестинацій. *Центральноукраїнський науковий вісник*. 2022. Вип. 8(41). С. 224–233. URL: [https://economics.kntu.kr.ua/pdf/8\(41\)/24.pdf](https://economics.kntu.kr.ua/pdf/8(41)/24.pdf)

Зоряна Двудіт

студентка гр. ФФМ-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Світлана Коваль

СУТНІСТЬ І РОЛЬ ВЛАСНИХ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Місцеві бюджети виступають головним фінансовим механізмом, що забезпечує реалізацію завдань і функцій органів місцевого самоврядування, та водночас посідають ключове місце в загальній бюджетній системі держави. У сучасних умовах децентралізації їхня роль посилюється, адже саме вони є головним механізмом забезпечення фінансової спроможності територіальних громад [1, с. 276].

Положення Бюджетного кодексу України встановлюють, що доходи бюджету складаються з податкових, неподаткових та інших надходжень, справляння яких регулюється чинним законодавством і які надходять у розпорядження держави чи громади на безповоротній основі [2].

Узагальнення наукових підходів дозволяє визначити сутність доходів місцевих бюджетів як частину фінансових ресурсів держави, що складаються з власних і закріплених надходжень. Вони акумулюються у фондах органів місцевого самоврядування для забезпечення виконання власних і делегованих повноважень за рахунок податкових, неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом, цільових фондів та трансфертів [3, с. 21].

Виходячи із необхідності фінансової незалежності, можна виділити такі ключові функції доходів місцевих бюджетів:

- фінансування потреб громади (покриття витрат на місцеві програми та утримання інфраструктури);
- сприяння територіальному розвитку (реалізація довгострокових проєктів, стимулювання інвестиційної активності).

Для систематизації надходжень та аналізу фінансової спроможності громад використовується їх класифікація (табл. 1).

Класифікація дозволяє виявити реальний рівень фінансової самостійності громад. Саме власні доходи становлять основу фінансової незалежності органів місцевого самоврядування. Вони визначають можливість громад самостійно формувати та реалізовувати місцеву політику. Власні надходження є індикатором рівня фінансової спроможності громади та створюють підґрунтя для підвищення ефективності управління місцевими фінансами.

За своєю економічною природою власні доходи місцевих бюджетів відображають результат самостійних фінансових рішень, прийнятих органами місцевого самоврядування в межах їхніх повноважень [3, с. 21], та формуються внаслідок дій і рішень, прийнятих місцевими органами самоврядування [4, с. 95].

Отже, власними вважаються такі доходи, які одночасно забезпечують такі вимоги:

- мають чітку географічну прив'язку до юрисдикції відповідної громади;

- їхній обсяг прямо корелює з управлінськими рішеннями та заходами, що вживаються місцевою владою;
- процес їх мобілізації та адміністрування перебуває під повним контролем органів місцевого самоврядування;
- спрямовуються на фінансування цілей і проєктів, самостійно визначених місцевою владою як пріоритетні.

Таблиця 1

Класифікація доходів місцевих бюджетів

Група доходів	Характеристика	Основні джерела формування
Власні доходи	Доходи, які не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів; формуються внаслідок рішень органів місцевого самоврядування.	• Податкові надходження (місцеві податки і збори); • Неподаткові надходження; • Доходи від операцій з капіталом; • Цільові фонди.
Закріплені доходи	Доходи, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів і на стабільній основі закріплюються за місцевими бюджетами.	• Частки загальнодержавних податків (наприклад, податок на доходи фізичних осіб, екологічний податок тощо).
Міжбюджетні трансферти	Безповоротні та безоплатні кошти, що передаються між бюджетами різних рівнів для забезпечення збалансованості бюджетної системи.	• Дотації вирівнювання; • Додаткові дотації; • Субвенції.

Джерело: складено автором

Таким чином, власні доходи є фундаментом фінансової самостійності громад. Їхня ключова характеристика полягає у безпосередній залежності від рішень та ефективності роботи органів місцевого самоврядування. На відміну від трансфертів, власні доходи є прямим індикатором економічної активності та управлінської спроможності на місцях, що визначає їхню вирішальну роль у процесі децентралізації.

Список використаних джерел:

1. Коваль С. Л., Сидор І. П. Моніторинг видатків бюджету м. Тернополя на соціально-культурні цілі. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 34. С. 275–280.
2. Бюджетна декларація на 2022-2024 роки. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/Бюджетна%20декларация%20на%202022-2024%20роки.pdf>
3. Сидор І. Власні і закріплені доходи місцевих бюджетів: проблеми формування та резерви зростання. *Вісник THEU*. 2014. № 3. С. 20–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2014_3_4
4. Лісовська Л. Фінансове підґрунтя місцевого самоврядування в Україні: стан та перспективи розвитку. *Світ фінансів*. 2012. № 2. С. 91–97.

Катерина Перцева

студентка гр. ФМСзм-21,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Володимир Угрин

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИНИКНЕННЯ МИТНИХ ДЕЛІКТІВ

Митні делікти становлять одну з ключових проблем у системі державного управління зовнішньоекономічною діяльністю, оскільки вони безпосередньо впливають на рівень ефективності митного контролю, наповнення державного бюджету та забезпечення економічної безпеки держави. У сучасних умовах глобалізації зовнішньоекономічних відносин зростає кількість і складність порушень митного законодавства, що обумовлює необхідність глибокого теоретичного осмислення сутності митних деліктів та визначення їх правової природи.

Поняття «митний делікт» охоплює сукупність протиправних дій або бездіяльності, що порушують встановлений порядок переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон України. Згідно із положеннями Митного кодексу України, митними правопорушеннями визнаються дії, які порушують встановлений порядок митного контролю, декларування або сплати митних платежів. Таким чином, митний делікт має ознаки адміністративного проступку, однак у низці випадків може набувати ознак кримінального правопорушення, якщо спричиняє істотну шкоду державним інтересам.

З теоретичної точки зору, митні делікти характеризуються наявністю таких основних елементів: об'єкта правопорушення (суспільні відносини у сфері митної справи), об'єктивної сторони (протиправна дія або бездіяльність), суб'єкта (фізична або юридична особа, що вчинила порушення) та суб'єктивної сторони (вина, умисел або необережність). Важливо зазначити, що переважна більшість митних деліктів має умисний характер і пов'язана з ухиленням від сплати митних платежів, незаконним переміщенням товарів або поданням недостовірних даних під час митного декларування.

До основних видів митних деліктів належать: незаконне переміщення товарів через митний кордон України, ухилення від сплати митних платежів, недекларування або неправдиве декларування товарів, порушення порядку транзиту, а також невиконання митних формальностей під час експорту чи імпорту. Кожен із цих видів має специфічні правові наслідки, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України.

Причини виникнення митних деліктів є комплексними й охоплюють як економічні, так і організаційно-правові чинники. До економічних належать високий рівень податкового навантаження, значні коливання валютного курсу, наявність тіньових схем у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Організаційно-правові чинники пов'язані з недосконалістю нормативно-правової бази,

недостатньою ефективністю митного контролю, а також низьким рівнем професійної підготовки окремих категорій посадових осіб митних органів.

Суттєвим аспектом теоретичного осмислення митних деліктів є дослідження механізму їх попередження та мінімізації. Ефективна протидія митним правопорушенням передбачає удосконалення системи ризик-орієнтованого контролю, підвищення рівня цифровізації митних процедур, запровадження електронних систем відстеження товаропотоків та розширення міжнародної співпраці у сфері обміну інформацією між митними адміністраціями.

Таким чином, митні делікти є складним соціально-правовим явищем, яке вимагає системного підходу до його теоретичного та практичного вивчення. Визначення сутності митних деліктів, їх структури, причин виникнення та шляхів запобігання має важливе значення для забезпечення економічної стабільності держави, дотримання законності у сфері митної діяльності та зміцнення авторитету митних органів України.

Список використаних джерел:

1. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 44–45, № 46–47, № 48. Ст. 552.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
3. Гребельник О. П. Митна справа: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2018. 512 с.
4. Микитенко О. І. Адміністративна відповідальність за порушення митних правил: монографія. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2019. 276 с.
5. Шевчук В. І. Теоретико-правові засади протидії порушенням митного законодавства. *Економіка та держава*. 2021. № 9. С. 88–92.

Софія Гусак

студентка гр. ФМСзм-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Володимир Угрин

ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРУВАННЯ АКЦИЗІВ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Акцизне оподаткування є важливою складовою системи державних доходів і виконує не лише фіскальну, а й регуляторну функцію, сприяючи формуванню раціональної структури споживання та розвитку внутрішнього ринку. У сфері зовнішньоекономічної діяльності адміністрування акцизів відіграє особливу роль, оскільки саме митні органи забезпечують контроль за правильністю нарахування та сплати акцизного податку під час імпорту підакцизних товарів [1]. Однак сучасна практика засвідчує наявність низки проблем у сфері митного адміністрування акцизів, що знижують ефективність контролю та створюють ризики втрат бюджету.

Однією з ключових проблем є складність і нестабільність законодавчого регулювання у сфері справляння акцизного податку при імпорті. Часті зміни ставок, розбіжності між положеннями Митного та Податкового кодексів створюють труднощі для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та працівників митниці [2]. Також залишається актуальною проблема визначення бази оподаткування у випадках імпорту складних або комбінованих товарів, що містять підакцизні елементи. Це створює ризики для зловживань і маніпуляцій з митною вартістю. Недостатня деталізація методики обчислення акцизу ускладнює перевірку правильності його розрахунку митними органами.

Суттєвим бар'єром ефективного адміністрування є недосконала система електронного обміну даними між митними та податковими органами. Відсутність інтегрованої інформаційної бази призводить до затримок у перевірці достовірності декларацій, дублювання процедур і зростання адміністративного навантаження [3]. Нерідко суб'єкти господарювання використовують розбіжності між реєстраційними даними митних та податкових систем для уникнення сплати акцизу або неправомірного відшкодування. Вирішення цієї проблеми потребує повної цифрової інтеграції між інформаційними платформами Державної митної служби та Державної податкової служби України.

Важливою проблемою залишається також тінізація ринку підакцизних товарів, особливо у сфері імпорту тютюнових виробів, пального та алкогольної продукції. Незаконне переміщення таких товарів через митний кордон з використанням фіктивних документів чи недостовірного декларування завдає державі значних фінансових втрат [4]. Недостатня ефективність митного контролю, відсутність сучасних технічних засобів перевірки вантажів та обмежені кадрові ресурси посилюють ризики недоотримання надходжень до бюджету. Систематичні порушення у сфері акцизного оподаткування свідчать про

необхідність посилення аналітичної роботи та розширення можливостей постмитного аудиту.

Крім того, складність процедур адміністрування акцизів часто зумовлює виникнення спорів між суб'єктами ЗЕД та митними органами щодо правильності класифікації товарів, визначення ставок і застосування пільг. Це свідчить про потребу в подальшому вдосконаленні нормативно-правового регулювання, гармонізації національного законодавства з європейськими підходами, а також у посиленні методологічної підтримки працівників митних органів [5]. Запровадження єдиних інструкцій і методичних рекомендацій щодо адміністрування акцизів сприятиме підвищенню рівня правової визначеності та прозорості митних процедур.

Отже, проблеми адміністрування акцизів у митній сфері мають комплексний характер і потребують системного вирішення. Для підвищення ефективності контролю доцільно впроваджувати сучасні цифрові технології, автоматизовані системи аналізу ризиків, забезпечити повну інтеграцію митних і податкових інформаційних баз, а також підвищувати кваліфікацію фахівців. Лише за умов скоординованих дій державних інституцій можна забезпечити прозорість акцизного адміністрування та зменшити обсяги тіньового імпорту.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.
2. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 44–45, № 46–47, № 48. Ст. 552.
3. Гребельник О. П. Митна справа: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2018. 512 с.
4. Левчук О. М. Тіньовий ринок підакцизних товарів в Україні: причини, наслідки, шляхи подолання. *Фінанси України*. 2022. № 5. С. 85–94.
5. Шевчук В. І. Проблеми митного адміністрування акцизного податку в умовах євроінтеграції України. *Економіка та держава*. 2023. № 6. С. 42–48.

Віталій Пенцак

студент гр. ФФАМ-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Олена Петрушка

ВПЛИВ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ НА ФІСКАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Місцеві бюджети відіграють ключову роль у забезпеченні фінансової основи діяльності територіальних громад: надання послуг, інфраструктурні проєкти, соціальний розвиток. Однією з найвагоміших складових власних доходів громади є єдиний податок, який застосовується суб'єктами господарювання малого бізнесу та фізичними особами-підприємцями.

Своєчасність та повнота надходження податків до місцевих бюджетів за рахунок функціонування спрощеної системи оподаткування безпосередньо впливає на фінансовий потенціал громади – здатність мобілізувати ресурси для виконання своїх фінансових функцій. У контексті децентралізації та реформ місцевого самоврядування проблема балансування між централізацією та автономією бюджетів є особливо актуальною.

Фінансовий потенціал місцевих бюджетів – це сукупність внутрішніх і закріплених джерел доходів, які громада може мобілізувати для забезпечення своєї діяльності. До власних джерел належать: місцеві податки і збори (податок на майно, єдиний податок тощо), доходи від підприємницької діяльності комунальних підприємств, адміністративні збори та інші платежі. Закріплені (передані) джерела це, наприклад, частка податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), міжбюджетні трансферти тощо.

Спрощена система оподаткування (єдиний податок) передбачає сплату фіксованої ставки (або відсотка від доходу) без ведення складної бухгалтерії. Цей механізм сприяє залученню малого бізнесу до легальної економіки та полегшує адміністрування для місцевих органів влади.

Важливим показником є частка єдиного податку у загальних податкових надходженнях місцевих бюджетів. У 2024 році структура податкових надходжень місцевих бюджетів залишається незмінною: понад половину всіх надходжень (58%) забезпечує ПДФО (257,5 млрд грн). Другу і третю позицію займають єдиний податок (69,1 млрд грн, 16%) та податок на майно (50,2 млрд грн, 12%). Разом ці три джерела формують 86% усіх податкових надходжень. Інші податки мають відносно незначну вагу: податок на прибуток підприємств – 6%, роздрібний акциз 4%, акциз на пальне – 3%, рента та екологічний податок – менше 1% кожен [1]. Наприклад, за перший квартал 2025 року з усіх надходжень до місцевих бюджетів у розмірі 115,6 млрд грн на єдиний податок припало 19,8 млрд грн (13,3%), а це на 2,3 млрд грн більше аналогічного періоду 2024 року. Тобто, ми можемо стверджувати, що єдиний податок формує значну частину власних доходів місцевих бюджетів [2].

Серед позитивних аспектів функціонування спрощеної системи оподаткування в Україні, на даному етапі розвитку фінансової системи, виділяємо наступні:

- стабільність зростання надходжень. Дані свідчать про поступове збільшення внесків від платників єдиного податку;
- широке залучення малого бізнесу. Спрощена система забезпечує легалізацію діяльності малого бізнесу, що дозволяє збільшити кількість платників та базу оподаткування;
- менші адміністративні витрати. Для місцевих органів влади адміністрування єдиного податку простіше порівняно з загальною системою, що дозволяє оптимізувати витрати на податковий супровід;
- фіскальна автономія громад. За умов децентралізації громади отримують право розпоряджатися значною частиною власних доходів, що посилює їхню відповідальність і стимул до розвитку;
- децентралізація.

Щодо недоліків функціонування єдиного податку, то потрібно зазначити наступні: обмеженість бази оподаткування (єдиний податок застосовується лише до підприємців малого масштабу, великі підприємства працюють лише на загальних умовах, тобто потенціал доходів громад від великих платників залишається поза зоною впливу); залежність від економічної кон'юнктури (у кризові періоди або під час скорочення бізнес-активності надходження єдиного податку можуть падати, що створює ризики нестабільності доходів бюджетів); нерівномірний розподіл між громадами (громади з краще розвиненою підприємницькою активністю отримують більше доходів, тоді як аграрні або депресивні райони відчують дефіцит власних ресурсів); адміністративні перепони та ухилення (хоча система спрощена, залишаються виклики в частині контролю, ведення обліку, а також можливість «тіньової» діяльності, яка не враховується офіційно).

Єдиний податок має значний вплив на доходи місцевих бюджетів України, забезпечуючи стабільні надходження та підтримуючи фінансову спроможність громад. Для повного використання потенціалу потрібні законодавчі зміни, діджиталізація, освітня підтримка і механізми вирівнювання. А саме: надання громадам права змінювати ставки у межах допустимих варіантів (за згодою місцевих рад) може стимулювати конкуренцію і локальний розвиток; діджиталізація зборів, використання електронних кабінетів платників, інтеграція з інформаційними системами ДПС дозволить здешевлювати адміністрування і зменшувати корупційні ризики; підвищення обізнаності щодо переваг легального статусу, консультаційна допомога з обліку, фінансування мотивуючих програм; держава повинна мати змогу коригувати диспропорції через трансферти чи вирівнювальні механізми, щоб допомагати громадам з меншим потенціалом; забезпечення регулярного аналізу динаміки надходжень, співвідношення єдиного податку до інших джерел доходів, кореляція з інвестиційною активністю громади.

Список використаних джерел:

1. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2024 рік. Портал «Децентралізація». URL: <https://decentralization.ua/news/19387>.
2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень – березень 2025 року. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2025-770.

Аліна Михальчук
студентка гр. ФМСчм-21,
Чортківський навчально-науковий інститут
підприємництва і бізнесу ЗУНУ, м. Чортків
Науковий керівник: д.е.н., професор Василь Дем'янишин

НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Дослідження сутності, сучасного стану та шляхів зміцнення фінансової безпеки України має велике значення для вітчизняної науки і практики, оскільки ця безпека є складовою частиною економічної безпеки країни і її національної безпеки.

Економічна безпека є важливим аспектом економічної стабільності країни, оскільки відображає її спроможність забезпечувати формування, розміщення та результативне застосування фінансових коштів, макроекономічної рівноваги, стабільності бюджетної системи та прогнозованості соціально-економічного розвитку. Вона є підґрунтям для прийняття ухвалення обґрунтованих рішень державними установами, підприємствами домогосподарствами, а також визначальним чинником довіри внутрішніх і зовнішніх інвесторів. Нормативно-методологічна база оцінювання економічної безпеки в Україні має ґрунтуватися на поєднанні кількісних та якісних індикаторів, систем раннього попередження та інституційних оцінок, що забезпечує своєчасне виявлення загроз і підвищення результативності державної політики.

Проведена нами оцінка сучасної фінансової безпеки України в умовах війни дала можливість зробити висновки, що отримані результати порівняно з показниками довоєнного часу, а саме від 2020 року значно погіршилися. Наслідки війни дуже вражаючі, відбувся великий спад ВВП, зріст дефіциту бюджету, зниження експорту та інвестиційної активності. Також мали місце й позитивні моменти, такі як міжнародна допомога, активні дії НБУ та гнучкість приватного сектору, завдяки яким вдалось втримати стабільність базових фінансових інститутів. Також за допомогою методики нормалізації даних вдалося визначити інтегральний показник фінансової безпеки (ІПФБ), який чітко показав спад на початку повномасштабного вторгнення та стабілізацію і поступове відновлення фінансової безпеки починаючи від 2023 року.

Проведені теоретичні й практичні дослідження дали змогу запропонувати такі інструменти зміцнення фінансової безпеки у воєнний час і визначити такі післявоєнні пріоритети:

- посилення бюджетної дисципліни – зниження дефіциту, запровадження середньострокового планування, прозоре використання державних коштів;
- оптимізація боргової політики – поступове зменшення залежності від зовнішніх кредитів, розвиток внутрішнього ринку облігацій;
- розширення податкової бази – детінізація економіки, боротьба з ухиленням від сплати податків, удосконалення адміністрування;
- стимулювання інвестицій – створення сприятливого інвестиційного клімату, розвиток фондового ринку, підтримка інституційних інвесторів;

– забезпечення стабільності банківської системи – контроль за непрацюючими кредитами, підвищення достатності капіталу, проведення регулярних стрес-тестів;

– зміцнення валютної стабільності – формування адекватних міжнародних резервів, зменшення залежності від валютних коливань;

– цифровізація фінансової сфери – розвиток електронного адміністрування податків, цифрових платіжних систем і ризик-орієнтованого нагляду;

– посилення рівня кіберзахисту – захист фінансових установ та платіжних систем від кіберзагроз, розвиток фінансової грамотності;

– активізація міжнародної співпраці – поглиблення партнерства з міжнародними фінансовими інституціями, участь у глобальних програмах протидії фінансовим злочинам;

– активна підтримка післявоєнного відновлення – залучення зовнішніх і внутрішніх ресурсів на відбудову, розвиток публічно-приватних партнерств.

Для зміцнення фінансової безпеки держави також важливими є валютний курс і валютні резерви як «нерви» фінансової системи. Якщо вони в порядку, вся економіка працює спокійніше.

З метою позитивного вирішення цього питання пропонуємо такі підходи:

– резерви мають покривати мінімум 3–4 місяці імпорту. Це подушка: коли на ринку шторм, є валюта, щоб згладити хвилі;

– експорт має працювати без збоїв: чим більше валюти заходить у країну, тим менший тиск на курс;

– перехід від жорстких обмежень до ринку робимо поступово і тільки за умов, коли ситуація стабільна (є резерви, прогнозовані надходження, спокійні очікування).

Це дасть можливість отримати такі ефекти:

– валютний ринок спокійний, без паніки та різких стрибків;

– курс стає передбачуваним, бізнесу легше планувати ціни, зарплати, інвестиції;

– держава і компанії можуть дешевше позичати (менший ризик – нижчі відсотки);

– загальні очікування бізнесу й людей стабілізуються – менше ажітажу, більше довіри.

Міцні резерви, плюс робочий експорт, плюс обережний перехід до ринку дадуть змогу зберегти спокійний валютний курс, дешевші гроші і впевненіші плани для бізнесу.

Антикорупція у воєнний час є фільтром, через який проходять усі кошти, і коли електронні процедури, відкриті реєстри, повне покриття відбудовчих закупівель, регулярні незалежні аудити з швидкими управлінськими рішеннями стають нормою, тоді кожна гривня знаходить адресата без витоків, міжнародні партнери прискорюють фінансування, а суспільство розуміє, за що платить податки і які результати отримує.

Завдяки міжнародній допомозі у 2023-му Україна отримала десятки мільярдів доларів. Далі пропонуємо такий акцент: більше грантів (це кошти без повернення,

без майбутніх піків виплат); якщо кредити, то довгі і пільгові, з рівним графіком погашення, щоб бюджет не «захлинався» у певні роки.

При цьому важливо враховувати такі важливі моменти: керований борг – зрозуміла стратегія запозичень і погашень; сильні інституції – прозорий бюджет, чесні суди, незалежний НБУ, відкриті закупівлі; внутрішній капітал – заощадження людей і бізнесу в довгі інструменти (ОВДП, інфраструктурні облігації); експортна спроможність – більше товарів і послуг за кордон, менше «гойдалки» від зовнішніх шоків.

Гранти вважаємо кращими за кредити, а довгі пільгові кредити – кращими за короткі, дорогі, але без внутрішнього фундаменту (борг, інституції, внутрішній капітал, експорт) зовнішні гроші не дадуть тривалого ефекту.

У підсумку, коли борг стає керованим через реструктуризацію та зміну структури фінансування, коли бюджет живе за сценаріями і пріоритетами, коли заощадження громадян переходять у довгі інструменти від державних облігацій до інфраструктурних випусків, коли інституції працюють як годинник, а економіка зсувається від сировини до більш складних продуктів і послуг, коли резерви та курс підтримуються дисципліною, а корупційні витoki перекриваються відкритими процедурами, тоді країна отримує подвійний ефект – стійкість сьогодні і траєкторію зростання завтра, причому справжнім перемикачем усіх цих механізмів, як і раніше, залишається завершення війни та відновлення територіальної цілісності, без яких жодна стратегія не розкриє свій повний потенціал.

Отже, щоб Україна швидко відновила і впевнено зростала, нам потрібно одночасно наводити лад у фінансах вже сьогодні (керований дефіцит, державний зовнішній та внутрішній борг, валютний курс), послідовно проводити реформи (прозорі правила, сильні інституції, цифровізація), залучати внутрішні й зовнішні інвестиції та діяти разом - держава, бізнес і партнери, - щоб кожна гривня працювала чесно і відчутно підвищувала якість життя людей.

Список використаних джерел:

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київ: КНТЕУ, 2004. 760 с.
2. Звіт про фінансову стабільність, червень 2025 р.: НБУ. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_pr_2025-H1.pdf?v=14.
3. Ніколаєнко Ю. В. Фінансова безпека банківського сектору України: теорія, методологія, практика. Київ: КНТЕУ, 2017. 760 с.
4. Ситник Н. С., Гукалюк А. В., Стасишин А. В., Слобода Л. Я. Фінансова безпека держави: навч. посіб. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2024. 680 с. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/05/OSTATOCHNA-NA-SAYT-_21_05_11.pdf.
5. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року: затв. Указом Президента України 11.08.2021 р. № 347/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>.

Сергій Нагайовський

студент гр. ФСМчм-21,

Чортківський навчально-науковий інститут

підприємництва і бізнесу ЗУНУ, м. Чортків

Науковий керівник: д.е.н., професор Василь Дем'янишин

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

Страховання життя – це не просто окремий сегмент фінансового ринку, а один із ключових інструментів формування економічної стабільності та соціального добробуту суспільства. Аналізуючи розвиток цього напрямку в Україні, можна дійти висновку, що він перебуває на етапі становлення, має значний нереалізований потенціал і водночас стикається з численними проблемами та викликами.

Розгляд теоретичних основ страхування життя показав, що цей вид страхування виконує не лише функцію фінансового захисту громадян у разі настання непередбачуваних життєвих обставин, але й є важливим механізмом накопичення коштів, формування довгострокових інвестиційних ресурсів та підвищення рівня фінансової культури населення. У багатьох країнах світу страхування життя стало фундаментом стабільної економіки, адже воно дозволяє поєднати інтереси держави, бізнесу та громадян.

Аналіз сучасного стану українського ринку страхування життя виявив його низьку частку у структурі страхового сектору, недостатню активність компаній, низький рівень довіри населення та обмежене поширення страхових продуктів. Попри позитивні тенденції зростання в окремі періоди, ринок залишається вразливим до економічних криз, політичної нестабільності та військових загроз. Це свідчить про потребу у комплексному реформуванні системи, яка має стати надійною опорою для громадян та економіки.

Загальні тенденції розвитку ринку вказують на поступове зростання попиту на страхування життя, що зумовлено підвищенням інтересу до довгострокових фінансових інструментів, інтеграцією цифрових технологій та поступовим зростанням фінансової грамотності населення. Водночас ці процеси потребують значного підсилення з боку держави та бізнесу, оскільки без системної підтримки ринок не зможе розвиватися достатньо швидкими темпами.

Динаміка та структура страхового ринку України свідчать про те, що сегмент страхування життя суттєво поступається іншим видам страхування, насамперед автострахованню та медичному страхуванню. Проте саме страхування життя має найбільший потенціал для довгострокового зростання, бо воно пов'язане з формуванням стабільних накопичень і залученням значних інвестиційних ресурсів.

Основні проблеми та виклики розвитку ринку охоплюють низький рівень довіри до страхових компаній, відсутність дієвих гарантій для страхувальників, слабку інтеграцію страхування життя у пенсійну систему, недостатню підтримку з боку держави, низький рівень фінансової грамотності населення, а також обмежену пропозицію інноваційних страхових продуктів. Додатковим негативним чинником є вплив війни та економічної нестабільності, які зменшують можливості громадян робити довгострокові заощадження.

Порівняльний аналіз із зарубіжними ринками показав, що в Україні рівень проникнення страхування життя у рази нижчий, ніж у країнах Європейського Союзу, США чи Азії. Там страхування життя охоплює мільйони людей, забезпечує значні податкові надходження та є одним із головних джерел інвестицій. Водночас цей досвід доводить, що ефективний розвиток ринку можливий лише за умови поєднання кількох факторів: прозорого законодавства, державних стимулів, високої фінансової культури населення та активного впровадження інновацій.

Міжнародний досвід демонструє широкий спектр інструментів, які Україна може адаптувати: податкові пільги для страхувальників, активне використання накопичувальних і інвестиційних програм, інтеграція страхування життя у пенсійну систему, цифровізація послуг і розвиток корпоративного страхування. Використання цього досвіду дозволить не лише підняти український ринок на новий рівень, але й зробить його конкурентоспроможним у глобальному вимірі.

Прогноз розвитку ринку страхування життя в Україні свідчить про те, що за умови впровадження належних реформ, створення сприятливих законодавчих і економічних умов, посилення довіри населення та інтеграції міжнародних практик цей сегмент може стати одним із драйверів економічного зростання. У перспективі він здатний забезпечити стабільне збільшення обсягів страхових премій, розширення асортименту страхових продуктів, зростання інвестиційного потенціалу та формування культури фінансової відповідальності серед громадян.

Стратегії удосконалення і рекомендації для України включають комплексний підхід, що охоплює кілька ключових напрямів: підвищення прозорості та довіри, розвиток законодавчої бази, створення податкових стимулів, впровадження інноваційних страхових продуктів, активну цифровізацію, розбудову корпоративного страхування і підвищення рівня фінансової грамотності населення. Лише їхня послідовна реалізація дасть можливість українському ринку страхування життя вийти на якісно новий рівень.

Узагальнюючи проведене дослідження, можна зробити висновок, що страхування життя в Україні сьогодні стоїть на перехресті двох шляхів: воно може залишитися малорозвиненим сегментом із обмеженим впливом на економіку, або ж, за умови активних реформ та впровадження міжнародного досвіду, перетворитися на потужний механізм соціального захисту й економічного розвитку. Другий шлях є більш перспективним і стратегічно необхідним для України, адже він сприятиме зміцненню фінансової стабільності держави, зростанню рівня добробуту населення та інтеграції у світову фінансову систему.

Таким чином, страхування життя є не лише фінансовим інструментом, а й фундаментальною складовою сталого розвитку країни. Його удосконалення та активний розвиток стануть важливим кроком на шляху до побудови сильної, стабільної та економічно розвиненої України.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України. Статистичні збірники та щорічні звіти.
URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України. Звіти про стан ринку страхування. URL: <https://data.gov.ua/user/nfp>.
3. Про страхування: Закон України № 1909-IX від 18.11.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>
4. Фінанси: підруч. / за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/51033>.

Ольга Кириленко

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Марія Гринчук

студентка гр. ФФзм-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

РОЛЬ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЇХ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

Фінанси домогосподарств – це окрема сфера фінансових відносин, які виникають у складі фінансової системи кожної країни. Ці відносини пов'язані з формуванням, розподілом та використанням доходів домогосподарств. Протягом останніх десятиліть в умовах переходу України до ринкового господарювання увага до проблем оптимальної організації фінансів домогосподарств значно зростає. Справа в тому, що домогосподарства, поряд із суб'єктами господарювання, складають основу фінансової системи, і від того який їх фінансовий стан залежить певною мірою успішність функціонування фінансової системи загалом, поряд із великим впливом на це реального сектору економіки, публічних фінансів, фінансового ринку.

Окремим напрямком сучасних досліджень у сфері фінансів домогосподарств стали питання формування та використання заощаджень домогосподарств. За визначенням Кізіми Т. «заощадження домашніх господарств є частиною доходів населення, яка залишається після сплати обов'язкових платежів та здійснення поточних споживчих витрат і яку члени домашніх господарств вкладають передусім у фінансові (рідше – нефінансові) активи з метою отримання майбутніх доходів або відкладають (виводять на певний період часу з особистого користування) з метою задоволення майбутніх потреб» [1, с. 300]. У такому підході автор робить акцент на механізмі формування заощаджень, а також основних цілях, які при цьому ставлять перед собою домогосподарства.

Слід відзначити, що достатньо велика кількість українських домогосподарств в даний час позбавлена можливості формувати заощадження внаслідок недостатності доходів членів домогосподарства і змогою задовольняти за їх рахунок лише поточні і першочергові потреби. Ситуація значно загострилася протягом останніх чотирьох років із-за початку повномасштабної агресії з боку російської федерації. В країні виникла специфічна категорія людей і домогосподарств, які отримали назву внутрішньо переміщених. За різними оцінками, до 7 млн громадян покинули межі України разом із початком військових дій. Змінилася структура бізнесу, багато підприємств припинили своє функціонування із-за тимчасової окупації певних територій, зазнання руйнації і великих збитків, а також переміщення в інші більш безпечні регіони країни. Все це негативно вплинуло на рівень доходів працівників і домогосподарств, а отже стан їх добробуту.

В таких складних умовах увага дослідників спрямована на обґрунтування пропозицій щодо шляхів зміцнення фінансового стану домогосподарств,

забезпечення їх фінансової стійкості і фінансової безпеки. Для вироблення конкретних практичних рекомендацій у цій сфері необхідне теоретичне обґрунтування вихідних понять, таких як «фінансова безпека» і «фінансова стійкість» домогосподарства.

Теоретико-прикладні аспекти фінансової стійкості домогосподарства розглядають низка українських вчених; в цьому контексті заслуговує на увагу запропоноване визначення фінансової стійкості домогосподарств Сидорчуком А., який вважає, що дане поняття відображає «такий стан, коли сформовані фінансові ресурси забезпечують, з одного боку, незалежність від зовнішніх джерел (коштів бюджетної системи, запозичених коштів), а з іншого – здатність погашати взяті зобов'язання» [2, с. 77]. Вчений справедливо пов'язує фінансову стійкість домогосподарств з їх управлінською діяльністю і вважає «умовою, що забезпечує синергію окремих складових системи управління їх фінансами» [2, с. 47].

Фінансова стійкість домогосподарств безпосередньо залежить від обсягів фінансових ресурсів, які знаходяться у їхньому розпорядженні. Причому зазначені кошти використовуються для задоволення поточних і перспективних потреб. Чим більше фінансових ресурсів знаходиться у розпорядженні домогосподарства, тим воно є більш фінансово стійким. Абсолютні обсяги фінансових ресурсів домогосподарств визначають можливість формування ними власних заощаджень, які можуть бути використані не лише на перспективні проекти, але й у випадку настання непередбачених подій, таких як втрата стабільних доходів.

Окремим напрямком наукових досліджень вчених, які працюють у сфері фінансів домогосподарств, є визначення сутності та шляхів забезпечення фінансової безпеки домогосподарств. У цьому зв'язку Стащук О. та Потрапелюк М. дають визначення даного поняття як сукупності «фінансово-економічних, соціальних та правових відносин, що забезпечує стан найбільш ефективного формування та використання фінансових ресурсів домогосподарства з метою визначення механізму виявлення та нівелювання негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, а також максимізації рівня добробуту домогосподарства» [3, с. 79]. Ключовим у даній дефініції є поняття «стан», який забезпечується через систему фінансово-економічних, соціальних та правових відносин.

Тлумачення фінансової безпеки домогосподарства як системи відносин притаманне також і іншим вченим. Зокрема Єрмоленко О., Коковіхіна О., Лисьонкова Н. конкретизують сфери відносин які виникають в процесі забезпечення безпеки домогосподарств, і пишуть, що «Фінансова безпека домогосподарств – це адаптивна система фінансових відносин між домогосподарством, фінансовим ринком і державою, що забезпечує стан захищеності домогосподарства від зовнішніх та внутрішніх загроз» [4, с. 53].

Зазначені вчені узагальнюють загрози фінансовій безпеці українських домогосподарств, при цьому загалом поділяють їх на зовнішні та внутрішні. До найважливіших сучасних зовнішніх загроз фінансової безпеки домогосподарства відносять: «військові дії, політична криза, макроекономічні кризи, фінансові та банківські кризи, інфляція, надмірний рівень податкового навантаження на доходи домогосподарства та інші» [4, с. 53]. Автори виокремлюють такі внутрішні загрози фінансовій безпеці домогосподарств України, як: «загроза втрати роботи або

доходу або загроза постійної чи тимчасової втрати працездатності, неефективне використання грошових коштів та матеріальних цінностей, зниження можливостей до заощадження коштів, невважені рішення щодо інвестування, недостатній рівень фінансової грамотності домогосподарства» [4, с. 53].

Висновок. Заощадження є важливим елементом фінансів домогосподарств, вони визначаються шляхом порівняння наявного у домогосподарства доходу (після оподаткування) і витрат, які спрямовуються домогосподарством на споживання, т. б. на придбання товарів і послуг. Наявність та обсяги заощаджень визначають фінансову стійкість домогосподарств та виступають необхідною умовою для забезпечення їх безпечного поточного та перспективного існування й розвитку. Фінансова стійкість домогосподарств є вихідним і базовим поняттям для більш широкого явища фінансової безпеки домогосподарства. Якщо фінансову стійкість домогосподарств слід розглядати у нерозривному зв'язку з обсягами їх фінансових ресурсів, то фінансова безпека домогосподарств, як процес, передбачає застосування певного механізму та інструментів формування, розподілу та використання фінансових ресурсів.

Шляхи підвищення фінансової стійкості домогосподарств слід розглядати, головним чином, в контексті здатності їх до формування та ефективного використання заощаджень. Для цього необхідно:

- постійно контролювати доходи і витрати для виявлення можливостей заощаджувати кошти;
- створити певний запас коштів для непередбачених потреб, наприклад в розмірі витрат домогосподарства на 3–6 місяців;
- намагатися зменшувати обсяги боргів шляхом погашення позичок;
- вкладати кошти в освіту і підвищення кваліфікації членів домогосподарства та розвиток їх професійних здатностей;
- вишукувати нові джерела доходів, що сприятиме стабілізації фінансового становища;
- підвищувати рівень фінансової грамотності членів домогосподарства в частині управління особистими фінансами, здійснення інвестицій, сплати податків.

Список використаних джерел:

1. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку. Монографія [вст. слово С. І. Юрія]. К.: Знання, 2010. 431 с.
2. Сидорчук А. А. Фінансова стійкість домогосподарств: теоретичні основи та прикладні аспекти: моногр. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 474 с.
3. Стащук О., Потрапелюк М. Наукові основи фінансової безпеки домогосподарств. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2021. №4. С. 75-80.
4. Єрмоленко О. А., Коковіхіна О. М., Лисьонкова Н. М. Забезпечення фінансової безпеки домогосподарств в умовах впливу дестабілізаційних факторів в Україні. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2023. №73. С. 50-55.

Володимир Фрицький

аспірант кафедри обліку і оподаткування,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Інна Мельничук

ФІНАНСОВО-ОБЛІКОВІ ЗАСАДИ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ У ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

В умовах трансформаційної економіки відновлення економічної безпеки підприємств є важливим питанням у сфері стратегічного управління. Стратегія відновлення особливо актуальна в контексті відбудови та структурних реформ у післявоєнний період. Всі ці процеси передбачають як інституційні зміни, так і внутрішньогосподарські зміни, спрямовані на пошук фінансових механізмів забезпечення економічної безпеки та розвитку суб'єктів господарювання в поточному та довгостроковому періодах. Останні дослідження вказують на помітне поліпшення ділових очікувань, так як індекс ділової активності (ІОДА) «у березні 2025 року ІОДА вперше за 11 місяців перевищив нейтральний рівень і становив 51,8 порівняно з 46,9 у лютому 2025 року (52,0 – у березні 2024 року)» [1]. Однак, індекс все ж залишається в зоні негативних очікувань, оскільки діяльність вітчизняних підприємств у режимі воєнного стану характеризується зростанням витрат на сировину та оплату праці, ускладненням логістики та дефіцитом кваліфікованих кадрів, пришвидшенням інфляції та послабленням курсу гривні до євро тощо. За таких умов система обліку і звітності стає важливим інструментом для обліково-аналітичне забезпечення управління грошовими потоками та фінансовими резервами в напрямку підтримки безпекового рівня функціонування вітчизняних підприємств.

Так, результати розрахунків дослідження Міністерства фінансів України вказують, що лише 17,8% характеризує фінансово-економічний стан підприємства відмінним або добрим, 30,4% – посереднім, а 28,4% – задовільним, а 23,3% – поганим [2]. Таким чином, досить важливим чинником розвитку бізнес-активності є відновлення фінансового стану суб'єктів господарювання та відновлення їх платоспроможності, фінансової стійкості задля уникнення банкрутства та ліквідації.

Крім того, Міністерство фінансів України зазначає, що при визначенні класу фінансового стану підприємства підприємство з класами D (слабкий) та E (поганий) суб'єкт господарювання все ж може отримати статус Авторизованого Економічного Оператора (АЕО) за наявності: «плану фінансового оздоровлення; консолідованої звітності групи та гарантійного листа материнської компанії або кінцевого бенефіціара (контролера) підприємства (лише для класу E)» [3]. Таким чином, забезпечення економічної безпеки бізнес-одиниці дозволяє управляти її фінансовим станом та попереджати або мінімізувати наслідки негативних ризиків та загроз. Організація діяльності, пов'язаної з підвищенням економічної безпеки з визначенням напрямів джерел фінансування на ці заходи, дає змогу підтримувати фінансово-економічний стан підприємства, гарантувати довіру бізнес-партнерів,

інвесторів. Відтак, забезпечення економічної безпеки на підприємства можливе завдяки достовірному відображенню фактів господарської діяльності, наявності внутрішнього контролю, дотриманню чинному законодавству на базі надійної системи бухгалтерського обліку з високим рівнем аналітичності задля ефективного управління фінансовою стабільністю, виявлення ризиків, прогнозування майбутніх тенденцій та розробку ефективних стратегій для забезпечення стійкості та розвитку бізнесу.

На наш погляд, впровадження систем, які автоматично збирають дані з різних джерел (бухгалтерія, склад, логістика) дасть змогу уникнути бухгалтерського ризику ручних помилок та сприяє деталізації та оперативності збору даних за майном та господарськими процесами. Важливо також на основі автоматизації збору даних створити інтеграцію з системами управління ризиками для моніторингу та контролю фінансових ризиків та економічних загроз.

На основі проведених досліджень, визначено, що використання сучасних аналітичних інструментів дозволяє впроваджувати спеціалізовані програми для бізнес-аналітики, які можуть автоматично розраховувати основні фінансові показники (ліквідність, платоспроможність, ділову активність та рентабельність) на основі даних з обліку. Варто відзначити, що при проведенні діагностики фінансового стану «необхідно точно оцінити реальну потребу у виборі того чи іншого методу, співвідносити його зі складністю та масштабністю проблемної ситуації об'єкта діагностування, що склалася» [4]. Погоджуємось з Д. Дмитренко, що рівень та деталізацію аналізу формує саме інформаційна потреба управління щодо напрямів діагностики діяльності підприємства. Для кожного суб'єкта необхідно сформувати власну систему методів діагностування та оцінки фінансового стану, яка б задовольняла інформаційні потреби управління з метою комплексного вирішення проблем із забезпечення економічної безпеки та зниження ступеня негативного впливу наявних і потенційних економічних ризиків та загроз.

Погоджуємось з думкою В. А. Дерія та І. В. Мельничук, що для проведення безпекових заходів на регулярній основі доцільно сформувати нових методичних підходів щодо фінансування та облікового відображення витрат на економічну безпеку підприємства [5]. При цьому, ключовим моментом є дотримання правил кібербезпеки, адже «витрати доцільно також характеризувати й за необхідністю їх забезпечення для економічної та технологічної безпеки підприємства, оскільки без витрат на організацію заходів із забезпечення належного функціонування системи економічної безпеки сучасного підприємства не може існувати, через збільшення кібератак та проникнення на сервери чи окремі комп'ютери хакерських угруповань для викрадення цифрової фінансової, технологічної, інтелектуальної чи виробничої інформації або доступу до грошових коштів, які зберігаються на банківських рахунках» [6]. Крім того, для гарантування надійності системи обліку і звітності та її відповідності діючим правовим нормам, доцільно проводити регулярне оновлення облікових процедур та облікової політики, щоб вони відповідали актуальним вимогам законодавства та міжнародним стандартам обліку і звітності.

Також для підвищення ефективності обробки та аналізу даних необхідно запровадити систему внутрішньої звітності та створити спеціальні звіти для аналізу та моніторингу показників, критичних для вчасного виявлення негативних загроз та перспективних можливостей покращення фінансового стану підприємства.

Для безпеки майна власників і захисту інтересів інвесторів важливим елементом управління є контроль. Таким чином, впровадження процедури внутрішнього контролю чи аудиту дасть змогу забезпечити точність, повноту та достовірність даних, що надходять до облікової системи.

Отже, з метою підвищення ефективності облікової системи для безпекового статусу бізнес-одиниці та фінансового стану підприємства, необхідно запровадити ряд організаційних заходів: автоматизацію збору та обробки даних, інтегрувати системи обліку та управління ризиками, а також використовувати сучасні аналітичні інструменти для точної оцінки фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності.

Список використаних джерел:

1. Бізнес відновив позитивні оцінки своєї діяльності – підсумки опитування підприємств у березні: Національний банк України URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/biznes-vidnoviv-pozitivni-otsinki-svoyeyi-diyalnosti--pidsumki-opituvannya-pidpriyemstv-u-berezni-20623>.
2. Дослідження стану бізнесу в Україні, березень 2025: Проект «Трансформаційне відновлення задля безпеки людей в Україні» URL: <https://drive.google.com/file/d/10PjD7qPRx5J2RQYafwh-fe2nVkXjKGu4/view>.
3. Оцінка фінансового стану підприємств: Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Оцінка_фінансового%20стану_підприємств31_03_2025.pdf
4. Дмитренко Д. Концептуальний підхід до формування ефективної системи фінансової діагностики діяльності підприємства. *Економіка та суспільство*. 2023. № 52. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-44>.
5. Дерій В., Мельничук І. Бухгалтерський облік, аналіз і аудит у системі управління витратами на економічну безпеку. *Вісник Економіки*. 2019. № 1. С. 197-208. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2019.01.197>.
6. Мельничук І., Мужевич Н., Фрицький В. Облік витрат для забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах цифрових трансформацій. *Галицький економічний вісник*. 2023. Том 85. № 6. С. 60-66. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.06.060.

Анатолій Марач

студент гр. ДСПУАзм-12,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., професор Володимир Горин

ПОСЛУГИ ПРАВОПОРЯДКУ ТА БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВА ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

В демократичній державі система публічних послуг є інструментом для реалізації суспільних потреб, які мають колективний характер і задоволення яких неможливе або неефективне в межах приватного сектору. Послуги, пов'язані із забезпеченням правопорядку і громадської безпеки займають особливе місце у складі публічних послуг, оскільки вони формують базові умови для здійснення інших видів діяльності – економічної, соціальної, культурної, екологічної та інших, а також є одним із найважливіших «подразників», які визначають рівень довіри громадськості до влади, суб'єктивне враження громадян про ефективність роботи владних структур [3].

Під послугами забезпечення правопорядку і безпеки на місцевому рівні розуміють комплекс організаційних, профілактичних, контрольних і оперативних заходів, які спрямовані на збереження громадського порядку, охорону громадян, дотримання законності, збереження комунального майна, протидія негативному впливу на довкілля, а також на реагування на надзвичайні події. Публічними такі послуги є тому, що вони орієнтовані не на індивідуальний запит окремої особи, а на колективну безпеку громади як спільне благо. Для цієї групи публічних послуг характерна ознака невиключності у споживанні, оскільки неможливо забезпечити громадську безпеку для одного мешканця, не забезпечивши її для інших, а також відсутності конкуренції у користуванні результатом послуги.

Розвиток інституту публічних послуг в Україні відбувається у контексті реформи децентралізації, яка передбачає перерозподіл повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування. Одним із важливих моментів цієї реформи стало посилення відповідальності територіальних громад за створення безпечного середовища проживання. Конституція України та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначають забезпечення громадського порядку та безпеки через створення відповідних інституцій за рахунок коштів місцевого бюджету як власне (самоврядне) повноваження органів місцевого самоврядування [6], що дає підстави трактувати відповідні заходи як частину системи публічних послуг місцевого рівня. Для реалізації цього положення у 2015 році було ініційовано розгляд окремого законодавчого акту щодо створення муніципальної варті, але враховуючи негативні висновки від Головного науково-експертного та Головного юридичного управлінь, цей проєкт було відкликано. Ключовими проблемами законопроєкту були невизначеність правового статусу муніципальної варті та її працівників, а також ризик дублювання її повноважень зі структурними підрозділами поліції [7]. Крім цього, ризиком ухвалення цього документу визначали те, що в умовах війни з росією створення муніципальних

правоохоронних структур може загрожувати національній безпеці, стимулювати сепаратистські настрої, а також використовуватись місцевою владою для тиску на бізнес-структури чи захист особистих інтересів. Як зазначає Н. Клименко, через ці моменти у 2019 році законопроект був відкликаний, але користуючись «сірими зонами» вітчизняного правового поля, підрозділи муніципальної варти функціонують у багатьох громадах України як структурні одиниці виконавчих органів місцевого самоврядування [4, с. 35]. Слабким місцем такої ситуації є те, що органи місцевого самоврядування самостійно визначають компетенцію цих структур, керуючись положеннями законів України «Про благоустрій населених пунктів» та «Про місцеве самоврядування в Україні». Однак з огляду на розподіл компетенцій у багатьох проаналізованих нами громадах, муніципальні служби не дублюють функцій поліції, а доповнюють їх у межах повсякденного нагляду за благоустроєм, контролю за паркуванням, демонтажу незаконних споруд, профілактики порушень у публічних просторах.

Публічні послуги із забезпечення правопорядку і безпеки на рівні громад мають двовимірну природу, вміщуючи одночасно адміністративно-владний та соціальний компоненти. З одного боку, діяльність із забезпечення правопорядку та громадської безпеки спирається на норми публічного права, що передбачають примусовий характер певних заходів і наявність контрольних функцій. З іншого боку, такі послуги доцільно розглядати як форму соціального сервісу, який має забезпечити спокій, безпеку та комфортне середовище для життя громадян, що відповідає сучасній концепції сервісної держави [5]. У цих послугах на рівні громад домінує профілактична, партнерська, а не каральна логіка взаємодії органу влади з громадянами.

На рівні територіальних громад послуги із забезпечення правопорядку й безпеки можуть забезпечувати спеціалізовані комунальні структури на кшталт муніципальної варти, яка виконує функції з охорони громадського порядку, забезпечення благоустрою, контролю за дотриманням правил зупинки, стоянки і паркування, поведження з відходами, утриманням публічних місць тощо. Блага, які забезпечують муніципальні структури із підтримки правопорядку та безпеки належать до базових, адже вони задовольняють найважливішу суспільну потребу – захист життя, здоров'я та майна. Такі послуги можуть мати прямий характер, тобто виражатись у формі безпосередньої дії органів чи служб (патрулювання, реагування, охорона об'єктів), а також надаватись опосередковано, у формі організаційного, технічного й інформаційного забезпечення безпеки (системи відеоспостереження, попередження надзвичайних ситуацій та ін.).

Важливою ознакою надання послуг у сфері безпеки на місцевому рівні є їх виражений профілактично-превентивний характер. Мета муніципальної варти як інституції із забезпечення правопорядку і безпеки у громаді полягає не стільки у покаранні за вчинене правопорушення, скільки у створенні умов, за яких таке правопорушення не виникає. Для реалізації цієї мети підрозділи муніципальної варти практикують проведення роз'яснювальної роботи, профілактичних бесід та інші форми комунікації з громадянами для підвищення їх правової свідомості та побудови довірливих відносин між громадськістю і владою. Суттєву допомогу у

посиленні взаємодії безпекових структур місцевого самоврядування і громадян надає цифровізація, адже застосування цифрових технологій для моніторингу безпекових ризиків, оперативного реагування на ймовірні правопорушення дає можливість підвищити ефективність діяльності муніципальної варти, надавати послуги з охорони правопорядку більш якісно. Такий підхід до організації послуг із забезпечення безпеки узгоджується із сучасною європейською концепцією Community policing, згідно з якою безпека громади – це результат спільних дій мешканців, органів місцевого самоврядування, поліції та приватного сектору [8].

На думку ідеолога концепції Community policing Р. Піля, «в усі часи поліція має підтримувати зв'язок із громадськістю, бо поліція є громадськістю, а громадськість – поліцією, тому ефективність поліції оцінюється за відсутністю злочинності й безладу, а не за видимими ознаками дій поліції в боротьбі із зазначеним» [1]. Сучасне прочитання цієї концепції, за словами Т. Сліпченко, означає побудову такої моделі правоохоронної діяльності, яка «орієнтована на потреби місцевої громади, спрямована на превенцію, партнерство з громадою, вирішення конкретних місцевих проблем та децентралізацію. Подібної думки дотримується О. Валуйко, який визначає, що «ефективна поліційна діяльність залежить від допомоги й підтримки з боку громади, ґрунтується на організованій інноваційними методами співпраці поліції і громади щодо спільного виявлення й вирішення проблем, які стоять перед громадою» [2, с. 123].

Важливою рисою організації надання публічних послуг правопорядку і безпеки на рівні громади є їхня інклюзивність й доступність у тому розумінні, що мешканці громади повинні мати змогу не тільки користуватись результатами діяльності служб безпеки, а й брати пряму участь у формуванні пріоритетів, контролювати ефективність рішень, повідомляти про проблеми. Серед базових компонентів концепції Community Policing виділяють «видимість» поліції, коли громадяни мають можливість побачити поліцію у форменому одязі на вулицях, поспілкуватись з інспекторами з питань безпеки тощо. Така близька комунікація суттєво підвищує відчуття безпеки у громадян, зміцнює довіру до поліції та оцінку задоволеністю її роботою. Для спрощення комунікацій значні можливості відкриває цифровізація, коли у багатьох громадах запроваджують електронні сервіси звернень, системи онлайн-моніторингу, інтерактивні карти безпеки. Ці елементи цифрової участі формують відчуття співвідповідальності громадян за безпечний простір.

Список використаних джерел:

1. Sir Robert Peel's Nine Principles of Policing. URL: <https://www.nytimes.com/2014/04/16/nyregion/sirrobert-peels-nine-principles-of-policing.html>
2. Волуйко О. М. Стратегія Community Policing: філософія, сутність, основні принципи та форми реалізації. *Juris Europensis Scientia*. 2020. № 4. С.122–126
3. Горин В. П. До питання про сутність і таксономію публічних послуг. *Інноваційна економіка*. 2012. № 2. С. 72-77. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/10890/1/72.pdf>

4. Клименко Н. Організаційно-правові засади забезпечення безпеки об'єднаною територіальною громадою в умовах децентралізації. *Науковий вісник: Державне управління*. 2021. № 3(9). С. 29-49.
5. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49323>
6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
7. Проект Закону про муніципальну варту: №2890 від 18.05.2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55192
8. Сліпченко Т. Community policing як партнерство між поліцією та громадою: європейський досвід. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 2 (30). С. 154-158.

Ірина Васильчук (Рибачук)

студентка гр. ФФзм-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Олена Петрушка

ФІНАНСОВА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ГРОМАД: СТРАТЕГІЯ РОЗШИРЕННЯ ПОДАТКОВОЇ БАЗИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Фінансова спроможність територіальних громад є наріжним каменем успішної децентралізації та ключовою умовою для якісного життя громадян. Утім, незважаючи на значні успіхи реформи, місцеві бюджети часто залишаються надмірно залежними від трансфертів із державного бюджету. У цьому контексті, ефективне розширення податкової бази місцевих бюджетів є ключовою передумовою для посилення фінансової самостійності громад, стимулювання їхнього економічного розвитку та підвищення якості надання публічних послуг, але вимагає комплексної податкової реформи, що включає перегляд повноважень та вдосконалення адміністрування місцевих податків.

Першочерговим кроком до розширення податкової бази має стати посилення фіскальної децентралізації. Сьогодні місцеві бюджети переважно наповнюються за рахунок податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), який є загальнодержавним. Хоча це забезпечує стабільність, пряма залежність між економічними зусиллями громади та її фінансовими ресурсами залишається недостатньою [1, с. 17]. Необхідно надати громадам ширші повноваження щодо місцевих податків і зборів – таких, як податок на нерухоме майно та плата за землю. Коли громада має право самостійно встановлювати справедливі ставки та гнучко керувати пільгами, вона отримує прямий стимул створювати привабливе бізнес-середовище. Зростання економічної активності та інвестицій, своєю чергою, автоматично розширює базу оподаткування.

Розширення бази не зводиться лише до зміни законодавства; воно критично залежить від ефективності адміністрування. Значний потенціал втрачається через застарілі реєстри, непрозорість оцінки майна та існування тіньової економіки на місцевому рівні. Наприклад, об'єктивна та регулярна оцінка вартості земельних ділянок та нерухомості є основою для справедливого нарахування майнового податку. Цифровізація процесів, інтеграція кадастрів та створення єдиних електронних реєстрів платників податків можуть значно зменшити податкові втрати, підвищити прозорість та довіру громадян до місцевої влади, а також залучити до оподаткування об'єкти, які раніше перебували поза обліком [2, с. 110-111].

Місцева влада повинна розглядати власну економічну політику як головний інструмент розширення податкової бази. Замість пасивного очікування надходжень, громади мають активно залучати інвестиції та розвивати ключові галузі. Створення індустріальних парків, підтримка малого та середнього бізнесу, розвиток туристичної інфраструктури – усе це не лише створює робочі місця, але й призводить до зростання доходів громадян (збільшення надходжень ПДФО) та

появи нових об'єктів оподаткування (податок на прибуток, майно). Іншими словами, інвестиції у розвиток сьогодні – це розширена податкова база завтра.

Розширення податкової бази місцевих бюджетів є не просто технічним фінансовим завданням, а стратегічною необхідністю для зміцнення незалежності та стійкості українських громад. Лише шляхом надання більших фінансових повноважень, кардинального вдосконалення адміністрування через цифровізацію та реалізації активної економічної політики, спрямованої на стимулювання місцевого бізнесу, ми зможемо перетворити громади з реципієнтів державних субвенцій на самодостатні локомотиви регіонального розвитку.

Список використаних джерел:

1. Базилюк А. В. Фінансова децентралізація в Україні: необхідність та шляхи посилення фінансової самостійності громад. *Економіка та прогнозування*. 2024. № 1. С. 13–21.
2. Костенко С. В., Микитенко Л. І. Цифровізація податкового адміністрування на місцевому рівні: потенціал та виклики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2023. Вип. 45. С. 108–114.

Анна Тесунова

студентка гр. ФФзм-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., професор Володимир Горин

ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Основу для реалізації фінансової політики будь-якої держави закладає інституційне забезпечення, яке забезпечує необхідні правові, організаційні та управлінські умови для ефективного впливу держави на фінансові відносини, забезпечення формування фінансових ресурсів держави в необхідних обсягах та їхнє використання відповідно до пріоритетів соціально-економічного розвитку. Інституційне забезпечення визначає зміст та логіку управлінських фінансових рішень, структуру суб'єктів управління фінансами та сферу їхньої компетенції, комунікації між ними, а також формальні й неформальні правила, за якими здійснюється реалізація фінансової політики. Від розвиненості інституційного забезпечення фінансової політики держави залежить не тільки її ефективність у контексті задоволення потреби органів публічного управління у коштах, але й довгострокові результати – досягнення макроекономічної стійкості, реалізація функцій держави, своєчасне реагування на кризові явища. В сучасний період, який відзначається високою турбулентністю глобального середовища, а також воєнними викликами та структурними дисбалансами розвитку економіки, для реалізації ефективної фінансової політики інституційне забезпечення набуває особливої ваги, адже воно створює підґрунтя для того, щоб фінансова політика держави була адекватною тим безпрецедентними викликам, які постають перед нашою державою.

Інституційне забезпечення фінансової політики держави охоплює правову компоненту, а також механізми, процедури, організаційні структури та ресурсне забезпечення, які задіяні у виробленні та реалізації управлінських рішень щодо впливу на перебіг фінансових процесів. У складі інституційного забезпечення вирізняють його формальні компоненти (правова база, адміністративні практики, професійні стандарти та процедури) та неформальні інститути (неписані правила професійної діяльності, комунікації між органами фінансового управління, які реалізують фінансову політику).

Основу інституційного забезпечення фінансової політики закладає правова база як сукупність законів, підзаконних актів, інших нормативно-правових документів, якими закріплюють управлінські рішення щодо впливу на фінансові відносини. Попри розвиненість правової бази фінансової політики держави, до її проблемних моментів зараховують недостатню системність, що стає причиною виникнення правових колізій. Під такими колізіями розуміють «розбіжності та суперечності між окремими нормативно-правовими актами, які регулюють фінансові відносини» [1, с. 61]. Фінансове законодавство характеризується як дублюванням положень різних правових документів, неузгодженістю термінів, так

і непоодинокими «пробілами», тобто такими випадками, коли окремі аспекти регульованої сфери фінансових відносин залишаються не визначеними. Крім цього, проблемними є такі характерні риси правового забезпечення фінансової політики, як нестабільність законодавчих норм, що пов'язано із політичними циклами і зовнішніми вимогами. Це створює ефект правової непередбачуваності й ускладнює розробку й реалізацію стратегічно виважених фінансових рішень. Проблемою також залишається розрив між нормами законодавства та реальними процедурами, оскільки багато управлінських рішень ухвалюють поза рамками управлінської логіки, через відомчі домовленості або з використанням ручного регулювання, без урахування реальної ситуації, що знижує довіру до інституцій фінансової політики та негативно впливає на її ефективність.

Поряд із нормами фінансового права, важливе значення для забезпечення ефективності фінансової політики має вироблення неформальних правил, норм та принципів, на яких вона має базуватись. Так, ефективна фінансова політика має відповідати низці умов, а саме [4; 5]:

- передбачати розробку й реалізацію управлінських рішень з урахуванням дії об'єктивних законів розвитку економіки (зокрема, закону попиту-пропозиції, обмеженості ресурсів, зростання потреб та ін.), адже тоді фінансова політика матиме чітку наукову основу, а управлінські рішення будуть адекватними до ситуації, дадуть можливість своєчасно та дієво реагувати на негативні моменти у розвитку економіки й фінансової системи, забезпечувати реалізацію інтересів держави у фінансовій сфері. Крім цього, необхідно враховувати можливості економіки та забезпечувати баланс інтересів усіх її суб'єктів при розробці цілей та конкретних заходів фінансової політики. Зокрема, надмірна відірваність цілей фінансової політики від економічних та соціальних реалій має наслідком їхнє недосягнення, а зміщення балансу інтересів на користь одного із економічних суб'єктів може генерувати напруженість та деструктивні явища. Так, заниження розмірів соціальних стандартів нівелює мотивацію до праці, веде до дефіциту трудових ресурсів та міграції, а надмірні соціальні зобов'язання держави, які не відповідають можливостям економіки, змушують уряд підвищувати податкове навантаження, що пригнічує економічне зростання й провокує тіньові процеси;

- характеризуватись високим рівнем гнучкості й адаптивності до змін у зовнішньому середовищі, тобто враховувати глобальну турбулентність розвитку економіки, безпекові ризики, зміни у суспільних настроях, політичній ситуації, кон'юктурі на товарних і фінансових ринках, рівень співпраці уряду з іншими країнами. Особливо радикальні зміни у фінансовій політиці держави відбулись з початком масштабної війни з росією, коли уряд змушений був перебудовувати механізм формування державних доходів, переглядати видаткові пріоритети у різних сферах суспільного життя, корегувати важливі аспекти боргової політики та вносити інші новації. Більш того, воєнні реалії призвели також до зрушень у суспільних пріоритетах – якщо у довоєнний час більшість населення прихильно ставилась до спрямування бюджетних ресурсів на інвестиційні потреби, то в умовах війни головним пріоритетом суспільства є першочергове задоволення потреб Збройних Сил України, оборона держави від зовнішнього агресора [7];

– бути послідовною й базуватись на ідеях наступництва, тобто урахування досвіду й напрацювань попередніх періодів державного будівництва, а також зарубіжних країн. Завдяки цьому фінансова політика набуває продуманості, за якої є можливість уникнути багатьох помилок минулого, використати апробовані «рецепти» вирішення важливих проблем розвитку економіки й суспільства. Але при цьому важливо розуміти, що повне копіювання іноземного досвіду чи тих рішень, які були ефективними в минулому, є неприйнятним. В нових умовах за нових обставин апробовані дії фінансової політики можуть виявитись не тільки недієвими, а й навіть шкідливими. Тому лише продумане запозичення досвіду, його корегування на сучасну ситуацію дасть можливість підвищити ймовірність успіху у реалізації фінансової політики [2];

– бути комплексною, тобто узгоджуватись з пріоритетами і завданнями державної політики в інших сферах життєдіяльності, враховувати стратегічні й тактичні цілі. Зокрема, розвиток вітчизняного оборонного комплексу як один із головних пріоритетів держави воєнного періоду має передбачати розроблення відповідних дій у фінансовій політиці, пов'язаних із впровадженням фіскальних стимулів для таких виробників, сприянням інвестиціям в оборонний сектор та інших фінансових рішень. Або, наприклад, перехід до ринкового ціноутворення в енергетиці має супроводжуватись згортанням схем непрямого субсидування та звуженням рівня фінансової підтримки виробників.

Попри сформованість організаційної структури фінансової політики, вона відзначається непоодинокими процедурними та організаційними проблемами, які негативно впливають на її ефективність. Зокрема, у питанні бюджетного планування актуальною проблемою є слабкість його стратегічної компоненти, а також певна відірваність між стратегічними й оперативними цілями. Бюджетні документи нерідко не узгоджуються із середньостроковими пріоритетами [6], а контрольні процедури здебільшого орієнтовані на дотримання формальних вимог, а не на оцінювання ефективності видатків. Окремі бюджетні процедури, особливо на рівні місцевих бюджетів (розподіл вільних бюджетних залишків, визначення показників ефективності і якості використання бюджетних програм) дотепер не отримали належної формалізації, передбачають високий ступінь суб'єктивізму. Поряд з цим, проблемою залишається те, що фінансові рішення нерідко приймаються у кризовому режимі, без належної оцінки довгострокових наслідків для фінансової системи чи її окремих складових. Інституційна система фінансової політики держави потребує більшої гнучкості та одночасно більш жорсткої формалізації процедур, що дасть можливість запобігти ситуативності у прийнятті фінансових рішень. Важливим є імплементація у фінансову практику принципу інституційної пам'яті, коли результати попередніх реформ отримують продовження у вигляді сталих процедур розробки й ухвалення рішень.

Належно організоване інституційне забезпечення фінансової політики держави передбачає не тільки формальну структуру органів управління, але й створення системи внутрішнього аудиту, електронних інструментів контролю, прозорого оприлюднення даних про використання коштів. Значним поступом у цьому напрямі є впровадження порталу «Є-Data», системи Prozorro, відкритих

реєстрів бюджетних платежів, які розширюють можливості громадськості щодо моніторингу фінансової політики держави. Цифровізація також дає можливість автоматизувати обробку фінансових даних, знизити адміністративні витрати та зменшити ризики зловживань при реалізації фінансової політики. Перехід до моделі відкритого фінансового управління, де ключові рішення ухвалюються на основі достовірних даних, консультацій із зацікавленими сторонами та прозорих критеріїв оцінювання ефективності має стати головним завданням подальшого розвитку інституційного забезпечення фінансової політики держави.

Список використаних джерел:

1. Барікова А. Колізії в дискреційному застосуванні норм фінансового права. *Публічне право*. № 2 (42). 2021. С. 61–68.
2. Горин В. П. Дискусійні питання сутності та критеріїв оцінювання ефективності бюджетного менеджменту. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 155-160. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37976>
3. Дем'янишин В., Лободіна З., Горин В., Дем'янишин В. Методологічні підходи до дослідження державних фінансових ресурсів та фінансової безпеки суб'єктів господарювання в умовах реформування управління публічними фінансами. *Світ фінансів*. 2023. Вип. 1. С. 31-47. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/50019>
4. Панфілов О. Є. Деякі аспекти трансформації фінансової політики держави в умовах воєнного стану. *Juris Europensis Scientia*. 2024. Вип. 5. С. 36-42. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/5_2024/10.pdf
5. Пшик Б. Фінансова політика територіальної громади: зміст, особливості, компоненти. *Держава та регіони*. Серія: Економіка та підприємництво. 2025. № 2 (136). С. 82-89. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2025/2_2025/14.pdf
6. Стащук І., Лисенко В. Що заважає громадам виконувати стратегічні плани розвитку. URL: <https://www.stepngo.in.ua/sdg-iv-research-implementation/>
7. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/51033>

Андрій Новосад

студент гр. ФФМ-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Світлана Коваль

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Доходи до місцевих бюджетів надходять у строго визначеному порядку та обсязі, встановленому бюджетним законодавством. Це є дуже важливим для практичного застосування та дотримання фінансової дисципліни. Бюджетний кодекс України [1] містить перелік нормативно-правових актів, котрі регламентують усі відносини та процеси, що відбуваються в межах бюджетної системи України.

Нормативними актами що регламентують бюджетні відносини є: Конституція України [2], «Бюджетний кодекс України» [1], «Податковий кодекс України» [3] Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4], Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [5], Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [6], щорічні «Закони України про Державний бюджет України» [7] та ін.

Конституційні засади фінансової основи місцевого самоврядування закріплено в Конституції України, де не лише зафіксовано факт існування інституту місцевого самоврядування, але й гарантовано його повноцінне функціонування в державі [2]. Окремі статті Конституції (ст. 142) присвячені регулюванню фінансових відносин, необхідних для забезпечення діяльності місцевого самоврядування.

Конституційні гарантії фінансової самостійності та державної підтримки полягають у наданні права територіальним громадам укладати договори щодо об'єднання об'єктів комунальної власності та бюджетних коштів. Це об'єднання здійснюється з метою «реалізації спільних проєктів або для колективного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій та установ» [2]. Крім того, Основним Законом передбачений обов'язок держави здійснювати фінансову підтримку місцевого самоврядування. Ця підтримка включає, зокрема, участь та підтримку держави під час формування доходної частини відповідних місцевих бюджетів [2].

Важливим аспектом є також механізм, передбачений статтею 143 Конституції України, який дозволяє передавати окремі функції та повноваження органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування. У таких випадках держава несе зобов'язання забезпечити належне фінансування виконання цих делегованих функцій. Це може відбуватися двома шляхами: або «за рахунок коштів державного бюджету, або шляхом закріплення за місцевими бюджетами в установленому законом порядку окремих загальнодержавних податків та передачі органам місцевого самоврядування відповідних об'єктів, що перебувають у державній власності» [2].

Вищенаведені положення Конституції деталізує Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4], який регулює безпосередню роботу органів місцевого самоврядування. Цей нормативно-правовий акт визначає механізм функціонування інституту місцевого самоврядування, чітко окреслюючи повноваження рад, їхніх голів та виконавчих структур, а також організаційно-правові, матеріальні та фінансові засади їхньої діяльності [4].

Окремий розділ цього закону регламентує матеріальну та фінансову базу органів місцевого самоврядування, ключовими елементами якої комунальна власність та місцеві бюджети. Стаття 60 Закону закріплює право комунальної власності усіх існуючих територіальних громад на різноманітні активи, якими є: «рухоме та нерухоме майно; доходи місцевих бюджетів та інші фінансові ресурси; природні ресурси; підприємства, установи, організації, включаючи банки, страхові компанії та пенсійні фонди; частки у майні інших підприємств; житловий фонд, нежитлові приміщення, а також об'єкти культури, освіти, охорони здоров'я, науки та соціального обслуговування; інше майно, майнові права та кошти, отримані від відчуження цих об'єктів органів місцевого самоврядування» [4].

Одним із фундаментальних принципів, що визначають особливості функціонування місцевих бюджетів, є самостійність. Цей принцип, закріплений у статтях 1 та 61 закону, гарантується як власними доходами громад, так і доходами, закріпленими за ними на стабільній основі, а також правом органів місцевого самоврядування визначати напрямки використання бюджетних коштів відповідно до чинного законодавства [4].

У розділі III Бюджетного кодексу України [1] містяться положення стосовно лише місцевих бюджетів, зокрема детальний перелік джерел формування місцевих бюджетів, процедури складання, розгляду та затвердження, виконання та формування звітності по місцевих бюджетів.

Держава постійно здійснює фінансову підтримку територіальних громад, надаючи їм кошти у формі субвенцій для реалізації програм соціально-економічного розвитку окремих територіальних громад. Такі субвенції та їх, обсяг щорічно затверджується Законом України «Про Державний бюджет України» [7].

Закон України «Про Державний бюджет України» [7], який щорічно приймається Верховною Радою визначає фінансові умови функціонування та стабільність місцевих бюджетів. Цей закон встановлює обсяг міжбюджетних трансфертів, які будуть спрямовані до місцевих бюджетів для реалізації місцевих соціально-економічних програм та проєктів. Крім того, «Законом про Державний бюджет України» [7] передбачається уточнення існуючих пропорцій розподілу між державним бюджетом та місцевими бюджетами податкових надходжень, а також уточнення ставок податків. Зрозуміло, що такі зміни впливатимуть на обсяги податкових надходжень, що надійдуть до місцевих бюджетів у наступному році, формуючи їхню дохідну частину.

Так, у Законі України «Про Державний бюджет України на 2025 р.» [7] вказано, що у 2025 р. місцевим бюджетам буде виділено із державного бюджету міжбюджетних трансфертів: базова дотація – 25,5 млрд грн, освітня субвенція – 103,2 млрд грн, «додаткова дотація на здійснення повноважень органів місцевого

самоврядування на деокупованих, тимчасово окупованих та інших територіях України, що зазнали негативного впливу у зв'язку з повномасштабною збройною агресією Російської Федерації» [7] – 36,5 млрд грн [28]. У межах вищезазначених коштів передбачено до обласного бюджету Тернопільської області надійде 114 млн грн базової дотації [7].

Підсумовуючи вищевикладене зауважимо, що нормативно-правова база у сфері формування дохідної частини місцевих бюджетів є динамічною: вона постійно переглядається та вдосконалюється як реакція на соціально-економічні зміни та виклики, що постають перед суспільством. Цей безперервний процес законотворчості спрямований на активний пошук додаткових можливостей для наповнення місцевих бюджетів. Це необхідно для зміцнення фінансової спроможності громад, що є критично важливим для їхньої самостійності та ефективного виконання власних і делегованих повноважень. Фактично, кожна зміна в законодавстві є спробою держави збалансувати власні фіскальні інтереси та потреби органів місцевого самоврядування у стійкому джерелі фінансування.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-17 (Із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
2. Конституція України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (Із змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/157-19>.
6. Про Державний бюджет України на 2025 р.: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>

Василь Філіпець

студент гр. ОПДм-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., професор Зеновій-Михайло Задорожний

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ І КЛАСИФІКАЦІЇ НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ У СИСТЕМІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Теоретичні засади обліку необоротних матеріальних активів мають ключове значення для організації та методики обліку даних активів, так як дають трактування цій групі активів як об'єктів обліку і визначають їх облікові підходи, які ґрунтуються на чинних нормативних документах і визначають діючі правила визнання, оцінки, амортизації та відображення таких активів в обліку та фінансовій звітності.

Варто відзначити, що у законодавчих актах і нормативно-інструктивних джерелах [1; 2; 5] немає окремого, чіткого й однозначного визначення економічної категорії необоротні матеріальні активи. Нормативні джерела оперують більш ширшим терміном «необоротні активи», який охоплює як матеріальні (основні засоби, ІНМА), так і нематеріальні компоненти, а також інвестиційну нерухомість, довгострокові біологічні активи та інші ресурси підприємства, що використовуються більше одного року.

Так, НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [2] трактує необоротні активи як «всі активи, що не є оборотними», тобто як такі, що не відносяться до: а) «грошей та їх еквівалентів, що не обмежені у використанні» [2], б) «інших активів, призначених для реалізації чи використання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу» [2]. Отже, основними критеріями визначення необоротних активів є їх обмежене використання – в значенні обмеження їх здатності до швидкої ліквідності, а також використання на термін більше одного року чи більше операційного циклу, якщо він більший року.

У формі № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» [2] у структурі необоротних активів відображають такі узагальненні статті: «нематеріальні активи, незавершені капітальні інвестиції, основні засоби, інвестиційна нерухомість, довгострокові біологічні активи, довгострокові фінансові інвестиції, довгострокова дебіторська заборгованість, відстрочені податкові активи, інші необоротні активи» [2].

План рахунків бухгалтерського обліку та Інструкція № 291 [1] в складі необоротних активів рекомендує відображати інформацію щодо «основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, нематеріальних активів, довгострокових фінансових інвестицій, капітальних інвестицій, довгострокової дебіторської заборгованості та інших необоротних активів, а також зносу необоротних активів» [1].

Податковий кодекс України (ПКУ) поділ необоротних активів проводить з метою визначення груп для амортизації. Так, цим документом визначено «16 груп

основних засобів та інших необоротних активів» [5], а також «6 груп нематеріальних активів» [5]. Зауважимо, що всі 16 груп, визначених в ПКУ, можна віднести до необоротних матеріальних активів, так як вони відповідають групуванню основних засобів, ІНМА та довгострокових біологічних активів в цілях обліку згідно з відповідними НП(С)БО 7 [3] та НП(С)БО 30 [4].

Отже, поняття «необоротні матеріальні активи» є комплексне і, водночас, – є частиною облікової категорії «необоротні активи» (рис. 1). Варто відзначити, що в обліковій системі вагомого значення надають групуванню необоротних активів згідно з діючими рахунками бухгалтерського обліку та показниками у фінансовій звітності. Разом з тим, важливим критерієм групування необоротних активів в цілях управління є їх поділ за критерієм фізичної форми та економічного змісту.

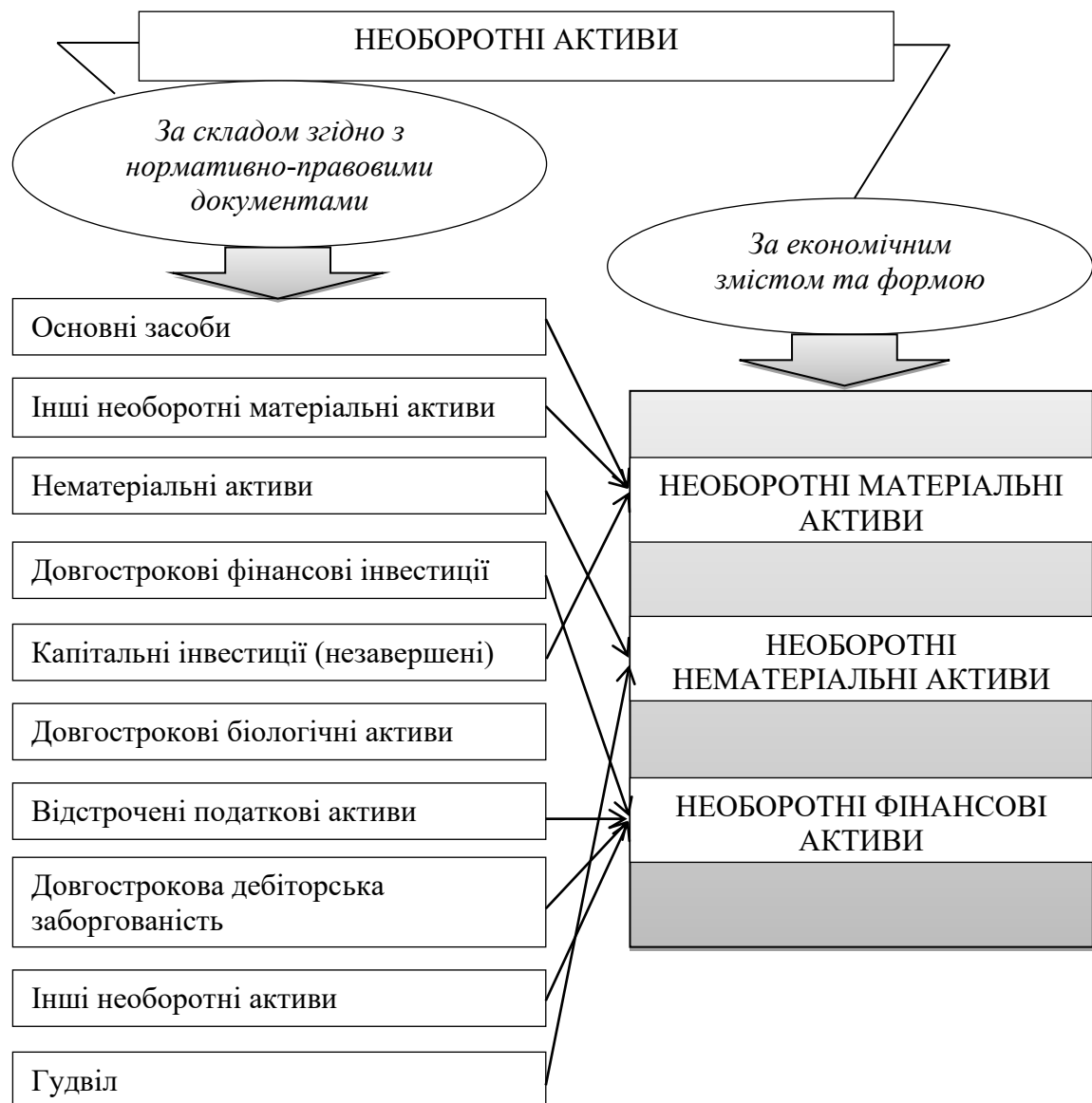

Рис. 1. Економічна суть необоротних матеріальних активів як об'єкта обліку і звітності

Згідно з наведеною структури з нормативно-правових актів, можна зробити узагальнену класифікацію необоротних активів за їх економічним змістом:

необоротні матеріальні активи, необоротні нематеріальні активи і необоротні фінансові активи (рис. 1). Поділ необоротних активів на матеріальні, нематеріальні та фінансові відображає їхню економічну природу, функціональне призначення і характер участі у фінансово-господарській діяльності підприємства.

На нашу думку, запропонована класифікація необоротних активів за економічним змістом має важливе значення, оскільки дозволяє:

- забезпечити диференційований підхід до оцінки, обліку та амортизації різних груп необоротних активів;
- підвищити аналітичність інформації, необхідної для ухвалення управлінських, інвестиційних та стратегічних рішень;
- визначати специфіку використання активів у процесах виробництва, інноваційної діяльності та капіталовкладень;
- формувати достовірну структуру активів у фінансовій звітності, що є важливим для зовнішніх користувачів – інвесторів, кредиторів, контролюючих органів;
- оптимізувати управління майновим потенціалом підприємства, адже різні групи необоротних активів мають різну природу ризиків, ліквідність та термін корисного використання.

Таким чином, поділ необоротних активів на матеріальні, нематеріальні та фінансові не лише відображає їх економічну сутність, а й створює методичну основу для побудови ефективної системи бухгалтерського обліку, фінансового контролю та управління ресурсами підприємства.

Список використаних джерел:

1. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>
2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text>
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи»: Наказ Міністерства фінансів України від 18.11.2005 р. № 790. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05#Text>
5. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

Оксана Сень

студентка гр. ДСПУАзм-12,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., професор Володимир Горин

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Утвердження соціально орієнтовано типу економічної системи спричиняє до розширення змістових меж соціальної політики, яка розглядається як все більш складне й багато аспектне поняття. Якщо раніше зміст соціальної політики обмежувався питаннями реалізації базових програм соціального захисту, то в сучасній інтерпретації вона охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на розвиток людського капіталу, забезпечення соціальної мобільності, розширення доступу до суспільно важливих послуг, протидії усім формам нерівності та зміцнення соціальної інтеграції. Водночас посилення залежності соціальних та економічних процесів зумовлює необхідність розглядати соціальну політику як важливий чинник розвитку економічної системи, який визначає якість трудових ресурсів, рівень соціальної згуртованості та потенціал економічного зростання. Як слушно зазначає А. Колот, «сучасна соціальна політика є продуктом людської цивілізації, інститутом, який створює умови для вирішення соціальних проблем індивіда за допомогою ресурсів держави, суб'єктів підприємницької діяльності та громадянського суспільства. Отож, соціальна політика закладає фундамент соціального розвитку» [6].

У сучасній науковій літературі соціальну політику розглядають з різних позицій – як політичне, соціальне, економічне, правове явище, які визначають специфіку її тлумачення. Відповідно до змісту та сфери застосування, соціальну політику прийнято розглядати у її вузькій та широкій інтерпретації. Зокрема, на думку С. Бондаренко, у вузькому розумінні соціальна політика – це «система заходів, спрямованих на забезпечення добробуту громадян, вирішення завдань соціального забезпечення, житлових програм, охорони здоров'я, освіти та служб соціальної допомоги та ресоціалізації» [1]. У широкому розумінні вчена наділяє соціальну політику більш глобальними завданнями, такими як «регулювання соціальних відносин, належне функціонування соціальної системи, створення умов для задоволення інтересів людей, їхнього розвитку» [1]. Незважаючи на те, що такий підхід до розуміння соціальної політики не можна визначити як вдалий, адже у поданих дефініціях не розкрито сутності цього поняття, а відображені лише його складові, проте важливим у цих є визнання того, що головною метою соціальної політики є досягнення суспільного добробуту.

Дворівневий підхід до розкриття сутності соціальної політики поділяє У. Моторнюк. У вузькому аспекті вона визначає її як «цілеспрямовану діяльність щодо забезпечення соціального захисту населення й формування безпечного соціального середовища» [7]. Натомість, широке тлумачення соціальної політики передбачає наділення її такою глобальною місією, як забезпечення оптимальних

параметрів та розвиток соціальних відносин, що має здійснюватись на основі певних принципів. Отож, бачення соціальної політики У. Моторнюк відображає поширений в сучасному суспільстві стереотип, що сфера застосування соціальної політики обмежується соціальним захистом і вирішенням найбільш актуальних соціальних проблем. Проте призначення соціальної політики виходить за межі простого забезпечення соціального захисту. Її функціональне наповнення значно ширше, охоплює також створення можливостей для гармонізації суспільних відносин, усебічного розвитку людини, стимулювання економічної активності.

Окремі науковці дещо розширюють сферу реалізації соціальної політики, зараховуючи до неї також питання трудових відносин, гарантій матеріального забезпечення. На думку Н. Сухицької та К. Данилюк, соціальна політика – це «обґрунтування і реалізація рішень державою й іншими соціальними інститутами (політичними партіями, профспілками, спілками підприємців та ін.) в інтересах і з урахуванням потреб основних верств і соціальних груп, окремої людини, їх місця в суспільстві та взаємодії у сфері трудових відносин, надання соціальних гарантій, здійснення соціального захисту населення» [13, с. 66]. Позитивним у цій дефініції є те, що вчені відзначають роль інших, крім держави, суб'єктів економіки у реалізації заходів соціального спрямування. Проте, сфера застосування цих заходів все ж обмежується матеріальною складовою життєдіяльності людини.

Хоча соціальна політика задає рамки, у яких формуються інститути ринку праці, умови соціальної інтеграції вразливих груп населення, започаткування програм подолання бідності та підтримки сім'ї, вона також спрямована на розвиток людського капіталу як важливого економічного активу, що формує конкурентні переваги держави у глобальній економіці. Отож, значна частина вчених при формулюванні дефініції соціальної політики наголошує на її також нематеріальному спрямуванні. Зокрема, у Словнику соціологічних термінів під нею розуміють «цілеспрямований вплив держави і недержавних структур на існуючу систему суспільних відносин з метою поліпшення умов побуту і праці широких верств населення, пом'якшення соціальної нерівності та підвищення культурного рівня громадян» [10]. На продуктивний характер соціальної політики вказують Н. Коляда та І. Карпич, які зазначають, що її спрямування полягає у «створенні умов для усебічної самореалізації соціального потенціалу людини, її сутнісних сил» [12].

Іншим важливим уточненням є те, що соціальна політика не обмежується лише заходами щодо вразливих верств суспільства, а торкається інтересів усього населення. На переконання А. Гриненка, у цивілізованій демократичній країні соціальна політика має на меті забезпечення гідного матеріального становища не лише тих, хто потрапив під дію соціальних ризиків, а на забезпечення добробуту усього суспільства. Водночас вчений наголошує за тому, що соціальна політика не може розглядатись як панацея від соціальних проблем, адже стан суспільства визначається також впливом таких чинників, як економічна ситуація, відносини власності, політичні умови, стан довкілля та ін. [5, с. 47]. Таку позицію поділяє С. Чуприна, на думку якої об'єктом соціальної політики є все населення країни, якому ця політика має забезпечити не тільки захист від соціальних ризиків, але й

розвиток і стабільність життя [15]. З управлінського погляду соціальна політика, на думку С. Чуприни, об'єднує цілі, принципи та інструментарій, за допомогою якого держава втручається у соціальні процеси.

Розвиток людського капіталу за рахунок доступу до послуг освіти, охорони здоров'я, культури) відіграє у соціальній політиці особливе місце, оскільки має комплексний вплив на економіку й соціальне життя. Інвестиції у людський капітал, з одного боку, реалізують соціальну функцію держави, забезпечуючи доступ громадян до якісних послуг, а з іншого боку, економічну функцію, адже підвищують продуктивність праці та інноваційний потенціал економіки. Отож, соціальна політика має інвестиційний вимір як чинник стимулювання зростання економіки у довгостроковому періоді й підвищення конкурентоспроможності держави. Однак, ефективність реалізації інвестиційного потенціалу соціальної політики значною мірою визначається узгодженістю управлінських рішень на усіх рівнях публічного управління, бо визначені на державному рівні стандарти і пріоритети мають отримати адаптацію до конкретних умов на рівні регіонів, а також практичну реалізацію через мережу соціальних інституцій на рівні громад.

Розширення функціонального призначення соціальної політики зумовлене також трансформацією ринку праці, яка відбувається під впливом технологічних змін, цифровізації, глобалізації та демографічних тенденцій. Поява нових форм зайнятості, розвиток гіг-економіки, зростання нестандартних трудових відносин вимагають оновлення підходів до соціального захисту, зокрема щодо пенсійного страхування, страхування на випадок безробіття, гарантій мінімального доходу і доступу до соціальних послуг. У цих умовах соціальна політика має враховувати різні форми трудової активності, забезпечувати універсальний захист від дії новітніх соціальних ризиків. Особливе значення має децентралізація надання соціальних послуг, оскільки саме на місцевому рівні можна ефективно реагувати на специфіку локальних ринків праці та потреби роботодавців і працівників.

Економічний вимір соціальної політики виявляється також у тому, що навіть при вирішенні соціальних проблем в умовах панування ринкових відносин держава має використовувати такі інструменти, які не знижують мотивації до праці та самостійного забезпечення власних потреб. Як слушно зазначав свого часу Є. Головаха, «єдиним перспективним шляхом соціальної політики є відмова від узагальненої дотаційної моделі соціального захисту на користь принципу заохочування ініціативи активного населення й цілеспрямованої допомоги» [2, с. 42]. Цю думку розвиває О. Павлова, яка зазначає, що в умовах війни соціальна політика має передбачати «розроблення гнучких соціальних програм, які можуть враховувати особливості потреб громадян, вироблення ефективних механізмів для оперативного реагування на екстрені ситуації» [9, с. 126]. На наш погляд, потреба у гнучкості та адресності соціальної політики в умовах воєнного періоду не більше посилилась. Високий динамізм ситуації, фактична відсутність досвіду управління в умовах складних воєнних реалій, а також безпрецедентне зростання потреби у соціальних підтримці через вплив війни, яка торкнулась більшості громадян країни, вимагають швидкого ухвалення іноді нестандартних рішень у соціальній

політиці, що дадуть можливість мінімізувати негативні наслідки воєнних дій не тільки на окремі групи населення, а на все суспільство.

При розкритті суспільного призначення соціальної політики важливим є також її безпековий вимір. Найперше, вона спрямована на вирішення соціальних проблем, таких як бідність та поляризація доходів, майнова нерівність, бар'єри у доступі до життєво важливих послуг, які визначають якість життя [4]. Як зазначає О. Павлова, в умовах воєнного часу основним вектором соціальної політики має стати «реалізація заходів із зменшення вразливості суспільства, захист його прав та безпеки, бо забезпечення безпекових прав людей є елементом гарантування існування держави» [9, с. 126]. Безпековий вимір соціальної політики присутній також у дефініціях соціальної політики інших вчених. Так, В. Пічі та Я. Турчин зазначають, що наслідком реалізації соціальної політики має бути стабілізація та розвиток суспільства, його життєздатність [11]. М. Окладна та Х. Якименко зазначають, що виважена соціальна політика дає можливість «досягти балансу у взаємодії різних соціальних і політичних сил суспільства, стати підґрунтям для соціальної справедливості» [8, с. 195]. Вирішити ці завдання, на думку вчених, може реалізація заходів не тільки щодо розв'язання проблем зайнятості й рівня доходів населення, але й розвиток соціо-гуманітарного середовища і турбота про довкілля [3].

Таким чином, в основі природи соціальної політики лежить баланс між її ефективністю та справедливістю, оскільки держава, з одного боку, намагається забезпечити належний рівень захисту населення від впливу соціальних ризиків та їх негативних наслідків на добробут, а з іншого боку, зберегти стимули для продуктивної економічної діяльності. Надмірне «опікунство», як свідчить досвід розвинених країн, знижує мотиви до праці, веде до зростання популярності ідей гедонізму (життя заради задоволення) і утриманства, що негативно позначається не тільки на темпах розвитку економіки, але й дестабілізує публічні фінанси. Соціальна політика має виконувати роль стабілізатора у фазах економічних коливань, адже соціальні трансферти, програми зайнятості та підтримки доходів пом'якшують вплив кризових явищ на добробут населення. Водночас, завдяки механізмам соціального страхування, соціальної допомоги, інвестицій в освіту та охорону здоров'я держава формує економічне середовище, де відтворення та якісне оновлення робочої сили стає системним чинником розвитку.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко С. М., Бугас Н. В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1981>.
2. Головаха Є. Соціальний захист населення і соціальна політика в Україні. *Соціальна політика і соціальна робота*. 1996. № 1. С. 39–43.
3. Горин В. Соціальні гарантії в системі соціальної безпеки держави: теоретико-методологічний аспект. *Світ фінансів*. 2013. № 2. С. 69–80.
4. Горин В. П. Сутність соціальної безпеки: фінансові та організаційно-правові аспекти. *Світ фінансів*. 2007. № 4 (13). С. 52–57.

5. Гриненко А., Кожан Т. Соціальний захист і боротьба з бідністю за умов переходу до ринку. *Україна: аспекти праці*. 2007. № 5. С. 47-49.
6. Колот А. Міфи соціальної політики, або з чого слід почати формування нової моделі. *Дзеркало тижня*. 2010. 23 січня. № 2 (782).
7. Моторнюк У. І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. *Економіка та держава*. 2016. № 12. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2016/7.pdf.
8. Окладна М. Г., Якименко Х. С. Соціальна політика Європейського Союзу: уроки для України. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права*. зб. наук. ст. за матер. І Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова (Харків, 27 лист. 2015 р.): у 2 ч. Х., 2015. Ч. 1. С. 193–199.
9. Павлова О. Особливості соціальної політики в умовах воєнного стану в Україні. *Грані*. 2023. № 26(6). С. 122-126. URL: <https://doi.org/10.15421/1723139>
10. Словник термінів. Stud. URL: https://stud.com.ua/171271/sotsiologiya/slovnik_terminiv
11. Соціальна політика / за заг. ред. В. М. Пічі та Я. Б. Турчин. Львів: Новий світ, 2018. 318 с.
12. Соціальна політика: навч. посіб. / уклад. Н. Коляда, І. Карпич. Вид. 4-е доповн. та переробл. Умань: ВПЦ «Візаві», 2024. 192 с.
13. Сухицька Н. В., Данилюк К. В. Термінологічний словник спеціальності 232 Соціальне забезпечення: навч. посіб. Київ: УДУ ім. Михайла Драгоман., 2023. 102 с. URL: [https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41302/Terminologichnyi%20slovnik.pdf?sequence=1∓isAllowed=y](https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41302/Terminologichnyi%20slovnik.pdf?sequence=1&isAllowed=y)
14. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с.
15. Чуприна С. Державні механізми реалізації соціальної політики в умовах глобалізації. *Київський економічний науковий журнал*. 2025. № 9. С. 296-301. URL: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2025-9-39>

Світлана Коваль

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Тарас Сидор

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Галина Золота

студентка гр. ФФзм-11,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Оцінювання рівня фінансової безпеки є важливою складовою системи управління національною економікою, адже воно дає змогу своєчасно виявляти загрози, прогнозувати ризики та приймати обґрунтовані управлінські рішення. У сучасних умовах воєнного стану потреба у вдосконаленні методологічних підходів до аналізу фінансової безпеки набуває особливої актуальності, оскільки дестабілізаційні процеси впливають на всі сфери фінансової системи – від бюджетної та боргової до валютної й банківської. Методологічні засади оцінювання фінансової безпеки передбачають визначення її цілей, принципів, системи показників, граничних значень індикаторів та інструментів моніторингу. Комплексна оцінка дозволяє не лише кількісно виміряти рівень фінансової стабільності держави, а й якісно оцінити ефективність політики у сфері фінансової безпеки [2].

У процесі оцінювання рівня фінансової безпеки держави використовують різні методологічні підходи, які відрізняються як за набором показників, так і за глибиною аналізу. Найбільш поширеними серед них є індикаторний, індексний, економіко-математичний та комплексний (змішаний) підходи. Кожен із них має свої переваги й обмеження, тому їх доцільно розглядати у взаємодоповненні, що забезпечує повнішу картину фінансової стабільності держави.

Індикаторний підхід базується на аналізі системи кількісних показників, що характеризують стан фінансової безпеки. Його сутність полягає у визначенні граничних (порогових) значень основних макроекономічних індикаторів – рівня бюджетного дефіциту, обсягу державного боргу, інфляції, валютних резервів, обмінного курсу, платіжного балансу, банківської ліквідності тощо. Якщо фактичні значення перевищують порогові межі, це сигналізує про загрози для фінансової стабільності. Зокрема, Міністерство економіки України у своїх методичних рекомендаціях визначає, що критичним рівнем для державного боргу є 60% ВВП, а для інфляції – понад 10% на рік. Перевагою індикаторного підходу є простота використання та можливість оперативного моніторингу, однак його недоліком є те, що він не враховує взаємозв'язків між окремими показниками [5].

Індексний підхід передбачає побудову інтегрального показника, який відображає загальний рівень фінансової безпеки держави. Цей підхід дозволяє

агрегувати окремі індикатори у єдиний узагальнений показник, що забезпечує комплексну оцінку. В Україні для таких розрахунків використовують методику, розроблену Національним інститутом стратегічних досліджень (НІСД) та адаптовану Міністерством економіки. Вона передбачає визначення вагомості кожної складової фінансової безпеки (бюджетної, боргової, банківської, валютної тощо), нормування показників за шкалою від 0 до 1 та обчислення інтегрального індексу. Отримане значення дозволяє класифікувати рівень фінансової безпеки як високий, задовільний або кризовий. Індексний підхід є зручним для порівняльного аналізу динаміки безпеки у часі або між країнами.

Економіко-математичний підхід ґрунтується на застосуванні кількісних моделей для аналізу, прогнозування та оцінювання фінансових ризиків. У межах цього підходу використовують методи регресійного аналізу, багатофакторного моделювання, кореляційного аналізу та економетричного прогнозування. Такі моделі дають змогу не лише оцінити поточний рівень фінансової безпеки, а й виявити вплив окремих факторів на її стан, визначити тенденції зміни у середньо- та довгостроковій перспективі. Наприклад, за допомогою регресійних моделей можна встановити залежність між зростанням державного боргу й інфляційними процесами або оцінити вплив валютних коливань на обсяги інвестицій. Основною перевагою економіко-математичного підходу є його прогностичний потенціал, однак він потребує наявності достовірних статистичних даних і кваліфікованого аналітичного забезпечення.

Комплексний (змішаний) підхід поєднує кількісні оцінки індикаторного та індексного методів із якісними характеристиками, зокрема експертними оцінками, сценарним аналізом та соціально-економічними факторами. Він передбачає залучення фахівців для оцінки потенційних загроз, врахування політичних, воєнних, регіональних та глобальних чинників, які не завжди можна точно виміряти статистично. Наприклад, у період воєнного стану кількісні показники можуть не повністю відображати реальний стан фінансової безпеки, тому застосування експертних суджень дозволяє коректніше оцінити ризики та адаптувати фінансову політику [3].

У сучасній практиці оцінювання фінансової безпеки держави ключове значення мають кількісні показники, що дозволяють здійснювати об'єктивний моніторинг стану фінансової системи та виявляти потенційні загрози. Ці індикатори формують основу для розрахунку рівня фінансової безпеки як у межах національних методик (зокрема, Міністерства економіки України та Національного інституту стратегічних досліджень – НІСД), так і за міжнародними стандартами (МВФ, Світового банку, ОЕСР).

Основними індикаторами фінансової безпеки держави є такі:

- частка дефіциту державного бюджету у ВВП – цей показник характеризує рівень збалансованості державних фінансів і є ключовим критерієм оцінки фіскальної стійкості. Згідно з рекомендаціями МВФ та ЄС, безпечним вважається рівень дефіциту, що не перевищує 3% ВВП. Перевищення цього порогу свідчить про посилення ризиків боргової та бюджетної нестабільності;

– рівень державного боргу до ВВП – відображає боргове навантаження на економіку. Оптимальним є рівень не більше 60% ВВП, проте для країн із ринками, що формуються (як Україна), допустим вважається дещо вищий показник за умови стабільного обслуговування боргу. Підвищення боргового навантаження знижує інвестиційну привабливість і підвищує ризик фінансової залежності держави [1];

– рівень золотовалютних резервів – показник, який відображає здатність центрального банку забезпечити стабільність національної валюти та виконати зовнішні зобов'язання. Безпечним рівнем вважаються резерви, що покривають не менше трьох місяців імпорту. НБУ регулярно публікує дані щодо резервів, які є одним із найважливіших індикаторів валютної безпеки;

– темпи інфляції – контрольована інфляція є важливою умовою фінансової стабільності. Надмірні темпи зростання цін знижують купівельну спроможність населення, підривають довіру до національної валюти та створюють додаткове навантаження на бюджет. Оптимальним вважається рівень інфляції 2–5% на рік, залежно від етапу економічного циклу;

– індекс фінансової стійкості банківської системи – відображає здатність банків виконувати зобов'язання перед вкладниками, підтримувати ліквідність і капіталізацію. Основними компонентами є частка проблемних кредитів, норматив адекватності капіталу, ліквідність банківських активів. Висока частка непрацюючих кредитів свідчить про ризики банківської кризи;

– сальдо платіжного балансу – визначає співвідношення між припливом і відтоком фінансових ресурсів у країну. Позитивне сальдо свідчить про стійке зовнішньоекономічне становище, тоді як дефіцит платіжного балансу може призводити до тиску на валютний курс і зростання зовнішньої заборгованості [4].

Оцінювання фінансової безпеки держави в Україні здійснюється на основі низки методик, розроблених державними органами та науковими установами. Вони відрізняються за підходами, складом показників та методами інтегрального оцінювання, проте мають спільну мету – забезпечити системний моніторинг стану фінансової стабільності держави та визначити потенційні ризики її порушення.

Розрахунок інтегрального рівня фінансової безпеки здійснюється за формулою, що передбачає нормалізацію показників, визначення їхніх вагових коефіцієнтів та агрегування у загальний індекс. Методика дозволяє проводити моніторинг у динаміці та порівняння рівня безпеки між роками, а також виявляти найуразливіші сфери державних фінансів. Вона має офіційний статус і використовується державними інституціями для підготовки аналітичних матеріалів та прогнозів. Окрім того, методика НІСД є більш аналітично гнучкою та адаптованою до сучасних умов. Вона передбачає розширену систему показників, у якій враховуються не лише фінансові, але й макроекономічні, соціальні та інституційні чинники. Особливістю підходу НІСД є застосування інтегрального індексу фінансової безпеки, що розраховується за допомогою методу зваженого середнього із урахуванням впливу кожного індикатора. НІСД також проводить експертне оцінювання ризиків, що дозволяє якісно враховувати загрози, які не можна точно виміряти кількісно (наприклад, рівень довіри до банківської системи, стабільність політичного середовища, ефективність антикорупційних механізмів).

Завдяки цьому методика надає комплексне бачення фінансової безпеки та дає змогу враховувати не лише статистичні, але й поведінкові та інституційні аспекти.

Міжнародні організації, зокрема Міжнародний валютний фонд (IMF) та Світовий банк (World Bank), також розробили власні системи індикаторів для оцінки фінансової стабільності. Найпоширенішою є система Financial Soundness Indicators (FSI) МВФ, яка містить понад 40 показників, згрупованих за секторами: капіталізація банків, ліквідність та прибутковість банківської системи, якість активів, зовнішня вразливість (резерви, поточний рахунок, боргове навантаження), макроекономічні умови [3]. Світовий банк у своїх оцінках робить акцент на фінансовій інклюзії, якості управління державними фінансами та ефективності фіскальної політики, що є складовими стійкого розвитку фінансової системи.

Порівняно з міжнародними методиками, українські підходи більш нормативно орієнтовані та детально структуровані за напрямками фінансової безпеки, проте менш динамічні у врахуванні глобальних ризиків і поведінкових чинників. Водночас методики IMF і World Bank акцентують увагу на практичних механізмах реагування та статистичній порівнюваності між країнами, що робить їх корисними для міжнародних зіставлень. Таким чином, поєднання національних і міжнародних підходів дає змогу створити більш гнучку, аналітично насичену систему оцінювання фінансової безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Горин В. П., Квасниця О. В., Романків А. А. Тенденції фінансування бюджетного дефіциту та пріоритети боргової політики України в умовах війни. *Ефективна економіка*. 2023. № 9. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/>
2. Корпан О. В. Методи оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства. *Ефективна економіка*. 2017. Вип. 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5401>
3. МВФ та Світовий банк підтримують Україну у зміцненні антикорупційної системи: результати робочого візиту команди НАЗК до США. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/mvf-ta-svitovyy-bank-pidtrymuyutukrainu-u-zmitsnenni-antykoruptsiynoi-systemy-rezultaty-robochogo-vizytukomandy-nazk-do-ssha/>
4. Сніщенко Р. Г. Індикатори фінансової безпеки як компоненти моніторингу учасників фінансового ринку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 9-13. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/4.pdf
5. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/51033>

Наталія Коломийчук

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Юрій Вовканич

студент гр. ФФ-11,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ТЕОРІЇ БОРГОВОГО ФІНАНСУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ

Теоретичні та організаційно-правові засади формування і управління державним боргом в Україні ґрунтуються на поєднанні фінансово-економічних концепцій, інституційних механізмів і правових норм, які визначають порядок залучення державою кредитних ресурсів, їх використання, обслуговування та погашення. У теоретичному вимірі державний борг розглядається як результат використання державного кредиту, що виникає через необхідність покриття бюджетного дефіциту, фінансування соціально-економічних програм і реагування на кризові явища. Економічна сутність боргу полягає у перерозподілі ресурсів між поколіннями та часових періодах, що дозволяє державі компенсувати тимчасовий брак коштів, але водночас формує зобов'язання, які впливають на майбутній фінансовий стан країни.

Теорії боргового фінансування підкреслюють як позитивні аспекти боргу (стимулювання розвитку, підтримка попиту, фінансові можливості в кризу), так і ризики, серед яких боргове навантаження, зростання витрат на обслуговування, ефект витіснення приватних інвестицій, залежність від зовнішніх кредиторів та зниження фінансового суверенітету. Розглянемо їх детальніше.

Теорія дефіцитного фінансування ґрунтується на ідеї, що державні запозичення є інструментом покриття бюджетного дефіциту та стабілізації економіки. В її основі лежать кейнсіанські погляди, згідно з якими державний борг відіграє контрциклічну роль: у період економічного спаду держава має можливість підтримати сукупний попит, збільшивши видатки шляхом запозичень, що сприяє поживавленню виробництва, зайнятості та інвестицій. Прихильники цієї теорії (див. табл. 1) наголошують, що «борг – це не абсолютне зло, а важливий інструмент антикризової політики, який дозволяє пом'якшувати циклічні коливання та уникати різких бюджетних скорочень у складні періоди» [1; 4].

Залучення ресурсів за рахунок державного кредиту у цьому контексті є виправданим, якщо воно має тимчасовий характер та супроводжується зростанням економічної активності. У межах цієї концепції вважається, що основною метою є не мінімізація боргу, а його ефективне використання та здатність держави обслуговувати зобов'язання у майбутньому.

Теорія нейтральності державного боргу або теорія Рікардо–Барро стверджує, що «обсяги державних запозичень не впливають суттєво на економічну активність, тому що раціональні економічні агенти усвідомлюють: борг у майбутньому означає підвищення податків або скорочення видатків» [2].

Таблиця 1

Основні теорії боргового фінансування, їх прихильники та основні характеристики

Теорія боргового фінансування	Ключові прихильники / засновники	Основні характеристики теорії
Кейнсіанська теорія дефіцитного фінансування	Дж. М. Кейнс, Р. Харрод, Е. Домар, Н. Калдор, Дж. Тобін, П. Самуельсон, П. Кругман, Дж. Стігліц	Державний борг є необхідним інструментом стабілізаційної політики; запозичення використовуються для стимулювання попиту під час спаду; борг виконує контрциклічну функцію; доцільність боргу визначається здатністю економіки зростати у майбутньому; допускається активне використання дефіциту бюджету.
Теорія нейтральності державного боргу (Рікардо–Барро)	Д. Рікардо, Р. Барро, Р. Лукас, Т. Сарджент, Р. Солоу, М. Фрідман (частково)	Державний борг не впливає на економіку через раціональність економічних агентів; люди збільшують заощадження, очікуючи майбутніх податків; не має значення, чи фінансується дефіцит податками чи позиками; борг не є ефективним інструментом стимулювання попиту.
Неокласична теорія державного боргу	М. Фрідман, Ф. Гаск, Р. Манделл, М. Фельдстайн, Р. Холл, О. Бланшар	Надмірний державний борг провокує ефект витіснення приватних інвестицій; позики підвищують процентні ставки; борг створює макроекономічні ризики та інфляційний тиск; зростання боргу має бути жорстко обмежене; борг – загроза довгостроковому розвитку.
Модель Харрода–Домара (борг–зростання)	Р. Харрод, Е. Домар	Оптимальний рівень боргу залежить від темпів економічного зростання; якщо борг зростає швидше за ВВП – це призводить до боргової нестійкості; борг може бути інвестиційно корисним, якщо формує додаткові потужності та продуктивність.
Теорія боргової стійкості	К. Рейнхарт, К. Рогофф, О. Бланшар, Г. Калво, експерти МВФ (Хеллер, Остри), Світового банку, OECD	Стійкість боргу визначається не його рівнем, а спроможністю обслуговувати його у довгостроковій перспективі; аналізуються індикатори: борг/ВВП, вартість обслуговування, частка зовнішнього боргу, терміни погашення; важливе управління ризиками (валютними, процентними).
Теорія міжпоколінного перерозподілу боргу	Дж. Б'юкенен, Р. Масгрейв, Е. Долан, Г. Зінгер, Л. Котлікофф, А. Дітон	Державний борг змінює розподіл добробуту між поколіннями; борг є виправданим лише тоді, коли фінансує інвестиційні проєкти; надмірне боргове фінансування перекладає фінансовий тягар на майбутніх платників податків; важливий баланс між поточним споживанням і вигодами для майбутніх поколінь.

Джерело: складено авторами за даними [1; 2; 3; 4; 6]

Внаслідок цього домогосподарства збільшують заощадження для компенсації майбутнього податкового тягара, і сукупний попит не зростає, навіть якщо держава фінансує дефіцит через позики. З погляду цієї теорії немає різниці

між фінансуванням бюджету за рахунок боргу чи податків, оскільки в обох випадках майбутні покоління нестимуть тягар бюджетного вирівнювання. Теорія нейтральності робить висновок, що боргове фінансування не є дієвим інструментом стимулювання економіки у довгостроковій перспективі, а держава має уникати надмірного накопичення боргу, оскільки воно не створює додаткової економічної вигоди.

Неокласична теорія державного боргу розглядає запозичення як можливе джерело макроекономічних дисбалансів. Її представники (Р. Харрод, Е. Домар, М. Фрідман та ін.) наголошують, що надмірний державний борг призводить до ефекту витіснення приватних інвестицій, оскільки держава, виходячи на фінансовий ринок з великими обсягами запозичень, підвищує попит на капітал, сприяє зростанню процентних ставок і зменшує доступність кредитних ресурсів для бізнесу [3; 6]. Такий процес стримує приватний сектор, знижує темпи економічного зростання та призводить до довгострокових структурних перекосів. Неокласики розглядають державний борг також як чинник посилення інфляційного тиску та ризик для фінансової стабільності, особливо якщо значна частка боргу є зовнішньою і номінована в іноземній валюті. Згідно з цією теорією оптимальний рівень боргу має бути обмеженим, а боргову політику слід поєднувати з жорсткою бюджетною дисципліною, структурними реформами та підвищенням ефективності видатків.

Теорія боргової стійкості формує сучасний підхід до оцінки спроможності держави виконувати свої зобов'язання без ризику фіскальної кризи. Вона виходить із того, що не сам розмір боргу є критичним, а спроможність економіки генерувати доходи для його обслуговування. Ключовими показниками виступають «співвідношення боргу до ВВП, чистий попит на запозичення, динаміка відсоткових ставок, середньозважений термін до погашення та частка зовнішнього боргу» [5]. Теорія стійкості визнає, що борг може бути корисним інструментом розвитку, але тільки за умови, що його зростання не перевищує темпи зростання економіки та не створює критичного навантаження на бюджет. У межах цієї теорії особлива увага приділяється структуруванню боргового портфеля, диверсифікації джерел фінансування, продовженню строків запозичень та управлінню валютними й процентними ризиками.

Теорія міжпоколінного перерозподілу розглядає державний борг як інструмент, що змінює розподіл ресурсів між сучасним та майбутніми поколіннями. Вважається, що запозичення сьогодні дозволяють підвищити рівень державних послуг, соціальної підтримки чи інвестицій, але цей тягар перекладається на майбутні покоління через податки або скорочення державних видатків. Якщо «боргові кошти спрямовуються на інвестиції у розвиток (освіту, інфраструктуру, технології), майбутні покоління отримують вигоду, що компенсує боргові зобов'язання. Натомість якщо ресурси витрачаються на поточне споживання, борг створює дисбаланс і зменшує добробут у довгостроковій перспективі» [4]. Теорія наголошує на важливості цільового й раціонального використання запозичених коштів.

Включення цих теоретичних підходів у практику формування боргової політики дозволяє державам визначати раціональні межі запозичень, оцінювати ризики фінансової нестабільності та вибудовувати стратегічні пріоритети, орієнтовані на довгострокову стійкість економіки та бюджетної системи.

Список використаних джерел:

1. Гарбінська-Руденко А. В., Лямзіна О. В. Поняття та значення державного боргу України в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267661>
2. Дмитренко О. Управління державним боргом: світовий досвід для України URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/8/696799/>
3. Савчук С. В., Коломийчук Н. М. Державні фінанси в демократичному суспільстві. *Причорноморські економічні студії*. 2021. Вип. 72(2). С. 113-116. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2021_72\(2\)__19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2021_72(2)__19).
4. Сидор І. П. Позикові фінанси через призму поведінкового підходу у публічних фінансах. *Світ фінансів*. 2025. Випуск 3. С. 40-61.
5. Сидор І. П., Петрушка О. В. Моніторинг формування зовнішнього державного боргу України. *Фінансовий простір*. 2019. № 3 (35). С. 178-191. DOI: [https://doi.org/10.18371/fr.3\(35\).2019.190173](https://doi.org/10.18371/fr.3(35).2019.190173)
6. Фурдичко Л. Є., Піхоцька О. М. Причини зростання державного боргу, його управління і обслуговування, оптимізація боргової політики України. *Економіка і держава*. 2018. № 11. С. 45-49.

Христина Марцінів

студентка гр. ФФзм-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Термін «інвестиція» походить від латинського «invest», що означає «вкладати». В.Геєць визначає інвестиції як «усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької діяльності для отримання доходу або досягнення соціального ефекту» [1, с. 27]. Загалом інвестиції – це вкладення капіталу в різні об'єкти господарювання з метою отримання прибутку чи досягнення економічного результату в майбутньому [2].

У сучасних умовах інвестиції є одним із ключових чинників економічного розвитку держави та територій. Для громад вони відіграють особливо важливу роль, оскільки власних децентралізованих ресурсів часто недостатньо для реалізації пріоритетних проєктів. Раціональне використання інвестицій сприяє підвищенню конкурентоспроможності, модернізації інфраструктури, стимулюванню економічної активності та створенню якісних умов життя населення.

Закон України «Про інвестиційну діяльність» визначає інвестиції як «усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти діяльності, у результаті якої створюється прибуток і/або досягається соціальний та екологічний ефект» [3]. Особливе місце займають бюджетні (публічні) інвестиції – вкладення коштів державного чи місцевих бюджетів для підвищення вартості активів, реконструкції інфраструктури та досягнення суспільно вагомих результатів.

Місцеві бюджети є важливою складовою національної інвестиційної політики, адже саме на їх основі реалізуються регіональні програми розвитку. З історичної точки зору термін «бюджет» походить від нормандського «bouqte» – «торба», що пізніше перетворилося на англійське «budget» [4, с. 125]. Більшість науковців – В. Кравченко, О. Кириленко, П. Бечко та інші трактують місцевий бюджет у трьох площинах: як нормативний акт, як фінансовий план і як економічну категорію [5, с. 165]. Деякі дослідники наголошують також на його сутності як системи фінансових відносин, що забезпечують перерозподіл національного доходу в інтересах громади.

О.Василик підкреслює, що місцеві бюджети – це фонди ресурсів, призначені для реалізації функцій органів місцевого самоврядування та забезпечення фінансової самодостатності територій [6, с. 783]. До ключових характеристик місцевого бюджету належать територіальна прив'язка, спрямованість на задоволення соціальних потреб, залежність обсягів фінансів від економічного потенціалу громади, вплив міжбюджетних відносин та законодавче регулювання бюджетного процесу [6, с. 5].

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування», до місцевих бюджетів належать обласні, районні, міські, селищні, сільські бюджети та бюджети територіальних громад. Їх самостійність забезпечується правом формувати джерела доходів і визначати напрями використання коштів [7, с. 161]. Система місцевих бюджетів охоплює 1933 бюджети та є інструментом фінансового забезпечення розвитку територій.

Доходи місцевих бюджетів значною мірою залежать від інвестицій. А. Руснак і Л. Алещенко наголошують, що залучення інвестицій критично важливе для впровадження інновацій, модернізації виробництва та соціально-культурного розвитку регіонів. Інвестиції сприяють оновленню застарілих потужностей, формуванню робочих місць, збільшенню податкових надходжень, розвитку сфери послуг і підвищенню якості життя населення.

Ключові функції інвестицій у місцеві бюджети проявляються у:

- зростанні доходів місцевого бюджету через податкові та неподаткові надходження;
- розвитку інфраструктури (дороги, комунальні мережі, соціальні об'єкти);
- створенні робочих місць та зниженні рівня безробіття;
- покращенні соціальних та житлово-комунальних послуг;
- зміцненні фінансової стабільності громад.

Для ефективного залучення капіталу важливим є сприятливий інвестиційний клімат – сукупність факторів, що формують безпечні та вигідні умови для інвесторів. Н. Азріліян трактує його як комплекс політичних, економічних, соціальних і правових умов, що створюють оптимальні можливості для інвестиційної діяльності [9, с. 321]. П. Ковалишин доповнює це розуміння, акцентуючи на поєднанні позитивних і негативних характеристик середовища, які визначають реальні перспективи реалізації інвестиційних проєктів. До важливих складових також варто віднести рівень корупції, безпекову ситуацію та географічні особливості.

Основні інструменти формування сприятливого інвестиційного клімату на рівні місцевих бюджетів включають:

- прозорість бюджетного процесу та підзвітність влади;
- фінансову стійкість громад і зважену боргову політику;
- розвиток інженерної та соціальної інфраструктури;
- ефективну систему місцевих податкових стимулів;
- цифровізацію дозвільних процедур;
- створення індустріальних парків та бізнес-інкубаторів;
- підтримку малого та середнього підприємництва;
- розвиток людського капіталу.

Отже, інвестиції – як публічні, так і приватні – є стратегічним ресурсом розвитку територіальних громад. Вони забезпечують зміцнення економічної бази, модернізацію інфраструктури, зростання добробуту населення та зменшення залежності від державних трансфертів. Формування якісного інвестиційного клімату та раціональне управління бюджетними ресурсами є ключем до сталого розвитку місцевих бюджетів та сприятливих умов для інвесторів.

Список використаних джерел:

1. Залучення інвестицій у громаду: механізми, приклади і практичні поради. URL: <https://www.csi.org.ua/books/zaluchennya-investyczij-u-gromadu-mehanizmy-pryklady-i-praktychni-porady/>
2. Економічна сутність інвестицій та їх класифікація. URL: <http://moodle.nati.org.ua/mod/book/view.php?id=8767>
3. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>
4. Раделицький Ю. О. Теоретико-системні основи визначення місцевих бюджетів. *Причорноморські економічні студії*. Серія «Гроші, фінанси і кредит». 2017. Вип. 14. С. 125–130 URL: https://www.bses.in.ua/journals/2017/14_2017/28.pdf
5. Плукар Л. А. Місцеві бюджети в умовах децентралізації: теоретичні аспекти. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія «Економіка і менеджмент». 2019. Вип. 4 (82). С. 160–165. URL: https://snaujournal.com.ua/index.php/journal/article/view/139?utm_source=chatgpt.com
6. Денищенко Л. В. Місцеві бюджети: походження, поняття, структура, напрями розвитку та їх роль у регіональному розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 782–784.
7. Татарин Н. Б. Місцеві бюджети як фінансова база місцевого самоврядування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2017. Вип. 11. С. 159–162.
8. Утворення та поводження з відходами. Головне управління статистики у м. Києві: веб-сайт. URL: <http://www.kyiv.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=1730&lang=1>
9. Гавловська Н. І., Рудніченко Є. М., Гавловська В. І. Інвестиційний клімат в Україні: тенденції та проблеми. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2014. № 3(3). С. 73-78. URL: https://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vchnu_ekon_2014_3%283%29__16.pdf

Дмитро Чіпак

студент гр. ДСПУАзм-12,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., професор Володимир Горин

ПЕРСПЕКТИВНІ ЗАРУБІЖНІ ПРАКТИКИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІЇ

Зарубіжний досвід управління розвитком територій є важливим джерелом досвіду щодо методологічних підходів, моделей та інструментів управління, які дають можливість формувати ефективну систему управління розвитком на рівні громад в Україні. У країнах із давніми традиціями місцевого самоврядування напрацьовано широкий спектр практик організації територіального управління, просторового та стратегічного планування, фінансового забезпечення розвитку, а також залучення громадськості до процесів прийняття рішень. Комплексне вивчення цих моделей дає можливість не лише оцінити потенційні напрями адаптації іноземних підходів до національних умов, але й зрозуміти логіку інституційних реформ, які сприяють підвищенню спроможності територіальних громад в умовах децентралізації та посилення міжрегіональної конкуренції.

У більшості європейських країн основою управління розвитком територій є чітко вибудована система багаторівневого врядування, що передбачає розподіл компетенцій між центральним, регіональним та місцевим рівнями. При цьому місцевому самоврядуванню належить ключова роль у формуванні та реалізації політики розвитку територій, оскільки саме на цьому рівні концентруються повноваження із просторового планування, управління земельними ресурсами, місцевими бюджетами, комунальною власністю, інфраструктурними об'єктами тощо. Європейська хартія місцевого самоврядування [13] закріпила принцип субсидіарності, який передбачає, що управлінські функції публічної влади мають виконуватися на найближчому до громадянина рівні, якщо це можливо з огляду на ефективність та якість надання послуг. У більшості країн ЄС саме місцеві органи влади відповідають за стратегічне планування розвитку, розроблення планів використання територій, реалізацію інвестиційних програм та управління комунальними підприємствами, що забезпечує проактивний характер діяльності органів місцевого самоврядування, швидку адаптацію управлінських рішень до територіальних потреб і специфічних викликів [15].

Характерною рисою зарубіжних країн є те, що управління розвитком територій базується на інтегрованому стратегічному підході. У країнах Західної Європи стратегічні документи місцевого розвитку мають комплексний характер і охоплюють економічні, соціальні, екологічні та просторові аспекти розвитку. В Німеччині, наприклад, поширеною практикою є формування інтегрованих концепцій розвитку міських територій (Integrierte Stadtentwicklungskonzepte) [2], які визначають пріоритети розвитку громад, конкретні проєкти, механізми їх фінансування та очікувані результати. Такі документи формуються в результаті широких консультацій із громадськістю, бізнесом та науковими установами, що

забезпечує високий рівень легітимності рішень. У Великобританії локальні плани розвитку (Local Development Plans) [7] регулюють не лише містобудівні аспекти, але й економічні пріоритети розвитку громади, політику зайнятості, розвиток громадського транспорту та інклюзивні соціальні послуги. на їхній основі базується стратегічне планування розвитку адміністративних одиниць вищого рівня. У Франції важливим інструментом є територіальні плани сталого розвитку (Plans Locaux d'Urbanisme) [6], які поєднують регулювання забудови з довгостроковою політикою екологічної збалансованості та соціальної інтеграції.

Одним з ключових елементів європейського досвіду є особлива увага до просторового планування як головної складової управління розвитком територій. Зазвичай у країнах ЄС просторове планування має нормативно обов'язковий характер і здійснюється у відповідності до ієрархічної системи документів – від національних стратегій до локальних планів забудови. Наприклад, у Нідерландах просторове планування належить до пріоритетних сфер державної політики, що пояснюється обмеженістю території та важливістю максимально раціонального її використання. Національна стратегія просторового розвитку Нідерландів [8] визначає основні принципи, а органи місцевого самоврядування розробляють детальні плани зонування території, які враховують потреби розвитку бізнесу, житлової забудови, транспортної та енергетичної інфраструктури. Подібні підходи застосовуються у Швеції, де муніципалітети мають виключне право на просторове планування та уповноважені визначати структуру використання земель, водних ресурсів і міської забудови. Висока автономія в цій сфері дає можливість органам місцевої влади формувати довгострокові плани заходів розвитку громад, забезпечувати збалансоване поєднання економічних інтересів, екологічних вимог та потреб збереження культурної спадщини.

Важливим аспектом зарубіжного досвіду є застосування економічних інструментів управління розвитком територій. У країнах ЄС, США і Канаді місцеві органи влади використовують податкові стимули, цільові інвестиційні програми, державно-приватні партнерства, грантові механізми, інструменти територіального маркетингу та залучення інвесторів в рамках реалізації програм сприяння місцевого розвитку. У Польщі після реформи децентралізації у 1999 році гміни отримали додаткові фінансові повноваження, які розширили їхні можливості реалізовувати інфраструктурні проєкти за участю європейських фондів. Механізм розподілу коштів ЄС базується на принципі співфінансування, що стимулює громади до активного залучення зовнішніх ресурсів і підвищення ефективності місцевих стратегій розвитку. У Франції на рівні комун широко застосовують податкові пільги для інноваційних підприємств, а також бізнес-інкубаторів, які розміщуються у спеціальних зонах економічного розвитку [12]. У США особливе місце посідають механізми податкового інкрементального фінансування (TIF) [10; 11], завдяки яким муніципалітети мають можливість фінансувати розвиток інфраструктури громад за рахунок майбутніх податкових надходжень, спричинених зростанням вартості нерухомості внаслідок реалізації проєктів.

Зарубіжний досвід демонструє, що підвищення спроможності місцевого самоврядування нерозривно пов'язане з рівнем фінансової децентралізації. У школі німецького муніципального управління панує принцип «гарантованої достатності ресурсів», за яким реалізація довгострокових стратегій розвитку громад потребує закріплення за ними стабільних та прогнозованих доходів. Основу ресурсного потенціалу громад формують місцеві податки, частка у розподілі загальнодержавних податків, комунальні підприємства і власність [9]. В Італії муніципалітети для стимулювання економічної активності на території громади мають можливість коригувати ставки місцевих податків у визначених державою межах. Подібні підходи застосовуються у Швейцарії, де фіскальна автономія муніципалітетів є однією з найширших у Європі, а бюджетна політика поєднується з високою відповідальністю громадян через систему прямих демократичних інструментів [1].

Серед фіскальних інструментів управління розвитком територій особливе місце належить бюджетним трансфертам. У країнах, які успішно впровадили децентралізаційні реформи, такі трансферти є не лише засобом вирівнювання фінансової спроможності місцевих бюджетів, але й інструментом реалізації довгострокових інвестиційних програм на місцевому рівні, який має забезпечити зменшення міжрегіональних диспропорцій та створення сприятливих умов для модернізації місцевої інфраструктури.

В ЄС надання базових трансфертів органам місцевого самоврядування поєднується із цільовими програмами інвестиційного спрямування. У Польщі, Чехії та Словаччині громади отримують не лише дотації вирівнювання, але й значні ресурси у формі субвенцій на розвиток через спеціалізовані фонди, такі як Фонд місцевих інвестицій, Регіональні оперативні програми або програми розвитку периферійних територій. Ці кошти використовують для модернізації транспортної інфраструктури, систем водопостачання і водовідведення, розвитку соціальних об'єктів, цифрової трансформації та проєктів енергоефективності. Доступ до таких ресурсів, як правило, прив'язаний до якості стратегічного планування – громади повинні мати затверджені стратегії розвитку, інтегровані плани територіального розвитку чи інвестиційні плани, а також обґрунтовувати економічну та соціальну ефективність проєктів [15].

У Німеччині важливу роль відіграють так звані вертикальні трансферти у межах системи фінансового вирівнювання (Länderfinanzausgleich) і регіональні інвестиційні програми федеральних земель. Федеральний уряд та землі спільно фінансують проєкти розвитку на місцевому рівні, зокрема, у рамках програм розвитку міського середовища (Städtebauförderung), модернізації громадського транспорту або підтримки сільських територій. Модель характеризується високим рівнем координації між різними рівнями влади, а надання ресурсів відбувається за чіткими критеріями, що враховують фінансову спроможність громади, її потреби в інфраструктурному оновленні та очікувану суспільну цінність проєктів.

У країнах з високим рівнем урбанізації важливим моментом управління розвитком територій є впровадження концепцій сталого розвитку та «розумного міста». Так, у Данії муніципалітети активно інтегрують екологічні стандарти в усі

елементи територіального управління, забезпечуючи енергоефективність будівель, розвиток велосипедної інфраструктури та підтримку низьковуглецевої економіки. У Сінгапурі державна політика розвитку територій ґрунтується на високому рівні цифровізації, що допомагає прогнозувати транспортні потоки, регулювати забудову та управляти ресурсами міста в режимі реального часу. В Іспанії концепції smart city широко впроваджують на муніципальному рівні для оптимізації надання суспільних послуг, підвищення ефективності комунального господарства та забезпечення прозорості управління [4].

Досвід розвинених країн також демонструє важливість для управління розвитком територій такого механізму як міжмуніципальне співробітництво. У Франції поширені моделі міжмуніципальних об'єднань (intercommunalités) [3], у межах яких муніципалітети спільно реалізують інфраструктурні та економічні проекти. У Німеччині функціонують регіональні асоціації муніципалітетів, які координують розвиток транспорту, просторове планування, ринок праці та промислові зони. У США активно використовують регіональні ради розвитку (Regional Development Councils) [5], які забезпечують комплексну координацію міжмуніципальних проектів розвитку для оптимізації використання ресурсів, уникнення дублювання інфраструктури та забезпечення економії масштабу.

Досвід розвинених країн свідчить, що ефективне управління розвитком територій неможливий без формування інституційно сформованої, фінансово забезпеченої та аналітично підкріпленої моделі місцевого врядування. У країнах ЄС розвинулась традиція застосування багатоканальних систем фінансування проектів розвитку, які охоплюють ресурси від державних трансфертів, місцевих бюджетів, інвестиційних фондів, приватних інвесторів та міжнародних програм. Важливу роль у цьому процесі також відіграє наявність професійного кадрового потенціалу. У Німеччині, Швеції та інших країнах муніципальні службовці проходять фахову підготовку, яка охоплює питання стратегічного планування, економічного аналізу, управління проектами та публічної комунікації.

Отож, зарубіжний досвід управління розвитком територій демонструє ефективність моделей, які ґрунтуються на поєднанні стратегічного бачення, фінансової автономії, інтегрованого просторового планування, відкритості управлінських процесів, широкої участі громадськості й активного використання економічних інструментів стимулювання розвитку. Ці елементи формують комплексний підхід, у межах якого місцеві органи влади виступають ключовими суб'єктами територіальної політики, здатними не лише реагувати на виклики, а й формувати довгострокові траєкторії зростання.

Список використаних джерел:

1. Hermann B. Local taxes on economic activity in municipalities in EU Member States. JRC Research Reports JRC129095, Joint Research Centre, 2022. URL: <https://ideas.repec.org/p/ipt/iptwpa/jrc129095.html>
2. Integrierte städtebauliche Entwicklungskonzepte und integrierte Handlungsansätze. URL:

- <https://www.staedtebaufoerderung.info/DE/WeitereProgramme/AktiveStadtOrtsteilzentren/Programm/Instrumente/IntegrierteAnsaeetze/integrierteansaeetze.html>
3. Intercommunalité en France. URL: <https://geoconfluences.ens-lyon.fr/glossaire/intercommunalite-communautes-urbaine-de-communes-d2019agglomeration>
 4. Kaunov E., Taisaeva V. Implementation of the smart city concept in Spain. *Creative Economy*. 2021. July. DOI: 10.18334/ce.15.6.112208
 5. Lawhorn, Julie M. The Role of Regional Development Organizations (RDOs) in Economic Development. URL: <https://www.congress.gov/crs-product/>
 6. Les plans locaux d'urbanisme. URL: <https://www.collectivites-locales.gouv.fr/animer-les-territoires/environnement-et-urbanisme/les-regles-durbanisme/les-documents-durbanisme-et-les-regles-generales-durbanisme/les-plans-locaux-durbanisme>
 7. Local plans: the examination process. Guidance. URL: <https://www.gov.uk/guidance/local-plans>
 8. Memorandum on Scope and Details regarding the strategic environmental assessment for the National Spatial Strategy. URL: <https://www.platformparticipatie.nl/notaruimte/documenten+nota+ruimte/HandlerDownloadFiles.ashx?idnv=2498519>
 9. Prorok T. European Local Government Finances and Local Autonomy. URL: <https://www.kdz.eu/en/news/blog/european-local-government-finances-and-local-autonomy>
 10. Schneider B. CityLab University: Tax Increment Financing. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-10-24/the-lowdown-on-tif-the-developer-s-friend>
 11. Tax Increment Financing (TIF). URL: <https://goodjobsfirst.org/tax-increment-financing>
 12. Ворона П. Комуна як базова ланка місцевого самоврядування Франції. *Демократичне врядування*. 2009. Вип. 3. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26557/vorona.pdf>
 13. Європейська хартія місцевого самоврядування. Міжнародний документ від 15.10.1985 р. (у редакції від 16.11.2009 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036
 14. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49323>
 15. Фінанси зарубіжних країн: навч. посіб. / О. П. Кириленко, Т. О. Кізіма, Н. Я. Кравчук [та ін.]; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: THEУ, 2013. 420 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/12098>

Світлана Коваль

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Михайло Петричко

студент гр. ФФ-11,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Домогосподарство посідає центральне місце у соціально-економічній структурі суспільства, адже саме на цьому рівні формується повсякденний простір життя людини, здійснюється управління фінансовими ресурсами та реалізуються моделі споживчої поведінки. У межах домогосподарства поєднуються різні економічні функції, завдяки чому воно виступає активним учасником як виробничих, так і розподільчих та споживчих процесів. Від того, наскільки ефективно ця одиниця здатна виконувати такі функції, залежить рівень участі громадян у економічному житті країни та можливість впливати на власний добробут.

Доходи, якими володіє домогосподарство, виступають основою його економічної стійкості, адже забезпечують матеріальні умови для задоволення нагальних потреб, формування довгострокових фінансових планів та накопичення ресурсів на майбутнє. Їхній обсяг, стабільність та структура визначають здатність родини протистояти економічним ризикам, адаптуватися до змін ринкової кон'юнктури та підтримувати належний життєвий рівень [1, с. 138].

Поглиблене дослідження доходів домогосподарств дає змогу зрозуміти не лише фінансові можливості окремої сімейної одиниці, а й ширші соціально-економічні процеси, які формують якість життя населення загалом. Аналізуючи їхню природу та функціональне призначення, можна виявити чинники, що посилюють або, навпаки, обмежують економічні можливості домогосподарств. Це дозволяє окреслити проблемні аспекти розвитку, визначити потенціал для підвищення добробуту та сформулювати уявлення про те, наскільки фінансово стійкими є домогосподарства в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій.

Таким чином, дослідження доходів домогосподарств слугує важливим інструментом розуміння фінансової поведінки населення, виявлення соціально-економічних ризиків і оцінки здатності суспільства забезпечувати належний рівень життя. Це підкреслює їх особливу роль у функціонуванні економічної системи та необхідність комплексного підходу до аналізу їхнього формування та використання.

У період воєнного стану в Україні виникли певні труднощі із збором та опрацюванням статистичної інформації, у тому і числі інформації, яка стосується домогосподарств України. На момент дослідження було оприлюднено «Статистичний щорічник України за 2023 рік» [2], у якому подано інформацію по

2022 р. включно. Особливий інтерес викликає інформація підготовлена компанією Multicultural Insights за дорученням Міжнародної організації з міграції «Економічна стійкість під час війни: доходи, зайнятість та соціальна допомога в Україні» [3]. Збір даних здійснювався шляхом телефонного опитування учасників (20 тисяч осіб) (табл. 1).

Таблиця 1

Структура доходів домогосподарств України у 2023 р. [3]

(за статусом переміщених осіб)

Джерело доходів	Питома вага, %		
	ВПО	Особи, що повернулись до місця постійного проживання	Непереміщені особи
Зарплата	37,0	63,0	52,0
Пенсія	26,0	20,0	32,0
Допомога на проживання (ВПО)	18,0	1,0	1,0
Нерегулярні заробітки	9,0	7,0	7,0
Соціальні виплати	4,0	2,0	2,0
Допомога по інвалідності	2,0	2,0	2,0
Допомога від родичів, друзів	1,0	1,0	1,0
Гуманітарна фінансова допомога	1,0	0	0

Аналіз структури доходів українських домогосподарств за 2023 р. із урахуванням статусу переміщення населення дає змогу простежити суттєві відмінності в джерелах формування фінансових ресурсів різних груп громадян. Такий підхід є важливим, оскільки внутрішньо переміщені особи, ті, хто повернувся додому після вимушеного виїзду, та громадяни, які не змінювали місця проживання, перебувають у різних економічних умовах, що безпосередньо відображається на їхній доходній структурі.

Для внутрішньо переміщених осіб ключовим джерелом доходу залишається заробітна плата, однак її частка становить лише 37%. Це свідчить про обмежені можливості працевлаштування та нестабільність робочих місць для цієї групи населення. Значною складовою їхніх доходів є державна допомога на проживання, питома вага якої сягає 18%. Такий показник підкреслює високу залежність ВПО від системи соціальної підтримки, що пов'язано з втратою житла, майна, джерел доходів та вимушеним адаптаційним періодом. Крім того, частка пенсій у структурі доходів ВПО становить 26%, що свідчить про значну частку людей похилого віку серед переміщених або про домінування соціальних джерел доходів у їхньому бюджеті.

Особи, які повернулись до місця постійного проживання, демонструє іншу структуру доходів. Понад 63% їхнього бюджету забезпечується за рахунок заробітної плати, що перевищує аналогічний показник для непереміщених громадян і значно вище, ніж для внутрішньо переміщених осіб. Це може свідчити про більш швидку інтеграцію у ринок праці після повернення або про високий рівень економічної активності осіб, які мали змогу повернутися. Частка державної

допомоги для цієї групи є мінімальною, що вказує на зменшення потреби у зовнішній підтримці після відновлення нормальних умов життя.

У структурі доходів непереміщених осіб найбільшу частку становить заробітна плата – 52%. Порівняно з іншими групами, вони демонструють найвищу стабільність у джерелах трудових доходів. Помітною є також вагома частка пенсій – 32%, що може пояснюватися як демографічною структурою населення, так і стабільністю соціального забезпечення в регіонах, які не зазнали масової міграції або масштабних руйнувань.

Усі три групи мають приблизно однаковий рівень залежності від нерегулярних заробітків (7–9%), допомоги родичів чи друзів, інвалідності та загальних соціальних виплат. Проте гуманітарна допомога відіграє важливу роль лише для внутрішньо переміщених осіб, що логічно впливає з їхнього статусу та пов'язаних потреб.

Загалом аналіз показує, що внутрішньо переміщені особи мають значно більш диверсифіковану та соціально орієнтовану структуру доходів, тоді як непереміщені громадяни та особи, які повернулися, більшою мірою покладаються на заробітну плату. Це вказує на нерівномірність економічних можливостей, зумовлену умовами проживання, доступом до ринку праці та впливом воєнних подій на різні категорії населення.

Список використаних джерел:

1. Коваль С. Л., Грицишина Л. І. Особливості формування фінансових ресурсів домогосподарств у сучасних умовах. *Світ фінансів*. 2020. № 4 (65). С. 131–143. DOI: 10.35774/sf2020.04.131. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1373>
2. Статистичний щорічник України за 2023 рік / Держ. служба статистики України / за ред. Вернера І.Є. Київ, 2024. 268 с.
3. Економічна стійкість під час війни: доходи, зайнятість та соціальна допомога в Україні (квітень 2024 року) / Міжнародна організація з міграції (International Organization for Migration). URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2025-01/economic-resilience-in-wartime_ukr-1.pdf

Світлана Коваль

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Владислав Палюх

студент гр. ФФ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ПОДАТКІВ ТА ЇХ РОЛЬ У НАПОВНЕННІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Соціально-економічний зміст податків і зборів полягає в тому, що вони виступають головним інструментом формування фінансових ресурсів держави та місцевого самоврядування, а також засобом перерозподілу доходів між різними секторами економіки з метою забезпечення суспільних потреб і реалізації соціально-економічної політики. Податки і збори є формою обов'язкових платежів, що виражають економічні відносини між державою та платниками і ґрунтуються на принципах справедливості, рівності, економічної доцільності та стабільності. Їх соціальний зміст виявляється у забезпеченні соціальної солідарності, фінансуванні суспільних благ і послуг, підтриманні соціальної рівноваги, тоді як економічний зміст проявляється у впливі на виробничу, інвестиційну та споживчу поведінку суб'єктів господарювання, формуванні стимулів до розвитку або стримування окремих галузей економіки.

Склад податкової системи України охоплює загальнодержавні та місцеві податки і збори, кожен з яких має визначене законодавством економічне призначення. До загальнодержавних належать: податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизний податок, мито, рентні платежі, екологічний податок та інші надходження, частина яких спрямовується до місцевих бюджетів відповідно до Бюджетного кодексу України. Місцеві податки і збори: податок на майно (земельний, транспортний, на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) та єдиний податок, які забезпечують формування власної дохідної бази територіальних громад і визначають рівень їх фінансової самодостатності.

Роль податків і зборів у наповненні місцевих бюджетів є визначальною, оскільки саме вони формують основну частину доходів місцевого рівня, створюють фінансові передумови для виконання громадою своїх повноважень і забезпечення соціально-економічного розвитку території [3]. ПДФО є головним джерелом наповнення місцевих бюджетів, адже відображає рівень ділової активності, зайнятості населення та офіційного доходу громадян. Значну роль відіграє також єдиний податок, що забезпечує підтримку малого бізнесу і водночас наповнює місцеві бюджети [2]. Місцеві податки на майно сприяють підвищенню ефективності використання земельних ресурсів і нерухомості, а акцизний податок із роздрібної торгівлі підсилює податкову базу громад.

Таким чином, податки і збори виконують не лише фіскальну, а й стимулюючу функцію, впливаючи на економічну поведінку суб'єктів

господарювання, розвиток підприємництва, інвестиційний клімат і соціальну стабільність у регіонах. Ефективна організація податкової системи, належне адміністрування надходжень і раціональний розподіл податків між рівнями бюджетної системи сприяють зміцненню фінансової основи місцевого самоврядування, забезпеченню бюджетної стійкості та підвищенню якості публічних послуг для населення.

Податок як економічна категорія відображає об'єктивні суспільно-економічні відносини між державою та платниками щодо примусового вилучення частини створеного національного доходу з метою формування централізованих фінансових ресурсів для виконання функцій держави та задоволення суспільних потреб [4]. Його сутність полягає у перерозподілі вартості між різними учасниками економічної системи, що забезпечує фінансове підґрунтя функціонування державних інститутів, стимулює або стримує економічну активність і впливає на соціально-економічну рівновагу в суспільстві.

Аналіз наведених у таблиці 1. наукових підходів свідчить про наявність кількох основних груп трактувань економічного змісту податків.

1. Класичний підхід – податок як плата за послуги держави. До цієї групи належать погляди А. Сміта, С. Баруліна, А. Соколова, В. Опаріна та Дж. Мілля. У їхніх працях податок розглядається як своєрідна «ціна» за отримання суспільних благ і державних послуг, необхідних для функціонування економіки та суспільства. Такий підхід акцентує на еквівалентності взаємовідносин між державою та громадянами: податок є платою за захист, безпеку, правопорядок, інфраструктуру й інші суспільні блага. Цей підхід відображає ранні концепції фіскальної держави, у межах яких головна мета податку – забезпечення утримання державного апарату та виконання базових функцій держави.

2. Перерозподільний підхід – податок як форма вилучення частини доходу на користь держави. Його представниками є Д. Рікардо, А. Соколовська, В. Федосов, В. Бусел і норми Податкового кодексу України. В основі цього підходу лежить уявлення про податок як економічний механізм перерозподілу доходів між секторами економіки, соціальними групами та територіями з метою фінансування суспільних потреб. Податок трактується як об'єктивний інструмент забезпечення рівноваги у розподілі ресурсів, що сприяє формуванню фінансової системи держави. Цей підхід є домінуючим у сучасній українській фінансовій науці та законодавстві, оскільки саме через податкові надходження держава реалізує функції економічного регулювання, соціального захисту та розвитку територій.

3. Примусовий підхід – податок як форма обов'язкового стягнення коштів. До цієї групи належать визначення К. Р. Макконнелла і С. Л. Брю, Е. Селігмана, М. Фрідмена, М. Орлова та А. Олександрова. Вони підкреслюють примусовий характер податків як владного, одностороннього акту держави, який не має безпосередньої компенсації для платника. Такий підхід розглядає податок як необхідний, але нееквівалентний елемент економічних відносин, що базується на примусі, а не на добровільному обміні. У його межах акцент робиться на функції

фіскального примусу й на тому, що держава здійснює вилучення частини доходів не як послугу, а як суспільний обов'язок громадян і підприємств.

Таблиця 1

Класичні та сучасні підходи до визначення економічного змісту податків [1]

Автор	Визначення податків	Ключове значення
А. Сміт	Справедлива ціна народу за плату державних послуг.	Плата за послуги держави
Д. Рікардо	Частина продукту землі і праці, яка знаходиться в розпорядженні уряду	Перерозподіл на користь держави
А. Соколовська	Частина багатства, яку громадяни дають державі і місцевим органам влади для задоволення колективних потреб.	Перерозподіл на користь держави
С. Барулін	Своєрідна ціна монополістичної купівлі–продажу послуг держави при виконанні нею своїх функцій.	Плата за послуги держави
К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю	Примусова сплата уряду домашніми господарствами або підприємствами грошових коштів (послуг, товарів), яка не є штрафом, накладеним державою (судом) за незаконні дії.	Примусове стягнення коштів
Е. Селігман	Примусовий збір, що справляється державою з окремої особи для покриття видатків, спричинених загальнодержавними потребами безвідносно до вигід платника такого податку.	Примусове стягнення коштів
М. Фрідмен	Примусові збори, що стягуються на користь держави чи суспільства.	Примусове стягнення коштів
М. Орлов, А. Олександров	Примусове відчуження частини національного доходу трудящих мас на утримання буржуазного апарату.	Примусове стягнення коштів
В.М. Федосов	Підсистема виробничих відносин, які виникають на стадії розподілу в процесі розширеного відтворення, мають вторинний, похідний, перерозподільний характер.	Перерозподіл на користь держави
А. Соколов	Збір, який вилучається державною владою для покриття витрат чи досягнення цілей економічної політики.	Плата за послуги держави
В. Опарін	Обов'язкові, нееквівалентні, неповоротні, нецільові, регулярні платежі юридичних та фізичних осіб державі, призначені для фінансового забезпечення реалізації її функцій.	Плата за послуги держави
Дж. Мілль	Плата підприємств за сприятливі умови господарювання з боку держави.	Плата за послуги держави
В. Бусел	Обов'язковий грошовий збір, що стягується органами влади з фізичних та юридичних осіб у бюджетну систему за ставкою, встановленою в законодавчому порядку.	Перерозподіл на користь держави
Податковий кодекс України	Обов'язковий безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до Податкового кодексу України.	Перерозподіл на користь держави

Узагальнення наведених підходів дозволяє зробити висновок, що податок як економічна категорія має багатовимірний характер і поєднує в собі елементи плати, примусу та перерозподілу. Класичні теорії зосереджуються на еквівалентному характері податку як плати за послуги держави, що відповідає початковим етапам становлення ринкових економік. Неокласичні та сучасні

підходи – на перерозподільній і регулюючій ролі податків, які розглядаються не лише як джерело наповнення бюджету, а й як інструмент соціально-економічного балансу, стимулювання розвитку та забезпечення державних функцій.

Таким чином, у сучасній фінансовій науці податок доцільно визначати як обов’язковий, нееквівалентний, безповоротний платіж, що здійснюється з метою формування публічних фінансів і забезпечення реалізації державних і суспільних функцій, поєднуючи у собі риси як примусового вилучення, так і справедливої участі кожного громадянина у фінансуванні спільних потреб.

Список використаних джерел:

1. Бюджетна система: Підручник. за ред. д.е.н., професора В. Г. Дем’янишина, д.е.н., професора О. П. Кириленко та д.е.н., професора З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 626 с.
2. Коваль С. Л., Сидор І. П. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади в умовах війни та у післявоєнний період. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 6. С. 96–102. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/67>
3. Сидор І. П., Коваль С. Л. Сталий розвиток територій та фінансова спроможність громад: сучасні виклики і перспективи. *Модерні фінанси: глобальні виклики і сучасні тренди*. Монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2024. С. 322-337.
4. Сидор І. П., Корнацька Р. М. Загальнодержавні податки і збори в контексті наповнення місцевих бюджетів. *Інноваційна економіка*. 2018. № 3-4. С. 126-133. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/36453>

Світлана Коваль

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Михайло Петричко

студент гр. ФФ-21,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПЕРСПЕКТИВИ ЗРОСТАННЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

Підвищення доходів домогосподарств є ключовою передумовою стабільного соціально-економічного розвитку держави, зміцнення фінансової стійкості населення та забезпечення належної якості життя. В умовах масштабних потрясінь, спричинених війною, питання пошуку реальних, доступних і дієвих резервів зростання доходів набуває особливої актуальності. Домогосподарства сьогодні функціонують у середовищі високих ризиків, де традиційні джерела доходів часто зазнають тиску, а нові можливості відкриваються не завжди рівномірно. Тому аналіз потенціалу їхнього збільшення потребує комплексного підходу, що враховує не лише економічні ресурси, а й людський капітал, соціальні механізми підтримки, інституційні умови та перспективи відновлення країни з урахуванням воєнного контексту. Потенціал зростання доходів домогосподарств полягає у поєднанні:

- модернізованого ринку праці;
- розвитку підприємництва;
- цифровізації;
- підвищення фінансової грамотності;
- удосконалення системи соціальної підтримки.

Підвищення якості людського капіталу набуває тепер першочергового значення. Це завдання ускладнюється не лише традиційною невідповідністю професійних навичок вимогам сучасного ринку праці та швидкою втратою актуальності знань, а й масштабною зовнішньою міграцією кваліфікованих працівників та потребою інтегрувати ветеранів, чиї компетентності часто не мають прямих цивільних аналогів. За цих умов особливої ваги набуває модернізація освітнього та професійного середовища, яке повинно швидко реагувати на потреби оборонно-промислового сектору та процесів відбудови. Перевага має надаватися коротким інтенсивним програмам, що дають змогу оперативно отримати нову кваліфікацію або адаптувати військовий досвід – наприклад, роботу з дронами, військову логістику чи тактичну медицину – до цивільних професій, пов'язаних із геоінформаційними технологіями, транспортними системами або сферою безпеки.

Окремим резервом зростання доходів є підтримка моделей зайнятості, що дозволяють гнучко поєднувати роботу та інші види діяльності. Сприяння розвитку часткової зайнятості, дистанційних форматів роботи та гнучких графіків дасть можливість домогосподарствам комбінувати кілька джерел трудових доходів,

підвищувати свій заробіток і залишатися економічно активними навіть у складних умовах воєнного часу. Такий підхід сприятиме більш повному розкриттю трудового потенціалу населення та створить умови для зростання матеріального добробуту.

Другий важливий напрям пов'язаний з удосконаленням і більш гнучким використанням трудового потенціалу населення. Значними стримуючими чинниками тут залишаються внутрішня та зовнішня міграція, а також численні бар'єри, з якими стикаються ветерани та інші громадяни, постраждалі внаслідок війни, під час пошуку роботи. Ефективним кроком є розширення програм підтримки працевлаштування внутрішньо переміщених осіб у відносно безпечних регіонах, а також стимулювання переміщення підприємств у ці території з метою створення нових робочих місць та пожвавлення економічної активності поза зоною бойових дій [1].

Потреба у мотиваційній та соціальній підтримці значною мірою зумовлена психологічними наслідками війни, підвищеним рівнем стресу та ризиками для життя на робочому місці. Тому одним із першочергових завдань є гарантування фізичної безпеки працівників, що включає облаштування укриттів, дотримання протоколів безпеки та проведення розмінування у небезпечних зонах. Не менш важливо забезпечити доступ до програм психосоціальної допомоги та реабілітації для ветеранів, їхніх родин і працівників, які пережили бойові дії або перебували в окупації.

Підвищенню доходів домогосподарств значно сприятиме пожвавлення діяльності малого бізнесу. Створення умов для розвитку підприємництва через грантові інструменти, мікрокредитування, запровадження податкових стимулів та механізмів державного гарантування кредитів формує сприятливий клімат для зростання малого підприємництва. У післявоєнний період саме цей сектор може стати одним із ключових чинників економічного відновлення, адже малий бізнес здатен оперативно реагувати на зміни споживчого попиту, швидко адаптуватися до нових реалій і демонструє високу мобільність на місцевому рівні. При цьому державна політика має зосереджуватися не лише на стимулюванні створення нових підприємств, а й на підтримці тих, які вже функціонують, особливо якщо вони були змушені змінити місце розташування через бойові дії. Надаючи таким підприємствам доступ до ринків, консультативних сервісів, наставницьких програм і цифрових інструментів, держава та громади можуть зміцнити їхню стійкість і забезпечити стабільніші доходи для населення.

Спрощення процедур відкриття та ведення власної справи, а також створення локальних центрів підтримки підприємництва відкривають можливості для залучення до економічної активності значної частини населення, яке наразі залишається поза ринком праці. Підприємництво є особливо перспективним для жінок, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів і людей з інвалідністю, оскільки дає змогу організувати роботу у зручному форматі та поєднувати різні види зайнятості. В умовах активного розвитку цифрових технологій важливо підтримувати розширення онлайн-торгівлі, дистанційних сервісів і креативних

напрямів діяльності, що потребують порівняно невеликих початкових інвестицій, проте здатні забезпечувати стабільний і прогнозований дохід.

Гнучкі формати зайнятості – дистанційна робота, фріланс, гібридні моделі – стають не лише сучасною тенденцією, а й необхідним елементом безпеки та адаптації до нових реалій. Вони відкривають можливість для залучення до праці тих, хто не може працювати за звичайним графіком через небезпеку, стан здоров'я чи потребу доглядати за сім'єю. Важливим компонентом є також підтримка ветеранського підприємництва, що має базуватися на доступних грантах, спрощених процедурах отримання фінансування та розширенні можливостей для старту власної справи. Серед необхідних заходів – формування програм, що сприятимуть поверненню тимчасово переміщених громадян, включаючи допомогу у забезпеченні житлом та гарантії першого робочого місця після повернення.

Резерви підвищення доходів домогосподарств значною мірою формуються через ефективну роботу системи соціальної підтримки. В умовах війни її роль виходить за межі простого компенсування втрачених доходів і повинна включати інструменти повернення людей до економічної активності. Для цього важливо забезпечити більш точне й обґрунтоване нарахування соціальних виплат, щоб допомога надходила саме тим групам, які дійсно не здатні самотійно забезпечити власні потреби. Водночас підтримка працездатних домогосподарств має містити мотиваційні елементи – заохочення до працевлаштування, підвищення кваліфікації або започаткування власної справи. Така логіка поєднання соціальних гарантій із стимулюванням економічної активності сформує основу не лише для короткострокового покращення добробуту, а й для зростання доходів у довгостроковій перспективі. Важливим кроком у цьому напрямі є цифровізація соціальних послуг, що дає змогу скоротити зайві бюрократичні процедури та зменшити ризики нераціонального використання ресурсів.

Ще одним суттєвим резервом є підвищення рівня фінансової грамотності населення, адже саме від здатності домогосподарств ефективно управляти власними ресурсами залежить їхня економічна стійкість. Воєнні та економічні потрясіння чітко засвідчили, що значна частина населення має обмежені знання щодо планування бюджету, формування заощаджень, використання фінансових інструментів та оцінки ризиків. Розширення можливостей фінансової освіти – через спеціалізовані програми для дорослих, просвітницькі ініціативи громадських організацій та популяризацію знань у сфері особистих фінансів – сприятиме розвитку навичок раціонального управління грошима. Це дозволить домогосподарствам формувати заощадження, краще протистояти кризовим ситуаціям і використовувати накопичені ресурси для інвестицій у власний розвиток, зокрема у підприємницьку діяльність або професійне навчання[1, с. 50].

В умовах цифровізації фінансових послуг та зростання кількості шахрайських схем підвищення фінансової грамотності стає не просто корисною навичкою, а необхідною умовою для збереження та примноження доходів. Опанування сучасних цифрових фінансових інструментів, розуміння умов кредитування, інвестування та користування електронними сервісами створює основу для більшої економічної самостійності громадян. У результаті

домогосподарства отримують можливість не лише оптимізувати свої витрати, а й активно використовувати нові фінансові можливості, що сприятиме зростанню їхнього добробуту [2, с. 70].

Вагома частина потенціалу зростання доходів прихована у цифровій економіці. Зростання популярності дистанційних послуг, інтернет-торгівлі, фрілансу, IT-проектів і творчих індустрій створює нові можливості для заробітку незалежно від місця проживання. Розвиток цифрової інфраструктури – відкриття хабів, розширення доступу до інтернету в громадах, вдосконалення електронних сервісів – може стати каталізатором для залучення все більшої кількості молоді й активного населення до цих сфер. Важливо також забезпечити цифрову освіту, яка допоможе засвоїти сучасні інструменти і створити передумови для формування високодохідних проектів. Цифрові навички є особливо перспективним ресурсом для ветеранів та внутрішньо переміщених осіб, оскільки дозволяють працювати дистанційно і незалежно від фізичної локалізації.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що потенціал зростання доходів домогосподарств України формується як завдяки державним інструментам, так і завдяки активності самих громадян. Ефективне використання трудового потенціалу, сприятливі умови для підприємництва, підвищення фінансової грамотності, удосконалення системи соціальної підтримки, розвиток цифрової інфраструктури та відновлення житлового фонду створюють основу для стійкого зростання добробуту. В умовах війни та в процесі післявоєнного відновлення надзвичайно важливо поєднувати соціальні гарантії з економічними стимулами, відкриваючи можливості для підвищення доходів кожного домогосподарства. Такий комплексний підхід не лише забезпечить соціальну стабільність, а й сприятиме формуванню економічно активного, стійкого й конкурентоспроможного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Пріоритети розвитку реального сектора в умовах війни та повоєнного відновлення економіки України: аналіт. доп. / [О. В. Собкевич та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2024. 104 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-02/ad_realsektor-2023.pdf
2. Коваль С. Л., Мельничук Ю. Д. Фінансова грамотність домогосподарств України: сучасний стан та перспективи підвищення. *Світ фінансів*. 2024. № 3. С. 40–52. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1717>
3. Сидор І. П., Сидор Т. І. Фінансова безпека країни через призму фінансової грамотності громадян. *Світ фінансів*. 2024. Випуск 4. С. 60–74. DOI: 10.35774/sf2024.04.060

Мирон Вишинський

студент гр. ФМСзм-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Володимир Угрин

КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ МИТНИХ ОРГАНІВ

Інституційна спроможність митних органів – це багатофакторне явище, яке поєднує в собі організаційні, правові, кадрові, матеріально-технічні та інформаційні аспекти діяльності. У сучасній науковій літературі домінує підхід, за яким спроможність державних інституцій розглядається як система взаємопов'язаних компонентів, кожен із яких забезпечує окрему функціональну підсистему управління. Для митних органів така системність є особливо важливою, адже ефективність їхньої діяльності залежить від гармонійної взаємодії внутрішніх елементів організаційної структури з правовими, технологічними та людськими ресурсами.

Організаційна спроможність визначає здатність митних органів ефективно функціонувати як цілісна управлінська система. Вона охоплює структуру органів, внутрішню ієрархію, механізми делегування повноважень, управлінські процедури та координацію між центральними і територіальними підрозділами. І. Яромій зазначає, що «організаційна спроможність митної служби проявляється у чіткості структурного розподілу функцій, визначенні компетенцій посадових осіб і здатності системи оперативно реагувати на зовнішні зміни» [1, с. 213]. Цей елемент інституційної спроможності відображає не лише формальну побудову органу, а й ефективність управлінських зв'язків, що дозволяє забезпечити баланс між централізованим управлінням та гнучкістю дій на місцях.

В умовах воєнного стану особливої ваги набуває організаційна гнучкість, тобто здатність митних підрозділів діяти в умовах обмежених ресурсів і підвищених ризиків. Саме ця риса є маркером високої інституційної зрілості митних органів.

Кадрова складова – це ядро інституційної спроможності, оскільки будь-яка організація ефективна настільки, наскільки компетентні її працівники. У митних органах ця складова охоплює професійну підготовку, морально-етичні якості, рівень доброчесності, мотивацію та здатність до прийняття управлінських рішень.

За визначенням Д. Мовчана, «розвиток кадрового потенціалу митних адміністрацій є центральним завданням Всесвітньої митної організації, яка формує регіональні навчальні центри для підвищення інституційних спроможностей митниць світу» [2, с. 240]. Україна є учасником цієї глобальної системи професійної підготовки, що відкриває можливості для підвищення кваліфікації персоналу відповідно до міжнародних стандартів.

Матеріально-технічна спроможність митних органів охоплює забезпечення їх сучасними засобами інфраструктури, зв'язку, контролю, транспортування та інформаційних технологій. Вона є базовою передумовою здійснення митного

контролю, аналітики ризиків і взаємодії з іншими відомствами. У період війни технічна спроможність митних органів постала як критичний фактор стійкості: забезпечення безперервного функціонування митних постів, надійності комунікацій, захищеності інформаційних каналів.

Сучасна митна служба – це не лише контрольний, а й аналітичний орган. Тому інформаційно-аналітична складова визначає рівень розвитку цифрових технологій, баз даних, систем електронного декларування та ризик-менеджменту.

Правова спроможність митних органів визначається якістю та стабільністю нормативного середовища, у якому вони функціонують. Наявність узгоджених і зрозумілих норм права створює основу для передбачуваності управлінських рішень і зниження адміністративних ризиків. Як підкреслюють В. Хома та В. Заяц, однією з ключових проблем залишається «неврегульованість правових повноважень митних органів та відсутність єдиного механізму взаємодії з іншими правоохоронними структурами» [3, с. 92]. Саме тому гармонізація національного митного законодавства з Митним кодексом ЄС і міжнародними конвенціями ВМО є стратегічним напрямом зміцнення правової спроможності митниці.

Інституційна спроможність митниці залежить не лише від внутрішніх ресурсів, а й від якості взаємодії з іншими органами влади, приватним сектором і міжнародними партнерами. У сучасних умовах митна система є частиною глобальної архітектури економічної безпеки, і тому її ефективність визначається здатністю діяти скоординовано в міжнародному просторі.

Отже, компонентна структура інституційної спроможності митних органів охоплює взаємопов'язані елементи, які формують цілісну систему: організаційну, кадрову, матеріально-технічну, інформаційно-аналітичну, нормативно-правову та міжвідомчу взаємодію. Кожен із них має власні індикатори ефективності, проте їхня синергія створює єдиний результат – здатність митних органів стабільно, ефективно та прозоро реалізовувати державну митну політику навіть у кризових умовах.

Список використаних джерел:

1. Яромій І. В. Інституційна спроможність митних органів. *Правова позиція*. 2023. № 3(40). С. 212-217.
2. Мовчан Д. О. Роль механізмів Всесвітньої митної організації у зміцненні інституційних спроможностей митних адміністрацій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 43 (96). С. 237-242.
3. Хома В. О., Заяц В. В. Інституційна спроможність митної служби України: правоохоронний аспект. *Світ фінансів*. 2020. № 3(64). С. 87-97.

Олександр Мартиновський

студент гр. ФМСм-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., професор Андрій Крисоватий

МИТНІ ПОСЛУГИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Митні послуги є ключовим компонентом сучасної системи публічного адміністрування у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Їхнє значення зумовлене зростанням обсягів міжнародної торгівлі, ускладненням логістичних ланцюгів, підвищенням вимог до безпеки та прозорості процедур. У глобальному середовищі митні послуги перетворюються з традиційного контролюючого механізму на сервісно-орієнтований інструмент забезпечення швидкого, ефективного та передбачуваного переміщення товарів через митний кордон. Саме тому удосконалення їх організації є пріоритетним напрямом розвитку державної митної політики [1].

Сутність митних послуг визначається комплексом функцій, що включають сервісну, регуляторну, аналітичну, інформаційну, безпекову та фіскальну складові. Вони формують інтегровану систему взаємодії між митницею та суб'єктами ЗЕД, що передбачає не лише здійснення контролю й оформлення, але й надання інформаційних сервісів, консультацій, забезпечення електронної взаємодії та створення сприятливих умов для міжнародної торгівлі. У європейській практиці митні послуги трактуються як механізм «trade facilitation», метою якого є мінімізація бюрократичних бар'єрів та прискорення товаропотоків відповідно до стандартів Union Customs Code [2].

Правова основа функціонування митних послуг в Україні ґрунтується на Митному кодексі України, актах Кабінету Міністрів, рішеннях ДМСУ, міжнародних угодах та секторальних регламентах ЄС. Нормативна база визначає порядок здійснення митного контролю, ідентифікації товарів, управління ризиками, електронного декларування, транзитних процедур, митного аудиту, співпраці з іншими державними органами. Особливе значення має впровадження європейських правил у контексті Угоди про асоціацію Україна-ЄС та приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту (NCTS), що забезпечує уніфікацію процедур та підвищує ефективність митних послуг [3].

Практична організація митних послуг демонструє суттєві результати модернізації. У роботі митних органів поширюється електронне декларування, зростає частка автоматизованих рішень, скорочується час оформлення, розширюється використання інструментів ризик-менеджменту, впроваджуються сучасні інформаційні платформи. Запуск NCTS забезпечив інтеграцію транзитних процесів України із системою 36 країн ЄС та ЄАВТ, а впровадження ICS2 і електронного обміну попередньою інформацією дозволяє підвищити якість аналізу ризиків.

Попри це, результати аналізу свідчать про низку системних проблем. Нерівномірність технічного забезпечення митних підрозділів, обмежена кількість сучасних інспекційно-сканувальних систем, кадровий дисбаланс, фрагментація нормативної бази, перевантаженість пунктів пропуску, значний рівень фізичних оглядів, а також неоднорідність застосування профілів ризику знижують якість митних послуг. Важливою проблемою залишається недостатній рівень інтеграції українських інформаційних систем із європейськими базами даних, що ускладнює контроль митної вартості та оперативне виявлення ризикових операцій.

За результатами дослідження підтверджується, що ефективний розвиток митних послуг можливий лише за умови комплексної модернізації. Серед пріоритетних напрямів визначено: удосконалення нормативно-правової бази відповідно до стандартів ЄС; розбудову цифрової інфраструктури; розширення автоматизації; модернізацію пунктів пропуску; розвиток системи управління ризиками; підвищення кадрової спроможності митних органів; поглиблення міжнародної інтеграції; зменшення дискреційності рішень; стимулювання інституту авторизованого економічного оператора; посилення аналітичної складової митного контролю. Реалізація цих заходів сприятиме формуванню сервісно-орієнтованої моделі митниці, конкурентоспроможної у європейському та глобальному середовищі.

Узагальнюючи результати, можна стверджувати, що митні послуги є складним інституційним механізмом, який поєднує правові, організаційні, інформаційні та технологічні елементи. Їх модернізація – необхідна передумова підвищення якості державного управління, розвитку міжнародної торгівлі, забезпечення економічної безпеки та інтеграції України до європейського митного простору.

Список використаних джерел:

1. World Customs Organization. SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade. URL: https://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/frameworks-of-standards/safe_package.aspx
2. European Commission. Union Customs Code (UCC). Regulation (EU) No. 952/2013. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/union-customs-code-ucc_e
3. European Commission. NCTS – New Computerised Transit System. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/transit/ncts_en
4. McLinden G., Fanta E., Widdowson D., Doyle T. (Eds.). Border Management Modernization. World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/6b66c8fa-cf8a-5d5e-bad0-e6c33d7e6441/content>

Уляна Климів

студентка гр. ФФМ-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Світлана Коваль

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

Система державного пенсійного страхування базується на встановлених правових нормах, котрі забезпечують її стабільність, передбачуваність та соціальну захищеність громадян. Центральне місце в організації цієї системи посідає Пенсійний фонд України, який виконує ключові функції щодо акумулювання коштів та призначення й виплати пенсій. Правові механізми правила діяльності фонду, встановлюють його повноваження, порядок взаємодії з роботодавцями, застрахованими особами та іншими органами влади, що забезпечує цілісність і узгодженість пенсійної системи.

У контексті сучасних соціально-економічних викликів саме нормативно-правове регулювання визначає засади діяльності Пенсійного фонду України, встановлює вимоги до формування страхового стажу, умови участі в системі та механізми отримання пенсійних виплат. Вивчення правових та організаційних засад державного пенсійного страхування дозволяє виявити особливості діючої моделі, оцінити її ефективність та сформулювати потенційно можливі напрями для подальшого вдосконалення з урахуванням європейських стандартів і національних потреб.

У більшості держав світу, включаючи Україну, пенсійне забезпечення розглядається як одна з ключових конституційних гарантій, спрямованих на матеріальну підтримку громадян у разі настання життєвих обставин, які знижують або унеможливають їхню працездатність. Ідеться про «регулярні щомісячні виплати у зв'язку зі старістю, інвалідністю чи втратою годувальника, розмір яких не може бути нижчим за прожитковий мінімум, встановлений законодавством» [1]. Конституція України (ст. 46) передбачає «право кожного громадянина на соціальний захист, що охоплює отримання матеріальної підтримки у разі повної, часткової чи тимчасової втрати працездатності, у разі втрати годувальника, а також у випадках безробіття, яке виникло з незалежних від особи причин» [2].

Можливість використати таке право є можливою завдяки системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, котра фінансується за рахунок внесків, котрі сплачують застраховані особи, роботодавці, а також за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та інших передбачених для цього законодавством джерел. Пенсії, соціальні допомоги та інші форми підтримки, що є основним джерелом існування для значної частини населення, повинні гарантувати рівень життя не нижчий за визначений законом прожитковий мінімум. Таким чином, Конституція України є створює правову основу для функціонування системи пенсійного забезпечення та інших видів соціальної підтримки.

Юридичною базою, яка є підґрунтям для функціонування пенсійної системи України формують є Закон України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» [3] та Закон України «Про пенсійне забезпечення» [4].

Зокрема, у них окреслено перелік видів пенсійних виплат та допомог, умови, за яких громадяни можуть брати участь у пенсійній системі або її окремих рівнях, а також встановлено вік, з досягненням якого чоловіки і жінки набувають право на призначення пенсії. Законодавство визначає джерела формування фінансових ресурсів, що спрямовуються на виплату пенсій, регламентує порядок їх нарахування та отримання, а також містить правила і процедури організації управління всією системою пенсійного забезпечення [3].

Відповідно до статті 2 Закону «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» [3], національна система пенсійного страхування має трирівневу структуру. Перший та другий рівні утворюють систему загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яка забезпечує базові гарантії громадянам щодо отримання пенсійних виплат.

Законом «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» [3] визначено суб’єктів пенсійного страхування (рис. 1).

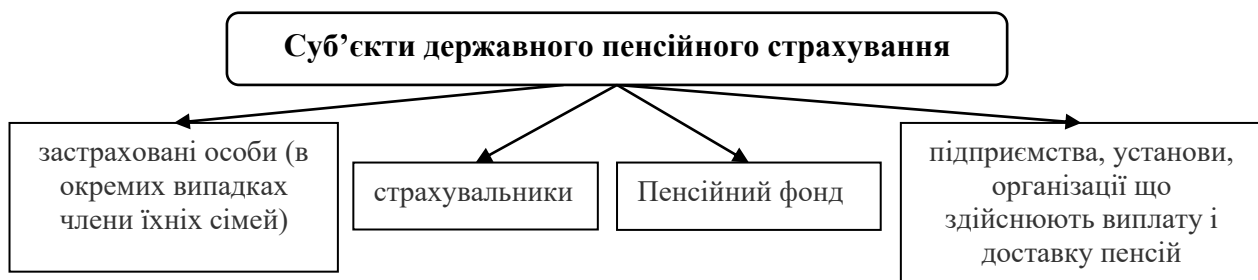

Рис. 1. Суб’єкти державного пенсійного страхування

Джерело: складено та узагальнено автором за [3]

Згідно із положеннями Закону «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» [3], у межах солідарної пенсійної системи громадянам призначаються такі основні види пенсій: пенсія, котра виплачується за віком, та, котра виплачується у разі встановлення інвалідності та пенсія, що надається у випадку втрати годувальника

Право на отримання пенсії за віком надається після досягнення 60-річного віку за умови наявності необхідного страхового стажу. Вимоги до його тривалості поступово зростають: у 2025 р. він має становити не менше 32 років, у 2026 році – 33 роки, у 2027 р. – 34 роки, а починаючи з 2028 р. – щонайменше 35 років страхового стажу.

Фінансова база державного пенсійного страхування формується з кількох джерел. Основними надходженнями є кошти єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, що спрямовуються на пенсійне забезпечення. Додатковими джерелами виступають інвестиційний дохід від розміщення резервів Пенсійного фонду, кошти державного бюджету та спеціальних фондів, що перераховуються на його потреби, надходження у вигляді

фінансових санкцій і пені, а також добровільні та благодійні внески фізичних і юридичних осіб.

Головним фінансовим інструментом, що забезпечує стабільність функціонування системи державного пенсійного страхування, є єдиний соціальний внесок. Закон «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [5] визначає його як «обов'язковий консолідований платіж, який регулярно сплачується до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування з метою гарантування застрахованим особам права на отримання передбачених видами страхування виплат і соціальних послуг у разі настання визначених законом страхових ризиків» [5].

Організаційне керівництво державним пенсійним страхуванням покладене на Пенсійний фонд України, котрий відповідає за призначення пенсій, формування та підготовку документів для їх виплати, забезпечення повного та своєчасного фінансування пенсійних зобов'язань, а також здійснює контроль за раціональним і цільовим використанням коштів [3].

Діяльність Пенсійного фонду регламентується «Положенням про Пенсійний фонд України» [6]. Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та контролюється Кабінетом Міністрів України через «Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності» [6]. Пенсійний фонд відповідає за практичну «реалізацію державної політики у сфері пенсійного забезпечення та ведення обліку громадян, охоплених системою загальнообов'язкового державного соціального страхування» [6].

Отже, правові механізми, що визначають організацію та регулювання державного пенсійного страхування в Україні, формують цілісну та багаторівневу систему, спрямовану на гарантування соціального захисту громадян при настанні страхових ризиків.

Список використаних джерел:

1. Коваль С. Л. Система державного соціального страхування: досвід України та Німеччини. *Світ фінансів*. 2018. № 2 (55). С. 67–77.
2. Конституція України. URL: [www. http://zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
4. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 0.11.1991 р. № 1788-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>
5. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>
6. Положення про Пенсійний фонд України: затв. Постановою КМУ від 23.07.2014 р. № 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF#Text>

Павло Шарий

студент гр. ФФМ-21,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Олександр Шашкевич

РИЗИКИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ

Державний борг є важливою складовою фінансової системи, оскільки за його допомогою Україна може залучати необхідні ресурси для реалізації державних програм та підтримки внутрішньоекономічної стабільності.

Згідно із наведеним у Бюджетному кодексі України визначенням: «Державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави із повернення отриманих і непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, які виникають унаслідок державного запозичення» [1]. Іншими словами, державний борг можна охарактеризувати як: «сума прямих договірних зобов'язань органів державного управління перед економічними суб'єктами інших секторів економіки (резидентами) і зарубіжними кредиторами» [2].

Різке зростання державного боргу протягом останніх років створює суттєві ризики для фінансово-економічної безпеки країни та значно ускладнює пошуки ефективних шляхів їх вирішення. Державний борг може перетворитися з чинника, що забезпечує внутрішню стабільність, на причину дестабілізації фінансового розвитку та передумовою виникнення економічної кризи [3].

Ефективне управління державним боргом є ключовою умовою забезпечення платоспроможності держави та збереження макроекономічної стійкості.

Важливою складовою управління державним боргом є управління пов'язаними із ним ризиками. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з управлінням державним (місцевим боргом)» відділяють такі види ризиків:

- валютний ризик;
- ризик рефінансування;
- відсотковий ризик;
- бюджетний ризик;
- ризик ліквідності [4].

Оскільки більшу частину заборгованості України становлять зовнішні позики, то наслідки валютного ризику є особливо небезпечними. Причина його виникнення обумовлена зміною курсів валют, у яких отримані позики, щодо національної валюти. Така зміна може спричинити різке зростання вартості погашення зовнішніх позик, що потребує додаткових витрат з бюджету.

Ризик рефінансування полягає в неможливості або існуванні суттєвого ускладнення залучення нових позик, які необхідні для розрахунків із наявними зобов'язаннями.

Відсотковий ризик пов'язаний з коливанням процентних ставок за кредитними договорами, що може призвести до збільшення витрат на

обслуговування боргових зобов'язань, а також до зменшення можливостей залучення нових позик через підвищення їх вартості.

Бюджетний ризик полягає в тому, що існує ймовірності суттєвого невиконання дохідної частини бюджету, що може призвести до потреби залучення нових державних запозичень або до невиконання наявних боргових зобов'язань.

Ризик ліквідності полягає у ймовірності тимчасової нестачі бюджетних коштів для виконання наявних боргових зобов'язань. Це може бути наслідком скорочення достатньої кількості ліквідних активів, з причини значних поточних витрат або через труднощі із здійсненням нових запозичень.

Отже, ефективне управління державним боргом потребує системного підходу до оцінки та контролю ризиків на державному рівні. Це передбачає розробку методичної бази для визначення рівня боргових ризиків, здійснення їх регулярного моніторингу та впровадження превентивних заходів у разі підвищення рівня загроз. Такий підхід забезпечить не лише внутрішню фінансову стабільність, а й створить основу для майбутнього економічного розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Лубкей Н. П., Ткачук Н. М., Горин В. П., Карапетян О. М. Державний кредит: навчальний посіб. Тернопіль. ТНЕУ, 2012. 140 с.
3. Структурні ризики державного боргу та політика запобігання дефолту в Україні. URL: <https://acadrev.duan.edu.ua/images/PDF/2016/2/5.pdf>.
4. Про затвердження Порядку здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з управлінням державним (місцевим боргом): Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 р. № 815. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/815-2012-%D0%BF>.

Валентин Білик

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Юрій Федак

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПАРТНЕРСЬКІ МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ: ДЕРЖАВНИЙ, МУНІЦИПАЛЬНИЙ ТА ПРИВАТНИЙ СЕКТОРИ

Сфера фізичної культури і спорту виступає важливою складовою суспільного розвитку держави, оскільки забезпечує зміцнення здоров'я населення, формування людського капіталу, зниження соціальних ризиків та підвищення продуктивності праці. Економічне забезпечення цієї сфери ґрунтується на багатоканальній системі фінансування, у якій поєднуються державні, муніципальні та приватні джерела. В умовах обмежених бюджетних ресурсів, децентралізації влади та зростаючих соціально-економічних викликів важливого значення набувають партнерські моделі фінансування, що передбачають співпрацю між державою, органами місцевого самоврядування, бізнесом і громадськими організаціями.

Теоретичні засади партнерських моделей фінансування спорту базуються на концепції публічно-приватного партнерства (ППП), згідно з якою державний і приватний сектори об'єднують фінансові та матеріальні ресурси для досягнення суспільно значущих результатів. У межах цієї парадигми фінансування спортивної сфери розглядається не лише як вид бюджетних витрат, а як форма інвестування в соціальну стабільність і довгострокову конкурентоспроможність держави. Вони мають системний характер і ґрунтуються на поєднанні економічних, соціальних та інституційних підходів до розподілу відповідальності між суб'єктами різних секторів [1].

Концепція публічно-приватного партнерства (ППП), що стала ключовим елементом сучасної фінансової парадигми, розглядає співпрацю держави, бізнесу та громади як механізм досягнення суспільно значущих результатів із мінімальними бюджетними витратами та максимальним соціальним ефектом. У теоретичному вимірі PPP є формою інтеграції ресурсів, управлінських компетенцій і ризиків задля реалізації проектів, які створюють довгострокову соціальну вартість. У сфері фізичної культури і спорту це означає перехід від утриманської бюджетної моделі до інвестиційно-орієнтованої, де спорт трактується як актив, що формує людський капітал, підвищує якість життя населення та забезпечує соціальну стабільність.

Партнерські моделі фінансування фізичної культури та спорту базуються на кількох ключових принципах. По-перше, принцип взаємодоповнюваності ресурсів передбачає, що держава й бізнес мають різні, але взаємно підсилювальні можливості: держава – у сфері регулювання, контролю та гарантування соціального ефекту, приватний сектор – у сфері фінансування, технологій та

менеджменту. По-друге, принцип розподілу ризиків означає, що фінансові, інвестиційні, операційні та репутаційні ризики розподіляються між партнерами відповідно до їхніх компетенцій. Так, держава забезпечує нормативно-правову стабільність і публічну підзвітність, приватний сектор бере на себе ризики реалізації та окупності проекту, а муніципалітети – ризики організаційного та комунікаційного характеру. По-третє, принцип синергії передбачає, що результат партнерства перевищує суму ефектів окремих учасників завдяки спільному плануванню, координації дій і взаємному контролю [7].

У теоретичних моделях розвитку фізичної культури та спорту виділяють кілька типів партнерських форматів. Класична модель передбачає співфінансування будівництва або реконструкції спортивних споруд, коли держава надає землю, податкові пільги чи інфраструктурну підтримку, а приватний інвестор вкладає кошти в будівництво та експлуатацію об'єкта. Інституційна модель охоплює створення спільних підприємств або фондів, де участь беруть органи влади, бізнес-структури й громадські організації для фінансування спортивних шкіл, клубів або змагань. Соціально-партнерська модель акцентує увагу на нематеріальних аспектах – залученні корпоративної соціальної відповідальності бізнесу, меценатстві, благодійності та волонтерстві. Нарешті, муніципально-приватна модель передбачає активну роль територіальних громад, які формують локальні програми розвитку спорту, залучають інвесторів і громадські ініціативи до спільного фінансування проектів.

У науковій літературі партнерські моделі у спортивній сфері також тлумачать як складову концепції «good governance in sport» [10], що передбачає прозорість, підзвітність і довіру між усіма учасниками фінансових відносин. Згідно з підходом OECD, успішне партнерство у спорті можливе за наявності трьох взаємопов'язаних умов: ефективного правового поля, стимулюючої податкової системи та інституційної спроможності місцевої влади координувати інтереси сторін [9].

Відтак, партнерські моделі фінансування фізичної культури і спорту відображають перехід від централізованої моделі бюджетного утримання до інтеграційно-коопераційної парадигми, в основі якої лежить взаємодія державного, муніципального та приватного секторів. Їхня ефективність визначається не лише обсягом залучених коштів, а насамперед якістю управління, збалансованістю розподілу ризиків і здатністю створювати соціально-економічну цінність для суспільства. У цьому контексті партнерські моделі стають не просто фінансовим механізмом, а інструментом стратегічного управління розвитком спорту як суспільного блага.

Аналіз стану фінансового забезпечення фізичної культури і спорту в Україні свідчить про переважання бюджетної моделі з домінуванням державного сектора. За даними Міністерства молоді та спорту України, у 2023 році загальні видатки зведеного бюджету на сферу фізичної культури і спорту становили близько 6,4 млрд грн, що відповідає лише 0,14% ВВП. Основна частина коштів (понад 80%) спрямовується на утримання спортивних шкіл, національних збірних і підготовку до міжнародних змагань [4].

Частка місцевих бюджетів у фінансуванні галузі зросла з 38% у 2019 році до близько 50% у 2024 році завдяки процесам децентралізації та розширенню фінансової спроможності територіальних громад [2]. Проте рівень інвестицій приватного сектору залишається недостатнім: за оцінками аналітиків Центру економічної стратегії, позабюджетні джерела покривають не більше 10-15% загального обсягу фінансування спортивної інфраструктури [6].

Найбільш поширеними формами партнерства є спонсорські програми та меценатство, тоді як інституціоналізовані механізми ППП, такі як концесії чи довгострокові інвестиційні угоди, використовуються вкрай рідко. Успішні приклади демонструють реалізацію проєктів із реконструкції спортивних арен у Києві, Львові, Дніпрі, а також будівництво сучасних спортивних комплексів на умовах співфінансування місцевих бюджетів і приватних інвесторів [8]. Значну роль відіграють громадські організації та спортивні федерації, які виступають посередниками між державою та бізнесом, забезпечуючи прозорість використання коштів і соціальний контроль за ефективністю витрат.

Водночас наявна система партнерських відносин має низку недоліків. По-перше, нормативно-правова база залишається фрагментарною: Закон України «Про державно-приватне партнерство» [5] не враховує специфіку спортивної сфери, що ускладнює підготовку проєктів ППП. По-друге, відсутні податкові стимули для бізнесу, який інвестує у спорт. По-третє, фінансова звітність багатьох спортивних організацій є непрозорою, що знижує довіру інвесторів і партнерів. По-четверте, механізми стратегічного планування розвитку спорту на місцевому рівні залишаються недостатньо узгодженими з національними програмами.

З метою вдосконалення партнерських моделей фінансування фізичної культури і спорту в Україні доцільно вжити ряд комплексних заходів. Насамперед, необхідно адаптувати законодавчу базу у напрямі розширення форм ППП у спортивній галузі, включно з можливістю довгострокових інвестиційних угод між громадами та бізнесом. Варто запровадити податкові пільги для підприємств, що фінансують розвиток масового спорту, дитячо-юнацьких шкіл і спортивної інфраструктури, а також створити державний реєстр соціально відповідальних інвесторів. Доцільним є розвиток механізмів муніципальних облігацій, зокрема «спортивних облігацій», кошти від розміщення яких спрямовуватимуться на будівництво спортивних майданчиків, стадіонів та фітнес-зон у громадах. Важливим напрямом є розбудова системи фінансової прозорості та підзвітності спортивних організацій шляхом запровадження стандартів аудиту й оцінки ефективності публічних витрат [8].

Партнерство державного, муніципального та приватного секторів має стати системоутворюючим елементом нової фінансової архітектури фізичної культури та спорту в Україні. Такий підхід забезпечить не лише диверсифікацію джерел фінансування, а й підвищить ефективність використання ресурсів, сприятиме формуванню культури корпоративної соціальної відповідальності та інтеграції спорту у стратегії сталого розвитку регіонів і країни в цілому. У перспективі розвиток партнерських моделей може стати каталізатором інституційних змін у

галузі, орієнтованих на довгострокову фінансову стійкість, інноваційність і соціальну інклюзію.

Список використаних джерел:

1. Забаштанський М. М., Сидор І. П. Державно-приватне партнерство у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 6. С. 18-23.
2. Державний веб-портал бюджету для громадян Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
3. Коваль С. Л., Сидор І. П. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади в умовах війни та у післявоєнний період. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. С. 96-102.
4. Міністерство молоді та спорту України. Звіт про виконання бюджетних програм у сфері фізичної культури і спорту за 2023 рік. Київ: Мінмолодьспорту, 2024. URL: <https://mms.gov.ua>
5. Про державно-приватне партнерство. Закон України ред. від 12.10.2021 р. Верховна Рада України. (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
6. Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року. Розпорядження КМУ від 4.11.2020 р. № 1089. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-%D0%BF#Text>
7. Сидор І., Білик В. Публічні фінанси у забезпеченні розвитку фізичної культури і спорту в територіальних громадах. *Десяті ювілейні Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія*: збірник наукових праць. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. С. 157-162.
8. Сидор І. П., Федак Ю. С. Фінансове забезпечення реалізації державної соціальної політики в контексті сучасних викликів у сфері публічних фінансів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 10. С. 122-129.
9. Public-Private Partnerships for Sustainable Development Goals: Policy Guidance and Good Practices. Paris: OECD Publishing, 2022.
10. EU Guidelines on Sport and Public Funding: Towards Sustainable Sports Financing in Member States. Brussels: European Comission, 2021.

Анастасія Чижмарь

студентка гр. ДСПУАзм-12,

Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник: д.е.н., професор Володимир Горин

ОПТИМІЗАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ДЕРЖАВНОЇ КАЗНАЧЕЙСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

В умовах перманентної кризи та безпекових загроз, які стали новою реальністю для державного сектору України, питання адаптивності організаційної структури Державної казначейської служби набуває екзистенційного значення. Традиційна ієрархічна модель, побудована за жорстким територіально-адміністративним принципом, довела свою надійність у мирний час, проте в умовах війни та повоєнного відновлення вона потребує суттєвої модернізації. Сьогодні мова йде про екзистенційну необхідність побудови такої моделі управління публічними фінансами, яка б зберігала функціональність за будь-яких, навіть найкритичніших сценаріїв розвитку подій. Ця модернізація має характеризуватись комплексністю й охоплювати два магістральні вектори: оптимізацію організаційної структури та функціональних процесів з одного боку, та радикальне поглиблення цифровізації з переходом на ризик-орієнтовану модель управління – з іншого. Ці напрями не можуть реалізовуватися ізольовано, адже цифрова трансформація неможлива без зміни управлінської логіки, а структурні реформи не дадуть бажаного ефекту без відповідного технологічного забезпечення.

Розглядаючи перший вектор удосконалення, пов'язаний з оптимізацією організаційної структури, варто зазначити, що традиційна ієрархічна модель побудови державних органів, успадкована ще з часів радянської адміністративної школи, виявляє свою негнучкість перед лицем сучасних гібридних загроз. Оптимізація організаційної структури має розглядатися не як банальне скорочення штату, а як стратегічний маневр, спрямований на підвищення гнучкості системи та збереження керованості фінансовими ресурсами за будь-яких обставин. Ключовим вектором такої оптимізації є перехід від трирівневої структури (центр – область – район) до більш плоскої та мобільної моделі управління. Досвід функціонування служби в умовах окупації окремих територій показав, що жорстка вертикаль та територіальна прив'язка органів Казначейства до адміністративно-територіальних одиниць створює вразливості: у разі фізичного знищення офісу, відключення енергопостачання чи окупації території, надання казначейських послуг для клієнтів цього регіону опиняється під загрозою. Тому науково обґрунтованою є пропозиція щодо створення міжрайонних управлінь або регіональних сервісних центрів, які б обслуговували клієнтів екстериторіально, базуючись на хмарних технологіях доступу до даних. Організаційна структура майбутнього – це не жорстка піраміда, а мережева структура, де кожен вузол (територіальний орган) може перебрати на себе функції іншого. Це вимагає юридичного та технічного закріплення механізму, за якого будь-яке управління Казначейства, наприклад, у

Львові чи Вінниці, могло б безумовно продовжити обслуговування розпорядників коштів з Харкова чи Херсона. Такий підхід вимагає перегляду штатних розписів та посадових інструкцій у бік універсалізації компетенцій персоналу, створення міжрайонних управлінь як центрів надання послуг та концентрації бек-офісних функцій на рівні обласних управлінь або центрального апарату.

Удосконалення функціональних процесів має відбуватися в парадигмі Business Process Reengineering (BPR), що передбачає докорінний перегляд логіки виконання операцій, а не лише їх автоматизацію. На сьогодні значна частина робочого часу казначейів витрачається на рутинні операції з перевірки первинних документів, які часто дублюються на різних етапах контролю. Необхідно перейти до філософії «ощадливого уряду», де мінімізуються зайві погодження та паперовий документообіг. Це означає усунення всіх процесів, які не створюють доданої вартості для клієнта або системи безпеки. Наприклад, перехід до моделі «єдиного вікна» не лише для подачі документів, а й для їх опрацювання, дозволить ліквідувати зайві ланки погодження всередині казначейства. Замість послідовної візи трьох відділів (видатків, звітності, комп'ютеризації) доцільно запровадити роль універсального адміністратора, який, володіючи відповідним рівнем доступу та кваліфікації, супроводжує платіж від моменту надходження до моменту списання коштів, спираючись на автоматизовані алгоритми контролю. Це дозволить не лише пришвидшити обіг коштів, що критично важливо для фінансування оборони, але й вивільнити людський ресурс для виконання більш інтелектуальних завдань, таких як аналітика та методологічна підтримка клієнтів.

Важливим аспектом оптимізації є перегляд кадрової політики та функціонального навантаження на персонал. Жодна реформа не буде успішною без вмотивованого персоналу. Низький рівень оплати праці в районних ланках при високому рівні відповідальності створює хронічний кадровий дефіцит, що в умовах зростання обсягів роботи (зокрема, через збільшення видатків на оборону та відновлення) створює ризики «відтоку мізків» та корупції. Реформування структури повинно супроводжуватися перерозподілом фонду оплати праці на користь висококваліфікованих фахівців, здатних працювати в мультизадачному режимі. У наукових джерелах наголошують на необхідності запровадження системи КРІ (ключових показників ефективності) для кожного підрозділу, яка б базувалася не на кількості оброблених папірців, а на швидкості проходження платежів та відсутності помилок [1; 5]. Це дозволить трансформувати організаційну культуру від бюрократичного формалізму до сервіс-орієнтованого підходу. Доцільно створити умови, за яких професійний розвиток та ініціативність працівників будуть безпосередньо конвертуватися у матеріальну винагороду та кар'єрне зростання. Крім того, враховуючи психологічне навантаження воєнного часу, організаційна культура служби має трансформуватися у бік більшої емпатії, підтримки ментального здоров'я працівників та створення безпечного робочого середовища [4].

Крім того, оптимізація функціональних процесів неможлива без поглиблення інтеграції з іншими державними реєстрами та базами даних. Казначейство не повинно вимагати від розпорядника коштів інформацію, яка вже

є у розпорядженні держави (наприклад, у податковій службі чи реєстрах Міністерства юстиції). Автоматичний обмін даними дозволить вивільнити значні людські ресурси, які зараз задіяні у ручній збірці даних [3]. Стратегія реформування державного управління до 2025 року передбачає саме такий підхід, де державний орган перетворюється на цифрову платформу [2]. Для Казначейства це означає необхідність створення центрів компетенцій, які б займалися методологічною підтримкою та аналітикою, передавши рутинні функції виконання бюджету на відкуп автоматизованим системам та штучному інтелекту.

Безпековий компонент оптимізації структури полягає у створенні дублюючих контурів управління. Кожен територіальний орган повинен мати затверджений протокол «гарячого перемикання» функцій на інший підрозділ в іншому регіоні у разі виникнення загрози фізичного захоплення або знищення інфраструктури. Це вимагає уніфікації всіх бізнес-процесів, щоб казначей у Львові міг без додаткової підготовки продовжити обслуговування клієнтів з Харкова чи Херсона. Така взаємозамінність та екстериторіальність стають головними векторами організаційного розвитку служби в умовах невизначеності. Отож, оптимізація діяльності ДКСУ має бути спрямована на створення компактної, мобільної та технологічної структури, здатної забезпечити безперервність бюджетного процесу навіть в умовах екстремального навантаження.

Список використаних джерел:

1. Горин В. П. Дискусійні питання сутності та критеріїв оцінювання ефективності бюджетного менеджменту. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 155-160. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37976>
2. Деякі питання реформування державного управління України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 р. № 831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>
3. Казначейська система: підручник / О. П. Кириленко, П. С. Гринчишин, З. М. Лободіна [та ін.]; за наук. ред. А. І. Крисоватого, О. П. Кириленко, Т. Я. Слюз. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 363 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/42223>
4. Управління фінансами територіальних громад: теорія і практика: монографія / В. М. Булавинець та ін.; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 280 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/46227>.
5. Хомутенко А. В. Державний контроль ефективності управління державними фінансами України. *Економіка та держава*. 2020. № 2. С. 48-56.

Антон Шевчук

к.е.н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Мар'яна Кучмій

студентка гр. ДСПУАзм-12,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІНАНСОВА БАЗА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ЗМІЦНЕННЯ

Формування фінансово спроможного місцевого самоврядування є ключовою умовою ефективної реалізації реформи децентралізації та сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад. Недостатність фінансових ресурсів, висока залежність від міжбюджетних трансфертів та обмежені можливості впливу на дохідну базу негативно впливають на якість публічних послуг і рівень бюджетної автономії громад.

Фінансова база органів місцевого самоврядування формується за рахунок власних та закріплених доходів, надходжень від комунальної власності, а також міжбюджетних трансфертів. Визначальну роль у структурі доходів місцевих бюджетів відіграє податок на доходи фізичних осіб, що формує основний ресурс фінансового забезпечення громад. При цьому важливе значення мають місцеві податки і збори, зокрема податок на майно, єдиний податок та плата за землю.

Аналіз динаміки доходів і видатків місцевих бюджетів засвідчує загальну тенденцію до зростання бюджетних надходжень в останні роки, однак фінансова стійкість громад залишається недостатньою. Значна частка поточних соціальних видатків і обмежені обсяги бюджетів розвитку стримують потенціал економічного зростання територій та інвестиційну активність. Окремі громади зберігають високу дотаційність і низьку податкову спроможність.

Основними проблемами формування фінансової бази місцевого самоврядування є: нерівномірність економічного розвитку регіонів, обмеженість власних доходів, низька ефективність управління комунальними активами, слабе використання фінансових інструментів розвитку та ризики нераціонального планування видатків.

Напрями зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування повинні орієнтуватися на розширення податкового потенціалу громад, підвищення якості адміністрування місцевих податків, розвиток державно-приватного партнерства, активізацію інвестиційної діяльності та впровадження середньострокового бюджетного планування. Важливу роль відіграє також цифровізація бюджетних процесів і підвищення прозорості фінансового управління.

Отже, фінансова спроможність органів місцевого самоврядування є важливою передумовою децентралізованого розвитку України та потребує системного вдосконалення нормативної бази, управлінських механізмів і фінансових інструментів підтримки територіальних громад.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Європейська хартія місцевого самоврядування (ратифікована Законом України від 15.07.1997 р. № 452/97-ВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036
4. Міністерство фінансів України. Офіційні дані про виконання місцевих бюджетів. URL: <https://www.mof.gov.ua>

Павло Гевко

студент гр. ФФМ-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Вікторія Булавинець

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ ТА ФОРМУВАННЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Ефективне управління державним боргом є ключовим елементом забезпечення макрофінансової стабільності та стійкого економічного розвитку держави. У сучасних умовах зростання економічних ризиків та посилення залежності країн від зовнішніх джерел фінансування питання формування теоретичних основ боргової політики набуває особливої актуальності. Управління державним боргом розглядається як комплекс дій, спрямованих на оптимізацію структури боргових зобов'язань, мінімізацію витрат на їх обслуговування, забезпечення своєчасності платежів і підтримання належного рівня боргової безпеки. Своєю чергою боргова безпека визначається як здатність держави виконувати боргові зобов'язання без створення загроз для економічного розвитку, фінансової стабільності та суверенітету [1, с. 8].

Ефективне управління державним боргом є ключовим елементом забезпечення макрофінансової стабільності та стійкого економічного розвитку держави. У сучасних умовах зростання економічних ризиків та посилення залежності країн від зовнішніх джерел фінансування питання формування теоретичних основ боргової політики набуває особливої актуальності. Управління державним боргом розглядається як комплекс дій, спрямованих на оптимізацію структури боргових зобов'язань, мінімізацію витрат на їх обслуговування, забезпечення своєчасності платежів і підтримання належного рівня боргової безпеки. Своєю чергою боргова безпека визначається як здатність держави виконувати боргові зобов'язання без створення загроз для економічного розвитку, фінансової стабільності та суверенітету [1, с. 8].

У міжнародній практиці сформувалися три базові інституційні підходи до організації управління боргом: урядова, банківська та агентська моделі (див. табл. 1).

Як видно з таблиці 1, зазначені інституційні моделі мають певні переваги й обмеження, що зумовлює необхідність їх адаптації до національної специфіки. Українські науковці наголошують, що в умовах зростання боргового навантаження, підвищення ризиків дефолту та необхідності забезпечення стійкого доступу до зовнішнього фінансування для України доцільним є поступовий перехід до агентської моделі. Така модель забезпечує професійність, прозорість, оперативність ухвалення рішень і зменшує політичний вплив на управління боргом.

Поряд із організаційними моделями, важливо враховувати стратегічні підходи, що визначають характер боргової політики. У теорії управління боргом виділяють три ключові стратегії: фіскально орієнтовану, нейтральну та

антикризову. Метою першої стратегії є мінімізація вартості обслуговування боргу. Нейтральна модель передбачає реструктуризацію боргу без зміни боргової динаміки. Антикризова стратегія націлена на відновлення економічної стабільності після кризи. Вибір конкретної моделі боргової політики залежить від стану економіки, рівня боргового навантаження, структури державного боргу та зовнішніх шоків. В умовах війни, високого бюджетного дефіциту та значної залежності від міжнародної допомоги Україні недостатньо застосовувати лише нейтральну стратегію. У цих умовах актуальною стає антикризова стратегія, спрямована на забезпечення ліквідності, реструктуризацію боргу, управління ризиками й відновлення фінансової стабільності [3, с. 187].

Таблиця 1

Інституційні моделі управління державним боргом

Модель	Зміст	Приклади країн	Переваги	Недоліки
Урядова	Управління боргом здійснює Міністерство фінансів або казначейство	Канада, Японія, Польща	Узгодженість боргової та бюджетної політики	Ризик політичного впливу; низька гнучкість
Банківська	Центральний банк виконує функції управління боргом	Данія, Китай, Ісландія	Висока професійність і технічна спроможність	Потенційний конфлікт із монетарною політикою
Агентська	Створюється незалежне агентство боргового менеджменту	Австрія, Швеція, Португалія	Професійність, прозорість, швидкість прийняття рішень	Потребує складної координації з урядом

Джерело: створено автором на основі [2].

Управління боргом є системним процесом, який охоплює аналітичну, організаційну та контрольну складові. Від якості кожного етапу залежить здатність держави забезпечити стійкість боргової динаміки, уникнути надмірної вартості боргу та своєчасно реагувати на зміни внутрішнього й зовнішнього середовища. Ефективна реалізація цих етапів можлива лише за наявності дієвих інструментів боргової політики.

Важливим також є аналіз методів управління державним боргом. У сучасній світовій практиці пріоритет надається ринковим методам, оскільки вони забезпечують гнучкість боргової політики, збереження довіри кредиторів та можливість управління ризиками без підриву репутації держави. Адміністративні методи – такі як мораторій, дефолт або анулювання боргу – застосовуються лише у критичних умовах, оскільки вони порушують фінансову дисципліну, знижують кредитний рейтинг і ускладнюють доступ до нових запозичень.

Водночас, ефективність боргової політики визначається не лише методами управління, а й чинниками, що формують рівень боргової безпеки держави: економічними, політичними, валютними, зовнішньоекономічними тощо.

Отож, боргова безпека має багатофакторну природу, а її забезпечення потребує комплексного підходу до макроекономічної політики. Ефективна

боргова політика потребує вдалого поєднання раціональної інституційної моделі, чітко визначеної стратегії та збалансованої системи методів управління борговими зобов'язаннями. Забезпечення боргової безпеки держави можливе шляхом врахування широкого кола різноманітних факторів, а також послідовного удосконалення механізмів планування, обслуговування та реструктуризації боргу.

Список використаних джерел:

1. Філатова Г. П. Боргова безпека в системі забезпечення економічної безпеки держави: дис. ... д-ра філософії: 072. Суми, 2021. 221 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/83937>.
2. Забаштанський М., Ломонос Р. Фінансові інструменти управління державним боргом у контексті забезпечення фінансової безпеки держави. *Scientific Bulletin of Polissia*. 2025. № 1 (30). С. 123-132. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2025-1\(30\)-123-132](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2025-1(30)-123-132)
3. Петик Л. О., Козачук О. В., Себестянович І. С. Управління державним боргом України: проблеми та напрями оптимізації. *Бізнес Інформ*. 2022. № 11. С. 183-189.

Любов Островська

студентка гр. ФФМ-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., професор Володимир Горин

ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЗЕЛЕНИХ ФІНАНСІВ

Зелені фінанси відіграють важливу роль у становленні сучасної моделі розвитку економіки, в основі якої лежать принципи поєднання економічного зростання із збереженням довкілля. Виникнення та інституціоналізація зелених фінансів обумовлені не тільки глобальними екологічними викликами, але також внутрішніми економічними трансформаціями, що передбачають дедалі більшу інтеграцію екологічних та соціальних критеріїв у процес прийняття фінансових рішень. У найширшому значенні зелені фінанси визначаються як система фінансових відносин щодо акумулювання, розподілу і використання фінансових ресурсів, необхідних для реалізації проєктів і заходів, які зменшують негативний вплив на довкілля або сприяють адаптації економіки до екологічних і кліматичних ризиків [1]. Однак зміст зелених фінансів значно ширший, ніж просто фінансування природоохоронних заходів, оскільки вони виступають механізмом економічного стимулювання екологічно відповідальної поведінки суб'єктів господарювання, формою соціальної відповідальності інвесторів та основою для стратегічної модернізації економіки в контексті її сталого розвитку [3].

Сутність зелених фінансів має багатовимірний характер, яка виявляється з економічної, інституційної, соціальної, екологічної та інших позицій. Зокрема, з економічного погляду зелені фінанси являють собою сукупність економічних відносин щодо перерозподілу фінансових потоків на користь екологічно сталих напрямів діяльності, які формують стимули для переходу від лінійної моделі виробництва до циркулярної або низьковуглецевої економіки. У цьому контексті вони є частиною механізму ринкової трансформації, оскільки сприяють зміні структури інвестицій, підвищенню конкурентоспроможності енергоефективних підприємств, поступовому витісненню ресурсовитратних технологій. З позицій економічної науки зелені фінанси забезпечують інтерналізацію екологічних ризиків, коли суб'єкти господарювання, які забруднюють довкілля, створюють для суспільства зовнішні витрати, а через використання зелених фінансових інструментів (екологічні податки та збори, екологічні стандарти кредитування, вимоги до звітності або премії за ризики та ін.) відбувається часткова або повна «капіталізація» цих ефектів у внутрішні витрати суб'єкта господарювання.

З інституційної позиції зелені фінанси розглядають як структурований комплекс норм та правил, регулятивного інструментарію, а також інституцій, які в сукупності врегульовують фінансові відносини в процесі переходу до зеленої моделі економіки. Інституційне середовище зелених фінансів охоплює правову базу з питань реалізації екологічної політики держави, в тому числі нормативно-правові акти щодо екологічного оподаткування, виконання бюджетних програм екологічного спрямування, стандарти екологічної звітності, міжнародні угоди

щодо клімату, вимоги до розкриття інформації, інструменти фінансового ринку, адаптовані під екологічні цілі. Важливість розгляду зелених фінансів з погляду інституційного підходу визначається тим, що фінансові потоки самі по собі не можуть забезпечити сталий розвиток без чітко визначеної інституційної рамки, яка визначає норми, правила поведінки, інструментарій та органи контролю за їх дотриманням. Інституційна структура зелених фінансів визначає критерії, за якими проєкт або діяльність можуть бути віднесені до «зелених», встановлює вимоги до екологічного аудиту, задає стандарти моніторингу результативності та унеможливорює «greenwashing», тобто фальсифікацію екологічно відповідного іміджу без реальних результатів.

В екологічному контексті зелені фінанси доцільно характеризувати як механізм реалізації екологічної політики держави, який охоплює сукупність методів, форми та інструментів фінансового впливу на суб'єктів господарювання з метою зменшення антропогенного навантаження на природне середовище. Зелені фінанси забезпечують спрямування фінансових ресурсів на фінансування новітніх технологій, які зменшують викиди парникових газів, сприяють адаптації територій до кліматичних змін, підтримують природоохоронні заходи, розвиток відновлюваних джерел енергії, раціональне використання ресурсів та розвиток циркулярної економіки. У цьому контексті зелені фінанси виступають інструментом екологічної модернізації, який водночас забезпечує економічну вигоду підприємствам, що впроваджують інноваційні технології.

Соціальний вимір зелених фінансів виявляється у тому, що вони сприяють підвищенню якості життя через забезпечення екологічної безпеки, зменшення забруднень, збереження біорізноманіття та створення умов для довгострокового здоров'я населення. Крім того, політика щодо зелених фінансів має виражений соціальний ефект, який виявляється через формування екологічно відповідальної поведінки суспільства, стимулювання «зелених» інновацій, створення робочих місць у секторах відновлюваної енергетики, екологічного будівництва та сталого транспорту.

Будучи складовою фінансових відносин, зелені фінанси реалізують своє суспільне призначення через розподільчу та контрольну функції. Розподільча функція полягає у тому, що зелені фінанси забезпечують цільову переорієнтацію фінансових ресурсів від екологічно шкідливих сфер економічної діяльності до екологічно сталих. Реалізація розподільчої функції зелених фінансів виявляється як в межах системи публічних фінансів – через екологічні податки, субсидії, гранти та бюджетне фінансування природоохоронних програм, так і в межах ринкового сектору економіки – через інвестиції у «зелені» проєкти, випуск зелених облігацій, формування портфелів зелених кредитів банківських установ. Завдяки реалізації розподільчої функції зелених фінансів формуються стимули, які спонукають суб'єктів господарювання до зменшення їхнього екологічного сліду та впровадження екологічно чистих технологій.

Контрольна функція зелених фінансів виявляється через дотримання екологічних вимог у процесі використання фінансових ресурсів, які надходять на реалізацію екологічних проєктів та ініціатив з різних джерел. Зокрема, вона

полягає у впровадженні механізмів моніторингу та звітності щодо реалізації зелених проєктів, контролі за досягненням екологічних цілей, незалежній верифікації ефектів та визначенні відповідальності за порушення екологічних критеріїв. Оскільки екологічні податки і збори мають характерний для усіх фіскальних платежів протиречивий характер, то у відносинах зі сплати цих податків також простежується контрольна функція зелених фінансів, оскільки платники зацікавлені у зменшенні екологічних платежів, а держава натомість, - у формуванні достатнього обсягу фінансових ресурсів для реалізації екологічних ініціатив. Поряд з цим, важливо забезпечувати контроль за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів, які надходять на фінансування екологічних проєктів та заходів. У ринковій підсистемі контрольна функція зелених фінансів реалізується через екологічні стандарти оцінювання проєктів на основі ESG-критеріїв, що є важливим елементом ухвалення рішень про інвестування чи кредитування зелених ініціатив. Завдяки контрольній функції зелені фінанси забезпечують прозорість формування і використання фінансових ресурсів для екологічних цілей та запобігають зловживанням у цій сфері.

Структурно зелені фінанси складаються з двох підсистем – публічної та ринкової. Публічна підсистема охоплює фінансові відносини за участі держави та відповідні їм фінансові інструменти, зокрема екологічне оподаткування, бюджетні програми природоохоронного спрямування, в тому числі з підтримки екологічних інвестицій. Ключовою складовою публічної підсистеми зелених фінансів є екологічне оподаткування, яке представлене в Україні екологічним податком, зборами за забруднення навколишнього середовища, фіскальними санкціями та пільгами для регулювання процесів екологізації господарської діяльності. Екологічне оподаткування виконує дві функції: з одного боку, воно забезпечує надходження до бюджетів різного рівня ресурсів, які можуть бути використані на природоохоронні цілі, а з іншого – має стимулюючий ефект, змушуючи підприємства зменшувати обсяги забруднення. Бюджетні видатки на охорону довкілля спрямовуються на утримання екологічної інфраструктури, моніторинг стану природного середовища, фінансування проєктів екологічної модернізації, розвиток відновлюваної енергетики та управління кліматичними ризиками [2]. Окреме місце серед фіскальних інструментів публічної складової зелених фінансів займають фіскальні пільги для суб'єктів господарювання, які впроваджують зелені технології, а також для населення, яке переходить до використання екологічно нейтральних продуктів чи транспорту (рис. 1).

Ринкова підсистема системи зелених фінансів охоплює інструменти, які формуються на ринках капіталу, кредитів, страхових і інвестиційних послуг. Серед них ключове місце належить зеленим облігаціям, зеленим кредитам, стійким інвестиційним фондам, інструментам кліматичного страхування, зеленому лізингу, ESG-інвестиціям. Так, зелені облігації є борговими цінними паперами, кошти від розміщення яких надходять виключно на фінансування або рефінансування проєктів з позитивним екологічним ефектом. До таких проєктів належать заходи з енергоефективності, розвиток відновлюваної енергетики, екологічний транспорт, управління відходами, низьковуглецеві технології, захист

водних ресурсів. Випуск зелених облігацій забезпечує залучення значних обсягів капіталу на реалізацію екологічних проєктів, при цьому інвестори зацікавлені у таких фінансових продуктах через нижчі ризики та відповідність їхнім стратегіям корпоративної соціальної відповідальності. Стандарти випуску зелених облігацій передбачають процедури оцінювання їх екологічної цінності, моніторингу використання коштів та розкриття інформації, що забезпечує довіру інвесторів та посилює контрольний механізм зеленого фінансування [5].

Рис. 1. Система зелених фінансів

Джерело: побудовано авторкою самостійно

Зелені кредити – це кредитні продукти, умови яких передбачають зменшення вартості позик або надання преференцій для клієнтів, які реалізують екологічні проєкти. Банки при цьому можуть застосовувати екологічні критерії в оцінюванні позичальників, запроваджувати спеціальні «зелені» програми кредитування або формувати портфелі низьковуглецевих інвестицій. Завдяки цьому екологічно відповідальні підприємства отримують кращі умови доступу до кредитних ресурсів, що стимулює їх до інновацій. Зелені кредити спрямовані на екологічну модернізацію виробництва, енергоефективність, розвиток джерел відновлюваної енергетики та інші напрями, які зменшують екологічний слід підприємств.

Окрім зелених облігацій та кредитів, ринкова складова включає стійкі інвестиційні фонди (ESG-фонди), зелені лізингові продукти, інструменти кліматичного фінансування, добровільні вуглецеві кредити, інновації у сфері

страхування кліматичних ризиків і екологічно спрямовані венчурні інвестиції. Розвиток цих інструментів стимулюється зростаючим попитом з боку інвесторів, які орієнтуються на зниження екологічних ризиків й підвищення уваги до соціальної відповідальності бізнесу. Завдяки зеленим фінансовим продуктам екологічно орієнтовані проєкти стають більш конкурентоспроможними, а обсяг доступного капіталу для «зелених» інвестицій має тенденцію до поступального зростання.

Системна взаємодія між публічною та ринковою підсистемами формує комплексний механізм дії зелених фінансів, у якому державне регулювання створює економічні стимули та рамкові умови, а приватний сектор забезпечує масштабування екологічних інвестицій. Публічна підсистема зелених фінансів визначає правові вимоги, формує стандарти, забезпечує початкове фінансування та виконує стратегічну роль у розвитку екологічної інфраструктури, тоді як ринкова підсистема забезпечує мобілізацію ресурсів, диференціацію фінансових продуктів і гнучкість інвестиційних рішень. Така структурна побудова дозволяє фінансовій системі реагувати на екологічні виклики як із позицій державного управління, так і з боку ринкових механізмів.

Таким чином, зелені фінанси слід розглядати як специфічну складову фінансової системи, яка забезпечує реалізацію принципів сталого розвитку через фінансові інструменти, що виконують класичні функції розподілу та контролю суспільних ресурсів, але з орієнтацією на екологічні цілі. Їхня ефективність проявляється у зміні структури економіки, зменшенні екологічних ризиків, підтримці інноваційного розвитку та формуванні конкурентного середовища, в якому екологічно відповідальні компанії отримують нові можливості для зростання. Завдяки поєднанню публічних і приватних механізмів зелені фінанси здатні забезпечити перехід до низьковуглецевої економіки та формувати фінансові передумови екологічно збалансованого розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Lindenberg N. Definition of Green Finance – Proposal for the BMZ. German Development Institute. 2014. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2446496
2. Горин В. П., Сидор І. П., Була П. В., Мудрий Т. П. Концептуалізація публічної компоненти зелених фінансів. *Проблеми економіки*. 2025. № 1 (63). С. 296-307. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2025-1-296-307>
3. Горин В., Лободіна З., Булавинець В. Інструментарій публічних фінансів у реалізації моделі зеленої економіки: теоретична візія та проблеми ефективності. *Світ фінансів*. 2025. № 4(81). С. 18-35. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1743>.
4. Добровольська О. «Зелені фінанси» як складова парадигми сталого розвитку. *Бізнес-інформ*. 2018. № 5. С. 287-294.
5. Луців Б., Майорова Т., Луців П. «Зелені фінанси» в парадигмі сталого інвестиційного розвитку економіки України. *Світ фінансів*. 2023. № 3 (76). С. 64-76. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1632>.

Ольга Кириленко

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Роксолана Малиняк

студентка гр. ФФМ-11,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ В УКРАЇНІ

Функціонування публічних фінансів в Україні дає змогу органам державного управління та місцевого самоврядування належним чином виконувати визначені функції. Втім, виявлені у процесі дослідження проблеми засвідчують про наявність потенціалу для вдосконалення. Умови військової агресії РФ проти України формують особливі умови функціонування національної економіки та українського суспільства. З одного боку, це потребує унікальних рішень у сфері управління публічними фінансами, однак при цьому можна відштовхуватися від наявних можливостей та враховувати при цьому кращий зарубіжний досвід.

Варто зазначити, що в Україні ухвалено Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та план заходів з її реалізації. Метою стратегії є «проведення структурних економічних реформ, вирішення завдання прискорення соціально-економічного розвитку України, у тому числі забезпечення переходу до ресурсозберігаючої соціально-інклюзивної економіки, є неможливими без ефективного функціонування системи управління державними фінансами» [1]. На нашу думку системною вадою цього документа є те, що він сфокусований лише на окремий сегмент публічних фінансів – державні фінанси. Виходячи з цього, розробники документа передбачили завдання щодо виконання плану заходів міністерства та іншим центральним органам виконавчої влади.

Вважаємо, що обмеження стратегічного документу лише державними стратегіями формує основу для фрагментарності рішень у сфері публічних фінансів. Як засвідчили результати проведеного дослідження для державних і місцевих фінансів характерно багато спільних проблем. Відтак бажаного ефекту можна досягти в тому випадку, якщо застосовувати комплексний підхід до їх вирішення. В умовах фіскальної децентралізації, коли роль місцевих фінансів постійно посилюється, а взаємозалежність між державним та місцевими бюджетами стає дедалі тіснішою, потреба в гармонізованій політиці удосконалення публічних фінансів є очевидною. До того ж окремі завдання, визначені у Стратегії, фактично неможливо реалізувати без системного залучення органів місцевого самоврядування та їх фінансових інституцій.

Ще один важливий момент, який привертає увагу – цей документ затверджено ще у 2021 р. і з тих пір не зроблено жодних коригувань. Як з'ясовано за результатами проведеного дослідження функціонування публічних фінансів в умовах війни має багато своїх особливостей. Відтак застосування стратегічного

документу, який ухвалювався в мирний період та неадаптованого до періоду війни несе в собі ризик або ж недоцільних змін у сфері публічних фінансів або ж або ж документа, який не виконують через втрату актуальності.

Важливо також зазначити, що сама Стратегія 2022–2025 років закладає достатньо амбітні цілі, які відображають сучасні підходи до управління публічними фінансами, зокрема цифровізацію бюджетних процесів, розвиток середньострокового планування, удосконалення управління державним боргом та запровадження оцінювання ефективності видатків. Однак успішність реалізації цих напрямів суттєво залежить від того, наскільки стратегічні інструменти будуть узгоджені з реальними потребами секторів державних і місцевих фінансів та інших суб'єктів управління публічними фінансами. У цьому контексті актуальним є посилення зв'язку між цілями Стратегії та положеннями інших державних документів, включно зі Стратегією відновлення України, Планом реформ ЄС та галузевими програмами. Без такого узгодження існує ризик дублювання окремих заходів, розриву між плануванням та виконанням бюджету або неефективного використання міжнародної фінансової допомоги. Отже, Стратегія потребує не лише оновлення змісту, а й переосмислення її місця у ширшій системі стратегічного управління публічними фінансами, що має враховувати як воєнні реалії, так і вимоги майбутньої євроінтеграції України.

Управління публічними фінансами в Україні в останнє десятиліття роки відбувається в умовах надзвичайно високої турбулентності, зумовленої поєднанням воєнних, економічних, епідеміологічних та інституційних викликів. На нашу думку, з огляду на зазначене, потрібно раціонально визначити цілі вдосконалення управління публічними фінансами. В сучасних умовах, головним напрямом удосконалення має стати збереження української державності. Це потребує розроблення та застосування інструментарію спроможного забезпечувати стійкість фінансової системи навіть за умов глибоких шоків та непередбачуваних змін зовнішнього середовища.

На нашу думку, важливо також поглиблювати координацію у сфері макрофінансової допомоги та обміну інформацією, що забезпечить своєчасну підтримку держав, які зазнають зовнішніх шоків. У довгостроковій перспективі це сприятиме формуванню стійкішої глобальної фінансової архітектури, здатної ефективно відповідати на нові виклики безпеки та розвитку. Здобути Україною та країнами-партнерами досвід засвідчує незамінну роль макрофінансової допомоги для забезпечення життєдіяльності держави та можливості продовжити протистояти агресії. Втім ухвалення рішень щодо надання фінансової допомоги супроводжуються невизначеністю, що генерує ризики спроможності підтримувати належне виконання функцій держави. В умовах протистояння невизначеність слугує елементом, який збільшує ймовірність отримання переваги в тривалому протистоянні, де ресурси відіграють ключову роль. Відтак невизначеність не лише послаблює позиції країни на міжнародній арені, а й безпосередньо ускладнює можливість протидіяти агресії.

Дієвим інструментом управління публічними фінансами в умовах суттєвих політичних та фінансових ризиках є розвиток практики середньострокового

планування боргової політики. Такий підхід дозволяє не лише оптимізувати структуру запозичень і зменшити вразливість держави до зовнішніх шоків, а й формувати більш передбачувану траєкторію боргового навантаження у довгостроковій перспективі.

Вирішення цього основного завдання – забезпечення сталого фінансування суспільних потреб в умовах невизначеності відкриває перспективи вирішення інших завдань. Насамперед це створює простір для впровадження системних реформ, спрямованих на підвищення ефективності використання публічних коштів і посилення інституційної спроможності органів державного управління та місцевого самоврядування. Крім цього, стабільна фінансова основа дає змогу спрямовувати ресурси не лише на поточні потреби, а й на стратегічні інвестиції, що забезпечують довгострокове зростання і підвищення конкурентоспроможності економіки.

У контексті воєнних та повоєнних викликів удосконалення управління публічними фінансами виступає ключовою передумовою не лише фіскальної рівноваги, а й відновлення економіки, зміцнення соціальної стійкості та інтеграції України до європейського фінансового простору. Саме тому питання реформування публічних фінансів дедалі частіше розглядаються не як технічний аспект діяльності держави, а як центральний елемент її довгострокової стратегії розвитку.

Список використаних джерел:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1805-р. «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки та плану заходів з її реалізації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>

Сніжана Плещан

студентка гр. ФФМ-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Світлана Савчук

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Управління видатками місцевих бюджетів пов'язане з широким колом теоретичних і практичних проблем, що особливо загострюються в умовах трансформаційних перетворень. Така ситуація потребує переосмислення чинних підходів до формування та реалізації місцевої бюджетної політики, уточнення пріоритетних напрямів фінансування та їх раціоналізації, адже, незважаючи на проведені реформи, рівень життя громадян зростає повільними темпами.

Загалом процеси трансформації проявляються у переосмисленні інституційних механізмів управління, модернізації нормативно-правової бази, зміні соціально-економічних передумов, запровадженні інноваційних технологій та форматів взаємодії держави, бізнесу та громадян. Усі ці новації формують нові підходи до планування, перерозподілу та використання бюджетних ресурсів на місцевому рівні.

Одним із визначальних чинників, що формують як загальний обсяг, так і внутрішню структуру видатків місцевих бюджетів вважають економічні трансформації. Їхній вплив має багатовекторний характер і може одночасно створювати умови для розширення фінансового потенціалу територіальних громад та генерувати суттєві ризики для підтримання їх бюджетної збалансованості. Варто зазначити, що зміни в економічному середовищі охоплюють як довгострокові траєкторії розвитку, так і короткострокові коливання.

Зауважимо, що поетапне формування ринкових відносин суттєво переорієнтувало економічну основу функціонування територіальних громад. У багатьох регіонах це проявилось у скороченні традиційних промислових виробництв, зменшенні рівня зайнятості, структурній перебудові великих підприємств тощо. Одночасно спостерігалися зміни у підходах до формування доходів місцевих бюджетів, оскільки податкова база таких територій поступово зміщувалася в інші галузі. З огляду на це, фінансова спроможність громад зазнала суттєвого впливу: зниження діяльності великих платників податків звузило можливості забезпечення належного фінансування соціальної сфери, оновлення комунальної інфраструктури та інших важливих напрямів місцевого розвитку.

Не менш вагомим фактором впливу стали кризові процеси та зовнішні шоки. Глобальні економічні спади, підвищена волатильність фінансових ринків, пандемія COVID-19, а також повномасштабна війна проти України суттєво змінили засади взаємодії між державним та місцевими бюджетами. Зниження ділової активності спричинило істотне скорочення доходів, що зумовило необхідність перегляду органами місцевої влади затверджених бюджетних програм, а в окремих випадках – обмеження фінансування певних видатків.

Водночас громади були змушені посилювати підтримку соціально незахищених верств населення, розширювати програми допомоги внутрішньо переміщеним особам та реагувати на нові потреби місцевих мешканців. Крім цього, значно збільшилась потреба в інвестиціях для відновлення та стабілізації критичної інфраструктури, що спричинило зміну бюджетних пріоритетів і потребувало додаткових фінансових ресурсів.

Одним із визначальних чинників, що формує вектор розвитку видаткової частини місцевих бюджетів, виступають соціальні трансформації. Їх сутність полягає у зміні демографічної структури населення, рівнів соціальної мобільності, еволюції потреб різних груп громади та трансформації очікувань суспільства щодо якості та доступності публічних послуг. Саме соціальні зміни окреслюють пріоритетність бюджетних напрямів, які потребують першочергового фінансування, і визначають масштаби ресурсів, що мають бути забезпечені територіальними громадами для задоволення зростаючих соціальних потреб. У результаті соціальні чинники суттєво впливають на параметри формування видаткової політики місцевих бюджетів, змушуючи органи влади адаптувати свої управлінські рішення до динамічних демографічних та суспільних викликів.

Зауважимо, що суттєвий вплив на бюджетну політику територіальних громад справляють демографічні процеси, які є одними з найважливіших соціальних чинників. Зміни у чисельності населення, його віковій структурі, показниках народжуваності та смертності безпосередньо визначають параметри функціонування місцевих фінансів. Зростання частки осіб похилого віку зумовлює підвищення потреби у фінансуванні медичної допомоги, соціального забезпечення та підтримки, оскільки ця група населення потребує ширшого спектра відповідних послуг. Одночасно трансформації демографічної ситуації впливають на видатки на освіту: скорочення кількості дітей може призводити до оптимізації освітньої інфраструктури, тоді як у громадах із високою народжуваністю постає потреба в додаткових інвестиціях у будівництво або модернізацію шкіл і дошкільних закладів. Таким чином, демографічні зміни зумовлюють необхідність адаптації міжгалузевого розподілу бюджетних ресурсів, щоб забезпечити відповідність видатків реальній структурі населення та його потребам.

Вагомим чинником, що істотно змінив структуру місцевих бюджетів, стали міграційні процеси, насамперед внутрішнє переміщення населення, спричинене воєнними подіями. Багато територіальних громад зіткнулися з різким зростанням чисельності населення у стислі терміни, що спричинило додатковий тиск на соціальну, медичну та освітню інфраструктуру. У таких умовах виникла потреба у збільшенні видатків на забезпечення тимчасового проживання, харчування, надання медичних і психологічних послуг, організацію транспорту та освітнього процесу для дітей внутрішньо переміщених осіб. Водночас інші громади, навпаки, пережили суттєве скорочення населення внаслідок евакуації або зовнішньої міграції, що призвело до зменшення податкової бази. Втрата частини платників податків і суб'єктів підприємницької діяльності спричиняє бюджетні дисбаланси, які вимагають перегляду видаткових зобов'язань та нерідко зумовлюють

необхідність оптимізації чи навіть скорочення фінансування окремих бюджетних програм.

Суттєвий вплив на формування сучасних підходів до планування та виконання видаткової частини місцевих бюджетів справляють політичні трансформації. Зміни у політичній системі, переорієнтація державної політики та впровадження нових моделей публічного управління визначають особливості реалізації фінансових повноважень територіальних громад. Важливе місце у цьому процесі посідає реформа децентралізації, яка стала одним із найбільш комплексних перетворень у сфері місцевих фінансів. В контексті її реалізації було передбачено істотне розширення компетенцій органів місцевого самоврядування в галузях освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, управління інфраструктурою та місцевого розвитку. Це передбачає їхню здатність самостійно забезпечувати фінансування делегованих повноважень, раціонально використовувати доступні ресурси та нести відповідальність за досягнення соціально-економічних результатів.

Однією з передумов модернізації бюджетного процесу виступають інституційні трансформації, в частині яких зазнають оновлення нормативні, організаційні та процедурні засади функціонування місцевих фінансів. Серед основних напрямів таких перетворень – удосконалення правового регулювання, що визначає механізми формування, затвердження й виконання місцевих бюджетів.

Технологічні інновації та цифрова трансформація стали важливими напрямками модернізації системи публічних фінансів в Україні, оскільки вони значною мірою підвищують швидкість, точність і прозорість управління бюджетними ресурсами. Використання цифрових інструментів сприяє оновленню процедур планування, бухгалтерського обліку, контролю та аналітичної обробки даних, що є необхідною умовою ефективної діяльності органів місцевого самоврядування в умовах розширення їхніх повноважень та зростання фінансової самостійності територіальних громад. Запровадження електронних платформ та сучасних аналітичних систем істотно покращує взаємодію між розпорядниками бюджетних коштів, контролюючими інституціями та громадськістю, що узгоджується з міжнародними стандартами публічного управління, рекомендованими Світовим банком та OECD.

Варто наголосити на тому, що технологічний прогрес і цифрова трансформація бюджетного процесу формують інноваційну основу для підвищення результативності управління публічними фінансами. Ці зміни забезпечують вищий рівень прозорості, удосконалюють інструменти контролю, розширюють аналітичний потенціал та сприяють становленню нової моделі управління місцевими бюджетами.

Таким чином, трансформаційні процеси комплексно впливають на формування та виконання видаткової частини місцевих бюджетів. Вони сприяють переосмисленню основних засад функціонування фінансової системи, коригують бюджетні пріоритети, трансформують інструменти й процедури розподілу коштів, а також змінюють обсяги та структурні пропорції видатків. За таких умов

територіальні громади постають як повноцінні й відповідальні учасники фінансово-бюджетних відносин, які повинні забезпечувати адаптивність управлінських рішень, прозорість і ефективність використання ресурсів та водночас реагувати на зростання суспільних потреб і зовнішніх викликів.

Список використаних джерел:

1. OECD. *Fiscal Decentralisation and Inclusive Growth*. Paris: OECD Publishing, 2019.
2. UNDP. *Local Governance and Local Development: International Practice*. New York: United Nations Development Programme, 2018.
3. UNDP. *Digital Transformation for Public Sector: Global Trends*. New York: United Nations Development Program, 2021.

Олександр Дячук

студент гр. ФМСм-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Володимир Угрин

ПРАГМАТИЗМ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

У сучасних умовах трансформації митної системи України, зростання обсягів зовнішньоекономічної діяльності та посилення фіскальних і безпекових викликів питання ефективності митного контролю набуває особливої актуальності. Технічні засоби митного контролю поступово перетворюються з допоміжного інструмента на ключовий елемент реалізації ризик-орієнтованої моделі митного адміністрування, що обумовлює необхідність наукового осмислення прагматизму їх застосування [1].

Технічні засоби митного контролю охоплюють сукупність спеціалізованих пристроїв, систем і програмно-апаратних комплексів, які використовуються митними органами з метою ідентифікації товарів, виявлення прихованих вкладень, контролю кількісних і якісних характеристик вантажів та фіксації порушень митного законодавства. Нормативно-правовою основою їх використання є положення Митного кодексу України, а також міжнародні стандарти Всесвітньої митної організації та Переглянутої Кіотської конвенції [2].

Економічна сутність технічних засобів митного контролю полягає у здатності забезпечувати повноту справляння митних платежів, знижувати рівень тінізації імпорتنих операцій та мінімізувати фіскальні втрати бюджету. Застосування інспекційно-сканувальних комплексів, вагових і габаритних систем, спектрометрів, а також автоматизованих аналітичних модулів сприяє підвищенню точності митної класифікації товарів і зменшенню впливу людського фактора на процес прийняття управлінських рішень [3].

Аналіз практики функціонування митних органів України свідчить, що впровадження технічних засобів митного контролю позитивно впливає на фіскальні показники. Зокрема, динаміка надходжень податку на додану вартість з імпорту та акцизного податку демонструє зростання ефективності адміністрування, що пов'язано не лише з обсягами імпорту, а й з підвищенням рівня інструментального контролю за митними операціями [4].

Водночас ефективність використання технічних засобів митного контролю стримується низкою факторів, серед яких нерівномірність технічного оснащення пунктів пропуску, фізичний знос обладнання, недостатня інтеграція технічних рішень у систему управління ризиками та обмеженість кадрового потенціалу. Значною проблемою залишається відсутність єдиної системи оцінювання результативності використання технічних засобів митного контролю.

Міжнародний досвід підтверджує, що прагматизм застосування технічних засобів митного контролю полягає не у формальному нарощуванні кількості обладнання, а у створенні інтегрованої цифрової моделі митного адміністрування,

яка поєднує технічний контроль, аналітичні інструменти та автоматизоване управління ризиками [3].

Отже, технічні засоби митного контролю доцільно розглядати як системоутворюючий елемент сучасної митної інфраструктури. Їх прагматичне застосування забезпечує баланс між фіскальними інтересами держави та потребами розвитку міжнародної торгівлі, сприяє підвищенню ефективності митного адміністрування та зміцненню фінансової безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI (зі змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
2. World Customs Organization. Revised Kyoto Convention. Brussels: WCO, 2006.
3. Mikuriya K. Customs Modernization Handbook. Washington, D.C.: World Bank, 2016.
4. Державна митна служба України. Офіційна статистика митних платежів та результатів митного контролю. URL: <https://customs.gov.ua>

Тетяна Кізима

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Юрій Сутулець

студент гр. СЗ-41,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ПЕНСІЙНІ ВИПЛАТИ У СОЛІДАРНІЙ СИСТЕМІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Зважаючи на те, що в Україні «найбільш важливим видом загальнообов'язкового державного соціального страхування є пенсійне» [5, с. 282] та беручи до уваги той факт, що здебільшого «фінансова діяльність, управління фінансовими ресурсами розглядаються через призму оптимізації, ... раціонального маневрування грошовими потоками» [3, с. 37], виокремимо основні тенденції фінансування пенсійних виплат з урахуванням складних вітчизняних воєнних реалій. Тим паче, що соціальні трансферти, «які домогосподарства одержують у грошовій формі для забезпечення потреб, що виникли у зв'язку з певними подіями або обставинами (наприклад хворобою, безробіттям, виходом на пенсію» [4, с. 126], нині, а надто в умовах воєнного часу, продовжують залишатися важливим джерелом доходів переважної більшості українців. Тож аналіз прагматики й виокремлення проблем фінансування пенсійних виплат через вітчизняну солідарну систему пенсійного забезпечення є вкрай актуальним і надзвичайно необхідним у сучасних реаліях.

У контексті теми нашого дослідження спершу варто наголосити на тому, що важливим трендом сучасності (причому не лише в Україні, але й навіть у економічно розвинених країнах світу) є тенденція до стрімкого «старіння» населення, тобто випереджаючого зростання кількості людей похилого віку у порівнянні із кількістю працездатних осіб та дітей і молоді. І хоча кількість пенсіонерів в Україні щороку знижується (рис. 1), все ж можемо стверджувати, що їх питома вага по відношенню до кількості осіб працездатного віку залишається доволі високою, адже нині 1 працездатна особа в Україні за рахунок сплачуваних нею внесків і обов'язкових платежів фактично «утримує» 1 пенсіонера і 1 дитину, що є вкрай високим показником і доволі невтішною тенденцією.

Загалом у 2024 році на фінансування пенсійних виплат було «спрямовано 736,2 млрд грн, у тому числі 3,1 млрд грн на виплату підвищеного розміру пенсій (індексація з коефіцієнтом 1,0796) відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2024 року № 185 «Про індексацію пенсійних і страхових виплат та додаткових заходів щодо підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення у 2024 році»» [1]. Доволі цікавим є і той факт, що «за міжнародними зобов'язаннями України за 2024 рік забезпечено своєчасний переказ пенсій у 15 країн світу українським пенсіонерам, які проживають за кордоном, на суму 167,2 тис. дол. США та 6 071,8 тис. євро. Пенсіонерам іноземних держав, які проживають в Україні, згідно з міжнародними

договорами здійснено виплату пенсій на суму 0,4 тис. дол. США та 5 617,3 тис. євро» [1].

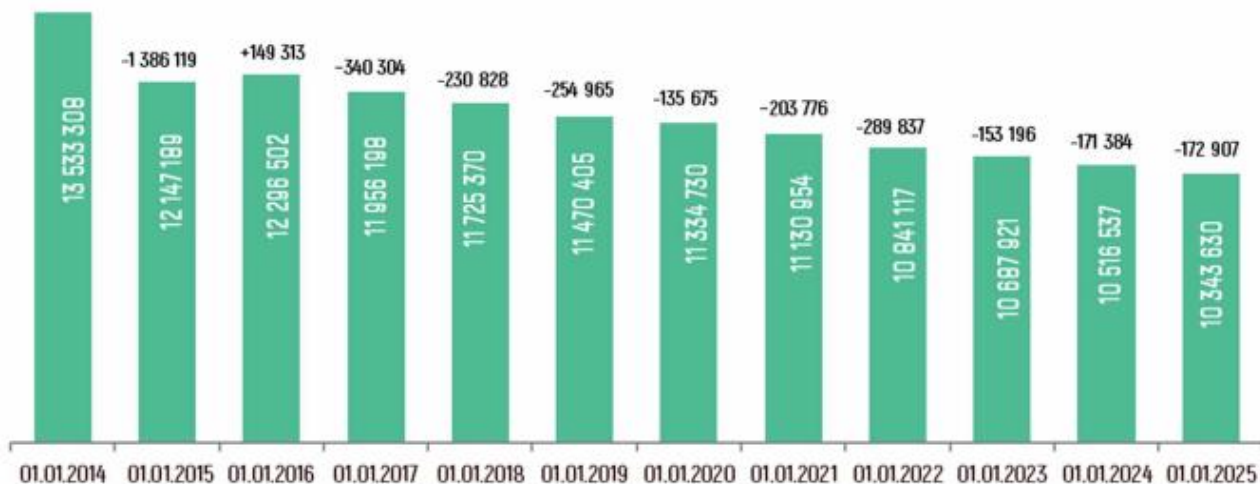

Рис. 1. Динаміка кількості пенсіонерів в Україні у 2014-2025 роках (станом на 1 січня кожного року) [2]

Характерною ознакою у сфері вітчизняного пенсійного забезпечення є хоча і незначне, проте, все ж таки, зростання середнього розміру пенсії в Україні (з 5385,25 грн у 2023 році до 5789,05 грн у 2024 році) при, водночас, незмінному мінімальному розмірі пенсії у сумі 2361,00 грн (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка середнього і мінімального розмірів пенсій в Україні у 2024-2025 роках (станом на 1 січня кожного року) [2]

Стосовно регіонального зрізу пенсійних виплат зазначимо, що середній розмір призначеної пенсійної виплати (причому уже упродовж тривалого періоду часу) традиційно є найменшим у Тернопільській області (4484,69 грн), а найбільшим, звісно ж, – у місті Києві (8017,65 грн). При цьому важливо акцентувати, що лише у 6-ти областях України із 24-ох (тобто у кожній четвертій області) сума призначеної пенсії перевищує її середній розмір по Україні. З-поміж

таких регіонів це зокрема: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Луганська та Харківська області (рис. 3).

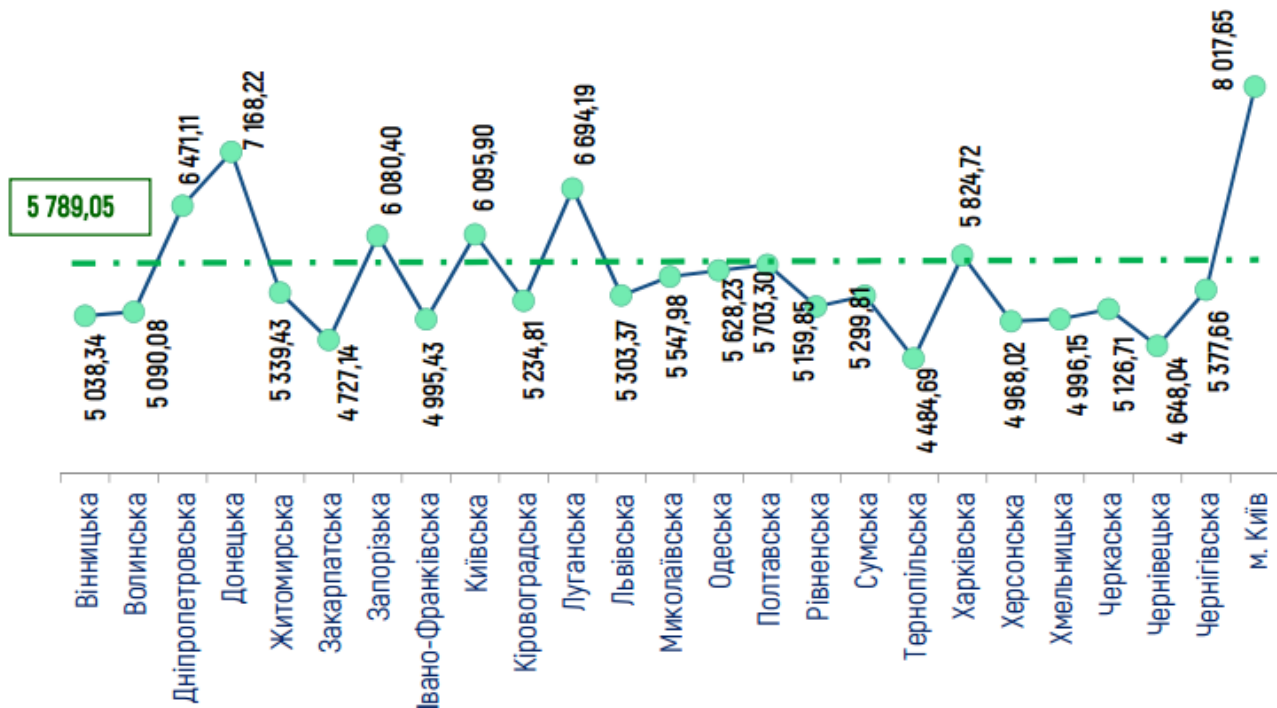

Рис. 3. Середній розмір призначеної пенсії по регіонах України у 2024 році [2]

Більш детальний розподіл пенсіонерів залежно від розміру отримуваних ними пенсійних виплат у 2024 році відображений на рис. 4.

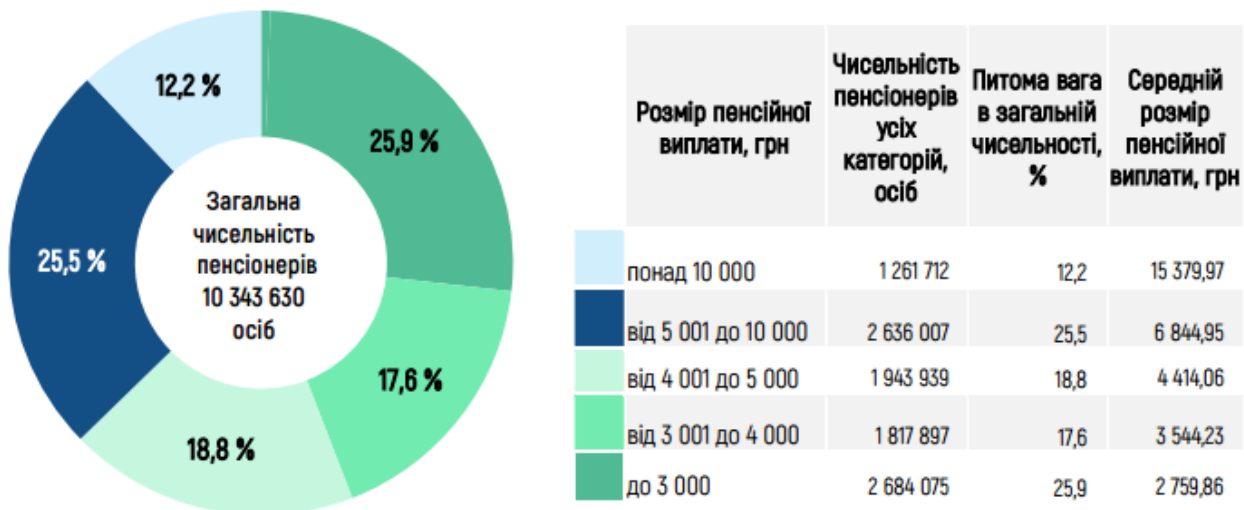

Рис. 4. Розподіл пенсіонерів України залежно від розміру отримуваних ними пенсійних виплат у 2024 році [2]

Наостанок зазначимо, що сьогодні фінансування пенсійних виплат українцям відбувається у надзвичайно важкій фінансово-економічній і військово-політичній ситуації. Відтак наповнення бюджету Пенсійного фонду України, а також його максимальна оптимізація за доходами та видатками є вкрай актуальним і однозначно пріоритетним завданням для нинішньої української

влади. Адже переконані, що його невирішення або ж не повне вирішення можуть спричинити каскад негативних наслідків для сфери соціального забезпечення в реаліях тривалої російсько-української війни.

Список використаних джерел:

1. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2024 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2172081-zvit-pro-robotu-ta-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2024-rotsi/>
2. Інфографіка Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/infografika/2024-infografika/>
3. Кізима Т. О. Аналіз «Витрати – Обсяг – Прибуток» у діяльності спільних підприємств. *Фінанси України*. 2000. №4. С. 37-41.
4. Кізима Т. О. Бюджет домогосподарства: теоретичні основи та прагматизм формування в сучасних умовах. *Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ*: збірник наукових праць / гол. ред. П.П. Мазурок. Кривий Ріг, 2008. №3 (15). С. 123–129.
5. Фінанси: підручник / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. К.: Знання, 2008. 611 с.

Василь Дем'янишин

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Андрій Корчагін

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Управління оборотними активами торговельних підприємств дедалі більше орієнтується на інтеграцію цифрових рішень, які забезпечують прозорість фінансово-господарських процесів і підвищують обґрунтованість управлінських рішень. Застосування корпоративних інформаційних систем дає змогу здійснювати безперервний контроль за станом товарних запасів, дебіторської заборгованості та грошових коштів, своєчасно виявляти відхилення від запланованих показників та оперативно коригувати параметри управління оборотним капіталом. В умовах сьогодення зростає роль застосування аналітики даних і прогнозних моделей, які забезпечують оптимізацію обсягів запасів з урахуванням сезонних коливань попиту, показників оборотності товарів та динаміки споживчої поведінки.

Інноваційні підходи до управління дебіторською заборгованістю передбачають впровадження автоматизованих механізмів оцінювання платоспроможності контрагентів і диференціації умов комерційного кредитування, що сприяє скороченню періоду інкасації та зниженню фінансових ризиків. Поряд із цим використання сучасних фінансових інструментів, зокрема факторингу, електронних платіжних сервісів і динамічного дисконтування, розширює можливості управління грошовими потоками та підвищує рівень ліквідності торговельних підприємств. Впровадження інноваційних підходів до управління оборотними активами в комплексі створює передумови для зростання ефективності операційної діяльності, зміцнення фінансової стійкості та формування довгострокових конкурентних переваг торговельних підприємств [1, с. 159].

З метою систематизації інноваційних рішень у сфері управління оборотними активами торговельних підприємств доцільно узагальнити основні підходи з урахуванням їх функціональної спрямованості, інструментарію реалізації та очікуваного економічного ефекту. Така структуризація дозволяє виокремити основні напрями управлінського впливу на товарні запаси, дебіторську заборгованість і грошові кошти, а також оцінити їх роль у підвищенні ефективності операційної діяльності (табл. 1).

Дані табл. 1 свідчать, що інноваційні підходи до управління оборотними активами торговельних підприємств формуються на засадах поєднання цифровізації, аналітики та ризик-орієнтованого управління. Найбільший ефект досягається за умов інтеграції процесного та цифрового підходів, що забезпечує прозорість руху оборотних активів і оперативність прийняття управлінських рішень. Водночас використання аналітико-прогнозних і адаптивних інструментів

дозволяє узгодити управління запасами, дебіторською заборгованістю та грошовими потоками з динамікою попиту, сприяючи підвищенню оборотності капіталу та зниженню фінансових ризиків.

Таблиця 1

**Інноваційні підходи до управління оборотними активами
торговельних підприємств**

Підхід	Характеристика підходу	Основні інструменти	Очікуваний ефект
Процесний	Орієнтація на управління оборотними активами як єдиним безперервним процесом	Регламентація бізнес-процесів, KPI оборотності	Підвищення узгодженості управлінських рішень
Цифровий	Використання цифрових технологій для автоматизації управління	ERP-системи, BI-аналітика, Big Data	Прискорення обороту активів, зниження витрат
Аналітико-прогнозний	Управління на основі аналізу та прогнозування фінансових показників	Прогнозні моделі, аналітика попиту	Оптимізація запасів, зменшення фінансових ризиків
Ризик-орієнтований	Урахування ризиків неплатежів і надлишкових запасів	Кредитний скоринг, ліміти дебіторської заборгованості	Підвищення платоспроможності та ліквідності
Адаптивний	Гнучке реагування на зміни ринкового середовища	Динамічне ціноутворення, гнучкі умови розрахунків	Посилення фінансової стійкості

Джерело: систематизовано автором

Практична реалізація інноваційних підходів до управління оборотними активами торговельних підприємств доцільна через поетапне впровадження цифрових та аналітичних інструментів, спрямованих на оптимізацію головних складових оборотного капіталу. Передусім рекомендовано забезпечити інтеграцію управління товарними запасами на основі прогнозування попиту, що дозволяє узгодити обсяги закупівель зі швидкістю обороту товарів і знизити витрати на їх зберігання [2, с. 415].

В управлінні дебіторською заборгованістю доцільним є застосування автоматизованих механізмів оцінювання платоспроможності контрагентів та диференціації умов розрахунків, що сприяє скороченню термінів інкасації та мінімізації ризику прострочених платежів. Для підвищення ефективності управління грошовими потоками рекомендовано використовувати сучасні фінансові інструменти, зокрема електронні платіжні сервіси та факторингові операції, які забезпечують підтримання належного рівня ліквідності без залучення додаткових позикових ресурсів.

Реалізація наведених рекомендацій у комплексі створює передумови для підвищення ефективності операційної діяльності та посилення фінансової стійкості торговельних підприємств, а також забезпечує адаптацію системи управління оборотними активами до змін ринкового середовища й зростання вимог до фінансової гнучкості бізнесу.

Інноваційні підходи до управління оборотними активами торговельних підприємств формують підґрунтя для підвищення результативності фінансово-господарської діяльності в умовах зростаючої динамічності ринкового середовища. Поєднання цифрових, аналітичних та адаптивних управлінських інструментів забезпечує узгоджене управління товарними запасами, дебіторською заборгованістю та грошовими потоками, сприяючи прискоренню оборотності капіталу та зниженню фінансових ризиків. Реалізація запропонованих підходів і практичних рекомендацій створює умови для зміцнення фінансової стійкості та формування довгострокових конкурентних переваг торговельних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Тютюнник Я. В. Сучасні підходи до визначення економічної сутності оборотних активів підприємства. *Економіка та держава*. 2021. № 4. С. 157–162. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.4.157>.
2. Хачатрян В., Стратійчук В. Інноваційні підходи до розробки політики фінансування оборотних активів корпорацій в умовах кризи. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2024. Т. 334, № 5. С. 412-417. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-334-62>

Богдан Малиняк

д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Михайло Новіцький

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Міжнародна співпраця у сфері екологічної безпеки виступає важливим чинником стабілізації глобального природного середовища та забезпечення сталого розвитку держав. Взаємодія через міжнародні організації, міжурядові угоди та двосторонні ініціативи сприяє узгодженню політики охорони природи, запобіганню трансграничному забрудненню та мінімізації ризиків, пов'язаних зі зміною клімату. Інноваційним напрямом у контексті посилення міжнародної співпраці у сфері екологічної безпеки є створення інтегрованих систем моніторингу стану довкілля та обміну даними між країнами, що дозволяє своєчасно виявляти загрози та формувати координаційні заходи реагування.

Використання міжнародних стандартів і протоколів у сфері контролю викидів, поводження з відходами та збереження біорізноманіття підвищує ефективність управління природними ресурсами на національному та регіональному рівнях. У комплексі така взаємодія зміцнює глобальну екологічну безпеку, стимулює розвиток партнерства у науково-технічній сфері та створює умови для довгострокового сталого розвитку суспільства.

Особливу увагу слід приділяти програмам Європейського Союзу, доступним для заявників з України, які надають можливості для реалізації екологічних ініціатив, розвитку інфраструктури моніторингу та впровадження сучасних технологій управління природними ресурсами. Зокрема, огляд таких програм, представлений Фондом Східна Європа (2024), містить інформацію про інструменти фінансової підтримки, грантові механізми та партнерські проекти, що дозволяють українським організаціям інтегруватися у європейські екологічні програми та отримати доступ до сучасних практик міжнародного співробітництва [1].

Для систематизації основних напрямів міжнародної співпраці у сфері екологічної безпеки доцільно виділити головні підходи, які застосовуються у взаємодії держав, міжнародних організацій та наукових центрів. Така класифікація дозволяє оцінити інструменти реалізації заходів, очікуваний вплив на екологічну стабільність та можливості інтеграції національної політики у глобальні програми захисту довкілля (табл. 1).

Дослідження даних табл. 1 демонструє різноплановий характер міжнародної співпраці у сфері екологічної безпеки та її реальний вплив на стан довкілля. Регуляторно-правові заходи охопили 85% країн і дозволили скоротити трансграничне забруднення на 30%, забезпечуючи узгодженість національних політик. Науково-технічні ініціативи реалізовані у 120 спільних проектах і підвищили ефективність моніторингу на 40%, сприяючи впровадженню сучасних

технологій для прогнозування загроз. Фінансово-інвестиційні механізми забезпечили 2,5 млрд доларів інвестицій та реалізацію 25% проектів, що стимулює сталий розвиток. Освітньо-комунікаційні програми охопили 10 млн осіб і збільшили рівень екологічної обізнаності на 35%, а координаційно-операційні заходи включали 50 спільних операцій, скоротивши час реагування на надзвичайні ситуації на 20%.

Таблиця 1

Основні підходи до міжнародної співпраці у сфері екологічної безпеки

Напрямок співпраці	Основні риси	Методи впровадження	Вплив на екологічну безпеку (умовні показники)
Регуляторно-правовий	Узгодження норм і стандартів	Міжнародні договори, протоколи, стандарти ISO	85% країн узгодили нормативи, 30% скорочення трансграничного забруднення
Науково-технічний	Спільні дослідження та розробки	Консорціуми, обмін даними, спільні лабораторії	120 спільних проектів, 40% підвищення ефективності моніторингу
Фінансово-інвестиційний	Підтримка екологічних проектів	Гранти, міжнародні фонди, кредити на зелені проекти	\$2,5 млрд інвестицій у проекти, 25% реалізованих ініціатив
Освітньо-комунікаційний	Поширення знань і формування культури	Програми навчання, конференції, інформаційні кампанії	10 млн охоплених осіб, 35% зростання обізнаності
Координаційно-операційний	Узгодження практичних дій між державами	Спільні програми реагування на загрози	50 спільних операцій, 20% скорочення часу реагування на надзвичайні ситуації

Джерело: систематизовано автором

Інтеграція національних екологічних стандартів із міжнародними протоколами та договорами сприяє зменшенню трансграничного забруднення та гармонізації законодавства. Активне впровадження спільних науково-технічних проектів і обмін даними між країнами підвищує ефективність моніторингу та дозволяє прогнозувати екологічні загрози з точністю до 40–50% [2, с. 287].

Використання міжнародних фінансових механізмів – грантів, кредитів на «зелені» проекти та фондів сталого розвитку – забезпечує інвестиції обсягом понад 2–3 млрд доларів на рік та сприяє реалізації екологічних ініціатив. Освітньо-комунікаційні заходи поширюють знання серед населення та професійних груп, охоплюючи мільйони осіб і підвищуючи екологічну обізнаність на 30–35%. Координаційно-операційні механізми забезпечують швидке реагування на надзвичайні ситуації, скорочуючи час реагування на 15–20% та зменшуючи ризик серйозних екологічних наслідків [3, с. 63].

Комплексне застосування правових, наукових, фінансових, освітніх та координаційних механізмів міжнародної співпраці забезпечує значне підвищення ефективності заходів із захисту довкілля. Узгодження стандартів охопило 85% країн, спільні наукові проекти підвищили ефективність моніторингу на 40%, фінансові механізми забезпечили понад 2–3 млрд доларів інвестицій, освітні

програми охопили до 10 млн осіб, а координаційні операції скоротили час реагування на 15–20%. Поєднання цих підходів створює основу для зміцнення глобальної екологічної безпеки, розвитку сталого партнерства та забезпечення довгострокового сталого розвитку на міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. Огляд програм Європейського Союзу, доступних для заявників з України. Фонд Східна Європа. 2024. 60 с. URL: https://eef.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/PosibnykOglyad-program-YES-dostupnyh-dlya-zayavnykiv-z-Ukrai-ny.pdf?utm_source
2. Пахомі С. К. Співпраця України з міжнародними організаціями у сфері екологічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Вип. 87, Ч. 4. С. 285–289. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.44>.
3. Ніколаєв К. Д. Міжнародне співробітництво та його вплив на політику екологічної безпеки в Україні. *Публічне урядування*. 2023. № 3 (36). С. 60–65. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-3\(36\)-7](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-3(36)-7).

Оксана Квасниця

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Павло Гадомський

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Олег Климик

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

СТРАТЕГІЇ ОПТИМІЗАЦІЇ АРХІТЕКТРОНІКИ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ У СУЧАСНОМУ ТОРГОВОМУ БІЗНЕСІ

Цифровізація та розвиток інформаційних технологій формують нове середовище функціонування сучасного торгового бізнесу. У таких умовах фінансові потоки підприємств стають більш динамічними та взаємопов'язаними, що вимагає перегляду традиційних підходів до управління фінансами та обліково-аналітичної діяльності. Ефективне управління фінансовими потоками стає важливим чинником забезпечення конкурентоспроможності, стабільності та розвитку підприємств на ринку.

Інтеграція сучасних інформаційних платформ і автоматизація обліково-аналітичних процесів забезпечує оперативний контроль над надходженнями та витратами, дозволяє прогнозувати фінансові потреби організації, визначати найбільш ефективні джерела капіталу та планувати інвестиційну діяльність. Аналітичні інструменти дають змогу комплексно оцінювати фінансові показники, ідентифікувати потенційні ризики та знаходити резерви для підвищення ефективності використання ресурсів. Зокрема, аналітичні панелі дозволяють виявляти непотрібні витрати на логістику або оптимізувати використання грошових коштів у пікові періоди, що забезпечує економію 10–15% ресурсів підприємства.

Впровадження адаптивних моделей управління рухом коштів сприяє гнучкому реагуванню на зміни ринку та поведінки клієнтів. Використання ERP-систем, блокчейн-технологій і алгоритмів прогнозування підвищує прозорість операцій, мінімізує фінансові втрати та оптимізує розподіл активів. Наприклад, smart-контракти на блокчейні дозволяють автоматично проводити платежі при виконанні умов договору, скорочуючи час обробки транзакцій на 20–30%. ERP-системи формують автоматичні попередження про потенційні касові розриви, знижуючи ризик прострочених платежів і підвищуючи платоспроможність підприємства [1]. Водночас важливо враховувати, що ефективність управління фінансовими потоками безпосередньо залежить від здатності підприємства швидко адаптуватися до зовнішніх та внутрішніх змін. У табл. 1 показано основні стратегії оптимізації фінансових потоків у торговому бізнесі, ключові інструменти їх реалізації та очікуваний вплив на показники ефективності підприємства.

Дані табл. 1 показують кількісні зміни ключових показників ефективності, що можуть бути досягнуті в результаті впровадження різних стратегій оптимізації фінансових потоків. Це досягається завдяки зменшенню ручних операцій, синхронізації даних у режимі реального часу та автоматизації прогнозних моделей, що підвищує точність та своєчасність фінансових рішень. Зокрема, скорочення часу обробки платежів на 25% свідчить про те, що централізація фінансових процесів забезпечує більш оперативне проведення платіжних операцій. Зменшення кількості помилок у фінансовому обліку на 15% пояснюється автоматизацією та інтеграцією даних, що знижує ймовірність людського фактору та дублювання операцій.

Таблиця 1

Ефекти впровадження фінансових стратегій на показники діяльності

Стратегія оптимізації	Основні інструменти	Очікуваний ефект	Приклад показників ефективності
Централізація фінансових процесів	Єдина фінансова платформа, інтеграція підрозділів	Скорочення часу обробки платежів, зниження дублювання операцій	Час обробки платежів – -25%, кількість помилок – -15%
Автоматизація обліку та аналітики	ERP, BI-системи, аналітичні панелі	Підвищення точності даних, швидкість прийняття рішень	Точність фінансових прогнозів – +20%, швидкість звітності – +30%
Прогнозування грошових потоків	Алгоритми прогнозування, моделі касових потоків	Зниження ризику касових розривів, підвищення платоспроможності	Частка касових розривів – -40%, ліквідність – +15%
Оптимізація джерел фінансування	Планування інвестицій, аналіз вартості капіталу	Мінімізація витрат на фінансування, підвищення рентабельності	Вартість капіталу – -10%, ROI інвестицій – +12%
Використання блокчейну	Smart-контракти, цифрові реєстри транзакцій	Підвищення прозорості, зниження шахрайських ризиків	Кількість фінансових спорів – -50%, прозорість операцій – +25%

Джерело: систематизовано автором

Підвищення точності фінансових прогнозів на 20% і збільшення швидкості формування звітності на 30% демонструють ефективність використання аналітичних і прогнозних інструментів. Прогнозування грошових потоків дозволяє знизити частку касових розривів на 40% і підвищити ліквідність підприємства на 15%, забезпечуючи стабільне функціонування бізнесу навіть за умов коливань ринкової кон'юнктури.

Оптимізація структури джерел фінансування сприяє зниженню середньозваженої вартості капіталу на 10% та підвищенню рентабельності інвестицій на 12%, що є свідченням більш ефективного використання фінансових ресурсів підприємства. Впровадження блокчейн-технологій забезпечує зростання прозорості фінансових операцій на 25% та одночасне скорочення кількості фінансових спорів на 50%, що зумовлює зниження ризиків шахрайства й посилення контролю за рухом грошових коштів.

Для підвищення ефективності управління фінансовими потоками підприємствам рекомендується впроваджувати комплекс заходів, що включають централізацію процесів, автоматизацію обліково-аналітичних систем, прогнозування грошових потоків та оптимізацію джерел фінансування. Такі заходи забезпечують стабільність грошових потоків, скорочують час обробки платежів і зменшують ймовірність помилок у фінансових операціях.

Особливу увагу слід приділяти цифровим технологіям. Використання ERP-систем, аналітичних платформ і блокчейн-рішень підвищує прозорість фінансових операцій, зменшує ризики фінансових спорів і шахрайства, а також сприяє оперативному прийняттю управлінських рішень. Наприклад, ERP-система дозволяє відстежувати реальний стан дебіторської заборгованості та швидко приймати рішення про кредитні ліміти, а блокчейн-рішення в ланцюгах постачання підвищують довіру контрагентів і скорочують витрати на аудит. Технологічна підтримка дозволяє більш гнучко реагувати на зміни ринку та поведінки клієнтів і забезпечує своєчасне планування та контроль фінансових потоків.

Регулярний моніторинг ефективності застосованих стратегій та адаптація управлінських рішень до змін зовнішнього та внутрішнього середовища дозволяють підтримувати фінансову стійкість підприємства і підвищувати ліквідність та рентабельність інвестицій. Планування використання власного та залученого капіталу на основі аналізу вартості фінансування сприяє мінімізації витрат і підвищенню ефективності інвестиційних проектів [2, с. 64].

Підсумовуючи, зазначимо, що комплексне впровадження стратегій оптимізації фінансових потоків дозволяє досягти значних покращень у фінансовій ефективності підприємств, знизити ризики касових розривів та фінансових спорів, підвищити прозорість і контроль за рухом коштів. Застосування цих заходів створює умови для стабільного розвитку торгових компаній і підвищення їхньої конкурентоспроможності на ринку. Таким чином, ці стратегії не лише підвищують внутрішню ефективність підприємства, а й зміцнюють його позиції на ринку, підвищують довіру партнерів і дозволяють швидше реагувати на зміни зовнішнього середовища, що створює умови для стабільного розвитку торгових компаній і зростання їхньої конкурентоспроможності.

Список використаних джерел:

1. Галькевич М., Гуренко Т., Андрійчук А. Стратегії оптимізації фінансового управління та організації обліку на підприємстві в умовах розвитку процесів цифровізації. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-15>.
2. Шматковська Т. О., Дзямулич М. І. Стратегічний управлінський облік в умовах цифрової економіки. *Галицький економічний вісник*. 2022. Т. 74. № 1. С. 61–67. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.01.061.

Ірина Сидор

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Юрій Гудусь

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ РІШЕНЬ ДЛЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Посилення нестабільності фінансового середовища та ускладнення господарських зв'язків зумовлюють необхідність перегляду традиційних підходів до управління фінансовими ресурсами торговельних підприємств. У цих умовах зростає інтерес до децентралізованих фінансових рішень, що функціонують на основі технологій розподілених реєстрів і передбачають відмову від централізованих посередників. Їх застосування створює передумови для підвищення прозорості фінансових операцій, скорочення транзакційних витрат, прискорення розрахунків та диверсифікації фінансових інструментів у торговельній діяльності. Водночас фінансовий потенціал децентралізованих рішень у контексті забезпечення ефективного функціонування торговельних підприємств залишається недостатньо розкритим, що зумовлює потребу в його науковому осмисленні та системному аналізі.

Фінансовий потенціал підприємства є інтегральною характеристикою його здатності забезпечувати ефективне функціонування та розвиток через використання наявних і потенційних фінансових можливостей. Він охоплює не лише фінансові ресурси, а й механізми їх мобілізації, оптимізації та спрямування на підвищення конкурентоспроможності, стабільності та стійкості діяльності. Завдяки цьому підприємство може забезпечувати фінансову підтримку виробничих та інших операційних процесів, оперативно реагувати на внутрішні та зовнішні виклики, а також реалізовувати стратегічні цілі.

Оцінювання фінансового потенціалу підприємства здійснюється за допомогою інтегральних методик, які дозволяють комплексно врахувати наявні ресурси та механізми їх мобілізації, оптимізації й спрямування на забезпечення ефективності діяльності. До переваг таких підходів належить простота обчислень, можливість однозначного трактування отриманих результатів, а також здатність виявляти резерви підвищення продуктивності використання фінансових можливостей на основі ідентифікації слабких ланок [1, с. 100]. Система показників для визначення рівня фінансового потенціалу торговельного підприємства представлена на Рис. 1, що забезпечує наочне відображення взаємозв'язку ресурсної бази, інструментів управління та результативних показників діяльності.

Взаємодія складових фінансового потенціалу забезпечує реалізацію низки важливих функцій, які визначають ефективність управління ресурсами та підтримку стабільного розвитку підприємства. До основних функцій належать:

- організаційна, що формує структуру фінансових процесів та забезпечує їхню координацію;
- аналітична, яка передбачає збір, обробку та оцінку фінансової інформації для прийняття управлінських рішень;
- регулююча, що спрямована на встановлення нормативів та контроль за їх виконанням;
- стимулююча, яка стимулює ефективне використання фінансових ресурсів та підвищує мотивацію до досягнення стратегічних цілей.

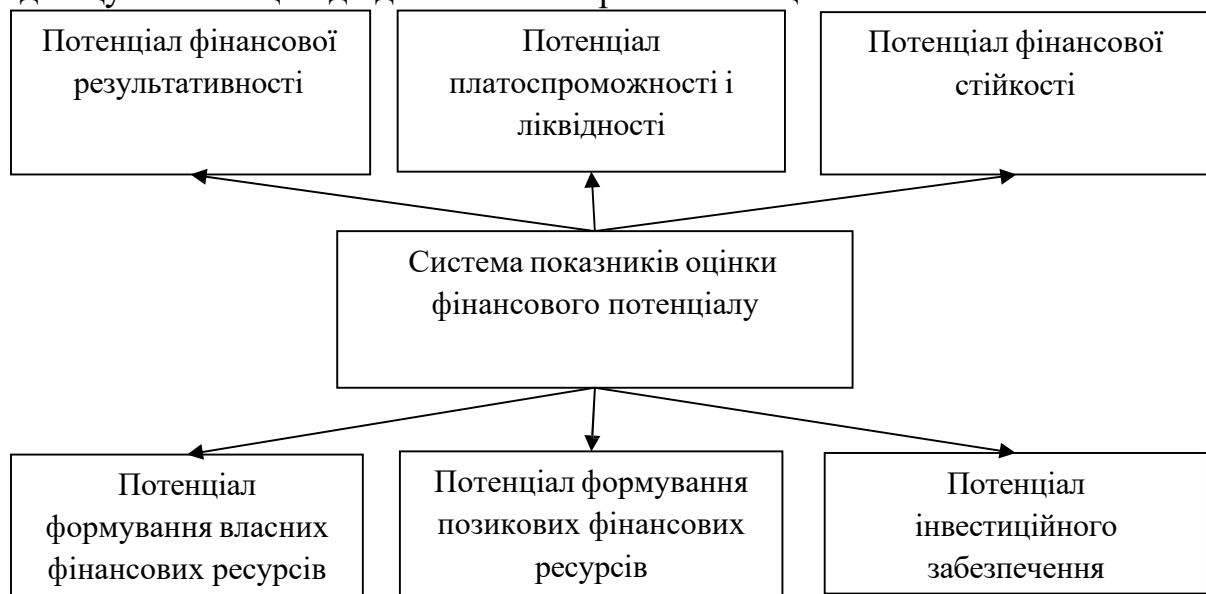

Рис. 1. Система показників для оцінювання рівня здатності підприємства до фінансового забезпечення діяльності

Комплексна реалізація цих функцій створює цілісну систему управління фінансовими ресурсами, дозволяючи торговельним підприємствам ефективно мобілізувати наявні та потенційні фінансові можливості, оперативно реагувати на внутрішні та зовнішні виклики та забезпечувати стійкість своєї діяльності.

Використання технологій розподілених реєстрів у фінансовій діяльності торговельних підприємств дозволяє значно підвищити точність обліку та прозорість проведення операцій. Завдяки децентралізованим системам кожна транзакція фіксується у незмінному реєстрі, що забезпечує достовірність даних та мінімізує ризики шахрайства або помилок. Така інтеграція дозволяє оптимізувати управління грошовими потоками, підвищити швидкість розрахунків із постачальниками та клієнтами, а також скоротити операційні витрати.

Фінансовий потенціал торговельних підприємств у цьому контексті оцінюється не лише через обсяг наявних ресурсів, а й через здатність забезпечувати безперервність бізнес-процесів і підтримувати ліквідність у різних економічних умовах. Децентралізовані рішення сприяють диверсифікації фінансових інструментів, що дозволяє підприємствам зменшувати залежність від окремих постачальників або кредиторів і забезпечує більш гнучке реагування на коливання ринку [2].

Інтеграція таких технологій з традиційними системами управління фінансами створює можливості для прогнозування руху коштів із високою точністю. Аналіз даних у режимі реального часу дозволяє виявляти тенденції у надходженнях та витратах, визначати потенційні вузькі місця у фінансових потоках та розробляти заходи щодо їх оптимізації. Це, у свою чергу, підвищує фінансову стійкість підприємства, дозволяє ефективно планувати інвестиції та сприяє збільшенню оборотності капіталу.

Особливу увагу слід приділяти оцінці ліквідності активів та співвідношенню власних і позикових коштів. Висока ліквідність забезпечує можливість своєчасного виконання зобов'язань, знижує ризики фінансових втрат та дозволяє ефективно використовувати тимчасово вільні ресурси. Використання розподілених реєстрів у поєднанні з автоматизованими системами моніторингу дає змогу підприємствам постійно контролювати стан оборотних коштів і приймати рішення на основі достовірних даних.

Таким чином, фінансовий потенціал торговельних підприємств у середовищі децентралізованих рішень виступає не лише характеристикою ресурсної спроможності, а й ключовим інструментом забезпечення конкурентоспроможності, адаптивності та довгострокової стабільності бізнесу. Ефективне використання таких технологій відкриває нові горизонти для розвитку підприємств, підвищення їхньої фінансової незалежності та зміцнення позицій на ринку.

Список використаних джерел:

1. Ковальчук Н. О. Оцінка фінансового потенціалу підприємства. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 34. С. 97–103. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-33>.
2. Загірняк Д. М., Глухова В. І., Кравченко Х. В. Діяльність комунальних підприємств і їх фінансове забезпечення в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.1.12>.

Світлана Савчук

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Володимир Сивульський

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ЕФЕКТИВНА АРХІТЕКТУРА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Формування результативної системи фінансового забезпечення торговельних підприємств є визначальним чинником стабільності їх операційної діяльності та здатності адаптуватися до динамічних змін ринкового середовища. Побудова збалансованої архітектури фінансових ресурсів передбачає оптимальне поєднання власного й залученого капіталу, узгодження фінансових потоків із потребами операційного циклу та підтримання належного рівня ліквідності. Посилення конкурентного тиску, зростання вартості фінансування та підвищення фінансових ризиків зумовлюють необхідність переходу від фрагментарних управлінських рішень до цілісного підходу в організації фінансового забезпечення торговельних підприємств.

В умовах сьогодення вагомим значення набуває інтеграція фінансового планування, управління оборотним капіталом і контролю ризиків у єдину систему прийняття управлінських рішень. Застосування сучасних фінансових інструментів і цифрових технологій забезпечує прозорість руху грошових коштів, прискорення оборотності активів і зниження залежності від зовнішніх джерел фінансування. У комплексі це створює передумови для зміцнення фінансової стійкості, підвищення інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності торговельних підприємств у довгостроковій перспективі [1, с. 182].

Фінансове забезпечення торговельних підприємств формується як комплекс взаємопов'язаних елементів, що включають джерела фінансових ресурсів, механізми їх акумулювання та інструменти управління. Така організація ресурсів дозволяє забезпечувати безперервність операційної діяльності, підтримувати платоспроможність та зміцнювати фінансову стійкість підприємства. Структуризація складових фінансування дає змогу оцінити їхній вплив на ефективність використання активів і оптимізацію фінансових потоків у межах операційного циклу (рис. 1).

Дані рис. 1 свідчать про те, що фінансове забезпечення торговельного підприємства формується як інтегрована система, у межах якої поєднуються власні фінансові ресурси, залучені та позикові кошти, механізми управління оборотним капіталом, фінансове планування, інструменти управління ризиками та цифрові фінансові рішення. Взаємодія зазначених елементів забезпечує збалансованість фінансових потоків і узгодженість управлінських рішень відповідно до потреб операційного циклу. Комплексний характер запропонованої архітектури сприяє підвищенню ефективності використання фінансових ресурсів,

зниженню залежності від зовнішніх джерел фінансування та зміцненню фінансової стійкості торговельних підприємств у довгостроковій перспективі.

Рис. 1. Архітектура фінансового забезпечення торговельних підприємств
Джерело: побудовано на основі [2]

Організація фінансового забезпечення торговельних підприємств безпосередньо впливає на показники оборотності їх активів та ліквідності. Моніторинг даних великих торговельних мереж свідчить, що оптимальне поєднання власного та залученого капіталу дозволяє скоротити час обігу оборотних коштів на 15–20%, а застосування сучасних цифрових інструментів обліку й контролю підвищує точність планування грошових потоків до 30%. Використання ефективних механізмів управління фінансами забезпечує зменшення залежності від зовнішніх джерел фінансування та підвищує фінансову стійкість підприємств, що в умовах нестабільності ринку стає ключовим фактором довгострокової конкурентоспроможності.

Особливе значення в структурі фінансового забезпечення мають механізми управління оборотним капіталом, що включають контроль за запасами, дебіторською заборгованістю та грошовими коштами. Практика показує, що підприємства, які системно контролюють ці елементи, зменшують потребу у короткостроковому фінансуванні на 10–15% і одночасно підвищують рентабельність активів на 5–7%. Значним фактором підвищення ефективності є також інтеграція автоматизованих систем обліку та аналітики, які забезпечують прозорість руху фінансових потоків, швидке виявлення відхилень від планових показників та можливість оперативного коригування рішень [3, с. 22].

Важливим аспектом є управління фінансовими ризиками, включно з кредитними, валютними та ліквідними, яке дозволяє знизити потенційні втрати на 12–18% і створює передумови для стабільного функціонування торговельного підприємства в умовах високої волатильності ринку. Синхронне використання всіх зазначених елементів забезпечує баланс між ефективністю використання

ресурсів і фінансовою безпекою, сприяє підтриманню стійкого грошового потоку та формує умови для стратегічного розвитку підприємства.

Комплексне функціонування джерел фінансування, управління оборотним капіталом, планування грошових потоків і мінімізація фінансових ризиків формують основу ефективного фінансового забезпечення торговельних підприємств. Узгоджене використання власних і залучених ресурсів, а також інтеграція цифрових інструментів контролю й аналітики забезпечує оптимізацію фінансових потоків, підвищення ліквідності та стійкості підприємства. На основі таких взаємопов'язаних елементів формується цілісна архітектура фінансового забезпечення, що дозволяє забезпечувати безперервність операційної діяльності, підтримувати платоспроможність і створює передумови для довгострокового розвитку та підвищення конкурентоспроможності торговельних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Забаштанський М. М., Роговий А. В., Дубина М. В. Забезпечення фінансово-економічної безпеки корпорацій на основі оптимізації їх фінансової архітектури. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 6. С. 179–186. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2020-288-6-31>.
2. Попело О. В., Лисогор І. С. Організаційно-економічний механізм розвитку системи цифрового маркетингу торговельних підприємств. *Ефективна економіка*. 2025. № 8. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.8.34>.
3. Дем'яненко Т. Формування організаційно-економічного механізму управління розвитком промислового підприємства. *Development Service Industry Management*. 2024. No. 3. P. 19–25. DOI: [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7\(3\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7(3)).

Андрій Грегоращук

аспірант кафедри фінансових технологій та банківського бізнесу,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

МОДЕРНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Трансформаційні процеси, що відбуваються на сучасному ринку праці під впливом цифровізації, глобалізації, демографічних змін та воєнно-економічних викликів, зумовлюють зростання соціальних ризиків, зокрема ризику безробіття. У цих умовах система соціального страхування на випадок безробіття виступає ключовим елементом соціальної безпеки держави, забезпечуючи фінансову підтримку осіб у період втрати роботи та сприяючи їх повторній інтеграції у сферу зайнятості.

Водночас сучасна модель страхування на випадок безробіття потребує оновлення, оскільки традиційні інструменти компенсаційних виплат дедалі менше відповідають динаміці змін на ринку праці, поширенню гнучких форм зайнятості, дистанційної праці та самозайнятості, що актуалізує питання модернізації механізмів соціального страхування, орієнтованої не лише на підтримку доходів безробітних, а й на стимулювання їх професійної мобільності та підвищення конкурентоспроможності.

Соціальне страхування на випадок безробіття є складовою загальнообов'язкової системи соціального захисту, що ґрунтується на принципах солідарності, обов'язковості участі, цільового використання коштів і державних гарантій. Основною метою зазначеного виду страхування є компенсація втрати доходу особам, які втратили роботу з незалежних від них причин, а також сприяння їх поверненню до продуктивної зайнятості [1].

Інституційна структура страхування безробіття традиційно включає три ключові суб'єкти: державу, роботодавців та застрахованих осіб. Водночас сучасні умови розвитку економіки формують потребу у розширенні цих суб'єктів за рахунок залучення освітніх інституцій, центрів перекваліфікації, цифрових платформ працевлаштування та недержавних посередників ринку праці.

Трансформація сучасного ринку праці відбувається надзвичайно динамічно, і ці зміни безпосередньо позначаються на функціонуванні системи соціального страхування на випадок безробіття. Однією з найбільш помітних тенденцій є зростання масштабів неформальної зайнятості – ситуації, коли трудова діяльність здійснюється без офіційного оформлення або через цифрові платформи поза межами класичних трудових відносин. За таких умов працівники або зовсім не сплачують страхові внески, або роблять це нерегулярно, що призводить до скорочення надходжень до фондів соціального страхування. Водночас самі зайняті втрачають належний рівень соціального захисту у разі втрати роботи чи доходу.

Не менш відчутним чинником є поширення гіг-економіки та короткострокових трудових контрактів. Зростає частка осіб, які працюють на проєктній або тимчасовій основі, поєднують кілька видів діяльності чи виконують

разові завдання замість постійної зайнятості. Хоча така модель праці забезпечує більшу гнучкість і свободу вибору, вона водночас формує нестабільність доходів і ускладнює накопичення страхового стажу. У результаті виникають труднощі з визначенням розміру соціальних виплат та забезпеченням принципу справедливості у системі допомоги по безробіттю, що підсилює потребу в адаптації існуючих механізмів соціального страхування до нових умов ринку праці [2, с. 172].

Важливою проблемою є також невідповідність між попитом і пропозицією робочої сили. Часто роботодавці шукають спеціалістів із сучасними навичками, а значна частина безробітних не має потрібної кваліфікації. У результаті одні професії зникають, а на інші бракує кадрів, що відповідно збільшує тривалість безробіття і свідчить про те, що системі перекваліфікації та професійного навчання потрібно приділяти більше уваги.

Додатковий вплив здійснюють трудова міграція та демографічне старіння населення. Відтік працездатних осіб за кордон зменшує кількість платників страхових внесків і послаблює фінансову базу соціального страхування, тоді як старіння населення підвищує навантаження на систему соціальних виплат у цілому. У довгостроковій перспективі це формує ризик дисбалансу між надходженнями та видатками страхових фондів.

Водночас технологічна автоматизація та цифровізація виробництва змінюють саму природу зайнятості, витісняючи частину традиційних професій і формуючи попит на нові цифрові компетентності. Такий процес має подвійний ефект: з одного боку, він стимулює економічне зростання та підвищення продуктивності праці, з іншого – створює ризики технологічного безробіття для працівників із низьким рівнем цифрової грамотності.

Сукупність зазначених тенденцій призводить до нестабільності страхових надходжень, ускладнює облік страхового стажу та знижує фінансову стійкість фондів соціального страхування. Паралельно виникають додаткові проблеми інституційного характеру: обмежена результативність програм професійної перекваліфікації, тривалі та складні бюрократичні процедури отримання допомоги по безробіттю, а також недостатній рівень цифрової інтеграції державних сервісів зайнятості. У результаті система страхування безробіття стикається з потребою не лише у фінансовому балансуванні, а й у глибокій структурній модернізації, спрямованій на підвищення її адаптивності до нових соціально-економічних умов [3, с. 42].

Модернізація механізмів соціального страхування на випадок безробіття має відбуватися комплексно, оскільки зміни на ринку праці впливають одночасно фінансову, організаційну та соціальну складові цієї системи. Насамперед важливо забезпечити більш узгоджену роботу інституцій, що беруть участь у реалізації політики зайнятості та соціального захисту. Ефективність страхування значною мірою залежить від того, наскільки швидко та прозоро відбувається обмін інформацією між службами зайнятості, податковими органами, пенсійними структурами та освітніми установами. Наявність єдиних електронних реєстрів і

спрощення адміністративних процедур дозволяє зменшити бюрократичне навантаження як для громадян, так і для державних органів.

Водночас вагоме значення має фінансова стійкість системи. У сучасних умовах вона дедалі більше залежить від рівня легальної зайнятості населення та стабільності сплати страхових внесків. Тому удосконалення механізмів страхування безробіття тісно пов'язане зі стимулюванням офіційного працевлаштування, підвищенням фінансової дисципліни роботодавців і формуванням більш гнучких підходів до розподілу коштів фондів. Система повинна не лише забезпечувати виплати, а й мати ресурс для інвестицій у програми професійного розвитку населення.

Не менш важливою складовою є технологічне оновлення. Розвиток електронних сервісів, дистанційна реєстрація безробітних, онлайн-консультування та автоматизований облік страхового стажу сприяють підвищенню доступності соціальних послуг і скороченню часу їх отримання. Цифровізація дозволяє зробити систему більш гнучкою та адаптивною до мобільності населення, що особливо актуально в умовах внутрішньої та зовнішньої міграції [4, с. 63].

Суттєву роль відіграє й переорієнтація політики страхування з переважно компенсаційної на активну. Поряд із матеріальною підтримкою безробітних необхідно посилювати заходи з перекваліфікації, професійного навчання, розвитку підприємницьких навичок та стимулювання самозайнятості, що дозволяє не лише пом'якшити соціальні наслідки втрати роботи, а й скоротити тривалість безробіття та підвищити конкурентоспроможність робочої сили.

Отже, оновлення системи соціального страхування на випадок безробіття має поєднувати інституційну узгодженість, фінансову збалансованість, цифрову трансформацію та орієнтацію на активну зайнятість населення. Саме така багатовимірна модернізація здатна забезпечити її відповідність сучасним умовам функціонування ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text>
2. Гапачка В. М. Соціальний захист безробітних: реалії сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Том 1. № 74. С. 171-175.
3. Пожарова О. В., Пожаров Ю. В. Страхування на випадок безробіття: останні зміни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2022. Вип. 58. С. 40-43.
4. Melnychuk D., Voinalovych I., Zhyvko Z. Social insurance: a security factor in the context of modern challenges. *Economics, Finance and Management Review*. 2022. № 3. Р. 62–70.

Ігор Грегоращук

аспірант кафедри фінансових технологій та банківського бізнесу,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ІНТЕГРАЦІЯ ESG-КРИТЕРІЇВ У СТРАТЕГІЮ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

У сучасних умовах глобалізації та кліматичних змін традиційні фінансові показники перестали бути єдиним мірилом успіху страхової компанії. Дедалі частіше інвестори, регулятори та споживачі оцінюють діяльність страховиків крізь призму ESG-критеріїв (Environmental, Social, Governance). Концептуалізовані у 2004 році в межах ініціатив ООН, ці принципи перетворилися на комплексний стандарт оцінки етичності бізнесу, його здатності до сталого розвитку та забезпечення суспільного добробуту.

Сьогодні ESG-модель формує цілісну методологічну основу для аналізу впливу компанії на екологічну ситуацію, соціальні відносини та якість корпоративного управління. Інтеграція зазначених чинників у стратегію розвитку дозволяє страховикам та інвесторам сформулювати об'єктивне розуміння довгострокової вартості бізнесу та глибше оцінити його профіль ризиків [1].

Реалізація цієї стратегії на практиці відбувається через три взаємопов'язані вектори трансформації, що охоплюють екологічні, соціальні та управлінські аспекти діяльності страховика.

Екологічна компонента (Environmental) характеризує адаптацію страхової компанії до кліматичних викликів. Впровадження екологічних критеріїв у процеси андерайтингу дозволяє страховикам мінімізувати збитки від природних загроз. Цей вектор реалізується через такі механізми:

- диференційований підхід до андерайтингу, тобто поступову відмову від страхування проєктів з високим рівнем шкідливих викидів на користь підтримки «зелених» технологій та відновлюваної енергетики. У цьому контексті варто відмітити, що розвиток ринку зеленого страхування має значний потенціал та у перспективі лише зростатиме, про що свідчать дані табл. 1.

Таблиця 1

Обсяг ринку зеленого страхування у 2024 р. та його прогнозне значення на 2033 р. (у розрізі регіонів), млрд дол. США [2].

Регіон	2024 р.	2033 р.
Північна Америка	8,25	21,0
Європейський Союз	3,5	8,2
Азійсько-Тихоокеанський регіон	2,1	5,0
Латинська Америка	0,9	2,4
Близький Схід та Африка	0,55	0,1

- цифровізацію для мінімізації паперового документообігу та підвищення енергоефективності офісів компаній;

- еко-стимулювання через впровадження програм лояльності та знижок на страхування електромобілів або енергоефективних об'єктів нерухомості.

Одночасно з екологічними заходами, стратегія конкурентоспроможності передбачає посилення соціальної відповідальності страхових компаній, що безпосередньо впливає на їхній репутаційний капітал. Це виражається у:

- підвищенні доступності страхових продуктів через розвиток мікрострахування та інклюзивних страхових програм, орієнтованих на захист вразливих верств населення;
- етичній комунікації, тобто забезпеченні повної прозорості умов договорів та запровадженні спрощених процедур врегулювання збитків;
- розвитку людського капіталу шляхом гарантування рівних можливостей при працевлаштуванні та інвестування у безперервне навчання персоналу.

Завершальним, але критично важливим елементом архітектури ESG-критеріїв, є якість корпоративного управління, що забезпечує прозорість та антикорупційну стійкість через:

- ефективність нагляду, тобто забезпечення незалежності наглядових рад та впровадження жорсткого комплаєнс-контролю;
- кіберзахист великих масивів персональних даних та конфіденційної інформації в умовах цифрової трансформації;
- прозорість звітності шляхом розкриття нефінансових показників діяльності як інструмент підвищення інвестиційної привабливості.

У цілому впровадження ESG-принципів у діяльність страхових компаній має свої переваги та недоліки, які систематизовано у табл. 2.

Таблиця 2

Переваги та критерії впровадження ESG-стратегії для страховиків

Компонент ESG	Критерії впровадження	Стратегічні переваги
Екологічний (Environmental)	– частка «зелених» інвестицій у портфелі; – рівень цифровізації; – врахування кліматичних ризиків при андеррайтингу	– зниження операційних витрат; – доступ до ринків екологічного страхування; – мінімізація збитків від природних катастроф через краще прогнозування
Соціальний (Social)	– інклюзивність страхових продуктів; – рівень задоволеності клієнтів; – гендерна рівність та умови праці персоналу	– зростання лояльності та капіталізації бренду; – залучення кращих фахівців; – розширення клієнтської бази за рахунок нових соціальних сегментів
Управлінський (Governance)	– прозорість структури власності; – ефективність системи комплаєнсу та протидії шахрайству; – якість кіберзахисту персональних даних.	– зниження вартості залучення капіталу; – зменшення регуляторних та репутаційних ризиків; – вища стійкість до фінансових криз та шахрайства.

Відтак, інтеграція ESG-критеріїв сьогодні виступає стратегічним чинником підвищення інвестиційної привабливості страховика, забезпечуючи прямий доступ до капіталу завдяки прихильності інституційних інвесторів. Орієнтація на принципи сталого розвитку суттєво полегшує адаптацію вітчизняних страхових

компаній до регуляторних стандартів ЄС, що є критично важливим в умовах євроінтеграції страхового сектору.

Масштабність цього впливу підтверджується даними глобальних досліджень. Зокрема, згідно з опитуванням PwC, 85% страховиків світу визнають детермінованість свого бізнесу чинниками ESG в усіх аспектах його функціонування. Найбільш відчутний вплив зафіксовано у сферах інвестиційної діяльності (91%), управління ризиками (90%) та безпосередньо у процесах андеррайтингу (88%) [3]. Така динаміка свідчить про трансформацію ESG з декларативної концепції в ключовий інструмент фінансового менеджменту та ризик-орієнтованого нагляду.

Однак, попри активну зміну стратегій, багато страховиків ще не оновили внутрішні системи управління ризиками відповідно до нових реалій. Ключовою перешкодою залишається відсутність уніфікованих стандартів звітності та складність інтерпретації ESG-принципів стосовно фінансових показників. Страховикам доцільно розглянути створення офіційної політики управління ESG-ризиками як окремого напрямку загальної системи ризик-менеджменту.

Таким чином, інтеграція ESG-критеріїв у стратегію розвитку перестає бути для страховика лише елементом корпоративної соціальної відповідальності, формуючи основу його довгострокової конкурентоспроможності. Впровадження цієї моделі забезпечує синергетичний ефект для страхової компанії за трьома ключовими напрямками: фінансовим (зниження вартості залучення капіталу та розширення доступу до ресурсів міжнародних інституційних інвесторів), операційним (оптимізація андеррайтингової політики з урахуванням кліматичних ризиків та підвищення ефективності управління через цифровізацію) і репутаційним (капіталізація довіри клієнтів та партнерів в умовах глобального переходу до безвуглецевої економіки). Вона є стратегічним інструментом інституційної стійкості, що дозволяє страховим компаніям ефективно реагувати на сучасні глобальні виклики та забезпечувати сталий розвиток і суспільний добробут.

Список використаних джерел:

1. Insuring the future: The virtuous cycle of insurance and sustainability / Allianz Research. URL: https://www.allianz.com/content/dam/onemarketing/azcom/Allianz_com/economic-research/publications/specials/en/2025/january/2025-01-21-Insurance_SDG-AZ.pdf?utm_source=dailygreen.news&utm_medium=referral&utm_campaign=wednesday-22nd-january-2025
2. Green Insurance Market / Data Horizzon Research. 2024. URL: <https://datahorizzonresearch.com/green-insurance-market-43221>
3. The role of ESG data in modern insurance underwriting. URL: <https://fintech.global/2025/01/20/the-role-of-esg-data-in-modern-insurance-underwriting/>

Анастасія Тимошик

студентка гр. ФФ-21,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Діана Фурда

студентка гр. ФФ-21,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., доцент Богдан Малиняк

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ІНТЕГРОВАНОЇ МОДЕЛІ УЧАСНИЦЬКОГО БЮДЖЕТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Тенденції розвитку учасницького бюджетування в територіальних громадах України засвідчує його поступову адаптацію до нашого вітчизняного середовища. Спостерігається тренд до збільшення обсягів фінансування, кількості поданих проєктів і зростання активності громадян у голосуванні. Однак, незважаючи на це зростання, учасницьке бюджетування в Україні зазвичай реалізується в межах плебісцитарної моделі, яка сфокусована на організації процесів подання та відбору проєктних пропозицій за участі громадськості. Одночасно потенціал учасницького бюджетування є значно більшим і охоплює не лише волевиявлення, але й публічне обговорення, забезпечення інформацією та контроль за реалізацією всього процесу, в тому числі за участі об'єднань громадян.

Обмеження учасницького бюджетування рамками плебісцитарної моделі містить ризики формування удаваної демократії, тобто залученість громадян може бути фрагментарною, що не дає змоги використати цей механізм у повній спроможності. Також варто зауважити, що надмірне домінування онлайн-технологій може обмежувати можливості для глибоких та якісних дискусій.

З огляду на це, удосконалення учасницького бюджетування в Україні варто починати з переходу від простого голосування до інтегрованої моделі учасницького бюджетування, під якою у дослідженні розуміється така організація участі громадян у бюджетному процесі, що поєднує плебісцитарні, деліберативні та асоціативні елементи і забезпечує їх системну взаємодію на всіх стадіях бюджетного процесу – від формування пріоритетів до контролю за реалізацією бюджетних рішень. Саме така модель дозволяє подолати обмеження фрагментарної участі та забезпечити більш повне використання потенціалу учасницького бюджетування як інструменту бюджетної демократії. У зв'язку з цим ключового значення набуває створення умов для інклюзивного обговорення бюджетних пріоритетів, що формують основу для інтегрованого підходу.

Важливим етапом на шляху до вдосконалення учасницького бюджетування є впровадження коректної термінології. На нашу думку, застосування терміну «громадський бюджет» є концептуально обмеженим, оскільки таке формулювання опосередковано передбачає існування іншого, «негромадського» бюджету. Така термінологія суперечить основній меті механізму учасницького бюджетування – забезпеченню залучення громадян до процесу формування та реалізації загальної бюджетної політики. Усунення цієї лексичної невідповідності сприятиме

підвищенню рівня фінансової культури та формуванню сприйняття бюджету як спільного суспільного ресурсу.

На наш погляд, обмежений рівень поінформованості про суть бюджетного процесу, джерела формування бюджету і напрями його використання є основною проблемою сучасної практики бюджетної демократії. Багато громадян сприймають учасницьке бюджетування просто конкурсом проєктів, а не засобом їхньої взаємодії з публічними фінансами. У зв'язку з цим участь населення зазвичай є пасивною, і бюджет сприймається як щось відсторонене. Формування розуміння взаємозв'язку між податковими внесками громадян і фінансуванням суспільних благ може стати важливим чинником підвищення їхньої активності та відповідальності.

Від якості інформаційно-просвітницьких заходів та інклюзивності процесів залежить ефективність застосування інтегрованої моделі учасницького бюджетування. Щоб підвищити якість проєктних заявок, слід запровадити школи бюджету участі, проведення воркшопів та індивідуальних консультацій для потенційних авторів. Зокрема, особливу увагу варто надати залученню до процесу різних соціальних груп. Учасницьке бюджетування можна вважати інклюзивним лише за умови, що воно враховуватиме широкий діапазон громадських інтересів, а не обмежується активною частиною населення. У такому випадку, слід залучати молодь, осіб старшого віку, людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, підприємців та інші групи громадян [1, с. 32]. Це забезпечує представництво ширшого кола інтересів та надасть можливість оминути монополізацію в ухваленні рішень.

Розширення форм участі громадян у бюджетуванні має суттєве значення для переходу до інтегрованої моделі. Додавання таких етапів як обговорення пріоритетів, формування пропозиції, залучення до консультацій, моніторинг проміжних результатів та здійснення контролю за виконанням є необхідними для удосконалення практики бюджету участі. Такий підхід забезпечує перехід від фрагментарної участі до системної взаємодії громадян і влади на всіх стадіях бюджетного процесу.

Особливу увагу варто приділити діяльності органів влади, оскільки вони супроводжують процес учасницького бюджетування. Важливо довести до розпорядників коштів, що більша залученість громадськості є способом легітимації їхніх рішень та підвищення ефективності управління, а не просто додатковим навантаженням [1, с. 32]. В умовах воєнного стану головним завданням є підвищення ефективності учасницького бюджетування та пристосування його механізмів до реалізації проєктів військово-технічного спрямування. Для цього потрібно створити спрощені, але в той же час прозорі процедури, які відповідатимуть вимогам законодавства і бюджетних обмежень. Такий підхід дає змогу громадянам оперативно реагувати на безпекові потреби, забезпечуючи при цьому легітимність та продуктивність використання бюджетних ресурсів. Залучення профільних експертів у процес оцінювання технічної можливості реалізації таких проєктів, забезпечить їхню ефективність та відповідність фактичним потребам оборонного сектору.

Одним із основних напрямків розвитку бюджетної демократії в Україні має здати зміцнення відкритості та підзвітності бюджетного процесу. Щоб підтримувати високий рівень довіри, потрібно забезпечити суспільний контроль на всіх етапах реалізації, починаючи з оприлюднення умов конкурсу і результатів голосування до звітування про хід роботи. Відповідно до цього, доцільним є запровадження регулярної звітності, спрощених для населення форматів моніторингу та визначення чіткої відповідальності за прострочення дедлайнів або неякісне виконання робіт [2, с. 37].

Поступове збільшення частки бюджетних коштів, що використовується за допомогою інструментарію учасницького бюджетування може розглядатися як стратегічний етап розвитку бюджетної демократії. Це дасть змогу фінансувати більш масштабні ініціативи та підвищить можливості розроблення стратегічно важливих проєктів. У майбутньому перспективним напрямом є запровадження технологій учасницького бюджетування на регіональному та національному рівнях, що надасть можливість громадянам об'єднати інтереси навколо проєктів більш масштабного значення [2, с. 37].

Отже, стратегічне вдосконалення учасницького бюджетування в Україні потребує переходу від формального процесу голосування до комплексної інтегрованої моделі. Вона передбачає переосмислення фінансової культури громади та сприйняття бюджету як спільного ресурсу. Ключовими умовами такого переходу є підвищення фінансової грамотності, інституційне забезпечення участі та розвиток інклюзивних механізмів взаємодії між владою і громадянами. В умовах воєнного стану особливу вагу набуває адаптація бюджетних процедур для підтримки військово-технічних проєктів. Залучення експертів і створення прозорих правових механізмів дозволить оперативно й законно задовольняти безпекові потреби суспільства. Поступове збільшення фінансування таких ініціатив та перспектива масштабувати практику на загальнодержавний рівень здатні змінити учасницьке бюджетування з локального інструменту на потужний механізм демократичних перетворень. Це сприятиме згуртованості суспільства та ефективному розподілу державних ресурсів в інтересах усіх громадян.

Список використаних джерел:

1. Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (ПРОМІС). Упровадження та вдосконалення громадського бюджету: досвід українських міст і рекомендації: кейс-стаді. 2020. 36 с. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/708/PLEDDG_Casestudy_Participatory_Budgeting_2020.pdf
2. Оцінка впливу бюджету участі в Україні. Реанімаційний Пакет Реформ. 06.12.2019. URL: <https://rpr.org.ua/news/otsinka-vplyvu-biudzhetu-uchasti-v-ukraini/>

Діана Барковська

студентка гр. 12Ф,

Одеський національний економічний університет, м. Одеса

Науковий керівник: к.е.н., доцент Людмила Васютинська

БАР'ЄРИ ТА РИЗИКИ МЕХАНІЗМУ РОЗПОДІЛУ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ

В умовах критичної обмеженості ресурсів традиційна модель розподілу бюджетних видатків демонструє низьку адаптивність до змін макроекономічного середовища. Потреба у швидкому перерозподілі ресурсів вступає в суперечність із жорсткістю існуючих бюджетних процедур, що унеможлиблює оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища.

Проблематика полягає у тому, що існуючий механізм розподілу бюджетних видатків не забезпечує належного балансу між стабільністю фінансування функцій держави та гнучкістю реагування на нові виклики. Внаслідок цього формується структурна інерційність системи бюджетних видатків, яка обмежує можливості маневру, підвищуючи ризики нераціонального використання бюджетних ресурсів [1].

Додатковим аспектом проблеми є те, що бар'єри розподілу мають не лише технічний чи процедурний характер, але й інституційно-політичну природу, що ускладнює їх подолання в межах традиційних підходів до управління видатками бюджету [2]. Це зумовлює необхідність системного аналізу як самих бар'єрів, так і ризиків, які вони генерують.

Ідентифікація системних бар'єрів та аналіз пов'язаних із ними ризиків є необхідною умовою для відновлення маневреності системи видатків бюджету та підвищення їх ефективності і результативності.

Виникаючі бар'єри розподілу бюджетних видатків в українських реаліях обґрунтовуються такими чинниками:

1. Інерційність системи управління видатками. Планування «від досягнутого» призводить до автоматичного перенесення ризиків минулих періодів та закріплення ресурсів за неактуальними напрямками фінансування бюджетних програм.

2. Нормативна негнучкість видаткової частини. Висока питома вага захищених статей обмежує простір для оптимізації структури видатків та здійснення фіскального маневру.

3. Політико-лобістська деформація. Галузеві лобі та короткострокові інтереси блокують скорочення неефективних бюджетних програм навіть за об'єктивної потреби.

4. Інституційна недосконалість планування. Відсутність узгодженості між стратегічними цілями бюджетної політики та бюджетним процесом спричиняє фрагментарність в управлінні бюджетними потоками.

5. Інформаційно-методологічні обмеження. Асиметрія інформації та недосконалі інструменти оцінки ефективності призводять до «заморожування»

коштів у програмах, які є неадитивними до реалій соціально-економічного середовища.

6. Інституційна слабкість процедур. Фрагментація повноважень між органами влади та слабка роль контролюючих інституцій не дозволяють встановити жорсткі бюджетні обмеження.

Таблиця 1

Матриця ризиків механізму розподілу бюджетних видатків в Україні

Найменування ризику	Причина виникнення	Наслідки	Рівень ризику
Інституційна ригідність	Інерційність системи та нормативне закріплення неадаптивних моделей	Обмеження маневреності ресурсів; неможливість реагування на шоки	К
Ерозія фіскального простору	Критична питома вага жорстко детермінованих видатків	Обмеженість фінансування програм розвитку; зниження маневру	В
Політико-лобістська деформація	Домінування інтересів локальних груп	Нераціональна алокація ресурсів; недофінансування проривних програм	В
Стратегічна розкоординація	Недосконалість середньострокового планування	Дублювання функцій та розпорошення бюджетних коштів	П
Фрагментарність контролю	Розпорошеність наглядових функцій; відсутність аналітичного центру	Зниження прозорості потоків; розпорошення ресурсу маневру	В
Асиметрія інформації	Недосконалі методики оцінки; маніпулювання даними	Інституалізація неефективних програм; "заморожування" ресурсів	К

Примітка: П – помірний; В – високий; К – катастрофічний ризик.

Джерело: складено автором.

Проведений аналіз доводить, що виявлені бар'єри мають кумулятивний характер, формуючи стан критичної неадаптивності розподілу бюджетних видатків. Вдосконалення управління видатками бюджету не відповідає сучасним викликам, що потребує переходу до нових механізмів структурування і розподілу бюджетних ресурсів, де жорстка верифікація захищених статей та консолідація контролю стануть основою для реального фіскального маневру.

Список використаних джерел:

1. Кириленко О. П. Актуальні проблеми реформування бюджетної системи України. *Світ фінансів*. 2017. № 4 (9). С. 7-16. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/130>.
2. Бережний Я. В. Інституційні пастки і розгортання інституційної кризи в Україні. *Економіка та держава*. 2015. № 9. С. 46-50.

Олександр Турчак

студент гр. ФПФМ-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., професор Володимир Горин

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЕКОНОМІКУ ТА ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року спричинило безпрецедентне потрясіння для вітчизняної економічної системи та публічних фінансів. Руйнування виробничої та інфраструктурної бази, масове переміщення населення, скорочення зайнятості та ділової активності, різке зростання видатків на оборону одночасно вдарили по фінансовій системі держави. До найбільш небезпечних для країни наслідків агресії, як зазначають О. Кирильчук та Т. Мельник, належать руйнування виробничого капіталу, інфраструктури, людські жертви, соціальні втрати, зменшення реальних доходів господарюючих суб'єктів та масова міграція робочої сили [8], адже їх вплив на економічну динаміку є особливо помітним.

Вплив війни на економічну систему України доцільно характеризувати через три взаємопов'язані канали:

- пряме руйнування економічного потенціалу держави, тобто знищення виробничих потужностей, інфраструктури, житлового фонду;
- непряме гальмування економіки через погіршення ділових очікувань та зростання невизначеності, які спонукають підприємства відкладати інвестиції та скорочувати виробничі програми;
- структурний перерозподіл ресурсів від цивільних до оборонних потреб.

Аналізуючи трансформації вітчизняної промисловості в умовах війни, В. Геєць наголошує, що важливе значення для прогнозних оцінок з урахуванням втрат і загроз перших років масштабної війни має рівень нагромадження проблемних питань [2]. Вчений підкреслює, що наприклад різке (майже у п'ять разів) зростання доданої вартості у 2022 році відбулось виключно за рахунок збільшення воєнних витрат у секторі державного управління та оборони, тоді як реальний виробничий потенціал скорочувався. Дія цього чинника продовжилась і в наступні роки, але ризик цієї ситуації полягає в тому, що із завершенням активної фази війни підтримання економічного зростання через розширення державних видатків припиниться, що може спричинити рецесію.

Найбільш очевидним проявом впливу війни на публічні фінанси стало різке зростання бюджетного дефіциту. Якщо у довоєнний період Україна дотримувалась відносно помірного фіскального дефіциту на рівні 2-4% ВВП, то у 2022 році дефіцит державного бюджету сягнув майже 19% від прогнозного ВВП [7], на такому ж рівні він залишався і в наступні воєнні роки, а на 2026 рік прогнозується його зростання понад 20% від ВВП. Таке стрімке зростання дисбалансу бюджету відображає вплив двох взаємопротилежних сил: з одного боку, масштабного зростання видаткових потреб та, з іншого боку, суттєвого скорочення внутрішньої дохідної бази. Зважаючи на безпрецедентні збитки, яких

зазнала країна від воєнної агресії, навіть у після воєнний період рівень дефіциту бюджету залишатиметься на рекордно високих значеннях, що відображатиме зростання потреби у бюджетних ресурсах на реалізацію програм відновлення.

Підсилені російською агресією, структурні зрушення у вітчизняній економіці спричинили значні зміни у практиці формування бюджетних доходів. По-перше, до скорочення бази оподаткування призвело рекордне падіння ВВП у 2022 році, яке сягнуло 29,1% [12], а компенсаційне відновлення 2023-2024 рр. не мало значного впливу на розширення фіскальних можливостей економіки. По-друге, масштабне переміщення бізнесу з прифронтових регіонів у більш безпечні, а також часткова еміграція підприємців за кордон спричинили тимчасовий «провал» у надходженнях на рівні місцевих бюджетів і посилення диспропорцій у фінансовій спроможності місцевого самоврядування. По-третє, окупація значних промислово розвинених територій на сході та півдні країни вивела з-під економічної юрисдикції України значну частину економічного потенціалу, який генерував податкові надходження. На наш погляд, тільки збереження споживчого попиту завдяки соціальним трансфертам та грошовим переказам з-за кордону дозволило зберегти надходження податкових платежів до бюджетів на більш стійкому рівні, ніж можна було очікувати.

Одним із найбільш відчутних каналів впливу війни на добробут населення та макроекономічну стабільність стала інфляція. З початком повномасштабного вторгнення інфляційний тиск різко посилювався під дією кількох одночасних факторів: знищення або пошкодження виробничих потужностей знизило пропозицію товарів та послуг; логістичні збої підняли транспортні витрати; масштабне фінансування дефіциту через грошову емісію збільшило грошову масу (тільки у 2022 році Національний банк України розмістив облігацій внутрішньої державної позики на суму 400 млрд грн [7], у наступні роки він також активно запозичав кошти на внутрішньому ринку. В умовах воєнної економіки, як зазначає Б. Данилишин, монетарні трансмісійні механізми адекватно не працюють, зростає роль держави в забезпеченні функціонування товарно-грошових відносин, що потребує перегляду макростабілізаційної ролі монетарної політики [5].

Масштаб прямих матеріальних втрат економічної системи України через воєнну агресію колосальний. За даними Звіту Світового банку, Уряду України, ЄС та ООН, прямі збитки від пошкодження та знищення матеріальних активів в Україні лише за перший рік повномасштабного вторгнення – з лютого 2022 по лютий 2023 – є безпрецедентними за масштабом [10], а станом на початок 2026 року сягнули 195 млрд дол. [4]. Знищення промислових підприємств, об'єктів транспортної та енергетичної інфраструктури, житлового фонду формує довгостроковий дефіцит виробничих потужностей. Особливо критичними є втрати в енергетичній галузі, де систематичні обстріли генеруючих та мережевих об'єктів електроенергетики підривають не лише поточне забезпечення потреб населення та промисловості, але й відновлення виробничого потенціалу економіки. За оцінками експертів, за 10 років після завершення війни потреби у ресурсах на відновлення економіки уже сягають понад 588 млрд дол. [4].

Вплив війни на економічну активність призвів до падіння реального ВВП, глибина якого, попри масштабні руйнування, виявилась меншою від первісних прогнозів. Після скорочення на 29,1% у 2022 році економіка відновила на 5,5% у 2023 році, однак у 2024 році зростання сповільнилось до 2,9% [12] та всього до 1,8% за прогнозами на 2025 рік. Адаптаційна спроможність українського бізнесу виявилась вищою за очікувану і значна частина підприємств реструктурувала ланцюги постачання, перемістила виробництво до більш безпечних регіонів або перейшла на дистанційний режим роботи. Водночас низка стратегічно важливих галузей, таких як металургія, хімічна промисловість, машинобудування та інші, відчула найбільш руйнівний вплив через географічну концентрацію потужностей у зонах активних бойових дій на сході та півдні. У 2025 році негативний вплив на економічну динаміку справлятимуть постійні обстріли енергоінфраструктури, через які енергосистема України функціонує на межі колапсу.

Невід'ємним наслідком падіння виробництва та зайнятості в умовах війни стало також скорочення доходів населення. Масштабне вивільнення персоналу, переміщення значної частини економічно активного населення всередині країни або за кордон, зростання цін та інші чинники призвели до різкого падіння реальних доходів домогосподарств. Як зазначають О. Кирильчук і Т. Мельник, в економічній активності періоду війни проявились суттєві структурні зрушення, оскільки сфера послуг та ІТ-індустрія продемонстрували вищий рівень стійкості порівняно з промисловим виробництвом, а аграрний сектор, незважаючи на руйнівний вплив окупації сільськогосподарських угідь та мінування земель, зумів зберегти певний рівень виробництва [8].

Воєнні реалії зумовили радикальну зміну зовнішнього боргу країни, у ньому суттєво зросла частка зовнішніх зобов'язань. До 2022 року значну частину зовнішньої заборгованості держави формували комерційні єврооблігаційні запозичення [14], а на теперішній час домінують офіційні двосторонні та багатосторонні позики. Станом на кінець 2024 року співвідношення державного боргу до ВВП перевищило 90%, що стало рекордним показником для незалежної України [6], але це співвідношення й надалі погіршувалось. Реструктуризація зовнішнього комерційного боргу у 2024 році у поєднанні з продовженням зовнішнього фінансування на пільгових умовах знизилася боргове навантаження у 2025 році та, за оцінками Національного інституту стратегічних досліджень, може допомогти відновити стійкість боргу в перспективі [11]. Водночас, фахівці МВФ більш скептичні, на їхню думку показник державного боргу до ВВП у кінця 2025 року може перевищити 100% від ВВП, а в 2026 році – 120-122% від ВВП, за яких тягар боргових зобов'язань держави на економіку може виявитись надто обтяжливим [1].

В цілому вплив війни на економічну систему України та публічні фінанси характеризується синергією кількох руйнівних процесів. Масштаб накопиченого боргу, руйнування виробничого потенціалу, структурна деформація зайнятості та демографічні втрати формують складний спадок. Водночас досвід управління фінансовою системою в екстремальних умовах, що його демонструє Україна, є

унікальним прикладом адаптивної стійкості, вивчення якого становить самостійний науковий і практичний інтерес.

Список використаних джерел:

1. Борг може стати непосильним: МВФ попередив Україну про загрозу, яка насувається. URL: https://protocol.ua/ua/borg_moge_stat_i_neposilnim_mvfv_poperediv_ukrainu_pro_zagrozu_yaka_nasuvaetsya/
2. Геєць В. Формування профілю стратегічно важливих видів промислової діяльності в Україні (погляд на перспективу). *Економіка України*. 2023. № 9 (742). С. 3–29. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.09.003>
3. Горин В. П. Фінансові аспекти системи державних закупівель. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 6. С. 65–73. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/c93291c4-cb09-4306-9eb1-a2f55abbc41c>
4. Губа Р. Збитки України від війни перевищили 195 млрд доларів – звіт. <https://www.dw.com/uk/zbitki-ukraini-vid-vijni-perevisili-195-milardiv-dolariv-zvit/a-76093808>
5. Данилишин Б. Економічні трансформації у період воєнного стану: тактика еволюціонізму і модернізація. *Економіка України*. 2022. № 10. С. 3–14. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/article/view/2022-10-1>
6. Державний борг України б'є історичний рекорд: боргова пастка чи стратегічний ресурс. Інститут аналітики та адвокати. 2025. URL: <https://iaa.org.ua/articles/derzhavnyj-borg-ukrayiny-bye-istorychnyj-rekord-borgova-pastka-chy-strategichnyj-resurs/>
7. Державний бюджет України 2022 року: виконання в умовах повномасштабної війни. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/derzhavnyy-byudzheth-ukrayiny-2022-roku-vykonannya-v-umovakh>
8. Кирильчук О., Мельник Т. *Економіка України у період воєнного стану. Економіка та суспільство*. 2024. № 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-120>
9. Кізима Т., Лободіна З., Горин В., Кізима А. Поведінкові фінанси як методологічний концепт дослідження сфери публічних фінансів в Україні. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 4. С. 8–21. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/6fce50e9-2802-4969-8b98-b55756b4560a>
10. Світовий банк, Уряд України, Євросоюз, ООН. Україна. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення. Лютий 2022 – Лютий 2023. 164 с. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099021323171540994>
11. Трансформація структури держборгу України в умовах війни: ризики та шляхи їх зниження. Національний інститут стратегічних досліджень. 2024. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/transformatsiya-struktury-derzhborhu-ukrayiny-v-umovakh-viyny-ryzyky-ta>

12. Трекер економіки України під час війни. Центр економічної стратегії. URL: <https://ces.org.ua/en/tracker-economy-during-the-war/>
13. Фінанси зарубіжних країн: навч. посіб. / О. П. Кириленко, Т. О. Кізима, Н. Я. Кравчук [та ін.]; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 420 с. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/9c3542fd-ea70-44b2-a97b-85e8a5d393f3>
14. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/51033>

Юрій Панько

студент гр. ФПФм-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Світлана Коваль

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

Державний бюджет є фундаментальним централізованим грошовим фондом, що слугує фінансовим підґрунтям для реалізації державних повноважень та сприяння всебічному суспільному прогресу. Сьогоднішня динаміка розвитку державних фінансів України визначається зростанням рівня ризикованості та гострим дефіцитом ресурсів для виконання ключових функцій держави. З огляду на виклики, спричинені агресією та економічною нестабільністю, оптимізація та диверсифікація бюджетних надходжень стають критично важливими інструментами забезпечення фінансової самостійності країни [1].

Об'єктивна необхідність пошуку нових шляхів мобілізації ресурсів зумовлює потребу в глибокому теоретичному осмисленні економічної природи доходів державного бюджету. Розуміння сутності цієї категорії є неоднозначним у наукових колах, що вимагає детального аналізу еволюції поглядів провідних вчених на бюджет як на інструмент державного регулювання. Вивчення теоретичного базису через призму поглядів різних вчених дозволяє глибше охарактеризувати сутність державного бюджету як багатогранного фінансового явища.

Автори підручника «Фінанси» розглядають узагальнене поняття доходи бюджетів, яке визначають як «об'єктивне економічне явище, пов'язане із сукупністю економічних відносин з приводу розподілу і перерозподілу ВВП з метою формування основного централізованого грошового фонду держави» [2, с. 221]. Науковці розглядають доходи бюджету як результат процесів розподілу, що згодом стають об'єктом подальшого цільового перерозподілу для фінансового супроводження визначених державних функцій.

Близьке за змістом визначення запропонував Ц. Огонь, який вбачає в них «цілісну систему специфічних фінансових відносин, які функціонують в умовах розподілу і перерозподілу ВВП з метою формування державних фінансових ресурсів для виконання конституційних повноважень держави» [3, с. 158].

Економічні відносини покладено в основу трактування запропоноване О. Романенко – «економічні відносини між державою та юридичними і фізичними особами, що виникають у процесі формування бюджетного фонду» [4, с. 164]. Крім того, автор вказує на їх матеріальне вираження – «грошові надходження, що отримуються державою на безвідплатній та безповоротній основі відповідно до норм бюджетного і податкового законодавства» [4, с. 165].

У науковому доробку Ю. Пасічника доходи бюджету подаються як сукупність централізованих коштів, що підлягають правовому регулюванню та є необхідними для реалізації державних повноважень [5, с. 355]. Ця концепція акцентує увагу на тому, що доходи працюють як важіль перерозподілу ВВП, перетворюючи приватний ресурс на суспільне надбання під суворим фінансовим

контролем. Отже, доходи бюджету виконують не лише фіскальну роль, а й слугують економічною основою для впровадження державної політики та підтримання макроекономічної рівноваги.

Професор М. Тарасюк вбачає у доходах бюджету ключовий елемент «формування та реалізації фінансово-бюджетної політики держави» [6, с. 93].

Заслуговує на увагу розуміння доходів державного бюджету сформульоване І. Чугуновим, М. Пасічним та А. Нікітішиним. Вчені вважають доходи державного бюджету «базисом для виконання владними інституціями своїх функціональних повноважень щодо: забезпечення оборони і безпеки держави; верховенства права й громадського порядку; надання суспільних послуг і благ у сфері охорони здоров'я, освіти, соціального захисту тощо» [7, с. 125].

Досліджуючи доходи державного бюджету, С. Коваль та М. Дідух наголошують на їх визначальному впливі «на можливості держави виконувати покладені на неї функції та забезпечити не лише економічну стабільність в країні, а й подальший її розвиток» [8, с. 116].

Через матеріальний зміст визначає досліджуване поняття С. Бей: «фінансові ресурси, котрі надходять до органів державної влади на безповоротній основі для успішного виконання поставлених перед ними завдань і функцій відповідно до чинного законодавства» [9, с. 8]. Автор наголошує на безповоротності надходжень, які у подальшому будуть використані для виконання державних завдань і функцій.

А. Славкова та Е. Ібрагімов також поділяють матеріальний підхід до тлумачення доходів державного бюджету: «фінансові ресурси, що формуються через податкові, неподаткові та трансфертні надходження та акумулюються державою на безповоротній основі відповідно до чинного законодавства для реалізації нею своїх функцій» [10]. Як бачимо, зосереджують увагу на основних джерелах формування, їх безповоротності та правовому регламентуванні.

Вивчаючи доходи державного бюджету Л. Гордієнко, Ю. Пасічник та Є. Ломако застосували біхевіористичний підхід, який, на думку вчених має прикладне значення, оскільки дозволяє ідентифікувати приховані мотиви неефективного планування на етапі розробки бюджетного проєкту, виявити передумови корупційних ризиків та систематизувати мотиваційні вектори учасників бюджетного процесу для розробки превентивних антикорупційних механізмів. Такий поведінковий (біхевіористичний) метод допомагає розкрити причини помилок у бюджетних прогнозах, пояснити логіку корупційних проявів при обґрунтуванні джерел доходів та узагальнити інтереси ключових суб'єктів, залучених до підготовки проєкту бюджету. Завдяки цьому стає можливим впровадження ефективних запобіжних заходів для нівелювання зловживань на всіх стадіях бюджетного циклу [11, с. 52].

За результатами проведеного теоретичного дослідження можна зробити висновок, що доходи державного бюджету є багатоаспектним фінансовим явищем, яке поєднує ознаки об'єктивного економічного процесу та інструменту державного регулювання. Вони поєднують у собі грошові потоки від юридичних та фізичних осіб, котрі стають основою для виконання державних функцій та регулювання соціально-економічних процесів. Крім того, доходи державного бюджету

охоплюють широку сукупність фінансових та організаційних складників. Таке багатогранне трактування підтверджує, що доходи бюджету є не просто матеріальним фондом, а ключовим інструментом державного управління, який забезпечує виконання владних повноважень та фінансову незалежність країни. Бюджет є інструментом, що гарантує безперервність надання публічних послуг, підтримує правопорядок та формує умови для сталого розвитку економічної системи шляхом раціонального розподілу ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Ібрагімов Е., Славкова А. Диверсифікація доходів державного бюджету України: роль неподаткових надходжень. *Економіка та суспільство*. 2026. № 83. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-83-102>
2. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. До 55-річчя кафедри фінансів ім. С. І. Юрія.
3. Огонь Ц. Г. Доходи бюджету України: теорія та практика: Монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2003. 503 с.
4. Романенко О. Р. Фінанси: підруч. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.
5. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: Навч. посіб. Київ: Знання-Прес, 2002. 495 с.
6. Тарасюк М. В., Сироветник О. С. Доходи бюджету в системі соціально-економічного розвитку України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 21. С. 93–97.
7. Чугунов І., Пасічний М., Нікітішин А. Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. *Scientia fructuosa*. 2022. № 5. С. 124–137. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2022\(145\)08](https://doi.org/10.31617/1.2022(145)08).
8. Коваль С., Дідух М. Особливості формування доходів Державного бюджету України у період воєнного стану. *Актуальні питання фінансової теорії та практики: збірник матер. десятої заочно-дистанційній Інтернет-конференції студентів та молодих вчених (м. Тернопіль, 26 квіт. 2023 р.)* Ч. 1. С. 115–117.
9. Бей С. О. Формування доходної частини Державного бюджету України. *Дев'ять Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія: зб. наук. праць*. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 8-12.
10. Славкова А. А., Ібрагімов Е. Р. Еволюція структурно-функціональних характеристик доходів Державного бюджету України. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. № 8. DOI: 10.5281/zenodo.14942386.
11. Гордієнко Л. А., Пасічник Ю. В., Ломако Є. П. Фінансовий концепт біхевіористичного підходу при формуванні доходів державного бюджету України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Економіка. 2023. № 30. С. 49–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2023_30_9

Віталій Мандзин

студент гр. ФПФм-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., професор Богдан Малиняк

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Фізична культура і спорт належать до тих інститутів суспільства, значення яких виходить далеко за межі індивідуального оздоровлення чи видовищного змагання. У сучасному науковому дискурсі вони дедалі частіше розглядаються як системна детермінанта суспільного розвитку, що безпосередньо впливає на якість людського капіталу, економічне зростання та міжнародний престиж держави. Водночас специфіка фізкультурно-спортивної сфери як виробника суспільних благ із вираженими позитивними зовнішніми ефектами обумовлює необхідність її цілеспрямованого фінансування з боку публічного сектору. Без достатньої фінансової підтримки держави ця сфера не здатна повноцінно виконувати покладені на неї суспільні функції, а послуги, які вона надає, стають недоступними для широких верств населення [5].

Суспільне призначення фізичної культури і спорту розкривається через сукупність функцій, які вони виконують стосовно окремого індивіда, суспільства та держави. Первинною функцією, яку реалізує ця сфера діяльності очевидно є оздоровлення. Регулярна рухова активність людини знижує ризик виникнення серцево-судинних, метаболічних, опорно-рухових та психічних розладів, уповільнює процеси старіння, підвищує тривалість активного трудового життя. Наукові дослідження переконливо доводять прямий зв'язок між рівнем фізичної активності населення та показниками суспільного здоров'я і тривалості життя. Зокрема, Всесвітня організація охорони здоров'я у своєму Глобальному плані дій з фізичної активності на 2018-2030 роки зазначає, що фізична неактивність є четвертим за значущістю чинником смертності у світі й щороку спричиняє до 5 мільйонів передчасних смертей, а сукупний економічний тягар від неї в країнах із високим рівнем доходу оцінюється приблизно у 0,3 тис. дол. США на людину на рік [4]. Отож, видатки держави на розвиток масового спорту і фізичного виховання необхідно розглядати як інвестиції у профілактику захворюваності, які багаторазово повертаються через зменшення витрат охорони здоров'я на лікування хворих.

Соціально-інтеграційна функція фізичної культури і спорту полягає у тому, що вони формують унікальне середовище, де долаються соціальні бар'єри, люди різного походження, статусу, віку й переконань зближуються навколо спільних інтересів та цінностей. Участь у спортивних заходах і командних видах спорту сприяє розвитку навичок колективної взаємодії, поваги до правил і суперника, відповідальності та дисципліни. Особливого значення ця функція набуває для молоді. Предметні дослідження свідчать, що залучення підлітків до організованих спортивних занять знижує рівень девіантної поведінки підлітків, сприяє

зменшенню кількості правопорушень та вживання психоактивних речовин. В аналітичній доповіді Ради Європи зазначено, що спорт є одним із найефективніших інструментів соціальної інклюзії та протидії маргіналізації окремих груп населення [1]. У контексті України, суспільство якої переживає глибокі соціальні трансформації через повномасштабну війну, соціально-інтеграційна функція фізичної культури і спорту набуває особливої актуальності, коли спорт здатен об'єднувати переміщених осіб і приймаючі громади, сприяти реабілітації ветеранів та постраждалих від війни.

Невід'ємною складовою формування гармонійно розвиненої особистості у закладах освіти виступає фізичне виховання, через яке фізична культура і спорт реалізують освітньо-виховну функцію. Регулярні заняття фізичною культурою закладають звичку до здорового способу життя, розвивають волеві якості, ціннісні орієнтири і дисципліну, які стають базою для успішної діяльності в будь-якій сфері. Водночас спорт вищих досягнень демонструє суспільству взірці цілеспрямованості, наполегливості й самоподолання професійних спортсменів, виконує роль потужного стимулу для залучення молоді до занять фізичною культурою.

Фізична культура і спорт відіграють важливу роль у зміцненні патріотизму і консолідації суспільства. Перемоги національних спортсменів на міжнародних змаганнях формують у населення відчуття гордості за свою країну, зміцнюють національну ідентичність, підвищують впізнаваність і авторитет держави у світі. Успіхи національних збірних команд стають потужним чинником консолідації суспільства, особливо в умовах зовнішніх викликів та загроз. Крім цього, спортсмени доносять до мешканців інших країн інформацію про власну державу, її проблеми та позицію. Не випадково провідні держави світу розглядають підтримку спорту вищих досягнень як елемент своєї м'якої сили та публічної дипломатії [7].

Поряд із соціально-просвітницькими функціями, фізична культура і спорт у багатьох країнах розвинулись в потужну галузь економіки, яка дає значний економічний імпульс для розвитку суміжних видів діяльності. Індустрія спорту об'єднує такі складові, як виробництво спортивного одягу, взуття та інвентарю, будівництво і експлуатацію спортивної інфраструктури, медичне та науково-методичне забезпечення, спортивний туризм і готельно-ресторанний бізнес, медіа та рекламний ринок. Проведення великих міжнародних спортивних змагань дає потужний мультиплікативний ефект для економіки приймаючої країни чи міста. Окрім прямого економічного ефекту, фізична культура і спорт стимулюють підвищення продуктивності праці через оздоровлення і зниження захворюваності серед працюючого населення, формування дисциплінованої та цілеспрямованої робочої сили, зменшення витрат підприємств та держави на лікування та реабілітацію. На думку С. Касімати, ефект від інвестицій у спортивну інфраструктуру і спортивні програми для суспільства загалом значно більший, ніж безпосередні фінансові надходження від спортивних подій, а цінність спорту для суспільства виражається також через широкий спектр позаринкових ефектів [3].

Поліфункціональність суспільного призначення фізичної культури та спорту дає можливість обґрунтувати необхідність участі держави у фінансовому забезпеченні цієї сфери. фінансування. В економічній теорії участь держави у фінансуванні цієї чи іншої сфери пов'язують насамперед із провалами ринку, тобто ситуаціями, коли суспільно оптимальний рівень виробництва чи розподілу певного блага неможливо забезпечити виключно силами ринкового механізму. Щодо фізичної культури і спорту доцільно виокремлювати принаймні три таких провали:

– пов'язане із природою фізкультурно-спортивних послуг питання щодо зовнішніх ефектів від їхнього надання. Відповідно до теорії суспільних благ, при їхньому наданні формуються зовнішні позитивні екстерналії, тобто ситуації, коли внаслідок продукування чи споживання блага вигоду отримують треті особи, які не беруть участі у ринковій угоді і не сплачують за них. У випадку фізичної культури і спорту суспільні вигоди у вигляді поліпшення здоров'я нації, консолідації суспільства, зниження злочинності, виховання людського капіталу є значно більшими, ніж індивідуальні вигоди конкретного споживача послуги. В основу ринкових відносин покладено орієнтацію на індивідуальний попит та платоспроможність, а тому ринкові суб'єкти систематично недовиробляють блага з позитивними екстерналіями, оскільки не враховують у своїх рішеннях суспільну вигоду. Тому без державного субсидування фізкультурно-спортивних послуг обсяг їхнього продукування, а отже доступність для суспільства буде нижчим за оптимальний. Отже, спостерігаємо класичне економічне пояснення необхідності участі держави у фінансовому забезпеченні галузі, яке знаходить відображення у роботах провідних зарубіжних дослідників економіки спорту. Зокрема, Б. Хоуліган та М. Грін наголошують, що фізична активність та спорт породжують розгалужені позитивні зовнішні ефекти для суспільства, а тому субсидування цієї сфери є виправданою і ефективною публічною політикою [2];

– проблема доступності фізичної культури і спорту для різних прошарків суспільства. Надання фізкультурно-спортивних послуг на комерційних засадах орієнтується на платоспроможний попит, що впливає на цінову політику на ці послуги. Відтак, ринкове ціноутворення перетворює фізкультурно-спортивні послуги на недоступні для значної частини населення, зокрема дітей з соціально вразливих груп, малозабезпечених сімей, осіб із інвалідністю, мешканців сільської місцевості. Ймовірно, що за умов виключно ринкового надання послуг доступ до систематичних занять фізичною культурою і спортом фактично може стати привілеєм забезпечених верств суспільства, що суперечить законодавчо визначеному принципу рівних прав та можливостей громадян. Як справедливо зазначають О. Іванов та Ю. Іванченко, зосередження уваги лише на комерційно привабливому сегменті спорту вищих досягнень при зменшенні підтримки масового спорту призводить до загального погіршення здоров'я нації [6]. Звідси, масовий спорт та фізичне виховання у закладах освіти, фізична реабілітація та спорт для людей з особливими потребами вимагають обов'язкового державного фінансування як гарантія їхньої загальнодоступності;

– питання інституційної неспроможності значної частини фізкультурно-спортивних закладів до самостійного функціонування на ринкових засадах. В Україні переважна частина організацій фізичної культури і спорту належать до установ комунальної та державної власності, зокрема дитячо-юнацькі спортивні школи, центри фізичного здоров'я населення, спортивні клуби, стадіони та басейни місцевого значення. За своєю природою та правовим статусом вони не мають правових підстав та реальної можливості встановлювати ринкові ціни на свої послуги, які були б достатніми для повного покриття операційних витрат на їхнє продукування. Водночас, для галузі характерні значні витрати на оренду приміщень та споруд, утримання та ремонт матеріально-технічної бази, оплату праці тренерів та адміністративного персоналу, які значно перевищують можливі надходження від надання платних послуг у соціально прийнятному ціновому діапазоні. Звідси, фінансова підтримка функціонування цих закладів з боку держави об'єктивно необхідна. Ця проблема типова не лише для України, а й для інших країн з трансформаційною економікою, де від адміністративної системи залишилась розвинута мережа публічних спортивних закладів, не пристосованих для діяльності за ринковими умовами господарювання.

Однак, у структурі сфери фізичної культури і спорту необхідно розрізняти відмінності між різними її сегментами з точки зору можливостей ринкового самофінансування. Наприклад, комерційну складову цієї галузі представляють професійний спорт, фітнес-індустрія, приватні спортивні клуби преміум-сегменту. Вони спроможні функціонувати і розвиватися переважно за рахунок ринкових механізмів, а саме доходів від продажу квитків, прав на трансляцію, спонсорських контрактів і членських внесків. Натомість некомерційний сегмент галузі фізичної культури і спорту, до якого належать масовий аматорський спорт, дитячо-юнацькі спортивні школи, фізичне виховання в системі освіти, спорт осіб з інвалідністю, залишається глибоко збитковим у ринковому розумінні. Послуги цього сегменту фізкультурно-спортивних послуг мають найбільш виражений соціальний ефект і є найважливішими з погляду суспільних пріоритетів, однак саме вони не можуть забезпечити власного фінансування. Держава зобов'язана брати на себе фінансування тих сегментів галузі фізичної культури і спорту, які не можуть бути самостійно функціонувати в умовах вільного ринку, але мають критичне значення для суспільного розвитку. Водночас фінансова підтримка державою спорту вищих досягнень також виправдана з огляду на його потужний символічний, патріотичний та іміджевий ефект, який також не може бути монетизований самими спортивними організаціями [8].

Отже, фізична культура і спорт є важливою детермінантою суспільного розвитку. Ефект від функціонування цієї сфери виявляється в кількох вимірах – оздоровчому, соціально-інтеграційному, освітньо-виховному, патріотичному та економічному. Сукупний суспільний ефект від розвинутої системи фізичної культури і спорту значно перевищує індивідуальні вигоди конкретних учасників, що теоретично обґрунтовує необхідність участі держави у їхньому фінансовому забезпеченні. Ринковий механізм не здатний забезпечити оптимальних обсягів продукування фізкультурно-спортивних послуг, їх доступності для усіх верств

населення, а також сталості функціонування некомерційних закладів. Через різні форми фінансової підтримки фізичної культури і спорту держава виправляє провали ринкової економіки, водночас здійснюючи стратегічні інвестиції у здоров'я населення, розвиток людського капіталу, консолідацію суспільства і конкурентоспроможність нації, які формують основу для сталого суспільного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Council of Europe. Sport and Social Inclusion: Addressing Social Exclusion through Sport. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2017. 78 p. URL: <https://rm.coe.int/sport-and-social-inclusion/168075d7a4>
2. Houlihan B., Green M. (eds.). Comparative Elite Sport Development. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2008.
3. Kasimati E. Economic aspects and the Summer Olympics: a review of related research. *International Journal of Tourism Research*. 2003. Vol. 5. P. 433-444.
4. World Health Organization. Global Action Plan on Physical Activity 2018-2030: More Active People for a Healthier World. Geneva: WHO, 2018. 104 p. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241514187>
5. Горин В. П. Концептуальні засади фінансового забезпечення соціальних гарантій. *Світ фінансів*. 2009. № 3. С. 97-106.
6. Іванов О., Іванченко Ю. Оптимізація розподілу фінансових потоків у спортивній організації. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2003. № 18. С. 66-72.
7. Фінанси зарубіжних країн: навч. посіб. / О. П. Кириленко, Т. О. Кізіма, Н. Я. Кравчук [та ін.]; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 420 с. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/9c3542fd-ea70-44b2-a97b-85e8a5d393f3>
8. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/51033>

Ольга Кириленко

доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Ігор Каленюк

здобувач PhD кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ІННОВАЦІЙНІ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ СТАЛОГО УПРАВЛІННЯ ЛІСОВИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Сучасний світ постає перед критичною потребою переосмислення підходів до використання природних багатств, де лісові ресурси відіграють ключову роль у підтримці кліматичного балансу та біорізноманіття. У цьому контексті традиційні методи фінансування лісової галузі часто виявляються недостатніми для подолання викликів, пов'язаних із деградацією лісів та зміною клімату. Саме тому виникає нагальна необхідність у впровадженні інноваційних фінансових інструментів, які здатні забезпечити перехід до моделі сталого управління лісовим господарством.

Розвиток таких фінансових механізмів дозволяє гармонізувати економічні інтереси галузі з екологічними пріоритетами, перетворюючи лісовідновлення на інвестиційно привабливий сектор. Вдосконалення та масштабування цих інструментів може визначити нові вектори досягнення глобальної екологічної стійкості, забезпечуючи життєздатність лісових екосистем для майбутніх поколінь та інтегруючи лісове господарство у сучасну архітектуру «зеленої» економіки.

Питанню щодо застосування новітніх технологій та фінансових інструментів в управлінні лісогосподарськими підприємствами вивчали багато вчених.

Досліджуючи інноваційні підходи до управління лісовим господарством України, Ю. Муравйов підкреслював важливість «супутникового моніторингу для збирання даних про стан лісових екосистем», «використання дронів для виконання швидких і точних обстежень», а також «автоматизованих систем раннього виявлення пожеж» [1, с. 114].

Аналіз ролі фінансових інструментів у реалізації моделі зеленої економіки розглядали В. Горин, З. Лободіна і В. Булавинець, які обґрунтували, що «провідне місце серед інструментів публічних фінансів, задіяних у формуванні фінансових ресурсів для реалізації екологічної компоненти сталого розвитку, займає екологічне оподаткування» [2, с. 31].

Засади зелених фінансів у контексті післявоєнної відбудови України та поступової інтеграції до ЄС розглянули В. Сапожников, М. Новіцкий, Т. Цюра, які слушно відзначили що «зелений» компонент відбудови є не лише джерелом довгострокового капіталу, а й «архітектура прийняття рішень, що переводить відбудову в траєкторію структурної модернізації», а також механізмом зміни правил інвестиційної політики держави і громад [3, с. 458].

Інноваційні інструменти фінансування, спрямовані на стимулювання зелених технологій та екологічно відповідальних практик, визначають ефективні методи залучення капіталу для підтримки розвитку лісового господарства.

Одним із видів нових фінансових інструментів є зелені облігації, спрямовані на залучення капіталу для фінансування екологічно відповідальних проєктів.

З метою визначення напрямів і завдань запровадження ринку зелених облігацій у 2022 році схвалено Концепцію запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні [4], в якій визначено шляхи, реалізація яких дасть змогу залучати фінансування для реалізації проєктів екологічного спрямування.

Нещодавно Світовий банк розглянув широкий спектр інструментів кліматичного фінансування, одним з них є вуглецеві ринки. На них купують та продають вуглецеві сертифікати, кожен з яких дорівнює тонні поглинутих парникових газів. Однак щоб долучитися до цієї торгівлі, то важливим є зосередження на таких напрямках: стале лісове господарство та збільшення лісистості території країни [5]. Стале лісове господарство передбачає впровадження методів наближеного до природи лісівництва, спрямованих на підтримання стабільно високого рівня щорічного поглинання вуглецю. На такі методи господарювання планується перевести лісовий сектор Карпатського регіону. Другим напрямом є збільшення лісистості території країни, адже рівень поглинання вуглецю молодими лісами вищий.

Водночас для реалізації цих двох напрямків потрібне додаткове фінансування, яке можна отримати шляхом залучення коштів від міжнародних партнерів, зокрема [5]:

- цільові кошти від спеціалізованих фондів, зокрема Зеленого кліматичного фонду;
- банківське фінансування, зокрема і від Світового банку;
- приватні інвестиції в лісовий сектор;
- зелені облігації.

Отже, інноваційні фінансові інструменти є важливим елементом переходу до сталого розвитку та збереження навколишнього середовища. Адже такі інструменти сприяють не лише фінансовому зростанню, але й підтримці та поширенню інновацій, спрямованих на збереження природи та покращення якості середовища.

Список використаних джерел:

1. Муравйов Ю. В. Інноваційні підходи до управління лісовим господарством України, сучасні виклики. *Ефективність державного управління*. 2025. № 1 (82/83). С. 111-117. URL: <https://doi.org/10.36930/508214>
2. Горин В. П., Лободіна З. М., Булавинець В. М. Інструментарій публічних фінансів у реалізації моделі зеленої економіки: теоретична візія та проблеми ефективності. *Світ фінансів*. 2024. Випуск 4 (81). С. 18-35.
3. Сапожников В., Новіцкий М., Цюра Т. Зелені фінанси у повоєнній відбудові України: інституційні рамки та напрями трансформації інвестиційної політики. *Economic Analysis*. 2025. Вип. 35 (2). С. 446-464.

4. Концепції запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 175-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2022-%D1%80#Text>.
5. Кліматичне фінансування: можливості для лісового сектору: URL: <https://forest.gov.ua/news/klimatychne-finansuvannia-mozhlyvosti-dlia-lisovoho-sektoru>.

Андрій Токарчук

студент гр. ФПФМ-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Оксана Квасниця

ВПЛИВ КОНЦЕПЦІЇ ВОЄННИХ ФІНАНСІВ НА ФІНАНСОВУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Повномасштабна війна з росією стала найпотужнішим чинником нового часу щодо трансформації системи публічних фінансів. Вона радикально змінює цілі, пріоритети та можливості фінансової політики держави, висувачи перед нею нехарактерні або навіть неприпустимі в мирний час завдання. Концепція воєнних фінансів як окремих напрям фінансової науки формувалася переважно на підставі узагальнення досвіду світових воєн ХХ століття, однак її основні положення зберігають актуальність і сьогодні. Хоча в теперішній час Україна формує свій унікальний досвід управління публічними фінансами в умовах війни, але звернення до наукових постулатів концепції воєнних фінансів дасть можливість напрацювати рецепти управлінських рішень, перевірені практикою попередніх десятиліть.

Мобілізаційна економіка – це модель господарювання, за якої держава цілеспрямовано підпорядковує більшу частину економічних ресурсів потребам ведення бойових дій і досягнення перемоги. В умовах мобілізаційної економіки фінансова політика держави набуває виражено централізованого і директивного характеру, коли уряд посилює прямий контроль над стратегічними галузями та виробничими потужностями, запроваджує адміністративне регулювання цін на ключові товари, встановлює пріоритети для розподілу дефіцитних ресурсів. Ринкові механізми розподілу у цей час відступають перед адміністративними директивами там, де ринок не здатний забезпечити необхідну концентрацію ресурсів у потрібному місці і в потрібний час. Ступінь мілітаризації економіки і фінансової системи залежить від масштабу й тривалості збройного конфлікту та від загального рівня економічної розвиненості країни.

Методологічне підґрунтя концепції воєнних фінансів закладене А. Пігу, який показав, що війна змінює проблематику публічних фінансів «не лише за ступенем, але й за характером» порівняно з мирним часом. В його наукових працях у центрі дискусії перебувало питання розподілу тягара воєнних витрат між поколіннями і різними верствами населення. Як зазначав А. Пігу, «щодо розподілу тягара між сучасниками і нащадками вплив вибору між податками та позиками є вторинним; натомість стосовно розподілу між людьми різного рівня добробуту – первинним і безпосереднім» [4, с. 67; 3].

Розвиваючи основні положення концепції воєнних фінансів, Дж. М. Кейнс вводить у науковий обіг поняття обов'язкових заощаджень, або відстрочених виплат. Він пропонував, щоб працююче населення відмовилось від частини приросту власних доходів на користь державного споживання – так званих «примусовий позик», які держава мала повернути після закінчення війни [2, с. 30].

Вчений також досліджував економічні та соціальні наслідки застосування різних каналів фінансування бюджетного дефіциту в умовах війни: підвищення податків, розширення запозичень або емісію грошей. Кейнс доводив, що перший із цих каналів не провокує інфляційних процесів, але може спричинити соціальні протести. Натомість, державні запозичення не збільшують прямо грошову масу, однак обмежені розміром внутрішнього фінансового ринку. Найшвидшим але найризикованішим каналом фінансування бюджетного дефіциту Кейнс називав монетарне фінансування через емісію грошей, але він породжує інфляційну спіраль і підриває довіру до фінансової системи. Ключовою проблемою воєнних фінансів Дж. М. Кейнс визначав пошук урядом рівноваги між мобілізаційними потребами та збереженням соціально-економічної стійкості суспільства [2].

Центральну ідею воєнних фінансів як пошуку балансу між потребами оборони та збереженням економічної і соціальної стабільності розвинув у своїх працях М. Гаррісон. Він вивчав обмеження різних каналів мобілізації ресурсів для покриття потреб країни у війні, а в підсумку дійшов висновку, що перемога визначається не тільки обсягом залучених ресурсів, а й здатністю їхнього ефективного перерозподілу без руйнування виробничого потенціалу цивільного сектору [1, с. 37].

В умовах повномасштабної війни в Україні простежуються основні риси концепції воєнних фінансів, які отримують вираження у наступних аспектах фінансової політики:

- кардинальна реструктуризація державних видатків, за якої оборонні витрати (на утримання збройних сил, закупівлю озброєнь, розвиток оборонно-промислового комплексу, розвідку і безпеку) зростають швидкими темпами і посідають домінуюче місце у складі бюджету. Водночас зберігається високий темп нарощування соціальних видатків бюджету, оскільки держава змушена фінансувати програми матеріальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, виплати пораненим і сім'ям загиблих, компенсації за знищене майно і житло [10]. Постійною статтею бюджету країни у війні стають видатки на відновлення зруйнованої інфраструктури. Натомість, видатки на соціальний розвиток, зокрема покриття потреб науки, освіти, а також інші соціальні інвестиції вимушено скорочуються або зростають на порядок повільніше за оборонні та соціальні видатки. Таким чином, видаткова структура бюджету стає дзеркалом воєнних пріоритетів держави і демонструє, якою мірою суспільство готове жертвувати поточним добробутом заради збереження суверенітету і майбутнього;

- виникнення значного і стійкого бюджетного дефіциту, спричинене тим, що в умовах війни «вибухове» зростання видатків, як правило, не може бути своєчасно компенсоване пропорційним збільшенням доходів. Бойові дії крім охолодження економічної активності, супроводжуються руйнацією виробничої бази, скороченням зайнятості та звуженням бази оподаткування на фоні росту потреби у бюджетних ресурсах. Для країн, які не мають достатнього власного ресурсного потенціалу критично важливим стає зовнішнє фінансування від союзників по безпекових альянсах та міжнародних інституцій. Для України цей канал набув безпрецедентного значення. Тільки завдяки отриманій фінансовій

підтримці міжнародних партнерів у вигляді прямої допомоги бюджету, кредитів і грантів від МВФ, Світового банку, ЄС та окремих держав вдалось зберегти фінансову стабільність і платоспроможність країни у війні. Зовнішня фінансова підтримка стала базовою умовою збереження макроекономічної стабільності України й дозволила уникнути гіперінфляційного сценарію, який неминуче настав би при покритті дефіциту виключно за рахунок монетарної емісії. Втім, зовнішнє фінансування несе із собою значні ризики у формі масивних зовнішніх боргових зобов'язань, які будуть навантажувати бюджет у повоєнний період. Крім того, надання фінансової допомоги з-за кордону зазвичай супроводжують умови щодо проведення реформ, зокрема у сфері фінансів, що обмежує свободу маневру у фінансовій політиці уряду [5];

– призупинення чи значне пом'якшення фіскальних правил щодо розмірів дефіциту бюджету і темпів зростання державного боргу, які в мирний період слугують механізмом стримування для надмірних запозичень. В період війни ці обмеження фактично втрачають чинність, оскільки необхідність фінансування витрат на оборону країни виступає вищим пріоритетом політики. Але як зазначає І. Луніна, «вихід за межі традиційних параметрів фіскальної дисципліни зовсім не означає відмови від неї, це лише перегляд горизонту планування та джерел фінансування» [7]. Питання полягає у тому, щоб темпи зростання боргових зобов'язань залишалися хоча б потенційно керованими і не ставили під сумнів можливості повоєнного відновлення країни;

– посилення уваги до управління інфляцією, оскільки бойові дії генерують потужні проінфляційні чинники: з одного боку, руйнування виробничої бази скорочує товарну пропозицію, що провокує зростання цін через обмеження пропозиції (або стимулює зростання імпорту); з іншого боку, масштабні витрати на оборону збільшують грошову масу в обігу. У поєднанні ці чинники формують ризик інфляційної спіралі, яка може підірвати фінансову стабільність не менш сильно, ніж прямі бойові дії. Крім того, висока інфляція підриває купівельну спроможність населення, знецінює заощадження, деморалізує суспільство і ускладнює управління державним боргом. Тому підтримання прийнятного рівня цінової стабільності розглядається одним із стратегічних завдань фінансової політики воєнного часу. Для досягнення цієї мети застосовуються переважно монетарні (управління обліковою ставкою, валютні інтервенції, операції на відкритому ринку), але також і фіскальні інструменти (скорочення нецільових видатків, підвищення окремих податків) фінансової політики;

– паралельне завдання щодо фінансування відновлення навіть в умовах активних бойових дій, що важливо для підтримки дієздатності тилу збереження виробничого потенціалу. Навіть за обмеженості ресурсів держава змушена вкладати кошти у відновлення зруйнованої інфраструктури – електромереж, систем водопостачання, об'єктів соціальної інфраструктури (лікарні, школи та ін.), доріг та мостів тощо. Для реалізації цього завдання у сучасній практиці створюють спеціальні фонди відновлення, які акумулюють не тільки внутрішні ресурси, але й міжнародну допомогу. В Україні роль такої інституції виконує

Фонд ліквідації наслідків збройної агресії, а координацію відновлення здійснює Рада Донорів;

– посилення уваги до забезпечення прозорості та фінансового контролю. З одного боку, екстремальні умови вимагають прискорення процедур виділення і витрачання коштів, що об'єктивно послаблює окремі елементи традиційного фінансового контролю. З іншого боку, масштаби фінансових потоків і залучення зовнішніх донорів суттєво підвищують вимоги до підзвітності й прозорості діяльності органів публічної влади. МВФ, Світовий банк, міжнародні організації та ЄС наполягають на збереженні й зміцненні інституцій фінансового аудиту як обов'язкових умов продовження фінансової підтримки. Посилення уваги до цих питань пояснюється тим, що у воєнний час ризики зловживань і неефективного використання бюджетних ресурсів зростають кратно, тому підтримка дієвості інституцій контролю є не бюрократичним формалізмом, а необхідною умовою збереження суспільної довіри до публічних фінансів [8; 6].

Таким чином, теоретичне осмислення особливостей фінансової політики у воєнний час дозволяє виокремити кілька ключових дилем, що постають перед керівництвом держави в умовах збройного конфлікту. По-перше, це дилема між максимізацією видатків на протидію збройній агресії і збереженням соціальних гарантій, які підтримують життєздатність суспільства. По-друге, це дилема між покриттям поточного дефіциту бюджету і запобіганням надмірному борговому навантаженню, яке загрожує повоєнному відновленню. По-третє, це дилема між стабільністю цінової ситуації та стимулюванням економіки, оскільки жорстка монетарна політика стримує інфляцію, але гальмує кредитування реального сектору економіки, стримуючи зростання. Жодна з цих дилем не має ідеального вирішення, а тому фінансова політика воєнного часу є системою компромісів, де вибір між пріоритетами визначається стратегічними міркуваннями, наявними ресурсними можливостями і суспільно-політичними умовами.

Фінансова політика у воєнний час принципово відмінна від мирного часу за своїми цілями, пріоритетами діяльності, структурою інструментів і формами інституційного забезпечення. Вона функціонує в умовах ресурсної обмеженості, підвищеної невизначеності та суперечливих суспільних вимог. Її ефективність визначається здатністю держави мобілізувати максимум доступних фінансових ресурсів, раціонально розподілити їх між нагальними потребами та зберегти макрофінансову стабільність, необхідну для підтримання боєздатності армії та дієздатності тилу. Теоретичне осмислення закономірностей воєнної фінансової політики становить необхідну аналітичну основу для оцінювання конкретних практик ухвалення й реалізації фінансових рішень в умовах тривалої збройної агресії та формування обґрунтованих пропозицій щодо стратегічних пріоритетів відновлення.

Список використаних джерел:

1. Harrison M. (ed.). The Economics of World War II: Six Great Powers in International Comparison. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 307 p.

2. Keynes J. M. How to Pay for the War: A Radical Plan for the Chancellor of the Exchequer. London: Macmillan and Co., 1940. 88 p.
3. Pigou A. C. A Capital Levy and a Levy on War Wealth. London: Macmillan, 1920. 80 p.
4. Pigou A. C. The Political Economy of War. London: Macmillan and Co., Limited, 1921. 251 p.
5. Горин В. П., Квасниця О. В., Романків А. А. Тенденції фінансування бюджетного дефіциту та пріоритети боргової політики України в умовах війни. *Ефективна економіка*. 2023. № 9. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/>
6. Гуренко Т. Сучасний стан та напрями удосконалення організації державного фінансового контролю. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-23>
7. Луніна І. О., Білоусова О. С., Фролова Н. Б. Особливості формування фіскального простору у воєнний та поствоєнний періоди. *Економіка та держава*. 2022. № 4. С. 20-27. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.4.20>
8. Скрипник Г., Демінська Д., Дудник М. Вплив війни на публічні фінанси та управління: виклики та рішення. *Економіка та суспільство*. 2024. № 69. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-87>
9. Фінанси зарубіжних країн: навч. посіб. / О. П. Кириленко, Т. О. Кізима, Н. Я. Кравчук [та ін.]; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 420 с. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/9c3542fd-ea70-44b2-a97b-85e8a5d393f3>
10. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/51033>

Валентин Стецюк

студент гр. ПОФГм-11,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Вікторія Булавинець

ПЕРСОНАЛЬНИЙ БЮДЖЕТ ЯК ІНСТРУМЕНТ РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ІНДИВІДА

Управління особистими фінансовими ресурсами є однією з базових та необхідних компетентностей людини в сучасному суспільстві, рівень розвитку якої безпосередньо корелює з якістю її добробуту та стійкістю матеріального становища. Водночас практика засвідчує, що в основі ухвалення фінансових рішень для більшості індивідів лежить не раціональний аналіз, а впливом когнітивних упереджень, емоційних імпульсів та поведінкових звичок. Тому персональний бюджет набуває особливого значення як системний інструмент планування і обліку доходів та видатків фізичної особи. Він не просто фіксує фінансові потоки, а дає можливість структурувати фінансову поведінку індивіда, підпорядковуючи його поточні витрати стратегічним цілям.

У науковій літературі особистий (персональний) бюджет розглядають у кількох вимірах. У вузькому розумінні його характеризують як фінансовий план, який відображає очікувані доходи і заплановані видатки індивіда або родини на певний проміжок часу. У ширшому трактуванні особистий бюджет – це план розподілу доходів і витрат за певний період, який допомагає контролювати фінансові потоки, виявляти зайві витрати та спрямовувати кошти на важливі цілі. Проте найбільш методологічно повним є функціональний підхід до розуміння персонального бюджету, коли його розглядають як механізм перетворення фінансових намірів на системну фінансову поведінку. На думку В. Ясишеної, А. Долюк та Ю. Ярової, відповідальність за власні фінанси і прийняття рішень, які відображають реальні потреби і цілі родини є ключовим аспектом управління її бюджетом. Передумовою ефективного розподілу коштів по всіх статтях витрат бюджету виступає підвищення рівня фінансової грамотності [7, с. 281].

Теоретичним підґрунтям для розуміння ролі персонального бюджету є концепція обмеженої раціональності та поведінкових фінансів. Класична економічна теорія виходила з переконання, що ухвалюючи фінансові рішення, індивід діє як раціональний максимізатор корисності в умовах повного доступу до інформації. Ця парадигма зазнала критики з боку психологів Д. Канемана та А. Тверські, які у 1979 році сформулювали теорію перспектив. Вона принципово переосмислила логіку індивідуального фінансового вибору. Вчені довели, що індивіди не оцінюють ризиковані варіанти відповідно до канонів максимізації очікуваної корисності, замість цього вони зважують власні перспективи відносно певної точки відліку, виявляючи стійке бажання уникнути втрат. На переконання Д. Канемана та А. Тверські, для людини біль від програшу відчувається значно гостріше, ніж задоволення від рівновеликого виграшу [1]. Це відкриття мало безпосереднє практичне значення для розуміння персонального бюджетування.

Воно пояснює, що небажання фіксувати у бюджеті «болісні» статті витрат або визнавати фінансові втрати є не дефектом характеру, а системним проявом нейропсихологічного механізму уникнення втрат, подолати який без зовнішньої структури вкрай важко.

Не менш евристичною для пояснення потреби в персональному бюджеті є концепція ментального обліку, розроблена лауреатом Нобелівської премії з економіки Р. Талером [2]. Відповідно до цієї концепції, люди без продуманого розрахунку розподіляють гроші між «психологічними рахунками» (їжа, розваги, заощадження та ін.) і не схильні до маневрування коштами між цими рахунками, навіть якщо це було б раціонально. Персональний бюджет інституціоналізує цей природний імпульс людини до структуризації витрат, він перетворює стихійний ментальний облік на усвідомлену систему напрямів витрачання її особистих коштів, яка забезпечує видимість і керованість фінансових потоків.

Поведінкова економіка запропонувала і більш оптимістичний погляд на можливості зміни фінансової поведінки без примусу. Р. Талер і К. Санстейн обґрунтували, що будь-яка форма архітектури вибору, яка передбачувано змінює поведінку людей без заборони будь-якого варіанту ухвалення рішень і суттєвої зміни економічних стимулів, є «підштовхуванням» до кращого рішення [3]. У цьому розумінні особистий бюджет можна характеризувати як класичний інструмент самопідштовхування, адже він не забороняє жодних витрат, але дає можливість побачити й порівняти їхні наслідки з поставленими цілями. Це стає потужним чинником впливу на особисті фінансові рішення, коли людина не купує зайвого не тому, що не може, а тому, що розуміє вплив такого рішення на власні пріоритети.

Персональний бюджет виконує кілька пов'язаних функцій. Найперше, він реалізує функцію планування, коли передбачає розподіл прогнозованих доходів між статтями витрат до їхнього фактичного виникнення. Завдяки цьому індивід має можливість уникнути ситуацій, коли «нема грошей – не знаю куди поділись». Контрольна функція особистого бюджету полягає у можливості порівняння фактичних витрат із запланованими і виявлення відхилень. Продовженням цієї функції є аналітична функція особистого бюджету, яка дає змогу ідентифікувати структурні тенденції у фінансовій поведінці індивіда. Завдяки бюджету людина може виявити, де систематично виникають перевитрати коштів, яку частку доходу вона спрямовує на заощадження, наскільки ефективно використовує власні ресурси. Функція цілеорієнтації персонального бюджету означає, що завдяки його складанню індивід підпорядковує поточні фінансові рішення задекларованим стратегічним орієнтирам. Такими орієнтирами можуть бути купівля нерухомості чи інших активів, формування резервів, оплата навчання чи відпочинку тощо. Науковці наголошують, що ефективне управління власним бюджетом вимагає системного підходу до розподілу коштів по всіх статтях витрат, а раціоналізація фінансових рішень неможлива без чіткого розуміння структури і динаміки власних доходів та видатків [7, с. 282].

Серед методичних підходів до формування особистого бюджету у практиці персонального фінансового планування найбільшого поширення набули кілька

моделей. Зокрема, запропонований Е. Воррен метод «50/30/20» передбачає, що при розподілі чистого доходу індивід орієнтується на три блоки витрат: 50% – на базові потреби (житло, харчування, транспорт), 30% – на бажання (розваги, хобі, ресторани), 20% – на заощадження і погашення боргів. Деталізованою версією цього методу є метод «конвертів», який передбачає розподіл доходів у розрізі кількох категорій витрат. Метод нульового балансу вимагає, щоб різниця між доходами і розподіленими витратами дорівнювала нулю, тобто кожна гривня доходу отримує конкретне призначення ще до її надходження. Попри відмінності в деталях, ці методи персонального планування об'єднує спільна ідея щодо обов'язкового формування в особистому бюджеті заощаджень, яка ілюструє правило «платити спочатку собі» [6].

Сучасні цифрові інструменти значно спрощують практичну реалізацію ідеї про складання персонального бюджету. На сьогодні доступними є такі цифрові продукти, як мобільні застосунки для обліку витрат, інтегровані з банківськими API системи автоматичної категоризації транзакцій, вбудовані аналітичні дашборди банківських додатків тощо. З погляду поведінкової економіки, дизайн мобільних банківських інтерфейсів, інвестиційних платформ і роботизованих радників являє собою форму цифрової архітектури вибору, яка формує фінансову поведінку індивіда. Тобто, цифровізація управління особистими фінансами не усуває потребу у персональному бюджеті як такому, а навпаки підвищує його операційну зручність і, відповідно, ймовірність дотримання.

Отже, особистий бюджет є концептуальним інструментом раціоналізації фінансової поведінки індивіда, який компенсує обмеження його раціональності у фінансових рішеннях, дає можливість підпорядкувати поточне споживання стратегічним фінансовим цілям. Фінансова стійкість індивіда формується не в момент отримання великого доходу, а у щоденній практиці усвідомленого та планомірного управління наявними ресурсами, що завдяки персональному бюджету стає доступною для всіх.

Список використаних джерел:

1. Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*. 1979. Vol. 47. No. 2. P. 263-291.
2. Thaler R. Mental Accounting Matters. *Journal of Behavioral Decision Making*. 1999. Vol. 12. No. 3. P. 183-206.
3. Thaler R. H., Sunstein C. R. *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*. Yale University Press, 2008. 293 p.
4. Горин В. Сутність соціальної безпеки: фінансові та організаційно-правові аспекти. *Світ фінансів*. 2007. Вип. 4 (13). С. 52-57. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/997647cf-2f27-42ed-ab1f-5cf0644eded6/content>
5. Кізима Т., Лободіна З., Горин В., Кізима А. Поведінкові фінанси як методологічний концепт дослідження сфери публічних фінансів в Україні. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 4. С. 8-21.

6. Фінанси: підручник / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с.
7. Ясишена В., Долюк А., Ярова Ю. Політика управління бюджетом домогосподарств. *Вісник Хмельницького національного університету*. Серія: Економічні науки. 2024. Т. 326. № 1. С. 280-288. DOI: 10.31891/2307-5740-2024-326-44.

Електронне наукове видання

**ФІНАНСИ ТА ОБЛІК В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ
НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА БЕЗПЕКОВИХ РИЗИКІВ**

Збірник матеріалів

Всеукраїнської науково-практичної конференції

студентів і молодих вчених

м. Тернопіль, 27 травня 2025 р.

Частина 2